

SCI-CONF.COM.UA

TOPICAL ASPECTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH

**PROCEEDINGS OF XI INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
JULY 11-13, 2024**

**TOKYO
2024**

TOPICAL ASPECTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH

Proceedings of XI International Scientific and Practical Conference

Tokyo, Japan

11-13 July 2024

Tokyo, Japan

2024

UDC 001.1

The 11th International scientific and practical conference “Topical aspects of modern scientific research” (July 11-13, 2024) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2024. 425 p.

ISBN 978-4-9783419-2-1

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Topical aspects of modern scientific research. Proceedings of the 11th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan. 2024. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/xi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-topical-aspects-of-modern-scientific-research-11-13-07-2024-tokio-yaponiya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: tokyo@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2024 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2024 CPN Publishing Group ®

©2024 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Shokh S. S., Malyk D., Pavlichenko A.* 11
STUDY OF WINTER FROST RESISTANCE IN VARIETAL POPULATIONS OF WINTER RAPE
2. *Дяченко В. В.* 13
РІВЕНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРМОВОЮ БАЗОЮ РОСЛИНОЇДНИХ ПЛАНКТОФАГІВ ДНІПРОВСЬКО-БУЗЬКОГО ЛИМАНУ

BIOLOGICAL SCIENCES

3. *Valiyeva G. A., Huseynova L. S.* 17
PREVALENCE OF GLUCOSE-6-PHOSPHATE DEHYDROGENASE DEFICIENCY IN LANKARAN CITY IN SOUTHERN AZERBAIJAN

MEDICAL SCIENCES

4. *Protsak T., Vatsyk M., Marchuk O., Zabrods`ka O.* 20
DEVELOPMENT OF THE MAXILLARY SINUS IN ADULTS
5. *Марута Н. О., Федченко В. Ю., Явдак І. О., Семікіна О. Є.* 25
СТРУКТУРА ПРОВІДНИХ КЛІНІКО-ПСИХОПАТОЛОГІЧНИХ ПРОЯВІВ У ПАЦІЄНТІВ З ПСИХІЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В АНАМНЕЗІ ПІСЛЯ ПЕРЕНЕСЕНОЇ КОРОНАВІРУСНОЇ ХВОРОБИ COVID-19
6. *Слічний С. В., Петрух А. А.* 29
АНАЛІЗ ТА МОЖЛИВІСТЬ ІНФОРМАТИЗАЦІЙНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ РОБОТИ ТРАВМАТОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ БАГАТОПРОФІЛЬНОЇ ЛІКАРНІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

TECHNICAL SCIENCES

7. *Huz A. S.* 34
ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING THE SAFETY OF HAZARDOUS LIQUID STORAGE ENTERPRISES
8. *Polishko S., Sanin A., Nosova T., Mamchur S., Chemerys M., Pryhodko S.* 37
FEATURES OF THE FORMATION OF THE STRUCTURE AND MECHANICAL CHARACTERISTICS OF REINFORCING STEELS AFTER HEAT TREATMENT
9. *Stupak A. G., Podchashynskiy Yu. O., Chepiuk L. O.* 43
COMPARATIVE ANALYSIS OF IMAGE COMPRESSION METHODS WITH REAL-TIME MEASUREMENT INFORMATION
10. *Горовий К. Ю.* 49
ВАРІАНТ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕЛЕКТРОПОСТАЧАННЯ ДЛЯ ВИРОБНИЦТВ БЕЗПЕРЕРВНОГО ЦИКЛУ

11. *Миколайчук О. М., Бережний А. Д., Вертенецький О. В., Власовець В. М.* 55
ОЦІНКА ЯКОСТІ ПОКРИТТЯ З ВИКОРИСТАННЯМ
ТЕХНОЛОГІЙ КОМП'ЮТЕРНОГО ЗОРУ ТА
РОБОТОТЕХНІЧНОГО КОМПЛЕКСУ
12. *Пригода А. Я.* 58
УПРАВЛІННЯ КОНФІГУРАЦІЄЮ ТА БЕЗПЕКОЮ В
МІКРОСЕРВІСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ
13. *Савінкін Д. В., Карнович І. І.* 61
ВИБІР СПОСОБІВ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ГЛИБОКИХ
ОТВОРІВ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

14. *Утамурадова Ш. Б., Музафарова С. А., Файзуллаев К. М., Музафарова Г. А.* 70
ИССЛЕДОВАНИЕ СТРУКТУРНЫХ СВОЙСТВ ПОЛУЧЕННЫХ
ПЛЕНОК $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$ МЕТОДОМ МАГНЕТРОННО ИОННЫМ
РАСПЫЛЕНИЕМ

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

15. *Бууневич І. V., Balzani P. A., Thacker H. A., Demitroff M., Wolfe S. A.* 78
SHEDDING LIGHT THROUGH THE PINE BARRENS:
GEORADAR IMAGING OF PERIGLACIAL AND AEOLIAN
LANDFORMS, SOUTHERN NEW JERSEY, USA

PEDAGOGICAL SCIENCES

16. *Terenko O. O.* 84
СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗШИРЕННЯ МЕРЕЖІ ЖІНОЧИХ
КОЛЕДЖІВ У США У 50-60 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ
17. *Мельничук Л. Б., Кочкаръов В. Д.* 93
ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА
УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ
18. *Хлиста І. С.* 101
ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї У
ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ
19. *Щербина Н. В.* 106
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ STREAM-ОСВІТИ У
ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
20. *Яхно Т. В.* 111
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ ГРАМОТНОСТІ
УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО
НАВЧАННЯ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

21. *Abdullayeva Shafahat Yusif* 115
ATTITUDE, DISPOSITION AND CULTURE
22. *Абсалямова Л. М., Фролової О. В.* 122
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ
ПРОКРАСТИНАЦІЇ
23. *Пріснякова Л. М., Мілова Є.* 126
СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ САМОТНОСТІ ОСІБ ЗРІЛОГО ВІКУ

ART

24. *Sharykov D.* 132
CIRCOLOGY – THE SCIENCE ABOUT CIRCUS ART AND
CULTURE: THEORETICAL AND PRACTICAL COMPONENT
AND RESEARCH AREAS

HISTORICAL SCIENCES

25. *Атаманчук-Бабій С. І.* 137
ВЗАЄМИНИ ІВАНА МАЗЕПИ З ПРАВОБЕРЕЖНИМ
КОЗАЦТВОМ КРІЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ
СТОСУНКІВ
26. *Ільницький В. С.* 149
ВПЛИВ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКО-ПЕРСЬКИХ ВІДНОСИН НА
СТАНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ
АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918-
1920 РР.)
27. *Мінаєв А. В., Мінаєва Т. В.* 164
ДО ПИТАННЯ ПРО ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖІ ТА ІСТОРИЧНИЙ
ЗМІСТ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

LITERATURE

28. *Данильчук О. М.* 174
ХУДОЖНЯ КНИГА ЯК ТРЕНАЖЕР МЕНТАЛЬНИХ ПАТЕРНІВ
СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ (ЗНАЧЕННЯ КУРСУ ІСТОРІЇ
ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

POLITICAL SCIENCES

29. *Фастовець Н. В., Заворотній С. Р.* 184
РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ В
СУЧАСНОМУ СВІТІ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТА
ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

PHILOLOGICAL SCIENCES

30. *Пасік Н. М., Чайка М. В.* 190
МОВНОЕСТЕТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ У
ТВОРАХ М. КОЦЮБІНСЬКОГО

ECONOMIC SCIENCES

31. *Narmania D.* 200
APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN BUSINESS
PROCESS MANAGEMENT
32. *Власенко Т. В., Ковалишин О. Ф., Власовець В. М.* 217
ВИЯВЛЕННЯ АНОМАЛІЙ З ВИКОРИСТАННЯМ AMAZON
LOOKOUT ПРИ УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ
В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ
33. *Каранда М. В., Пуліна В. І.* 221
ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ АМАТОРСЬКОГО ТЕАТРУ В УМОВАХ ВІЙНИ
34. *Тимошенко Н. В.* 229
ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФОРМУВАННЯ РЕЗИСТЕНТНОСТІ ПСИХОСОМАТИЧНОМУ
ВИГОРАННЮ МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ
35. *Філяр С. В., Блакита В. О.* 242
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ЯК ОСНОВА ЦИФРОВОЇ
ЕКОНОМІКИ

LEGAL SCIENCES

36. *Баленко Г. Б., Федченко В. М.* 245
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ
37. *Батраченко А. С.* 249
МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУДУ В СІМЕЙНИХ СПОРАХ
38. *Бєлов М. В., Федченко В. М.* 258
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
39. *Бовт А., Федченко В.* 262
НЕДОТОРКАНИСТЬ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЯК
КОНЦЕПТУАЛЬНА ІДЕЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
40. *Бугаєнко Т. О., Федченко В. М.* 265
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ
ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ
41. *Воронін А. С., Федченко В. М.* 271
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У ХОДІ
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ
42. *Гіденко О. С., Федченко В. М.* 275
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА
ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

43.	<i>Гладкий Д. Є., Федченко В. М.</i>	280
	ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ	
44.	<i>Добренька Н. В., Дем'янчук Ю. В., Добренький С. В.</i>	285
	МОДИФІКАЦІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ЇЇ ПЕРЕВАГИ	
45.	<i>Дроздов І. А., Федченко В. М.</i>	289
	ОЦІНКА ДОКАЗІВ, ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ ЗМІСТУ ДОКАЗУВАННЯ	
46.	<i>Єршоміна С. П., Федченко В. М.</i>	294
	ПРЕДМЕТ І МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	
47.	<i>Забудський О. П., Федченко В. М.</i>	298
	ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ ЗАКОННОСТІ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
48.	<i>Ігнатова А. С.</i>	302
	РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ	
49.	<i>Кільова С., Федченко В.</i>	307
	ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ (ПРИНЦИПИ) КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	
50.	<i>Ковалевська Д., Федченко В.</i>	311
	АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ОСОБИ В РАМКАХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	
51.	<i>Койнаш Д. В., Федченко В. М.</i>	315
	ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	
52.	<i>Кохановська Д. С., Жеглінська Т. О.</i>	319
	НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ В КРАЇНАХ ЄС: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ	
53.	<i>Кохановська Д. С., Федченко В. М.</i>	324
	ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	
54.	<i>Краснокутський С. І., Федченко В. М.</i>	329
	СПІВРОБІТНИЦТВО ІНТЕРПОЛУ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА БОРОТЬБИ З ОКРЕМИМИ ВИДАМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	
55.	<i>Красота М., Нагорна О.</i>	333
	РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	
56.	<i>Красота М. М., Федченко В. М.</i>	336
	ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФІКСУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	

57.	Кривенков Д. Д., Федченко В. М. ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	344
58.	Кучмак Ю. Я., Явний О. І., Чорній Б. І., Погребняк А. Т. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО КОМЕРЦІЙНУ ТАЄМНИЦЮ	349
59.	Ланчковський Ю. В. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	352
60.	Лукашевич С. М. МОРАЛЬНІСТЬ У СУДОВОМУ РОЗСУДІ ПРИ ВЧИНЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ	357
61.	Мірошниченко А. О., Федченко В. М. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	360
62.	Немонова Л. Х., Федченко В. М. ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ СЛІДЧОГО ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНО САМОСТІЙНОГО СУБ'ЄКТА	363
63.	Олійник М. О., Федченко В. М. ОСНОВНІ ОЗНАКИ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНИ	369
64.	Орехов І. В., Федченко В. М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	373
65.	Сафаро Д. М., Федченко В. М. ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ЙОГО ПОЛОЖЕНЬ	377
66.	Світличний С. О., Фролов М. М. ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗНАХІДКУ	382
67.	Сільченков Д. Д., Жеглінська Т. О. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ ПРОТИ УКРАЇНИ	386
68.	Смірнов Д., Федченко В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОКРЕМИХ ПОРЯДКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	390
69.	Степаненко В. В., Федченко В. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	394
70.	Стукаленко В. А. ДАЙДЖЕСТ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	399

71.	<i>Халітов Д. Р., Федченко В. М.</i>	405
	ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНОЇ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	
72.	<i>Хлівна М. А., Федченко В. М.</i>	410
	ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
73.	<i>Чорний В. О., Федченко В. М.</i>	414
	МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ – ІНТЕРПОЛ, ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
74.	<i>Шарамок К. А., Федченко В. М.</i>	419
	ОЦІНКА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	
75.	<i>Яромій І. В., Гудима В. В.</i>	422
	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ	

AGRICULTURAL SCIENCES

STUDY OF WINTER FROST RESISTANCE IN VARIETAL POPULATIONS OF WINTER RAPE

Shokh Svitlana Serhiivna,

Candidate of Agricultural Sciences
associate professors

Malyk Dmytro,

post-graduate student

Pavlichenko Andrii,

Candidate of Agricultural Sciences
associate professors

Bila Tserkva National Agrarian University
M. Bila Tserkva, Ukraine

Introduction. Currently, much attention is being paid to rapeseed, which is an important source of vegetable oil, industrial lubricants, biofuels and high-protein feed in the temperate climate of Ukraine. Growing demand for rapeseed oil is significantly increasing the area under the crop, given the oil's health benefits. Rapeseed has a significant potential for genotypic intraspecific variability in terms of economically valuable traits. In recent years, significant fluctuations in hydrothermal parameters over the years can occur even in one soil and climatic location, which significantly affects the manifestation of individual traits and properties, and as a result, macro traits, including yield. This is why we need to pay considerable attention to the adaptive potential of the varieties we develop. Highly adaptive varieties are the key to obtaining stable yields in changing weather and climatic conditions and in different ecological and geographical zones.

Aim. Evaluation of breeding material for adaptability and stability is a prerequisite for the selection of highly adaptive forms. One of the tasks of rapeseed research is to select for productivity by combining simple quantitative traits - weight

of 1000 seeds, number of seeds per pod, number of pods per plant.

Materials and methods. The study of 15 varietal populations of winter rape and peculiarities of methods for determining phenotypic manifestation and inheritance of frost resistance traits.

Results and discussion. Valuable forms were identified for their resistance to extreme environmental factors - winter-frost resistance, drought conditions during critical growth periods. Assessment of adaptive capacity in rape varieties allows to identify forms that show a wide rate of response to valuable components of resistance.

**РІВЕНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРМОВОЮ БАЗОЮ РОСЛИНОЇДНИХ
ПЛАНКТОФАГІВ ДНІПРОВСЬКО-БУЗЬКОГО ЛИМАНУ**

Дяченко Вікторія Василівна

Аспірант

Херсонський державний аграрно-економічний університет

Анотація: Рибопродуктивність водойм України має значний потенціал, але він не реалізований за рахунок відсутності достатньої кількості рибопосадкового матеріалу планктоноїдних видів риб (*Hypophthalmichthys molitrix*, *Hypophthalmichthys nobilis*). Надлишковий кормовий ресурс у вигляді фітопланктону не трансформується у рибну продукцію і створює екологічну проблему прискорюючи евтрофікацію акваторії внаслідок інтенсивного розвитку органічної речовини. Досліджуючи біопродукційний потенціал лиману було визначено якісний і кількісний склад кормового ресурсу у вигляді фітопланктону і зоопланктону, який характеризується високими біомасами протягом усього вегетаційного періоду. У цьому зв'язку проведення відповідних досліджень є достатньо актуальним, адже вирішує проблеми збільшення рибної продукції, як соціально-економічного розвитку і забезпечення продовольчої безпеки України з одного боку, а з іншого - покращує екологічну складову за рахунок утилізації надлишкової органічної речовини рибами-планктофагами.

Ключові слова: рослиноїдні види риб, кормова база, Дніпровсько-Бузький лиман, біопродукційний потенціал, фітопланктон, зоопланктон.

Зарегулювання річкового стоку пониззя Дніпра негативним чином вплинуло на гідрохімічний і гідробіологічний режим, що призвело до суттєвого скорочення рибних запасів і біорізноманіття в цілому [1, с. 6]. У якості компенсаторного заходу в 50-ті роки у пониззя Дніпра було інтродуковано

представників далекосхідного комплексу - білого (*Hypophthalmichthys molitrix*) та строкатого товстолобиків (*Hypophthalmichthys nobilis*) [2, с. 35]. Відповідно до реалізації програм по щорічному вселенню були створенні два потужних рибовідтворювальні заводи в Херсонській області. Але, протягом останніх років приділялася слабка увага визначенню реальної кількості рибопосадкового матеріалу для Дніпровсько-Бузької естуарної системи за рівнем розвитку природної кормової бази, що за раціональною пасовищною технологією дозволить отримувати високий ефект у формуванні рибопродукційного потенціалу.

Дніпровсько-Бузька естуарна система, за рівнем розвитку кормової бази, являється високопродуктивною акваторією в порівнянні з морськими і прісноводними. Результати досліджень останніх років свідчать про збільшення рівня розвитку фітопланктону і зоопланктону [3, с. 220-221].

Дослідження складу кишечників промислового стада білих товстолобиків (*Hypophthalmichthys molitrix*) протягом вегетаційного періоду показали, що фітопланктон у живленні білого товстолобика навесні зустрічається в основному за рахунок мікроскопічних представників синьо-зелених водоростей *Aphanizomenon flos-aquae*, *Microcystis aeruginosa*, *Nostoc*, *Oscillatoria lacustris*. Індекс наповнення кишечників білого товстолобика становили в середньому 264,5 ‰. В липні в період масового розвитку синьо-зелених водоростей у водоймі в харчовій грудці синьо-зелені водорості займали до 95,8 ‰, при цьому індекс наповнення кишечників значно збільшився і складав в середньому 435 ‰. Інтенсивність живлення білих товстолобиків у серпні місяці була найвища – індекс наповнення кишечників дорівнював в середньому 580 ‰ [3, с. 223-224].

Індекси наповнення шлунково-кишкового тракту відрізнялись у строкатого нижчими показниками. Основу живлення білого товстолобика складали фітопланктон і детрит. Водорості в кишечниках були представлені 75 видами. Зелені водорості зустрічались протягом всього вегетаційного періоду, серед яких найбільш часто зустрічались *Chlamidomonas sp.*, *Pandorina morum*,

Phacotus coccifer, *Scenedesmus quadricauda*, *S. acuminatum*, *S. denticulatus*, *Oocystis borgei*, *Pediastrum duplex*, *Ancistrodesmus angustus* і ін., що викликано їх високим видовим різноманіттям в фітопланктоні даної акваторії [4, с. 131-132]. В цілому протягом вегетаційного періоду індекси наповнення кишечника коливалися на середньому рівні від 145 до 580 ‰. Наприкінці вегетаційного періоду у живленні в значній кількості частіше зустрічається *Microcystis aeruginosa*, серед зелених в живленні домінували *Pediastrum Boryanum*, *Pediastrum duplex*, *Trochiscia granulata*, *Oocystis verucosa*, *Scenedesmus quadricauda*, *Ancistrodesmus pseudomirabilis var. spiralis*, *Scenedesmus bijugatus*, *Scenedesmus acuminatus*.

Склад живлення строкатого товстолобика протягом вегетаційного періоду відрізнявся від живлення білого товстолобика тим, що серед харчових гідробіонтів в живленні переважали крупні форми фітопланктону (Chlorophyta – *Pediastrum Boryanum*, *Pediastrum duplex*, *Trochiscia granulata*, *Scenedesmus acuminatus*, *Scenedesmus quadricauda*, Bacillariophyta – *Diatoma balfouriana*, *Cyclotella glomerata*) і більша кількість зоопланктону. В живленні строкатого товстолобика зоопланктоні організми були представлені в основному коловертками і веслоногими ракоподібними (*Keratella cochlearis*, *K. Texta*, *Brachionus quadridentatus*, *Conochilus sp.*, *Bosmina longirostris*, *Chydorus sphaericus*, *Daphnia sp.*, *Diaphanosoma sp.*, *Cyclops sp.*). Частка детриту у різних вікових груп відзначалася без суттєвих різниць і коливалася від 21,3 – 51,1 % загальної маси [5, с. 33-48].

На початку вегетаційного періоду простежувалась тенденція підвищення індексу наповненості шлунково-кишкового тракту, а потім поступове зменшення. Найвищі показники були у серпні досягаючи 423 ‰. Найменші показники індексів були у вересні місяці складаючи 87 ‰. При розтині такої риби жирність становила 5 балів, кишечник був повністю залитий жиром, а періодом найбільш інтенсивного живлення можна виділити VI – VIII місяці. В цілому визначенні індекси наповнення шлунково-кишкового тракту на відносно високому рівні, що вказує на забезпеченість риби кормом. Але показники

строкатого товстолобика на всіх рівнях значно нижчі. Результатом цього може бути його вимушений раціон в якому присутній практично один фітопланктон і виключений з раціону об'єкт його біологічного вподобання – зоопланктон [6, с. 192-197]. Протягом вегетаційного періоду, вгодованість, як білого так і строкатого товстолобиків не мала широких коливань, показники коливання складали по білому товстолобику від 0,65 до 3,3, а по строкатому товстолобику, від 0,38 до 2,3.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шерман І.М., Гейна К.М., Кутіщев С.В., Кутіщев П.С. Екологічні трансформації річкових гідроекосистем та актуальні проблеми рибного господарства//Рибогосподарська наука України. 2013. № 4 (26). С. 5-16.
2. Гейна К.М. Підвищення рибопродуктивності Каховського водосховища шляхом оптимізації видового та кількісного складу споживачів планктону//Рибогосподарська наука України. 2008 р. №3. С. 35-39.
3. Кутіщев П.С., Вітюков Ю.Є., Лобанов І.А. Фітопланктон Дніпровсько-Бузького лиману в зв'язку з рибогосподарським використанням//Рибне господарство. – К. – 2006. - Вип. 65. – С. 220-224.
4. Шерман І.М., Пелих В.Г., Кутіщев П.С. Динаміка розвитку фітопланктону Дніпровсько-Бузького лиману //Таврійський науковий вісник. Херсон.: Айлант. – 2009. –Вип.62. –С. 131-134.
5. Кутіщев П.С., Шерман І.М. Видовий склад і продукційні можливості харчових гідробіонтів Дніпровсько-Бузького лиману//Рибогосподарська наука України. – К. – 2009. – Вип.4. – С. 33 – 48.
6. Поліщук В.С., Кутіщев П.С., Мінаєва Г.М. Динаміка запасів фітопланктону у Дніпровсько-Бузькому лимані//Таврійський науковий вісник. Херсон.: Айлант. – 2009. – Вип.66. – С. 192-197.

BIOLOGICAL SCIENCES

PREVALENCE OF GLUCOSE-6-PHOSPHATE DEHYDROGENASE DEFICIENCY IN LANKARAN CITY IN SOUTHERN AZERBAIJAN

Valiyeva Gulnara Ajdar

Huseynova Lala Samaddin

Azerbaijan Medical University,
Department of Medical Biology and Genetics
Baku, Azerbaijan

Keywords: Southern Azerbaijan, amino acids, chromosome, hemolytic anemia, oxidative stress.

Introduction

Glucose-6-phosphate dehydrogenase (G6PD) is a key enzyme in the pentose monophosphate pathway that protects the body's cells, especially red blood cells, from oxidative damage by producing nicotinamide adenine dinucleotide hydrogen phosphate (NADPH) [1].

The gene encoding this enzyme is located on the X chromosome and consists of 13 exons and 12 introns and encodes 515 amino acids. G6PD deficiency is one of the most common hemolytic disorders, especially in men, affecting approximately 400 million people worldwide [2].

This enzyme deficiency was first discovered in 1956 due to hemolytic anemia following the use of antimalarial drugs in some patients [3].

The prevalence of deficiency of this enzyme plays an important role in the selection of antimalarial drugs. Primaquine is one of the most important antimalarial drugs widely used in malaria-endemic areas to treat and prevent malaria. However, primaquine can cause mild to severe hemolytic anemia in people with G6PD deficiency via oxidative stress [4, 5].

Numerous studies have investigated the prevalence of G6PD deficiency in Iran and other parts of the world [6].

Aim

This systematic review and meta-analysis study aimed to estimate the overall prevalence of Glucose-6-phosphate dehydrogenase (G6PD) deficiency in neonates with jaundice who were admitted to hospitals in Azerbaijan. This study investigated the prevalence of G6PD deficiency in Lankaran city.

We calculated Prevalence and 95% Confidence Interval of G6PD deficiency as summary measures. We conducted subgroup analysis based on the sex and quality of studies, while meta-regression were applied for investigating the effect of years of studies and years of publication on the pooled prevalence. We applied sensitivity analysis to investigate the effect of excluding each study on the pooled prevalence estimation.

Materials and methods

Activity of G6PD was quantitatively measured. The gene mutations affecting encoding of G6PD are found on the distal long arm of the X chromosome. More than 400 mutations have been identified, most being missense mutations. Most of the variants occur sporadically, although the G6PD Mediterranean and the G6PD A-variants occur with increased frequency in certain populations. clinical presentation and laboratory investigations including the complete blood count, red blood cells morphology, liver and renal functions and quantitative assay of G6PD enzyme activity by spectrophotometric method. Mutations were analyzed with LighCycler 5.1 real-time PCR melting-curve analysis.

Results

The total sample size was 100 people. The pooled prevalence of G6PD deficiency among neonates with jaundice in in Lankaran City in Southern Azerbaijan was 4%. The results of subgroup analysis showed that, pooled prevalence of G6PD deficiency among male neonate 10,7%, was more prevalent that female 2,3%. Based on the sensitivity analysis, lower and higher pooled prevalence of G6PD deficiency was observed 3,8% and 1,3% respectively by excluding each study.

Conclusion

The overall prevalence of G6PD deficiency was 4% in Azerbaijanian neonates with Jaundice. The pooled prevalence of G6PD deficiency among neonates with jaundice in Lankaran City in Southern Azerbaijan. Prevalence was high in male and early hours of life. We recommend screening test for G6PD deficiency in neonates to prevent its complications.

REFERENCES:

1. Pes G.M., Parodi G., Dore M.P. Glucose-6-phosphate dehydrogenase deficiency and risk of cardiovascular disease: A propensity score-matched study. *Atherosclerosis*. 2019;282:148–153.
2. Thomas J.E., Kang S., Wyatt C.J., Kim F.S., Mangelsdorff A.D., Weigel F.K. Glucose-6-Phosphate Dehydrogenase Deficiency is Associated with Cardiovascular Disease in U.S. Military Centers. *Tex. Heart Inst. J.* 2018;45:144–150.
3. Fois A., Dore M.P., Manca A., Scano V., Pirina P., Pes G.M. Association between Glucose-6-Phosphate Dehydrogenase Deficiency and Asthma. *J. Clin. Med.* 2021;10:5639.
4. Huseynova L.S. Methods for extracting genomic DNA from whole blood samples. 9th International Congress on Medicine, Nursing and Health Sciences in a Changing World. Turkey, Germany.2023. p.182-187
5. Huseynova L.S., Ansarova A.H. Application of Sanger sequence technology in the study of CFTR, MEFV, GALT, PAH, BCKDHB and DBT gene mutations in the population Azerbaijan. International journal of online and biomedical engineering. Vol. 19, No. 01, Austria. 2023. P. 153-161
6. Aghayeva S.A., Huseynova L.S., Kichibekov B.R. , Aliyeva K.A., Khalilov R.I. Inherited metabolic disease phenylketonuriya and deficiency of G6PD enzim in a family study. Germany. German Herald Science N2/2018., p 34-36

MEDICAL SCIENCES

УДК 611.216.1.013-053.8

DEVELOPMENT OF THE MAXILLARY SINUS IN ADULTS

Protsak Tetiana
Vatcyk Myroslav
Marchuk Oleg
Zabrods`ka Olga
Chernivtsi, Ukraine

Annotation. During life, the processes of growth, development and renewal of cells continuously occur in the human body. In different periods of life, the intensity of these processes is not the same, which leads to specific anatomical, physiological and mental characteristics, which are called age-related.

The shape of the MS is an irregular quadrangular pyramid. In the region of the lower nasal passage, the medial wall of the sinus is represented by bone tissue covered with mucous membrane. In the middle part of the middle nasal passage, bone tissue is partially absent. The wall of the MS in this place is represented only by the duplication of the mucous membrane.

Key words: MS, skull, teeth, nose, development.

Introduction. Morphological studies of the paranasal sinuses at any structural level aimed at elucidating the mechanisms and pathogenesis of diseases and the search for effective treatment methods. Therefore, the anatomical features of the paranasal sinuses, syntopic and structural transformations of their components is an urgent problem of morphology [1, p. 88].

Studies of the structure of the walls of the MS showed that it has the shape of an irregular quadrangular pyramid, which is based on the side wall of the nose. The apex of the MS is projected at the level of the zygomatic process. MS is limited to

front, top, back, with middle and lower walls.

The front wall of the MS is located between the infraorbital edge of the orbit and the alveolar process of the upper jaw. On the outer surface of the bone wall under the infraorbital foramen there is an iklova fossa, the depth of which is 5.6–9.0 mm. On one preparation, the depth of the iklova fossa reached 12.0 mm, where it significantly sank into the MS cavity.

During life, the processes of growth, development and renewal of cells continuously occur in the human body. In different periods of life, the intensity of these processes is not the same, which leads to specific anatomical, physiological and mental characteristics, which are called age-related [2, p. 113].

In our time, it has been established that age-related changes occur in all tissues, organs and systems of the human body, which leads to pronounced limitations of the adaptive capabilities of the body [3, p. 99]. Most of the disorders that appear in the body of people of mature age associated with pathological processes accelerate their development, disrupt the vital functions of the body and lead to premature aging [4, p. 55]. It should be noted that many disorders associated with aging depend not only on age-related changes, but also on the inaction of the person himself. With age, the bones of the human body change significantly: the amount of bone and cartilage tissue decreases, they become brittle [5, p. 113].

Studies of the structure of the walls of the MS showed that it has the shape of an irregular quadrangular pyramid, which is based on the side wall of the nose. The apex of the MS is projected at the level of the zygomatic process. MS is limited to front, top, back, with middle and lower walls.

The upper wall of the MS is formed by the orbital surface of the upper jaw, which is simultaneously the lower wall of the orbit. The sinus borders on others with sinuses.

The near-middle edge of the sinus of the topical is defined on the border between the inner edge of the lower and medial walls of the orbit. Its lateral edge on 20 preparations corresponded to the lower orbital fissure. On 5 preparations - 2.0-3.5 mm inward from the lower orbital fissure. The thinnest in comparison with other walls

was the upper one. Its thickness did not exceed 1.2-1.8 mm. The front of the upper wall adjacent to the lacrimal bone at the upper part of the nasolacrimal duct. In the anteroposterior direction, the infraorbital canal is located on the upper wall of the MS. On 8 preparations in the posterior two-thirds of the wall at the site of the canal, an infraorbital sulcus was found. In 14 preparations, the protrusion of the infraorbital canal appeared on the upper wall in the anteroposterior direction from the side of the MS cavity. On 3 preparations, MS extends into the medial wall of the orbit, adjacent to the cells of the ethmoid labyrinth and the lacrimal process of the palatine bone [7, p. 655].

The posterior wall of the MS topical corresponded to the maxillary hump. A wing-palatine fossa is located along the upper part of this wall, in which there is a wing-palatine node, maxillary nerve, maxillary artery, venous plexus. On 14 preparations, with its posterior superior margin, the MS adjoined the posterior cells of the ethmoid labyrinth. In 2 preparations, she was at the wall of the sphenoid sinus [8, p. 153].

The lower wall of the MS is formed by the posterior part of the alveolar process of the upper jaw.

In the subepithelial layer of the gland of the mucosa of the mucous membrane, the MS were arranged in separate rows, between which there were sections of the mucous membrane where the glands were absent [9, p. 14].

The highest concentration of glands was on the middle wall of the MS and especially in the area of the natural sinus opening, which borders the glands of the mucous membrane of the middle nasal passage. In this area, they form a glandular ring. The largest number of glands was in the deep layer of the mucosa. In addition, long ducts of subepithelial glands of other walls of the MS were also discovered here [10, p. 15].

With an average wall has the appearance of a suspended strip of cortical substance with a width in different places from 1 to 5 mm. Sometimes it is represented by two thin layers of compact substance (up to 1 mm), between which a layer of spongy substance with a width of 1 to 3 mm is determined. The outer

boundary of the MS is observed in the form of a suspended strip of a compact bone and an arcuate line laterally defined from it. The space between them corresponds to the zygomatic bay. The projection of the upper wall of the MS is determined in the form of a strip of the cortical layer.

Minor changes were observed in the size of the MS. So, the vertical size of the VSPP is on average 36.3 mm, the transverse dimension is 27.5 mm, on the left is 27 mm and the anteroposterior is 45.2 mm. Vibrations: vertical size - from 28 to 41 mm, transverse - from 18 to 32 and anteroposterior - from 39 to 52 mm.

Conclusions: the most thin is the upper wall of the sinus, a variation in syntopy of the maxillary sinus with adjacent formations was found, at the end of adulthood, the onset of involutional processes of both the solid backbone and the mucous membrane was constant on some drugs.

REFERENCES:

1. Ахтемійчук Ю.Т. Спосіб поліхромної та рентгенополіконтрастної корозії / Ю.Т. Ахтемійчук, О.В. Цигикало // Тези доп. Всеукраїнської наук. конф. “Акт. пит. вікової анат. та ембріотопографії” // Клін. анат. та опер. хірургія. – 2006. – Т. 5, № 2. – С. 88-89.
2. Бобрик І.І. Закономірності розвитку кісток черепа на різних етапах морфогенезу / І.І. Бобрик, З.З. Масна // Вісник морфології. – 2006. – Т. 12, № 1. – С. 113-115.
3. Ільїн І.І. Індивідуальні та вікові варіанти форм черепа та деяких його утворень у дорослих людей / І.І. Ільїн, Л.П. Антонечко, О.І. Білявський // Галицький лікарський вісник. – 2003. – Т. 10, № 2. – С. 99-102.
4. Логвинов Ф.В. Индивидуальная анатомическая изменчивость лицевого черепа у людей зрелого, пожилого и старческого возраста / Ф.В. Логвинов // Укр. морфол. альманах. – 2005. – Т. 3, № 4. – С. 55-58.
5. Kalavagunta S. Extensive maxillary sinus pneumatization / S. Kalavagunta, K.T.V. Reddy // Rhinology. – 2003. – V. 41, № 2. – P.113-117.
6. Etiology of odontogenic maxillary sinusitis / G. Maresch, C. Ulm, P. Solar,

G. Watzek // HNO. – 1999. – Vol. 47, № 38. – P. 748–755.

7. Legert K.G. Sinusitis of odontogenic origin: pathophysiological implications of early treatment / K.G. Legert, M. Zimmerman, P. Stierna // Acta Otolaryngol. - 2004. - Vol. 124 (6). - P. 655-663.

8. Nishimura T. Evaluation of odontogenic maxillary sinusitis after conservative therapy using CT and bone SPECT / T. Nishimura, T. Iizuka // Clinical Imaging. - 2002. - Vol. 26, № 3. - P. 153-160

9. Дем'яник Д.С. Моніторинг ускладнень у хворих на одонтогенний гайморит / Д.С. Дем'яник, Г.А. Побережник // Галицький лікарський вісник. – 2010. - № 4. – С. 14-16.

10. Морохоев В.И. Тактика отоларинголога при уточнении этиологии гайморита / В.И.Морохоев, Р.Г. Анютин // Российская ринология. – 1998. - № 4. – С. 15-17.

СТРУКТУРА ПРОВІДНИХ КЛІНІКО-ПСИХОПАТОЛОГІЧНИХ ПРОЯВІВ У ПАЦІЄНТІВ З ПСИХІЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В АНАМНЕЗІ ПІСЛЯ ПЕРЕНЕСЕНОЇ КОРОНАВІРУСНОЇ ХВОРОБИ COVID-19

Марута Наталія Олександрівна

д-р мед. наук, проф.,
заступник директора з науково-дослідної роботи,
завідувач відділу пограничної психіатрії

Федченко Вікторія Юріївна

д-р мед. наук,
провідний науковий співробітник відділу пограничної психіатрії

Явдак Ірина Олександрівна,

Семікіна Олена Євгеніївна

канд. мед. наук,
провідні наукові співробітники відділу пограничної психіатрії
Державна установа «Інститут неврології, психіатрії та наркології
Національної академії медичних наук України»
м. Харків, Україна

Вступ. Психопатологічні наслідки комплексного впливу коронавірусної хвороби COVID-19 та стресорів пандемії SARS-CoV-2 призводять до рецидивування психічних розладів у осіб із загальної популяції населення, серед яких найбільш поширеними формами психічної патології виявлені депресивні розлади, психічні розлади органічного генезу та невротичні, пов'язані зі стресом та соматоформні розлади.

Ціль роботи.

На підставі комплексного клініко-психопатологічного дослідження пацієнтів з психічними порушеннями в анамнезі, що перенесли COVID-19 та зазнали впливу стресорів пандемії SARS-CoV-2, визначити особливості структури клінічних проявів у цієї категорії хворих.

Матеріали та методи.

Для реалізації цілі дослідження були обстежені 95 пацієнтів з психічними

порушеннями в анамнезі, що перенесли COVID-19 та зазнали впливу стресорів пандемії SARS-CoV-2 і склали основну групу. Діагноз був встановлений з урахуванням критеріїв МКХ-10. До основної групи увійшли підгрупи пацієнтів з депресивними розладами (F 32.0 - 32.2, F 33.1, F 33.2 – 31 пацієнт), психічними розладами органічного генезу (F 06.3, F 06.4 – 33 пацієнти) і з невротичними, пов'язаними зі стресом та соматоформними розладами (F 41.1, F 41.2, F 42.2, F 45.3, F 48.0 – 31 пацієнт).

Застосовані клініко-психопатологічний (аналіз скарг, анамнез хвороби, анамнез життя, аналіз факторів психічної травматизації та оцінка психічного стану хворих; анкета-опитувальник для ретельного аналізу анамнезу захворювання, включно з відомостями про перенесену коронавірусну хворобу COVID-19 та вплив стресорів пандемії SARS-COV-2) (Марута Н.О., Федченко В.Ю., Панько Т.В., Явдак І.О., Семікіна О.Є., 2023)) та статистичний (точний метода Фішера, t-критерій Стьюдента – за допомогою комп'ютерної програми Statistica Electronic Manual Features 10.0 та пакету аналізу Excel) методи дослідження.

Результати та обговорення.

В результаті дослідження проаналізована клінічна картина психічних розладів у пацієнтів з психічними порушеннями в анамнезі після перенесеного COVID-19 в співставленні з психічними розладами, що передували пандемії SARS-CoV-2.

До основної групи обстежених були включені пацієнти з психічними порушеннями в анамнезі, чий стан загострився на фоні перенесеного COVID-19, на основі даних розробленої анкети - опитувальника, що містить питання, які відображають вплив коронавірусної хвороби COVID-19 та стресорів пандемії SARS-CoV-2 на психічне здоров'я. До групи співставлення були включені пацієнти з наявністю 3 та більше епізодів психічних розладів в анамнезі, включно з поточним.

Визначено, що структура клініко-психопатологічних проявів психічних

розладів після перенесеного COVID-19 характеризувалася переважанням афективної симптоматики в поєднанні з вираженими специфічними когнітивно-мнестичними та сомато-вегетативними порушеннями, а також проявами психомоторної загальмованості, які представлені:

- в сфері афективних порушень – пригніченим настроєм ($p = 0,0424$; ДК = -2,65; МІ = 0,45), тривогою ($p = 0,0385$; ДК = -0,58; МІ = 0,03), емоційною лабільністю ($p = 0,0301$; ДК = -1,27; МІ = 0,07) та ангедонією ($p = 0,0374$; ДК = -2,06; МІ = 0,10);

- в сфері когнітивно-мнестичних порушень – погіршенням пам'яті ($p = 0,0443$; ДК = -1,84; МІ = 0,19), зниженням концентрації уваги ($p = 0,0229$; ДК = -0,76; МІ = 0,05), уповільненням темпу мислення ($p = 0,0375$; ДК = -1,61; МІ = 0,09), труднощами з висловленням власних думок або осмисленням чужої мови ($p = 0,0005$; ДК = -2,89; МІ = 0,27), зниженням розумової працездатності ($p = 0,0097$; ДК = -1,40; МІ = 0,13), психічною виснаженістю ($p = 0,0010$; ДК = -1,46; МІ = 0,17), зниженням продуктивності виконавчої функції (здатності до планування, організації, з'ясування послідовності дій, винесення суджень) ($p = 0,0036$; ДК = -2,31; МІ = 0,25), відчуттям розгубленості або дезорієнтованості ($p = 0,0315$; ДК = -2,79; МІ = 0,16) та нав'язливими тривожними думками ($p = 0,0070$; ДК = -2,12; МІ = 0,19);

- в сфері психомоторних порушень – проявами психомоторної ретардації ($p = 0,0327$; ДК = -0,33; МІ = 0,01);

- в структурі сомато-вегетативних порушень – пароксизмальними змішаними вегето-судинними проявами ($p = 0,0320$; ДК = -0,86; МІ = 0,05), головним болем ($p = 0,0279$; ДК = -1,15; МІ = 0,08), парестезіями ($p = 0,0412$; ДК = -1,00; МІ = 0,05), вегетативною дисфункцією дихальної системи, що проявлялася відчуттям утрудненого вдиху, прискореним або форсованим диханням, відчуттям нестачі повітря ($p = 0,0012$; ДК = -4,76; МІ = 0,52), вестибулярними порушеннями ($p = 0,0138$; ДК = -2,40; МІ = 0,19), розладами сну, переважно безсонням ($p = 0,0216$; ДК = -1,13; МІ = 0,08), порушенням нюху у вигляді гіпосмії ($p = 0,0000$), порушеннями смаку у вигляді гіпогевзії та

дисгевзії ($p = 0,0000$; ДК = -8,04; МІ = 0,07) та фізичною втомлюваністю ($p = 0,0153$; ДК = -0,94; МІ = 0,07).

Висновки. Клінічна картина психічних розладів після перенесеного COVID-19 характеризується переважанням афективної симптоматики в поєднанні з вираженими специфічними когнітивними, ідеаторними та сомато-вегетативними порушеннями, а також проявами ефекторно-вольової сфери.

УДК 614.1.314.1

**АНАЛІЗ ТА МОЖЛИВІСТЬ ІНФОРМАТИЗАЦІЙНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ
РОБОТИ ТРАВМАТОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ
БАГАТОПРОФІЛЬНОЇ ЛІКАРНІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ**

Слічний Сергій Віталійович

лікар ортопед-травматолог
КНП «1 ТМО м. Львів» ВП «Лікарня святого Луки»
м. Львів, Україна

Петрух Андрій Андрійович

лікар-терапевт, лікар функціональної діагностики
Діагностичний центр Медіс
м. Львів, Україна

Анотація: Розв'язана росією повномасштабна війна чинить руйнівний вплив на життя та здоров'я людей в Україні, руйнівної шкоди завдала вона також і системі охорони здоров'я України. Здійснюються обстріли медичних закладів, щоденно руйнується медична інфраструктура. Попри численні виклики системі охорони здоров'я вдається вистояти та надавати допомогу пораненим військовим та цивільному населенню.

Проведені дослідження у ВП «Лікарня Святого Луки» КНП «1 територіальне медичне об'єднання м. Львова» за 2022-2023 роки зі встановленням показників використання ліжкового фонду у травматологічному відділенні та можливість оптимізації на даному приладі інформаційної медичної системи збору даних. Відповідно до отриманих даних прослідковується тенденція до підвищення використання ліжкового фонду за вказаний період.

Ключові слова: травматологічне відділення, цивільне населення, воєнний стан, електронна система охорони здоров'я, інформаційні системи, показники використання ліжкового фонду.

Війна завдала значних збитків українській медичній системі [1].

Порушення логістичних зв'язків, знищення медичних закладів та обладнання – усе це стало перешкодою до вчасного й повноцінного забезпечення населення медичною допомогою [2, 3].

Для кращого розуміння роботи травматологічного відділення однієї з лікарень Львова у військовий час ми провели дослідження зі встановлення показників використання ліжкового фонду, а саме обіг ліжка (середнє число хворих, що лікувалися на одному ліжку протягом звітного періоду).

Як відображено на графіку показники середнього числа хворих, що лікувалися на одному ліжку протягом місяця в травматологічному відділенні ВП «Лікарня Святого Луки» КНП «1 територіальне медичне об'єднання м. Львова» були загалом вищими за 2023 рік у порівнянні з 2022 роком. Найвищими показники були у липні та березні 2023 року – 9,09 та 9,05 відповідно (рис.1). Протягом травня цього ж року та влітку цифри не опустилися нижче 8,00: травень (8,89), червень (8,69), серпень (8,29). Дещо нижчими показники були у вересні (7,48) та квітні (7,42), інші осінні та зимові місяці характеризувалися падінням даного показника. У жовтні, лютому та листопаді у травматологічному відділенні показники «Обіг ліжка» склали близько 6,00: 6,67; 6,04; та 6,00 відповідно. На грудень та січень припадають найнижчі цифри: 5,64 та 4,8 хворих на 1 ліжку протягом місяця відповідно.

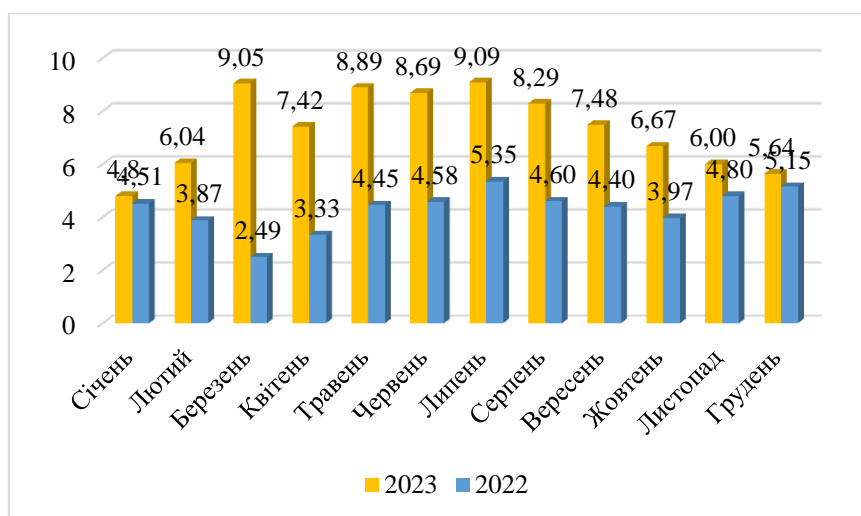

Рис. 1. Середнє число хворих, що лікувалися на одному ліжку у ВП «Лікарня Святого Луки» КНП «1 територіальне медичне об'єднання м. Львова» за 2022-23 рр.

Найвищі цифри у дослідженні за 2022 рік майже вдвічі менші цифр за 2023 рік, що говорить про високі темпи зростання середнього числа хворих, що лікувалися на одному ліжку протягом звітного періоду у травматологічному відділенні ВП «Лікарня Святого Луки» КНП «1 територіальне медичне об'єднання м. Львова». У липні показник склав 5,35, у грудні 5,15. В інші літні місяці та восени одержані дані були близько 4,00: червень (4,58), серпень (4,60), вересень (4,40), жовтень (3,97), листопад (4,80). Близькими за значенням були дані, отримані у травні та січні, які склали – 4,45 та 4,51 відповідно. Найменші показники припали на перші місяці весни та лютий. Якщо у лютому дані склали 3,87, то в березні цей показник сягнув мінімуму 2,49, що, очевидно, пов'язано з початком повномасштабного вторгнення в Україну, адже наступного 2023 року у цьому місяці показник був найвищий.

Також досліджувалися відсотки виконання плану використання ліжкового фонду у травматологічному відділенні ВП «Лікарня Святого Луки» КНП «1 територіальне медичне об'єднання м. Львова» за 2022 рік та 2023 рік.

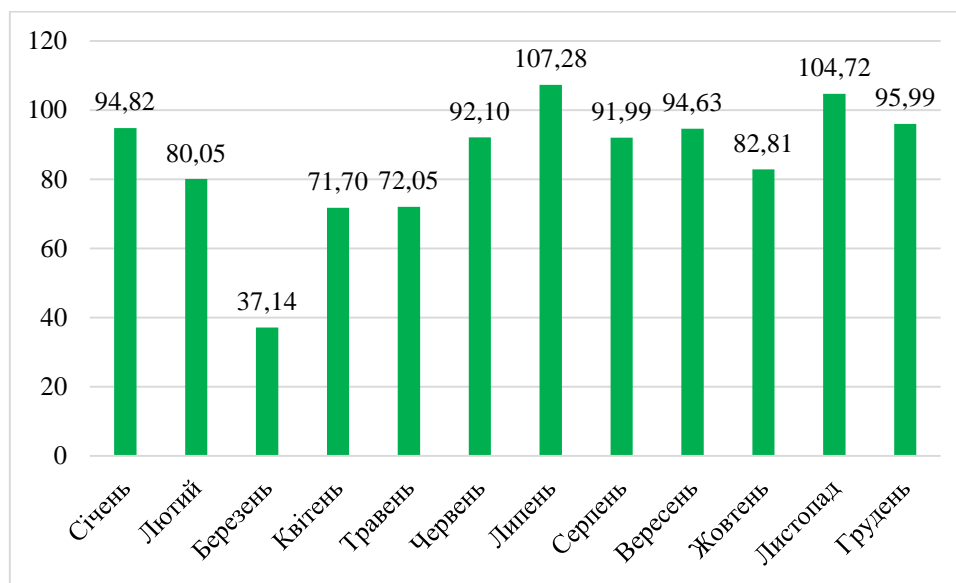

Рис. 2. Відсоток виконання плану щодо використання ліжкового фонду у травматологічному відділенні ВП «Лікарня Святого Луки» КНП «1 територіальне медичне об'єднання м. Львова» за 2022 рік

Дослідження продемонстрували різке зниження виконання плану у березні 2022 року (лише 37,14 %), проте у наступні весняні місяці показники зростають. Зокрема у квітні та травні показники складають до 71,70 % та

72,05 % відповідно, що майже вдвічі перевищує березневий показник (рис. 2). У літні місяці відсотки не опускалися нижче 90%: у червні виконання плану складало 92,10 %, у липні зафіксовано найвищий показник – 107,28 %, у серпні – 91,99 %. На цій же позначці (не нижче 90 %) показники трималися у вересні – 94,63 %, знизилися у жовтні 2022 року до 82,81 % та перевищили 100 % у листопаді 2022 року (104,72 %). Взимку виконання плану використання ліжкового фонду у травматологічному відділенні ВП «Лікарня Святого Луки» КНП «1 територіальне медичне об'єднання м. Львова» за 2022 рік було вище 90 %: у грудні (95,99 %) та січні (94,82 %). У лютому даний показник опустився до 80,05 %. Аналогічно досліджувалося виконання плану щодо використання ліжкового фонду у травматологічному відділенні ВП «Лікарня Святого Луки» КНП «1 територіальне медичне об'єднання м. Львова» за 2023 рік (рис. 3).

Відповідно до отриманих даних у шести із дванадцяти місяців показник перевищує позначку 100 %, у п'ять із дванадцяти місяців показник близько 90 % або перевищує їх, при цьому не сягаючи 100 %. І лише у вересні показник був 84,38 %, це найменший показник 2023 року.

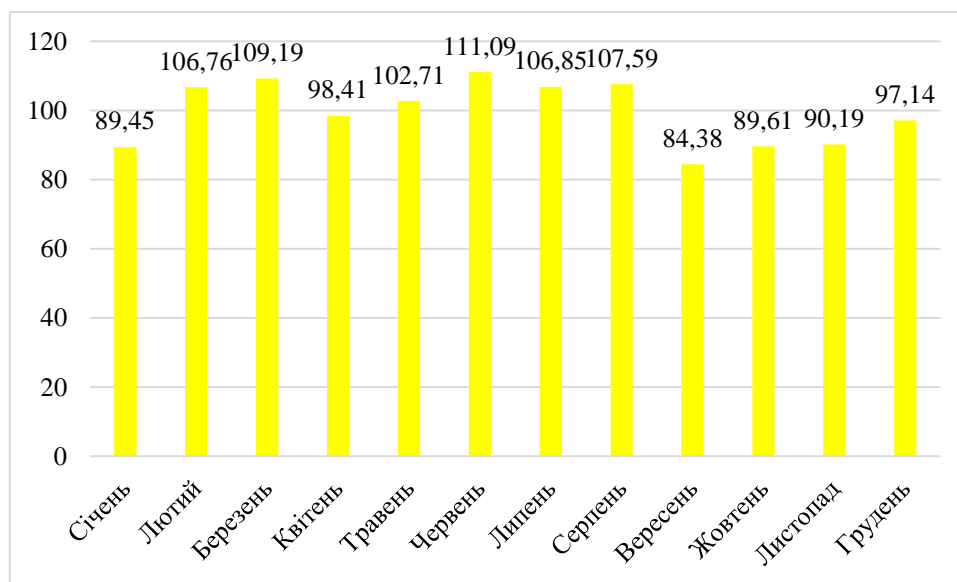

Рис. 3. Відсоток виконання плану щодо використання ліжкового фонду у травматологічному відділенні ВП «Лікарня Святого Луки»

КНП «1 територіальне медичне об'єднання м. Львова» за 2023 рік

На противагу 2022 року у березні 2023 року зафіксовано один з найвищих показників – 109,19 %. Загалом найвищими показниками характеризувався весь

літній період. Найвищий показник 2023 року фіксувався у червні (111,09 %), дещо менші цифри отримані в липні (106,85 %) та серпні (107,59). У лютому відсотки виконання плану використання ліжкового фонду у травматологічному відділенні складав 106,76 %, у грудні – 97,14 %, у весняний період близько 100 %: у квітні – 98,41 %, у травні – 102,71 %. В осінній період спостерігалася тенденція щодо зростання відсотків виконання плану використання ліжкового фонду. Якщо у вересні показник складав 84,38 %, то у жовтні наблизився до 90 % (89,61 %), а в листопаді – 90,19%. У січні показник складав 89,45 %.

Вважаємо, що використання автоматизованих інформаційних систем, створені на базі літератури доказової медицини можуть бути корисними для допомоги в роботі медичного персоналу у багатопрофільних медичних закладах, з метою швидшої постановки попереднього діагнозу та скерування пацієнта у профільне відділення. Таким чином, існуватиме змога автоматизації стандартного процесу опитування пацієнта, виставлення попереднього діагнозу, скерування у профільне відділення та аналіз показників відповідного відділення чи лікаря зокрема.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. <https://www.kmu.gov.ua/news/moz-v-ukraini-povnistiu-vidnovlenu-ponad-500-obiektiv-medzakladiv-poshkodzhenykh-rosiieiu> Урядовий портал. МОЗ: В Україні повністю відновлено понад 500 об'єктів медзакладів, пошкоджених росією.
2. Гутор Т., & Зіменковський А. (2022). Результати першого етапу клінічного аудиту в урологічних відділеннях закладів охорони здоров'я міста Львова. *Acta Medica Leopoliensia*, 28(1-2), 9-26. <https://doi.org/10.25040/aml2022.1-2.009>
3. Любінець О, Мілашовська В. Медико-демографічне становище – важливий чинник у стратегічному плануванні організації медичної допомоги населенню. *Acta Medica Leopoliensia*. 2021;27(3-4):108-125. doi:10.25040/aml2021.3-4.108.

TECHNICAL SCIENCES

UDC 351.861

ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING THE SAFETY OF HAZARDOUS LIQUID STORAGE ENTERPRISES

Huz Artem Serhiiovych,

leading specialist of the personnel department
National University of Civil Protection of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

Abstract: The purpose of the presented research is to determine the factors affecting the safety of enterprises storing hazardous liquids. To achieve the goal, an analysis of the sources of the specified factors and ways of their implementation was carried out using the fault tree analysis method, which is widely used in solving difficult tasks in the field of environmental security and civil protection. A list of factors affecting the safety of enterprises storing dangerous liquids was determined, using the example of an ammonia storage enterprise using refrigeration equipment.

Key words: environmental safety, hazardous liquids, influencing factors, failure tree.

Facilities where dangerous liquids are stored pose an increased risk of accidents with spills and release of toxic substances into the natural environment. Such enterprises need increased attention in the direction of ensuring environmental safety and preventing emergency situations.

The assessment of the emergency danger of any object should begin with the identification of a set of events that can lead to the realization of the danger.

It is obvious that you can list:

1. Elements of technological equipment that can become a source of

uncontrolled output of the corresponding energy;

2. Combination of elements and modes of release of accumulated energy.

The most common method of analyzing "weak places" at potentially dangerous and high-risk facilities is the construction and assessment of fault tree [1, p. 114].

Fault tree analysis is widely used for different applications within safety analysis approaches for various emergency issues. In particular, for evaluation of risks in LPG refuelling station [2, p. 110], inter-basin water transfer [3, p. 2], in inert gas system on-board of tanker ships [4, p. 3], natural gas pipelines [5, p. 2], green infrastructure objects [6, p. 4], underground coal mines [7, p. 2], etc.

Fault trees for enterprises storing ammonia with the refrigeration units were built and their analysis was conducted. It was concluded that the main factors that affect the safety of these enterprises are the following:

- technical condition of equipment, pipelines, shut-off and safety fittings;
- availability, technical condition and organization of competent operation of automatic protection devices and control of the technological process;
- personnel qualification and compliance with technological and labor discipline;
- readiness of service personnel to localize and eliminate emergency situations and accidents;
- equipping ammonia refrigerating plants with fire-fighting equipment, and personal protective equipment for personnel;
- proper management control over the state of industrial safety and compliance with regulatory requirements in the operation of ammonia refrigeration plants.

Accidents are considered the most dangerous in terms of their consequences:

- related to the destruction of compressors due to hydraulic shocks in the cylinder;
- depressurization of capacitive equipment (receivers, condensers, evaporators);
- depressurization of pipelines on the high pressure side, especially liquid pipelines.

REFERENCES

1. Kabir, S. An overview of fault tree analysis and its application in model based dependability analysis. *Expert Systems with Applications*. 2017. Vol. 77. P. 114-135. DOI: 10.1016/j.eswa.2017.01.058.
2. Rajakarunakaran, S., Maniram Kumar, A., Arumuga Prabhu, V. Applications of fuzzy faulty tree analysis and expert elicitation for evaluation of risks in LPG refuelling station. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*. 2015. Vol. 33. P. 109-123. DOI: 10.1016/j.jlp.2014.11.016.
3. Roozbahani, A., Ghanian, T. Risk assessment of inter-basin water transfer plans through integration of Fault Tree Analysis and Bayesian Network modelling approaches. *Journal of Environmental Management*. 2024. Vol. 356. ID 120703. DOI: 10.1016/j.jenvman.2024.120703.
4. Durukan, O., Akyuz, E., Destanoğlu, O., Arslanoğlu, Y., Sezer, S. I. Quantitative HAZOP and D-S evidence theory-fault tree analysis approach to predict fire and explosion risk in inert gas system on-board tanker ship. *Ocean Engineering*. 2024. Vol. 308. ID 118274. DOI: 10.1016/j.oceaneng.2024.118274.
5. Qin, G., Li, R., Yang, M., Wang, B., Ni, P., Wang, Y. Failure probability estimation of natural gas pipelines due to hydrogen embrittlement using an improved fuzzy fault tree approach. *Journal of Cleaner Production*. 2024. Vol. 448. ID 141601. DOI: 10.1016/j.jclepro.2024.141601.
6. Bahrami, M., Roghani, B., Tscheikner-Gratl, F., Rokstad, M. M. A deep dive into green infrastructure failures using fault tree analysis. *Water Research*. 2024. Vol. 257. ID 121676. DOI: 10.1016/j.watres.2024.121676.
7. Yetkin, M. E., Özfirat, M. K., Kun, M., Pamukcu, C. The prediction of the risks of spontaneous combustion in underground coal mines using a fault tree analysis method. *MethodsX*. 2024. Vol. 13. ID 102835. DOI: 10.1016/j.mex.2024.102835.

FEATURES OF THE FORMATION OF THE STRUCTURE AND MECHANICAL CHARACTERISTICS OF REINFORCING STEELS AFTER HEAT TREATMENT

Polishko Serhii

The Rocket and Space and Innovative Technologies Department
Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro national University
Dnipro City Council Dnipro Lyceum No. 97 programming teacher
Dnipro, Ukraine

Sanin Anatoly

The Physical Technical Faculty Dean, Doctor,
Professor, Oles Honchar Dnipro National University Department
Dnipro, Ukraine

Nosova Tatyana

The Rocket and Space and Innovative Technologies Department
Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro national University
Dnipro, Ukraine

Mamchur Stella

The Rocket and Space and Innovative Technologies Department
Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro national University
Dnipro, Ukraine

Chemerys Maria

Dnipro City Council Dnipro Lyceum No. 97 10 MI student
Dnipro, Ukraine

Pryhodko Sofia

Dnipro City Council Dnipro Lyceum No. 97 10 MI student
Dnipro, Ukraine

Abstract: This article deals with materials on the use of heat treatment to improve the properties of low-carbon steels, which are used for the production of reinforcement in building structures. It is shown that the use of this technology makes it possible to predict ways to improve the quality of finished metallurgical products.

Key words: steel, structure, heat treatment, mechanical characteristics.

Introduction. In the modern world low-carbon steels are multi-component systems due to the use of uncontrolled scrap and alloys in their smelting. They are used as structural materials, so monitoring their quality is a priority area of research [1, 2]. To improve the quality of metallurgical products, heat treatment is often used, since it increases the yield of usable metal and the quality of reinforcing steel, which confirms the relevance of this work

Aim. Describe the use of heat treatment for reinforcing steels and its effect on the level of mechanical performance

Materials and methods. Steel St1kp , microscope MIM-7.

Results and discussion. In this work, using the example of industrially produced structural steels, the possibilities of their strengthening (as a result of activation of dislocation processes, grain refinement and the creation of stable polygonal cellular substructures) while maintaining high plastic and viscous characteristics are investigated.

The work carried out an analytical and experimental study of the parameters of heat treatment at various temperatures and accelerated cooling of samples of experimental steels [3].

Steels used in critical structures of special mechanical engineering are subject to requirements not only for strength, but also for ductility, as a structure-sensitive parameter. Seizures on the surface of the wire rod, as a rule, are sources of corrosion destruction and a decrease in the service life of reinforced concrete. Therefore, in order to ensure the required structure and mechanical properties of the wire rod, after deformation is completed, it is subjected to “sprinkling” according to the idea and development Acad. K. F. Starodubov [4]. Heat treatment process with rolling heating, developed according to the concept of K. F. Starodubov, allows:

- to fix the structure of ferrite, characteristic of the high-temperature state of the metal immediately after rolling, when, as a result of recrystallization of processing, small grains with an increased extent of boundaries are formed, then this factor enhances grain-boundary strengthening;

- accelerated cooling fixes dislocations after rolling in an increased number;

they, being obstacles to moving dislocations, cause strengthening of the metal (dislocation hardening), since their movement requires the application of additional external forces;

- after rolling, the metal has increased microdistortions of the crystal lattice due to the incompleteness of the recrystallization process; the movement of dislocations under conditions of a crystal lattice with microdistortions also requires additional external forces, that is, this is another reason for the strengthening of the metal;

- after the end of sprinkling from rolling heating and hitting the racks, the wire, cooled from the surface, is heated due to the hotter middle; this causes self-tempering and strain aging, which also strengthens the metal.

The use of this technology made it possible to increase the strength of St1kp steel by 40–80%. However, the metal, having a number of shortcomings, needed improvement. One of the possible ways, in addition to modification with special deoxidizers-modifiers, is the development of optimal heat treatment from rolling heating. To determine the heat treatment modes, thermokinetic diagrams of the state of St1kp steel from modified and serial melts were constructed, which allow, depending on the requirements, to regulate all technical temperature-time parameters of the treatment process (Fig. 1). They differ in that the diagram for unmodified steel is shifted to the left and down relative to the decomposition diagram of the modified metal.

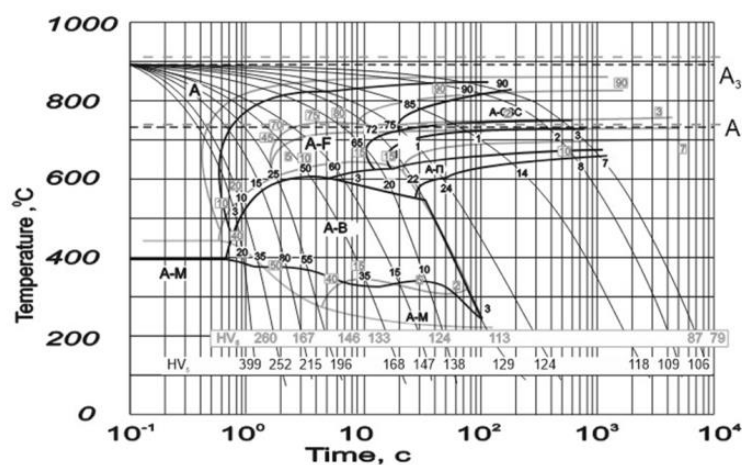
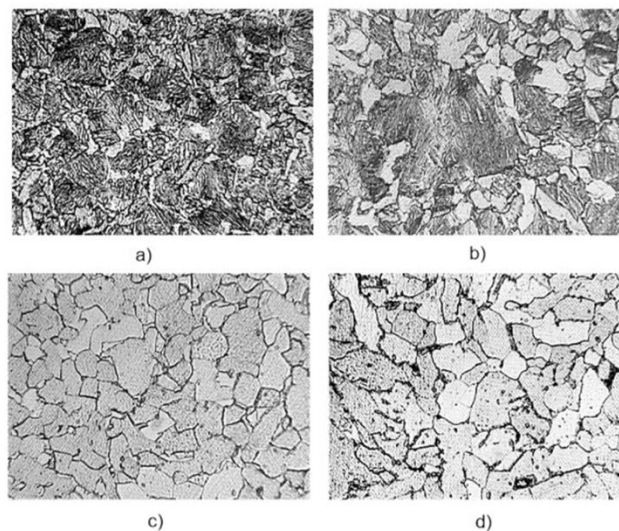

Fig. 1 Thermokinetic diagram of austenite decomposition of modified and serial steel St1kp

The use of this thermokinetic diagram makes it possible to change the process parameters to ensure the required type of structure in the material - ferrite and pearlite. To determine the optimal heat treatment conditions - cooling rate and quenching temperature - the structure of St1kp steel obtained under different conditions was studied (Fig. 2) [5].

Using an installation for constructing thermokinetic diagrams of austenite decomposition, a diagram was constructed for modified and unmodified steel. Due to the wide range of sample cooling time from 10⁻¹ to 10⁴ s, the abscissa scale is given in a logarithmic version.

The installation included a furnace for heating the samples, a PDT 4 potentiometer, a recorder, and a computer with which the structures were displayed on a microscope for photography. The cooling media were air, water, and salted (10% NaCl) water. After cooling and photography, the hardness of the samples was determined. In Fig. 5.10. The thermokinetic diagram of austenite decomposition in modified samples is presented . The samples were heated to the critical point A3 and cooled at different rates, pressed in order of increasing cooling rates (Fig. 2), thin sections were made and photographed.

**Fig. 2 Microstructure of steel samples St1kp (modification) x500, cooling rates, quenching temperatures a) - $V_{cool}=3.60C/s$ $t_{QUIENING} = 795^0C$;
b) - $V_{cool}=3.60C/s$ $t_{HARDENING} =700^0C$; c) - $V_{cool}=3.60C/s$ $t_{QUIENING} = 670^0C$;
d) - $V_{cool} = 3.60 C/s$ $t_{QUICKENING} = 570^0 C$**

Conclusion: Based on the analysis of the thermokinetic state diagram, microstructure, hardness, the temperature-time cooling regime of modified steel wire rod was determined: the cooling rate should be in the range from 1.6 to 3.6 K/s, and the heat treatment temperature should be from rolling heating should not exceed 670 °C. Figure 1 combines two thermokinetic diagrams of austenite decomposition – for modified (black lines) and unmodified steel (gray lines) .

Consequently, austenite in modified steel is more stable due to a higher degree of alloying , which is also indicated above in section 3, and greater stability of the chemical composition. The formation of a microstructure characterized by the optimal relative content of ferrite and pearlite, homogeneity of the structure and the absence of other undesirable structural components occurs in the modified steel St1kp, obtained using a cooling rate of 3.60 K/s and a quenching temperature of 670 °C and 570 °C (Fig. 2, c, d).

LITERATURE

1. Использование множественного регрессионного анализа для количественной оценки механических свойств упрочненных арматурных профилей// А. Т. Канаев, И. П. Мазур, А. У. Ахмедьянов и М. А. Джаксымбетова //Астана: Наука и техника Казахстана, 2019. – № 3. – С. 75-85.
2. Сидней С.А. Усовершенствование методики расчета огнестойкости плоской железобетонной плиты. // С.А.Сидней /The Scientific Heritage: 2021 – № 80. – С. 57-63.
3. Polishko S. Influence of modification on the characteristics of reinforcing steels intended for reinforced concrete structures. /S. Polishko //Kyiv: Progress in Physics of Metals – 2023, Progress in Physics of Metals, 24, No. 3: 470–492. doi: <https://doi.org/10.15407/ufm.24.03.470/>
4. Polishko S. Deoxidation and modification of steels with reduced silicon content/S. Polishko // Kharkov: Technology audit and production reserves — № 2 (1 (64)), 2022 p. 24–27 doi: <http://doi.org/10.15587/2706-5448.2022.256751>

5. Полишко С.А. Повышение уровня механических свойств малоуглеродистой стали ст1кп при помощи модифицирования и выбора оптимального режима термической обработки//С.А. Полишко/ – 3.: Весник двигателестроения.//Сб научн.трудов.вып.1.– 2014, С. 143-146.

УДК 621.317

**COMPARATIVE ANALYSIS OF IMAGE COMPRESSION METHODS
WITH REAL-TIME MEASUREMENT INFORMATION**

Stupak Anton Gennadiyovych
postgraduate

Podchashynskyi Yurii Oleksandrovykh

Doctor of Science in Technology, professor, Head of the Department

Chepiuk Larina Oleksiivna

Ph.D.

State University «Zhytomyr Polytechnic»
t. Zhytomyr, Ukraine

Abstract: Modern data compression methods include a wide variety of types. They may differ in fundamental principles or share similar algorithms with some variations that enhance each method even further. The challenge in selecting a method lies in choosing the most efficient one for the given task. This article examines lossless video image encoding methods using Pulse Code Modulation (PCM) and Differential Pulse Code Modulation (DPCM).

Keywords: video image compression methods, video image encoding, pulse code modulation, differential pulse code modulation.

Materials and Methods.

All message compression methods are divided into two large groups: lossless compression methods and lossy compression methods [1]. In the case of lossless compression, the message is completely restored to its original form after decompression. These methods are used in file archivers, text message compression, and data transmission equipment. They are also applied in most fax transmission systems. If even a single bit of the compressed information is lost or distorted, it can lead to irreversible consequences.

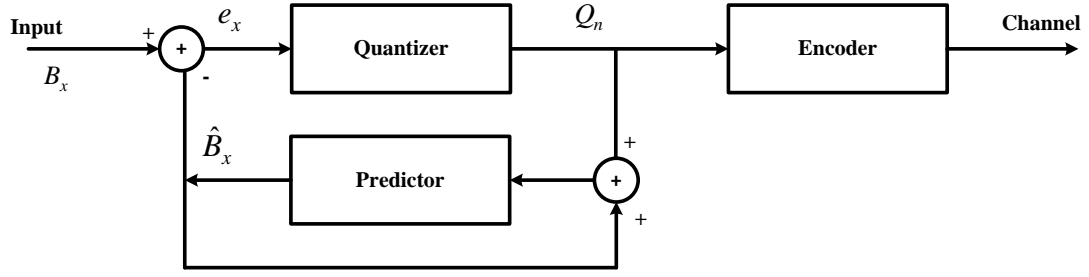
This paper considers lossless video image encoding using Pulse Code Modulation (PCM) and Differential Pulse Code Modulation (DPCM).

In PCM, the image signal is discretized, each sample is quantized and encoded with a binary code. Unlike fax transmission, where signals are quantized into two levels: white and black and encoded with 1-bit per sample (zero or one), the number of quantization levels for halftone images ranges from 64 to 256, requiring 6 to 8 bits for encoding. A color image is typically a combination of three colors: red (R), green (G), and blue (B). Each of these colors is processed independently, with 6 to 8 bits allocated for each sample. PCM encoding is considered a benchmark for encoding. Therefore, the reduction in transmission speed due to compression of the original message by one of the proposed methods is usually evaluated relative to PCM. Reducing the number of quantization levels in PCM encoding is not advisable, as it causes false contours due to abrupt changes in brightness or color. At the same time, the entropy of a halftone image is 4 to 6 bits per pixel, indicating redundancy in PCM signal encoding [1].

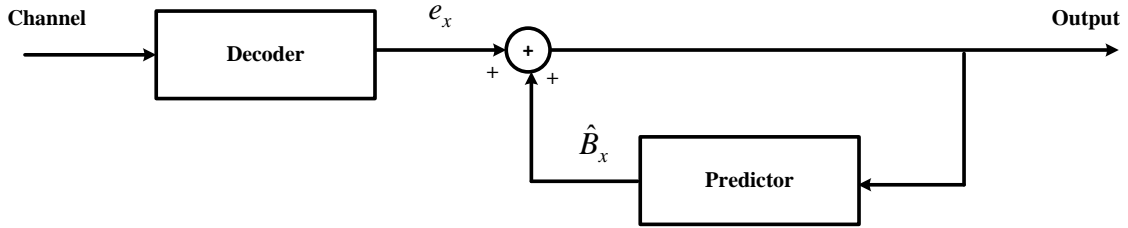
To reduce the redundancy of image signals, DPCM is used. In this modulation method, not the entire value of samples representing the brightness level of image elements (pixels) is encoded, but the difference between the current and the previous sample of the signal. Redundancy is further reduced in DPCM systems where the difference between the previous sample and the predicted brightness value of the next pixel is encoded. This type of video signal processing is a form of predictive encoding, which is widely used in modern image transmission systems. This modulation exploits the fact that the continuously varying brightness of the image $B(x, y)$ can be predicted or different x .

This is used to compress the message by transmitting only the information needed to correct the prediction. Since the predicted value of each sample is calculated based on only previous values, it is available in both the encoder and the decoder.

Restoration of samples in the decoder is performed by summing the prediction error with the predicted value of the sample. The structural diagram of digital DPCM is shown in Figure 1.

DPCM encoder

DPCM decoder

Figure 1. Structural Diagram of Digital DPCM

The input signal of digital DPCM is the PCM signal of a still image or a sequence of television frames. The samples of the output image signal are encoded by the 8-bit uniform PCM method. For each input brightness sample B_X of point X , the block predicting the next signal values based on $N-1$ previous samples determines the predicted value. Linear prediction methods are most widely used. In this case, the predicted brightness value of the X -th pixel is determined by the formula [1]:

$$\hat{B}_X = \sum_{i=1}^{N-1} a_i B_{X-i} \quad (1)$$

where a_i are the respective weighting coefficients.

The difference between the predicted and actual value of the M -th sample:

$$e_M = \hat{B}_M - B_M \quad (2)$$

is called the prediction error, and the corresponding error signal is the difference signal. The weighting coefficients a_i are chosen to minimize the variance of the prediction error. The prediction error is quantized by a non-uniform optimal

quantizer, ensuring either minimal mean square quantization error or compatibility with the noise perception properties of the human visual analyzer. The quantized values are then encoded using methods that further compress the transmitted message.

Predictive encoding relies on the statistical properties of the image signal and the properties of the visual analyzer. In general, the brightness values of adjacent pixels in space are correlated. In the video signal, there is also temporal correlation between the elements of images in successive frames. Correlation, or linear statistical dependence, indicates that linear prediction of the sample based on adjacent pixels will have a smaller prediction error variance than the original sample.

The criterion for decorrelation is typically the minimum mean square prediction error. The weighting coefficients a_i that minimize the mean square prediction error can be computed if the correlation function of the image is known. To optimize linear prediction for an ensemble of images, the averaged ensemble correlation function must be known. The video image is simplistically considered a stationary random process.

Depending on how the image elements are selected for prediction, all DPCM systems are divided into three groups: one-dimensional, two-dimensional, and three-dimensional. In one-dimensional prediction algorithms, the correlation of adjacent image elements along the scan line (line correlation) is used. Such algorithms are often used in practice as they are simple to implement and sufficiently well-matched to the static characteristics of the image signal.

Two-dimensional prediction algorithms take into account the brightness values of pixels located in the current and previous lines. One-dimensional and two-dimensional encoding algorithms are referred to as intra-frame encoding, as they consider only the elements of the current frame.

In the third group algorithms, prediction is performed along three axes: in addition to the pixels used in two-dimensional prediction, the sample values of these pixels in the previous frame are considered. This prediction is called inter-frame encoding. Typically, inter-frame redundancy is quite significant, and encoding with

inter-frame prediction can be very effective. However, its application is complicated by the need to store the samples of previous frames, requiring significant memory resources.

Different formulas are actually used to calculate the predicted brightness value of the X -th pixel of \bar{B}_X . According to the international JPEG standard [2], when compressing still images, the predicted value of the current pixel sample can be determined using the sample value of one of the neighboring image elements located in the current or previous line, or a linear combination of the samples of these elements.

Considering one pixel, the brightness of the current element can be defined by one of the following formulas:

$$\bar{B}_X = B_A; \bar{B}_X = B_B; \bar{B}_X = B_C.$$

Here, the letter indices A, B, and C denote the pixels, the layout of which is shown in Figure 2.

For more accurate \bar{B}_X value prediction, the standard recommends using one of the formulas [2]:

$$\bar{B}_X = B_A + B_B - B_C \quad (3)$$

$$\bar{B}_X = B_A + (B_B - B_C) / 2 \quad (4)$$

$$\bar{B}_X = B_B + (B_A - B_C) / 2 \quad (5)$$

$$\bar{B}_X = (B_A + B_B) / 2 \quad (6)$$

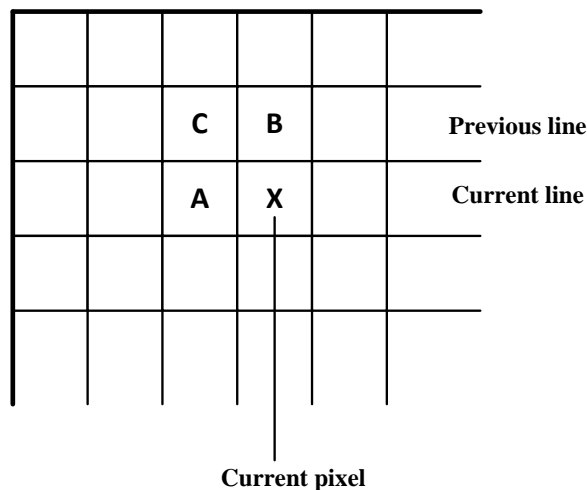

Figure 2. Pixel Layout

The choice of formula (3) – (6) for calculating \bar{B}_x is determined by the nature of the image and its statistical characteristics, as well as the required quality of the restored image. Often, the choice of a particular formula is made experimentally. In many cases, it is advisable to use different prediction formulas depending on the characteristics of the compressed images.

Conclusions.

A comparative analysis of image compression with real-time measurement information using Pulse Code Modulation and Differential Pulse Code Modulation methods has been performed.

REFERENCES

1. Gonzalez R., Woods R. Digital Image Processing. 4th Edition. Pearson, 2017. 1192 p.
2. David Salomon A Guide to Data Compression Methods Springer Science+Business Media New York 2002. 295 p.

**ВАРІАНТ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕЛЕКТРОПОСТАЧАННЯ ДЛЯ
ВИРОБНИЦТВ БЕЗПЕРЕРВНОГО ЦИКЛУ**

Горовий Кирило Юрійович
Магістр «Автоматизоване управління
технологічними процесам»,
Начальник відділу планування виробництва
ПрАТ «Вераллія Україна»
м. Рівне, Україна

Анотація: В цій статті розглянуто одна з перспективних опцій електропостачання для виробництв безперервного циклу. Актуальність статті досить висока, через загрозу залишитися без електропостачання виробничих підприємств у зв'язку зі знищенням більшої частини генераційних потужностей країни під час збройної агресії Росії проти України. Розрахована економічна перевага ГПУ над дизельними генераторами та стаціонарними постачальниками електроенергії в Україні.

Ключові слова: газопоршневі установки (ГПУ), безпервний цикл виробництва, електропостачання.

Проблема енергонезалежності для виробничих підприємств України стала дуже гострою після зруйнування 70% відсотків генераційних потужностей електроенергії у країні в наслідок російської агресії проти України. [1] Хоча держава і регулює обсяги електропостачання для населення та узгоджує ліміти споживання з виробництвами, ризики залишитися без електроенергії у зимовий період або після чергових атак на енергетичну інфраструктуру України у виробничих підприємств дуже великі. Вже зараз держава закликає підприємства займатися своєю енергонезалежністю та шукати альтернативні шляхи постачання електроенергії, наприклад, збільшуючи імпорт до 80% [2]. Особливо гостро ця проблема стоїть для підприємств з безперервним циклом

виробництва (виробництво скла, металургія), де відсутність електропостачання може впливати не тільки на собівартість продукції, а і на стан специфічного та досить дорогого устаткування (печі для плавлення сировини). Тому в цій статті ми розглянемо один з варіантів вирішення проблеми електропостачання для підприємства.

Наразі в світі активно набирають популярність альтернативні «зелені» джерела електроенергії такі як сонячна енергія, енергія вітру, **гідроенергія**, **біоенергія**, енергія внутрішнього тепла Землі. Вони хоч і мають свої переваги - екологічність, автономність від постачальників енергії, завдяки чому, наприклад, сонячна енергія наразі активно розвивається та широко використовується підприємствами як додаткове джерело електропостачання для допоміжних служб виробництва, таких як адміністративні будівлі, склади, тощо, проте недоліки наразі переважають, а саме - специфічність, дороговизна та не можливість повного покрити усіх виробничих потреб. Тож, задача підприємств сьогодні не шукати альтернативні джерела електроенергії, а впроваджувати системи електропостачання більш традиційного характеру, такі які б задовольняли виробничі підприємства як по потужності так і по надійності.

Для вибору об'єкта дослідження було обрано виробництво з неперервним циклом, оскільки саме для таких виробництв відсутність електропостачання є найкритичнішою. Зазвичай такі виробництва мають технологічні печі, а основним джерелом палива для них служить природний газ. Тому, логічним вибором для такого виробництва стануть газопоршневі установки (ГПУ). Газопоршневі електростанції або міні ТЕЦ створені на базі газо-поршневого двигуна, де при згоранні газу, енергія, що виділилася в газовому двигуні, виконує механічну роботу на валу, яка використовується для вироблення електроенергії генератором електричного струму. Газові двигуни використовуються для роботи у складі генераторних установок, призначених для постійної та періодичної роботи (пікові навантаження) з комбінованим виробленням електроенергії та тепла. Газопоршневі установки мають кілька

значних переваг, що робить їх популярним вибором для виробництва електроенергії та тепла:[3], [4]

- висока ефективність: газопоршневі установки мають високий коефіцієнт корисної дії (ККД), особливо при когенерації, коли виробляється як електроенергія, так і тепло;

- гнучкість у використанні палива: вони можуть працювати на різних типах газів, включаючи природний газ, біогаз, синтез-газ та навіть пропан;

- низькі викиди: завдяки сучасним технологіям газопоршневі установки мають нижчі викиди шкідливих речовин у порівнянні з іншими видами двигунів внутрішнього згорання;

- швидкий запуск і зупинка: установки можуть швидко досягти повної потужності після запуску і швидко зупинитися при необхідності, що робить їх зручними для використання в режимах пікових навантажень;

- висока надійність і довговічність: завдяки надійній конструкції і регулярному технічному обслуговуванню газопоршневі установки мають тривалий термін служби і високу експлуатаційну надійність;

- модульність: ГПУ можна легко інтегрувати в існуючі енергетичні системи або використовувати в якості автономних модулів, що дозволяє гнучко масштабувати потужність відповідно до потреб;

- низька вартість експлуатації: завдяки високій ефективності і можливості використання різних видів палива, газопоршневі установки часто мають нижчу вартість експлуатації в порівнянні з іншими типами генераторів;

- енергонезалежність: вони можуть використовувати місцеві джерела палива, такі як біогаз з місцевих фермерських господарств або відходів, що знижує залежність від імпортованих енергоносіїв;

- можливість когенерації: ГПУ можуть одночасно виробляти електроенергію і тепло, що підвищує загальну ефективність системи і знижує витрати на енергію;

- швидке впровадження: встановлення і запуск ГПУ можуть бути здійснені в короткі строки, що дозволяє швидко реагувати на зміни в

енергетичних потребах.

Завдяки цим перевагам газопоршневі установки є ефективним для генерації електроенергії та тепла у різних галузях промисловості, комунальному господарстві та на об'єктах, що працюють на альтернативних видах палива.

Економічна сторона питання також дуже гостро стоїть для виробничих підприємств, тому не слід забувати про основний недолік ГПУ, а саме висока початкова вартість. Так як нам важко оцінити термін окупності обладнання не знаючи обсяг та оборот виробництва, ми оцінимо лише вартість електроенергії в порівнянні з дизельними генераційними установками та зробимо порівняння з постачальниками електроенергії.

Для порівняння візьмемо дизельний генератор DJ 2250 PR Perkins 1800 кВт, технічні характеристики якого [5]:

Резервна потужність, кВт	1800
Основна потужність, кВт	1625
Витрата палива при 50% навантаження, л/год	287,6
Витрата палива при 75% навантаження, л/год	423
Витрата палива при 100% навантаження, л/год	474

Згідно технічним характеристика дизельного генератора, та середню ціну на дизельне паливо в Україні 52,6 UAH за 1 літр [6], отримаємо вартість 1 МВт:

$$474 \text{ л/Год} = 1800 \text{ к Вт}$$

$$263 \text{ л/Год} = 1000 \text{ кВт}$$

$$263 \text{ л} * 52,6 \text{ UAH} = 13833,8 \text{ UAH/МВт/Год}$$

Для порівняння з дизеленою установкою візьмемо ГПУ моделі AKSA ACG 1540, технічні характеристики якої:

Потужність номінальна	1540
Витрата палива при 50% навантаження, м3/год	179,74
Витрата палива при 75% навантаження, м3/год	254,89
Витрата палива при 100% навантаження, м3/год	355,96

Згідно технічним характеристика газопоршневої установки, та середню

ціну на природний газ для підприємств в Україні 16,0 UAH за 1 кубічний метр [8] отримаємо вартість 1 МВт:

$$356 \text{ м}^3/\text{год} = 1500 \text{ кВт}$$

$$237 \text{ м}^3/\text{год} = 1000 \text{ кВт}$$

$$237 \text{ м}^3 * 16,0 \text{ UAH} = 3792 \text{ UAH/МВт год}$$

Таким чином ми бачимо, що газопоршневі установки мають суттєву економічну перевагу в розрахунку витрат на 1 МВт електроенергії. Також, порівняємо ГПУ з постачальниками електроенергії по вартості за 1 МВт. Станом на червень 2024 року вартість [9]:

Ринок електроенергії - результати торгів з 19.06.2024 по 16.06.2024
(грн. за 1 МВт-год.)

Дата	Base	Peak	OffPeak	Мінімальна	Максимальна	Середньозважена
19.06.2024 Ср	4819,85	3516,42	6123,29	100,00	9000,00	5317,64
18.06.2024 Вт	4963,55	4003,76	5923,33	901,00	9000,00	5486,17
17.06.2024 Пн	5708,93	5157,06	6260,80	3026,27	9000,00	6031,32
16.06.2024 Нд	3546,38	2285,93	4806,83	200,00	9000,00	4485,78

- Base — період базового навантаження (постачання електричної енергії протягом 24-годинного періоду від 00:00 до 24:00)
- Peak — період пікового навантаження (постачання електричної енергії протягом 12-годинного періоду від 08:00 до 20:00)
- OffPeak — період позапікового навантаження (постачання електричної енергії протягом 12-годинного періоду від 00:00 до 08:00 та від 20:00 до 24:00)

Рис. 1 – Порядок цін за 1 МВт/год електроенергії в Україні

По середньозваженому значенню ціни на 1 МВт/год можна зрозуміти що ситуація на ринку постачання електроенергії в Україні складна, та використання ГПУ для генерації електроенергії наразі виглядає одним з найкращих варіантів як для повного переходу підприємства на генерацію ГПУ так і для часткового використання в пікові години навантаження на електромережу.

Звичайно, слід зважати, що перехід підприємств на ГПУ для електрогенерації може призвести до росту цін на природний газ, але коли йде мова про виживання підприємства в період відсутності електропостачання, то ГПУ залишаються надійним варіантом для підприємств безперервного циклу виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. «Як Україна виробляла електроенергію до повномасштабної війни», <https://www.slovoidilo.ua/2024/06/04/infografika/ekonomika/yak-ukrayina-vyroblyala-elektroenerhiyu-povnomasshtabnoyi-vijny>
2. «Уряд програмує подальший ріст цін. Експерт попередив Кабмін про небезпеку одного з рішень», <https://glavcom.ua/economics/finances/urjad-zaprohramuvav-podalshij-rist-tsin-ekspert-poperediv-kabmin-pro-nebezpeku-odnoho-z-rishen--1005638.html>
3. «Flexible power generation», <https://www.wartsila.com/energy/learn-more/technology-comparison-engines-vs-aeros>
4. «Efficiency and Reliability», <https://www.clarke-energy.com/gas-engines/>
5. «Дизельный генератор DJ 2250 PR Perkins 1800 кВт», <https://diesel.net.ua/products/detail/id/40>
6. «Ціни на пальне в Україні», <https://index.minfin.com.ua/ua/markets/fuel>
7. «ACG-1540», https://www.aksa.com.tr/Content/Upload/NaturalGas/ACG-1540_rev2.pdf
8. «Тарифи на газ для підприємств», <https://index.minfin.com.ua/ua/tariff/gas/prom/2024-01-01/>
9. «Вартість електроенергії — індекси та середньозважені ціни», <https://index.minfin.com.ua/ua/tariff/electric/prom/market/>

ОЦІНКА ЯКОСТІ ПОКРИТТЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ КОМП'ЮТЕРНОГО ЗОРУ ТА РОБОТОТЕХНІЧНОГО КОМПЛЕКСУ

**Миколайчук Олександр Миколайович,
Бережний Андрій Дмитрович**

аспіранти

Державний біотехнологічний університет
м. Харків, Україна

Вертенецький Олександр Васильович

аспірант

Полтавський державний аграрний університет
м. Полтава, Україна

Власовець Віталій Михайлович,

доктор технічних наук, професор

Львівський національний університет природокористування
м. Дубляни, Україна

Вступ. Оцінка якості формування покриттів та їх пошкодженості в експлуатації - це широке коло питань, які фокусуються на виявленні структурних дефектів, моніторингу стану покриттів та оцінці їхньої експлуатаційної стійкості на основі даних, переважно неруйнівного або візуального контролю. Такий контроль є важливим процесом для технічного обслуговування, виявлення аномалій та покращення експлуатаційної стійкості. Збільшення навантаженості сучасного обладнання тільки підвищує вимоги до покриттів. Цей неминучий процес тільки підвищує важливість регулярного і своєчасного технічного обстеження та контролю якості з використанням технологій комп'ютерного зору.

Мета роботи. Метою роботи є вивчення можливості оцінки якості покриття з використанням технологій комп'ютерного зору та робототехнічного комплексу.

Матеріали та методи. Електрометалізаційне покриття наносилось з використанням порошкового дроту, що містить до 15% Cr та до 3% Mo, вміст вуглецю 0,12-0,15%. При формуванні покриття використовували сумішш

захисних газів 18% CO₂ + 82% Ar. Для оцінки якості використовували камеру з зафіксовану на роботі Universal Robotics UR-10.

Результати та обговорення. Застосування машинного зору для ідентифікації дефектів покриттів набуло суттєвого розвитку при використанні технологій глибокого навчання. При використанні таких технологій необхідною є розробка надійних класифікаторів, що спроможні не тільки виявляти пошкодження, але й мінімізувати вплив шумів вимірювання, таких як тіні, яскраве освітлення і розмиття при збільшенні швидкості детекції. Наступним етапом є локалізація та ідентифікація декількох типів пошкоджень. Зважаючи на те, що більшість методів комп'ютерного зору орієнтовані на вирішення широкого кола завдань, то це призводить до великої кількості параметрів, які необхідно враховувати при тренуванні моделі та її роботи. Це в свою чергу суттєво впливає на обчислювальні ресурси, які необхідно використовувати для ідентифікації об'єктів при збереженні заданої точності.

Для проведення оцінок за допомогою камер машинного зору ефективним є використання цифрових двійників, зокрема роботів. Це дозволяє ще на підготовчому етапі виконати оптимізацію переміщень, забезпечення необхідної швидкості переміщення камери для обробки зображень моделлю. Для моделювання використали програму RoboDK (рис. 1).

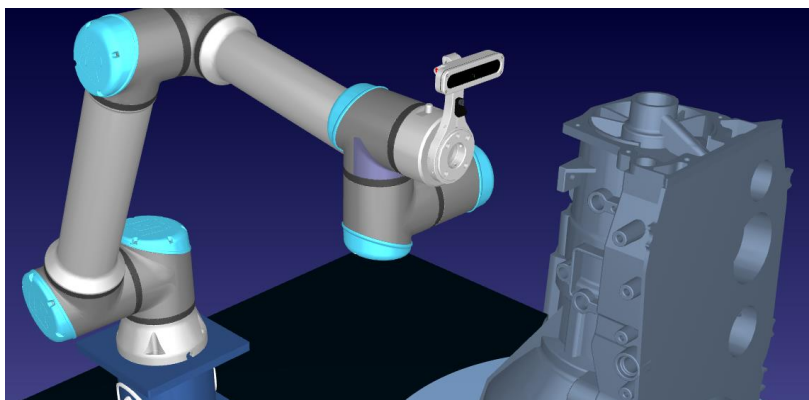

Рис. 1 Модель робота UR-10e з камерою машинного зору для контролю якості нанесення покриттів

За результатами виконаних робіт підтверджено, що зносостійкий шар не має дефектів несучільності, тріщин та відшарувань нанесеного матеріалу. В

подальшому планується розробити класифікацію дефектів та підібрати режими їх контролю.

Висновки. Більший розмір вхідних зображень може призвести до більш детального представлення структури і, отже, до підвищення точності, але це також може призвести до збільшення обчислювальних ресурсів, необхідних для обробки зображень, і розміру файлів зображень. Крім того, кількість вибірок даних і поділ даних на навчальні, валідаційні та тестові також можуть впливати на результати та універсальність методів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Y.J. Cha, W. Choi, G. Suh, S. Mahmoudkhani, O. Büyüköztürk Autonomous structural visual inspection using region-based deep learning for detecting multiple damage types *Comput. Aided Civ. Inf. Eng.*, 33 (9) (2018), pp. 731-747.

2. Vlasovets V., Vlasenko T., Kovalyshyn S. Effect of various factors on the measurement error of structural components of machine parts materials microhardness using computer vision methods. (2023) *Przeglad Elektrotechniczny*, 99 (1), pp. 323 - 329

3. Стійкий розвиток організацій та цифрові двійники / Н.Е.Красностанова, Н. В. Медловська // Науковий погляд: економіка та управління. - 2023. - № 1. - С. 64-69.

4. J. Guo, Q. Wang, Y. Li, P. Liu Façade defects classification from imbalanced dataset using meta learning-based convolutional neural network *Comput. Aided Civ. Inf. Eng.*, 35 (12) (2020), pp. 1403-1418,

5. Vlasenko T, Glowacki S, Vlasovets V. Increasing Exploitation Durability of Two-Layer Cast Mill Rolls and Assessment of the Applicability of the XGBoost Machine Learning Method to Manage Their Quality. *Materials*. 2024; 17(13):3231

6. Vlasovets, V.; Vlasenko, T.; Kovalyshyn, S. Improving the Performance Properties of Eutectoid Steel Products by a Complex Effect. *Materials* 2022, 15, 8552.

**УПРАВЛІННЯ КОНФІГУРАЦІЄЮ ТА БЕЗПЕКОЮ В
МІКРОСЕРВІСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ**

Пригода Андрій Ярославович,

аспірант

Державний торговельно-економічний університет

м. Київ, Україна

Анотація: Це дослідження є аналізом управління конфігурацією та забезпечення безпеки в мікросервісних інформаційних системах, акцентуючи увагу на централізованому управлінні конфігурацією, CI / CD, аутентифікації, шифруванні даних та моніторингу. Результати дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу для підвищення стабільності та стійкості таких систем у умовах цифрової трансформації.

Ключові слова: шифрування, аутентифікація, конфігурація, мікросервісна система, авторизація.

Мікросервісна архітектура стала популярною в сучасному розробленні програмного забезпечення завдяки своїй гнучкості, масштабованості та здатності до швидкого впровадження змін. Водночас, вона вимагає особливої уваги до управління конфігурацією та безпекою, оскільки зростання кількості незалежних сервісів може призвести до значного ускладнення інфраструктури.

Використання централізованих систем управління конфігурацією, таких як Consul, etcd або Spring Cloud Config, дозволяє зберігати всі конфігураційні дані в одному місці. Це забезпечує можливість динамічної зміни конфігурацій без необхідності перезапуску сервісів [1].

Інтеграція методологій CI / CD (Continuous Integration / Continuous Deployment) сприяє автоматизації процесів управління конфігурацією. Інструменти на кшталт Jenkins, GitLab CI / CD або CircleCI дозволяють автоматизувати оновлення конфігураційних файлів, перевірку їх коректності та

швидке впровадження змін у середовище виконання.

Безпечне зберігання та управління секретами (паролі, ключі API) є критичним для дотримання безпеки мікросервісних систем. Використання сховищ секретів, таких як HashiCorp Vault або AWS Secrets Manager, дозволяє забезпечити захист конфіденційних даних та контроль доступу до них [2].

Однією з ключових задач у мікросервісній архітектурі є забезпечення надійної аутентифікації та авторизації. Використання протоколів OAuth2 та OpenID Connect забезпечує безпечний обмін аутентифікаційними даними між сервісами. Також слід впроваджувати механізми багатофакторної аутентифікації для підвищення рівня безпеки [1].

Шифрування даних як у стані спокою, так і під час передачі, є обов'язковим для захисту конфіденційної інформації. Використання SSL / TLS для захищеного зв'язку між сервісами та шифрування баз даних допомагає знизити ризики витоку даних.

Регулярний моніторинг та аудит системи дозволяють виявляти потенційні вразливості та своєчасно реагувати на інциденти. Інструменти на кшталт Prometheus, Grafana та ELK Stack забезпечують збір, аналіз та візуалізацію даних про роботу сервісів, що сприяє швидкому виявленню аномалій [2].

Отже, управління конфігурацією та безпекою в мікросервісних інформаційних системах є складним, але надзвичайно важливим завданням. Використання централізованих систем управління конфігурацією, впровадження CI / CD, аутентифікації та авторизації, шифрування даних та регулярного моніторингу дозволяє значно підвищити рівень безпеки та надійності мікросервісних архітектур. Системний підхід до цих аспектів забезпечує стабільність та стійкість інформаційних систем, що є критично важливим у сучасних умовах швидкої цифрової трансформації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Implementing Microservices on AWS: веб-сайт. URL: <https://docs.aws>.

[amazon.com/whitepapers/latest/microservices-on-aws/configuration-management.html](https://aws.amazon.com/whitepapers/latest/microservices-on-aws/configuration-management.html) (дата звернення: 03.07.2024).

2. Security Strategies for Microservices-based Application Systems: веб-сайт. URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.800-204.pdf> (дата звернення: 03.07.2024).

ВИБІР СПОСОБІВ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ГЛИБОКИХ ОТВОРІВ

Савінкін Дмитро Вікторович,

Аспірант

Карпович Іван Іванович

к.т.н., доцент

Дніпровський національний університет ім. Олесья Гончара

м. Дніпро, Україна

Анотація: Метою даної роботи є дослідження та аналіз сучасних методів покращення якості оброблюваних отворів у товстостінних деталях. Особлива увага приділяється підводу змащувально-охолоджуючої рідини (ЗОР), відведенню стружки, методам контролю оброблюваної поверхні, а також застосуванню технологій, що покращують якість обробки. Дослідження включає огляд літератури, експериментальні дослідження та аналіз практичних застосувань. Використовуються різні методи подання ЗОР, застосування присадок до ЗОР та віброгасителів, а також впровадження розкочувальних роликів для підвищення стабільності інструменту. Дослідження показало, що внутрішнє подання ЗОР значно покращує охолодження та змащування інструменту, зменшує знос і тертя. Застосування присадок та віброгасителів знижує вібрації і покращує якість обробленої поверхні. Розкочувальні ролики підвищують точність і чистоту обробки. Дане дослідження розширює наукові знання щодо впливу різних методів та технологій на якість оброблюваних отворів, що сприяє розвитку теорії механічної обробки металів. Впровадження запропонованих методів у виробничий процес дозволить значно підвищити якість оброблюваних деталей, знизити витрати на інструменти та підвищити ефективність виробництва. Робота містить оригінальні результати, що підтверджують ефективність сучасних методів покращення якості оброблюваних отворів, включаючи застосування інноваційних ЗОР. Майбутні дослідження можуть включати розширення спектру матеріалів, визначення

впливу нових типів ЗОР та подальший розвиток технологій контролю обробки. Дана робота є оглядовою.

Ключові слова: Сучасні методи, Якість оброблюваних отворів, змащувально-охолоджуюча рідина (ЗОР), відведення стружки, присадки до ЗОР, віброгасителі, розкочувальні ролики.

Постановка Задачі

Підвищення якості оброблюваних отворів є важливим завданням у багатьох галузях промисловості. Високоякісні отвори необхідні для забезпечення надійності та довговічності механічних систем, таких як двигуни, насоси, турбіни та інші. Недостатня якість обробки може призвести до зниження ефективності роботи цих систем, підвищення витрат на обслуговування та ремонти, а також до аварійних ситуацій. Традиційні методи обробки не завжди дозволяють досягнути необхідної точності та чистоти поверхонь, тому важливо впроваджувати новітні технології та методи контролю, які забезпечують високу якість обробки. Проблема полягає в тому, що навіть незначні дефекти в оброблених отворах можуть спричинити серйозні наслідки, такі як втрати матеріалу, зниження експлуатаційних характеристик та зменшення строку служби деталей. Тому необхідно досліджувати і впроваджувати ефективні методи покращення якості оброблюваних отворів, які враховують сучасні вимоги до точності, чистоти та надійності.

Рішення задачі

Для вирішення задачі підвищення якості оброблюваних отворів зазвичай використовують такі методи як подавання ЗОР (змащувально-охолоджувальної рідини) у зону різання, відведення стружки із зони різання, присадки для ЗОР та віброгасителі в конструкції робочого інструменту. Розглянемо докладніше суть цих методів.

Способи Подання Зор Та Відведення Стружки Через Корпус Свердлильного Інструменту

Існує кілька методів подання змащувально-охолоджувальної рідини до

зони різання. Один з найефективніших методів — це внутрішнє подання ЗОР через корпус інструменту. Цей метод дозволяє доставляти рідину безпосередньо до різальних кромek свердла, що забезпечує більш ефективне охолодження та змащування, зменшуючи тертя та знос інструменту. Внутрішнє подання ЗОР допомагає підтримувати стабільну температуру інструменту та заготовки, що є критичним для підтримання якості обробки, особливо при глибоких свердліннях. Крім того, подання ЗОР у зону різання зі сторони заднього кута в плані краще сприяє охолодженню заготовки під час свердління, що знижує ймовірність перегріву та пошкодження матеріалу.

Зовнішнє подання ЗОР за допомогою форсунок також застосовується, проте при обробці глибоких отворів воно менш ефективне бо форсунки не забезпечують достатнього проникнення ЗОР до зони різання.

Ефективне відведення стружки є ключовим аспектом при свердлінні глибоких отворів, оскільки накопичення стружки може призвести до забивання інструменту, підвищення температури та пошкодження як інструменту, так і оброблюваної деталі. Існує кілька методів відведення стружки, які можуть бути застосовані.

Перший метод полягає у використанні спеціальних геометричних форм свердла, які сприяють відведенню стружки. Наприклад, спіральні канавки на поверхні свердла допомагають ефективно виводити стружку з зони різання. Спіральні канавки створюють потік стружки, який спрямовує її вздовж свердла до виходу з отвору, запобігаючи її накопиченню та забиванню інструменту.

Другий метод – застосування струменевих систем, які видаляють стружку з зони обробки за допомогою високого тиску ЗОР. Ці системи використовують потужні струмені рідини для промивання зони різання, що дозволяє ефективно видаляти стружку та підтримувати чистоту зони різання. Це особливо важливо при обробці матеріалів, що мають тенденцію до утворення довгої та клейкої стружки, яка може легко забити інструмент.

Присадки до ЗОР

Присадки до змащувально-охолоджуючих рідин є важливим елементом в

технології обробки металів, оскільки вони можуть значно покращити якість обробленої поверхні. Існують декілька видів ЗОР:

- мінеральні масла,
- розчинні масла (емульсії),
- напівсинтетичні ЗОР,
- синтетичні ЗОР

Використання спеціальних присадок, які зменшують тертя і вібрації, допомагає покращити ковзання інструменту по оброблюваній поверхні та захистити її від корозії. Зокрема, такі присадки можуть знижувати температуру в зоні різання, що сприяє зменшенню теплових деформацій та покращенню точності обробки.

Зниження тертя за допомогою присадок до ЗОР, таких як молібден дисульфід, графіт [1], тефлон, дозволяє досягти кращої якості поверхні за рахунок зменшення механічних пошкоджень і мікротріщин, які можуть виникати під час обробки. Деякі присадки також містять компоненти, що створюють захисну плівку на оброблюваній поверхні, що додатково захищає її від корозії та покращує ковзання інструменту.

Наприклад, використання біоїсинтетичної змащувально-охолоджуючої рідини, яка може бути застосована для всіх типів механічної обробки металів, показує ефективність завдяки своїм властивостям. Вона об'єднує функції охолодження та змащування, що значно покращує кінцеву якість обробленої поверхні та збільшує термін служби інструменту.

Деякі присадки, такі як фосфорні та сірчисті сполуки сприяють утворенню короткої стружки, що сприяє її відведенню з зони різання. Такі сполуки часто додаються до мінеральних та напівсинтетичних ЗОР.

Борні сполуки, фосфати та нітрати, при додаванні до ЗОР захищають оброблені деталі від корозії, використовуються в усіх типах ЗОР, частіше за все у водорозчинних емульсіях.

Вібrogасники

Вібрації під час механічної обробки є однією з основних причин

зниження якості обробленої поверхні та швидкого зносу інструменту. Використання віброгасників дозволяє знизити рівень вібрацій, що сприяє підвищенню якості поверхні та зменшенню зносу інструменту.

Віброгасники працюють шляхом поглинання енергії вібрацій, що знижує їх вплив на інструмент та оброблювану деталь. Це може бути досягнуто шляхом використання спеціальних матеріалів або конструкцій, які ефективно гасять вібрації. Наприклад, віброгаситель може бути виготовлений з композитних матеріалів, які мають високу здатність до демпфування вібрацій.

Застосування віброгасителів у комбінації з ЗОР, що містять спеціальні присадки, може значно покращити кінцеву якість обробленої поверхні. Зокрема, це дозволяє досягти більш високої точності обробки, зменшити шорсткість поверхні та підвищити зносостійкість інструменту. Віброгасителі також можуть бути інтегровані в конструкцію оброблювальних верстатів, що дозволяє ефективно знижувати вібрації на всіх етапах обробки.

Методи підвищення якості оброблюваних отворів доволі різноманітні але хотілося б додати ще один – встановлення розкачувальних роликів в конструкцію комбінованого ріжучого інструменту. Такий метод не тільки підвищить якість обробленої різанням поверхні а ще й допоможе стабілізувати інструмент в отворі.

Підвищення стабільності державки та підвищення якості обробленої поверхні за допомогою розкочувальних роликів

Основна функція розкочувальних роликів полягає в механічному вирівнюванні щойно обробленої поверхні отвору. Вони обробляють внутрішню поверхню шляхом пластичної деформації, що забезпечує гладкість та підвищену точність. Це знижує шорсткість поверхні, підвищуючи її експлуатаційні характеристики та збільшуючи термін служби деталей.

Розкочувальні ролики працюють за принципом пластичної деформації матеріалу і дозволяє отримати шорсткість поверхні до в межах 1,1-0,4 мкм при прикладенні до 100 Н (Рис.2) [2]. Вони контактують з поверхнею отвору під тиском, згладжуючи мікронерівності та зменшуючи шорсткість. Цей процес

також призводить до ущільнення поверхневих шарів матеріалу, що підвищує його твердість та стійкість до зношування.

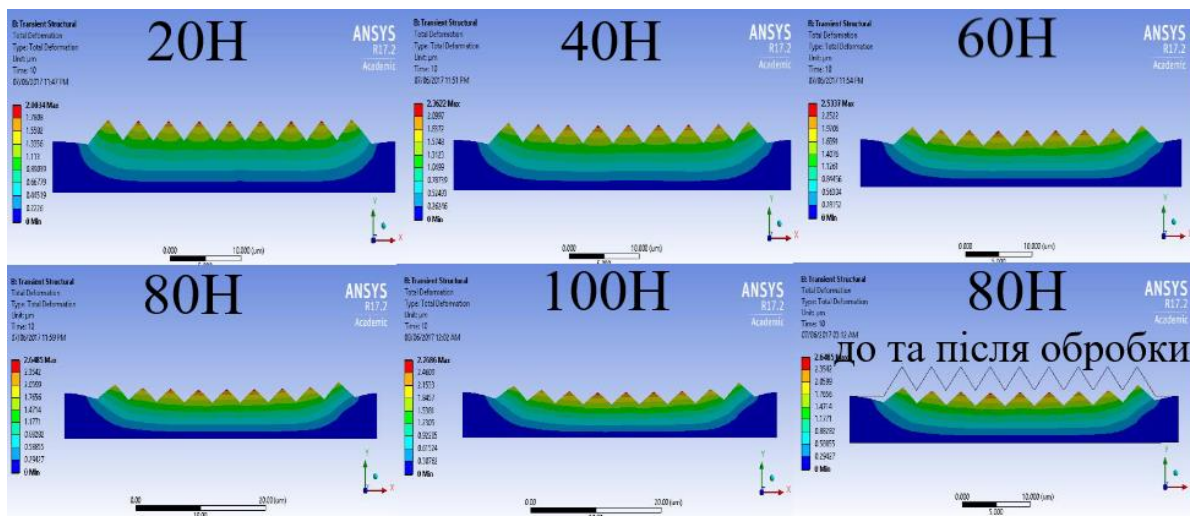

Рис. 1 – Показник шорсткості поверхні відповідно до тиску, прикладеного на розкочувальний ролик

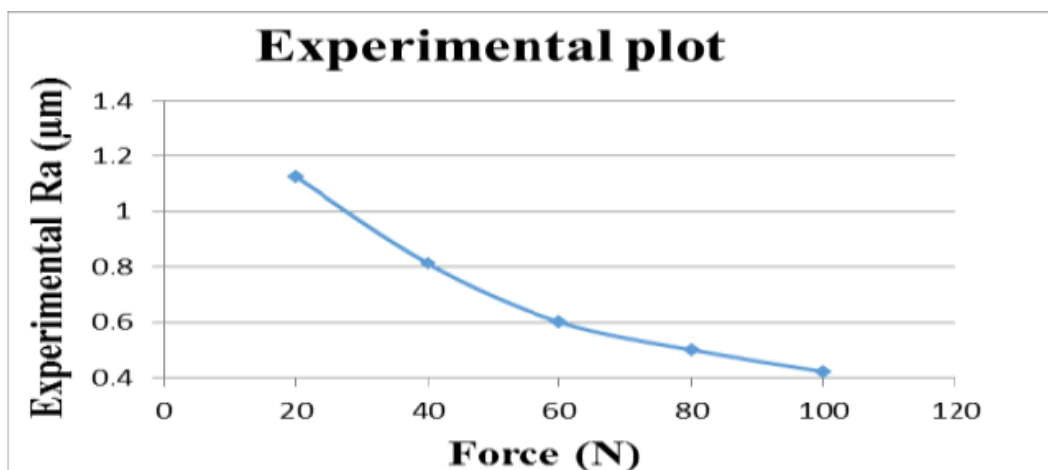

Рис. 2 – Графік шорсткості поверхні відповідно до тиску, прикладеного на розкочувальний ролик

Переваги використання розкочувальних роликів:

- підвищення точності та якості поверхні. Використання розкочувальних роликів дозволяє досягти високої точності обробленої поверхні, що зменшує потребу у подальшій обробці;
- зменшення вібрацій. Розкочувальні ролики допомагають стабілізувати інструмент під час обробки, зменшуючи вібрації, що позитивно впливає на точність обробки та знижує навантаження на обладнання;

- збільшення терміну служби деталей завдяки зменшенню шорсткості та підвищенню твердості поверхні, деталі стають більш стійкими до зношування та корозії;

- економія часу та ресурсів, оскільки розкочувальні ролики забезпечують високу якість обробки вже на початкових етапах, це дозволяє зменшити кількість необхідних етапів обробки та скоротити виробничі витрати.

Розкочувальні ролики встановлюються в корпус комбінованого свердлильного інструменту і забезпечують центрування інструменту в отворі. Це дозволяє розкочувати щойно оброблену поверхню, підвищуючи її якісні характеристики, такі як гладкість і точність. У процесі обробки важливо забезпечити стабільність державки для досягнення високої точності і якості обробки.

Розкочувальні ролики працюють за принципом пластичної деформації, яка полягає у зниженні шорсткості поверхні та підвищенні її міцності. Вони змінюють мікроструктуру поверхневого шару матеріалу за рахунок високого тиску, що дозволяє отримати гладку і однорідну поверхню. Такий метод обробки сприяє підвищенню зносостійкості та втомної міцності деталей.

Переваги використання розкочувальних роликів:

- підвищення якості поверхні. Зменшення шорсткості поверхні позитивно впливає на експлуатаційні характеристики деталі, такі як зносостійкість, опір корозії, зменшення вібрацій при експлуатації деталі за рахунок зменшення мікрорельєфу;

- збільшення твердості поверхні. Зміцнення поверхневого шару матеріалу за рахунок пластичної деформації, що підвищує його зносостійкість;

- підвищення точності обробки. Центрування інструменту за допомогою розкочувальних роликів зменшує відхилення і коливання, що забезпечує більш точну обробку отворів;

- ефективність обробки: Використання розкочувальних роликів дозволяє зменшити час на фінішну обробку, оскільки знижується необхідність у додатковому шліфуванні чи поліруванні.

Застосування в комбінованих свердлильних інструментах. В комбінованих свердлильних інструментах розкочувальні ролики встановлюються безпосередньо після різального інструменту. Це дозволяє проводити одночасно дві операції: свердління та фінішну обробку поверхні. Такий підхід значно скорочує час обробки і підвищує продуктивність, особливо при виготовленні високоточних деталей.

Вплив на точність та якість обробки. Використання розкочувальних роликів дозволяє зменшити амплітуду вібрацій і забезпечити стабільність обробки. Завдяки цьому досягається висока точність обробки, що особливо важливо при виготовленні деталей з високими вимогами до геометричних параметрів. Ролики також сприяють рівномірному розподілу навантаження на поверхню, що запобігає утворенню мікротріщин та інших дефектів.

Практичні аспекти використання. У практичному застосуванні розкочувальні ролики часто використовуються при обробці отворів у важкооброблюваних матеріалах, таких як титанові сплави або високоміцні сталі. Їх застосування дозволяє досягти високої точності та якості поверхні без значного збільшення вартості обробки.

На закінчення, розкочувальні ролики є ефективним інструментом для підвищення стабільності державки і покращення якості оброблюваних отворів. Їх використання дозволяє значно покращити експлуатаційні характеристики деталей і підвищити продуктивність виробничих процесів.

Висновки

Впровадження сучасних методів покращення якості оброблюваних отворів є ключовим фактором для забезпечення надійності та ефективності механічних систем. Використання інноваційних ЗОР, ефективних методів контролю, а також технологій зменшення вібрацій і стабілізації інструменту за допомогою роликів дозволяє досягати високої точності та чистоти обробки, але і ускладнює конструкцію інструменту. Подальші дослідження та розробки в цій галузі допоможуть удосконалити процеси механічної обробки та підвищити якість виробів та зменшити вартість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Tien-Dat H., Thu-Ha M., Van-Du N. Enhancement of Deep Drilling for Stainless Steels by Nano-Lubricant through Twist Drill Bits. MDPI. 2022. URL: <https://doi.org/10.3390/lubricants10080173>.

2. Shailesh D., Vijay K. FINITE ELEMENT ANALYSIS OF ROLLER BURNISHING PROCESS. International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET). 2017. Vol. 4, no. 6. P. 2294–2301.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

УДК 621. 315. 592

ИССЛЕДОВАНИЕ СТРУКТУРНЫХ СВОЙСТВ ПОЛУЧЕННЫХ ПЛЕНОК $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$ МЕТОДОМ МАГНЕТРОННО ИОННЫМ РАСПЫЛЕНИЕМ

Утамурадова Шарифа Бекмурадовна,
доктор физ-мат.наук, профессор,
Музафарова Султанпаша Анваровна,
доктор физ-мат.наук
Файзуллаев Кахрамон Махмудович,
Музафарова Гульноза Анваровна ,
докторант
Научно-исследовательский
институт Физики полупроводников и
Микроэлектроники Национального
университета Узбекистана, Ташкент

Аннотация. Плёнки $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$ были изготовлены методом магнетронного ионного распыления в аргонной среде. Исследованы плёнки оксида $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$ на стеклянных и кремниевых подложках. Определен атомный состав олова в легированном слое оксида ИТО. Определены удельное сопротивление и значения подвижности носителя в пленках оксида ИТО. Проведены рентгеновский анализ структур оксида и структурные свойства с помощью электронном сканирующем микроскопе.

Ключевые слова: широкозонные, полупроводник, металлооксиды, магнетронное нанесение, плёнки, морфология, удельное сопротивление.

Введение. Оксиды цинка и индия, являясь широкозонными полупроводниками, обладают необычным сочетанием свойств - прозрачностью в видимом диапазоне электромагнитного излучения и высокой электропроводностью. Такое сочетание свойств обеспечивается большой шириной запрещённой зоны и относительно такой концентрацией подвижных носителей заряда, что плазменная частота находится в инфракрасной области спектра.

Несмотря на сходство с другими широкозонными полупроводниками оксиды металлов имеют ряд особенностей. Во многих случаях можно считать, что кристаллическая решётка оксидов металлов состоит из катионов металла и анионов кислорода. Из-за этого такие дефекты, как вакансии и междоузельные атомы, являются заряженными и электрически активными, то есть проявляют донорные или акцепторные свойства [1, 2, 5]. Предполагается что такие дефекты, а также границы кристаллитов в оксидах металлов значительно влияют на перенос заряда и электропроводность. При этом механизмы этого влияния остаются во многом невыясненными.

Исследование оксидов металлов, природа многих экспериментально наблюдаемых особенностей электрофизических и гальваномангнитных свойств остается до конца что электропроводность плёнок оксидов цинка и индия существенно зависит от условий их синтеза [3, 4, 7]. При этом значения электропроводности, представленные в литературе, изменяются от типичных для вырожденных полупроводников. с зонным механизмом проводимости до очень малых, характерных для изоляторов с активационной или прыжковой проводимостью. Это указывает на то, что при определённом уровне дефектности в плёнках оксида металлов может происходить локализация подвижных носителей заряда.

Методика синтеза пленок $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$. Плёнки $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$, исследованные в работе, были изготовлены методом магнетронное ионного распыления -МСИР. Схема установки для распыления представлена на Рис.1. Распыление осуществлялось в камере, заполненной рабочим газом. Под воздействием

напряжения в камере из рабочего газа образуется плазма, ионы плазмы, ускоренные электрическим полем, при соударении с мишенью выбивают атомы мишени, которые впоследствии осаждаются на подложку (Рис.1) Частицы плазмы удерживаются вблизи поверхности мишени магнитным полем, что делает процесс взаимодействия более эффективным и контролируемым [1, 6, 7].

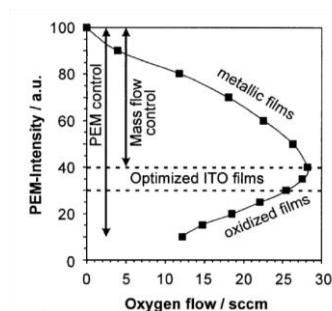

Рис. 1 Схема процесса **Рис. 2.** Интенсивность

магнетронного распыления МСИР излучения ионов индия в плазме [2]

Для изготовления пленок $In_2O_3:Sn$ использовались мишенью различным составом атомов олова Sn в оксиде In_2O_3 , %.

Для синтеза пленок $In_2O_3:Sn$ (ITO) была использована метал-оксидная мишень, состоящая из спеченных In_2O_3 и SnO_2 в массовой пропорции 9:1. Давление смеси рабочего газа во время распыления составляло 0,399 мПа. В качестве рабочего газа использовался аргон. Пленки осаждались на стеклянные и кремниевые подложки. Пленка ITO была осаждена при комнатной температуре и при нагреве $T=240C^0$ с специальной последующей обработки поверхности стекла и кремния. Для получения пленок с пониженным содержанием кислорода распыление проводилось в режиме контроля образования плазмы, который позволяет контролировать интенсивность распыления и постоянство стехиометрии пленки [2, 3]. Процесс осаждения контролировался по интенсивности излучения от ионов индия в плазме в рабочей камере магнетронной системы. Распыление МСИР проводилось в среде с пониженным содержанием кислорода в условиях с интенсивностью излучения от ионов индия в два раза меньшей, чем в режиме получения пленок с наиболее высокими показателями проводимости и прозрачности. Толщина пленок составляла $d = 80$ нм. В таблице 1. представлены некоторые

технологические параметры синтеза и характеристики исследованных пленок $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$ в зависимости от состава олова.

Таблица 1.

Параметры синтеза и характеристики исследованных плёнок $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$ использовались мишенью различным составом атомов олова Sn в оксиде In_2O_3 , %.

Слой оксида	Метод синтеза	Подложка	Температура синтеза, $^{\circ}\text{C}$	Толщина, слоя оксида, нм	Sn, ат %
ITO	МСИР	стекло	23	80	3,65
ITO	МСИР	стекло	240	80	3,5
ITO	МСИР	Si	23	80	4,40
ITO	МСИР	Si	240	80	4,04

На рисунке 3. показаны изображения, полученные методом просвечивающей электронной микроскопии для пленок $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$. Пленки $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$, были осаждены методом магнетронного ионного распыления на подложки кремния и на стекле в тех же условиях в данной работе.

Концентрация олова в пленках ITO определялась на основе рентгеновской фотоэлектронной спектроскопии (Табл.1). Согласно полученным данным, в пленках оксида индия, легированных оловом, синтезированных в условиях с пониженным содержанием кислорода, наблюдается более высокая плотность состояний между максимумом валентной зоны и уровнем Ферми, чем у пленок, полученных на аморфном кремнии.

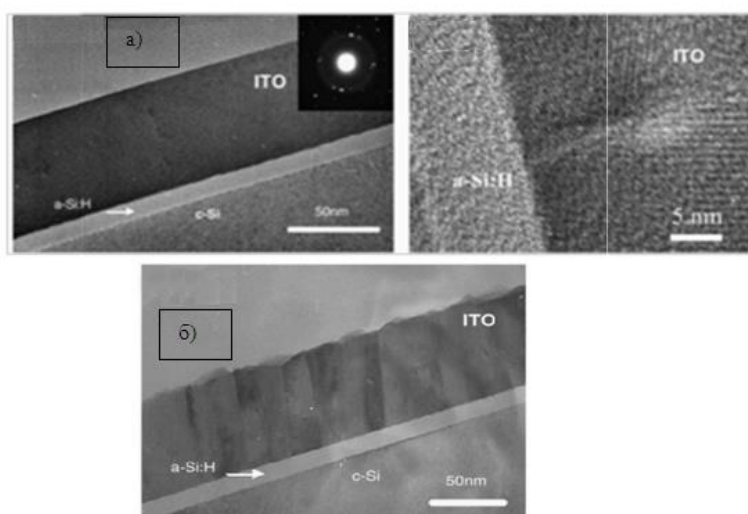

Рис. 3. Изображения, полученные методом просвечивающей электронной микроскопии пленок ITO (а - на стекле) и ITO (б - на подложки кремния)

В силу идентичности всех параметров осаждения структура пленок ИТО на подложках из кремния, похожа на структуру пленок, исследованных в данной работе, осаждённых на стеклянные подложки в тех же технологических условиях (Рис.4).

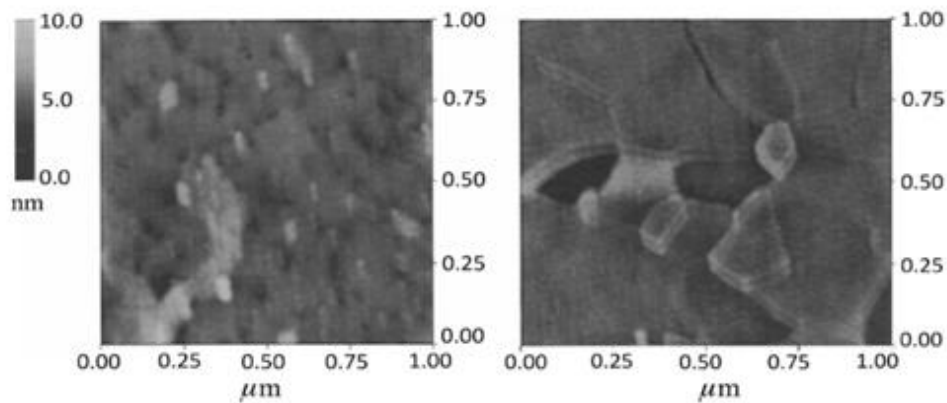

Рисунок. 4 Изображения пленок ИТО, осажденных при комнатной температуре на стеклянной подложке полученные методом атомной силовой микроскопии

Исследованы температурные зависимости сопротивления пленок ИТО в интервале температур $T = 4,2-300\text{K}$ эффект Холла в магнитных полях до 5.5 Тл.

Измерение эффекта Холла и температурной зависимости сопротивления были проведены четырехзондовым методом в режиме постоянного тока. Типичные значения тока составляли 0,1-100 мкА в зависимости от сопротивления пленок ИТО. Для исключения вклада от паразитных термо ЭДС и других постоянных наводок измерения проводились при двух направлениях тока. Измерения эффекта Холла также проводились при двух направлениях магнитного поля.

Величина удельного сопротивления (ρ_{xx}) и холловской компоненты сопротивления (ρ_{xy}) рассчитывались по формулам:

$$\rho_{xx} = \frac{U_{xx} d_{xz}}{I d_{xz}} d_{\text{пленки}} \quad (2.1)$$

$$R_{xy} = \frac{U_{xy}}{I}, \quad (2.2)$$

где U_{xy} – напряжение с поперечных (по отношению к направлению тока) контактов, U_{xx} – напряжение с продольных контактов, I – сила тока в образце, d_{ij} – расстояние между контактами i и j (6), $d_{\text{пленки}}$ – толщина пленки. Концентрации n и подвижности μ электронов были рассчитаны по формулам:

$$\mu = \frac{1}{en\rho_{xx}(B=0)} \quad (2.3)$$

$$n = \frac{B}{R_{xy}d_{\text{пленки}}e} \quad (2.4)$$

где ρ_{xx} – продольная компонента удельного сопротивления, e – элементарный заряд, B – магнитная индукция. На рисунке 5. изображены исследуемые образцы и указаны их характерные размеры.

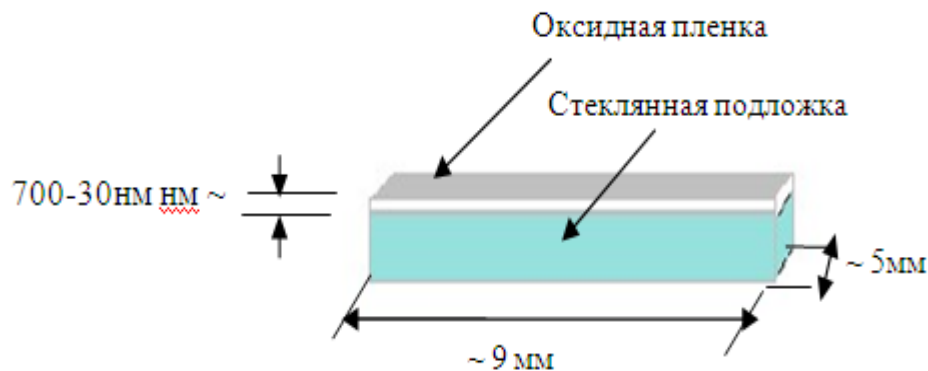

Рис. 5. Схема и характерные размеры образца

Контактные площадки на образцах были сформированы напылением золота через маску. К контактным площадкам припаивались медные микропровода диаметром 25 мкм. Припаивание проводилось сплавом InSnPb. Вид сверху образцов с контактами для гальваномагнитных измерений показан на рисунке 6.

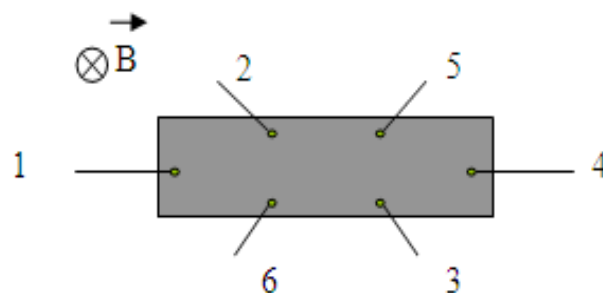

Рис. 6. Расположение контактов для гальваномагнитных измерений:

1,4 – токовые контакты; 2,5,6,3 -потенциальные контакты

Измерения температурной зависимости сопротивления и эффекта Холла проводились в металлическом гелиевом криостате. Магнитное поле величиной до 6 Тл создавалось сверхпроводящим соленоидом. Измерение магнетосопротивления и эффекта Холла проводилось четырех контактным методом. Измерение температуры проводилось термопарой медь-константан.

Проводились оценка погрешности измерений. Определение температуры осуществлялось с использованием термопары медь-константан в диапазоне от 4.2 К до 300 К. Напряжение на термопаре измерялось с точностью до 1 мкВ, что позволяет определить температуру по термопаре в интервале 77÷300К с точностью до 0.05 К, в интервале 25÷77 К с точностью 0.1 К, в интервале 4.2÷25 К с точностью 0.3 К.

Ток через образец измерялся с погрешностью 0.01 мкА. Погрешность измерений холловского напряжения на образце была не более 0.1 %. Ток через соленоид определялся по падению напряжения на эталонном сопротивлении с погрешностью 10 мА, что позволяло определить величину напряженности магнитного поля с погрешностью 0.002 Тл. Линейные размеры образцов измерялись с помощью измерительного микроскопа с погрешностью 0.1 мм. Такие погрешности определения величин напряженности магнитного поля, тока и размеров образца приводила к максимальной погрешности определения удельного сопротивления и концентрации электронов не более 5 %, а подвижности электронов не более 9%. При определении длины диффузии за время релаксации фазы волновой функции из анализа отрицательного магнетосопротивления погрешность составляла не более 8%.

Выводы. Полученные плёнки оксида $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$ на стеклянных и кремниевых подложках методом МСИР, где использовались мишень с различным составом атомов олова Sn в оксиде In_2O_3 ,%. Плёнки оксида $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$ имели n-тип проводимости и вычислены электрофизические параметры. Определен атомный состав олова в легированном слое оксида ИТО. Вычислены удельное сопротивление и значения подвижности носителя в пленках оксида ИТО. Проведены рентгеновский анализ структур оксида ИТО и структурные

свойства с помощью электронном сканирующем микроскопе АСМ. Анализ составляющих погрешности измерений показывает, что основной вклад в погрешность определений параметров вносит погрешность измерения линейных размеров образца с учетом расположения и размеров площадок контактов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Braun, M., Handbook of Manufacturing Engineering and Technology: Magnetron Sputtering Technique. – London: Springer-Verlag, 2013. – pp. 25.

2. May, C., Strumpfel, J. ITO coating by reactive magnetron sputtering-comparison of properties from DC and MF processing// Thin Solid Films. – 1999. – v. 351. – p. 48-52.

3. Kytin, V.G., Kulbachinskii, V.A., Reukova, O.V., Galperin, Y.M., Johansen, T.H., Diplas, S., Ulyashin, A.G. Conducting properties of $\text{In}_2\text{O}_3:\text{Sn}$ thin films at low temperatures // Appl. Phys. A. 2014. - v.114. – Issue. 3. - p. 957-964.

4. Diplas, S., Ulyashin, A., Maknys, K. On the processing–structure–property relationship of ITO layers deposited on crystalline and amorphous Si // Thin Solid Films. – 2007. – v.515. – p.85398543.

5. Wittkowski, T., Jorzick, J., Seitz, H., et.al. Elastic properties of indium tin oxide films // Thin Solid Films. – 2001. – v.398-399. – p.465-470.

6. Sh. B. Utamuradova, S.A Muzafarova. Z.S Kenzhaeva. Study of surface states of in- nITO - pCdTe structures based on large-block polycrystalline films pCdTe IOSR Journal of Applied Physics (IOSR-JAP) Volume 14, Issue 1, and Ser. I (Jan–Feb. 2022), pp. 51-56.

7. Sh. B. Utamuradova, S.A Muzafarova, A.S Achilov . Electrical and Optical Properties of Thin-Film Wide-Gap Metal Oxides $\text{SnO}_2, \text{In}_2\text{O}_3, \text{ITO}, \text{CdO}, \text{MoO}_3$ / INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND ANALYSIS ISSN(print): 2643-9840, ISSN: 2643-9875, Volume 07, ssue 04. April, 2024, DOI: 10.47191/ijmra/v7-i04-21, Impact Factor: 8.22 Page No. 1612-1615.

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

SHEDDING LIGHT THROUGH THE PINE BARRENS: GEORADAR IMAGING OF PERIGLACIAL AND AEOLIAN LANDFORMS, SOUTHERN NEW JERSEY, USA

Buynevich Ilya Val

PhD, Associate Professor

Balzani Peter Aubrey

MS, Research Scientist

Thacker Hayden A.

MS, Research Scientist

Temple University, Philadelphia, USA

Demitroff Mark

MS, Faculty

Stockton University, Galloway, USA

Wolfe Stephen A.

PhD, Research Scientist

Geological Survey of Canada, Ottawa, Canada

Introduction: A wide suite of periglacial, fluvial, and aeolian landforms have combined to produce a unique geocological region of the Pine Barrens, New Jersey, USA (Fig. 1). It has a mosaic of Pleistocene periglacial and younger Holocene landforms and intervening wetlands [1]. Such sand-dominated lithosomes offer ideal conditions for ground-penetrating radar (GPR) imaging.

In order to provide a continuous subsurface context for recent geological investigations, which are focused on coring supplemented by radiocarbon and optical dating [2–6], high-resolution GPR surveys were conducted near the existing research sites. This study presents a recent geophysical database at two Pine Barrens sites (West Mills and Lochs-of-the-Swamp; Fig. 1) and demonstrates examples of

high-resolution radargrams from the latter.

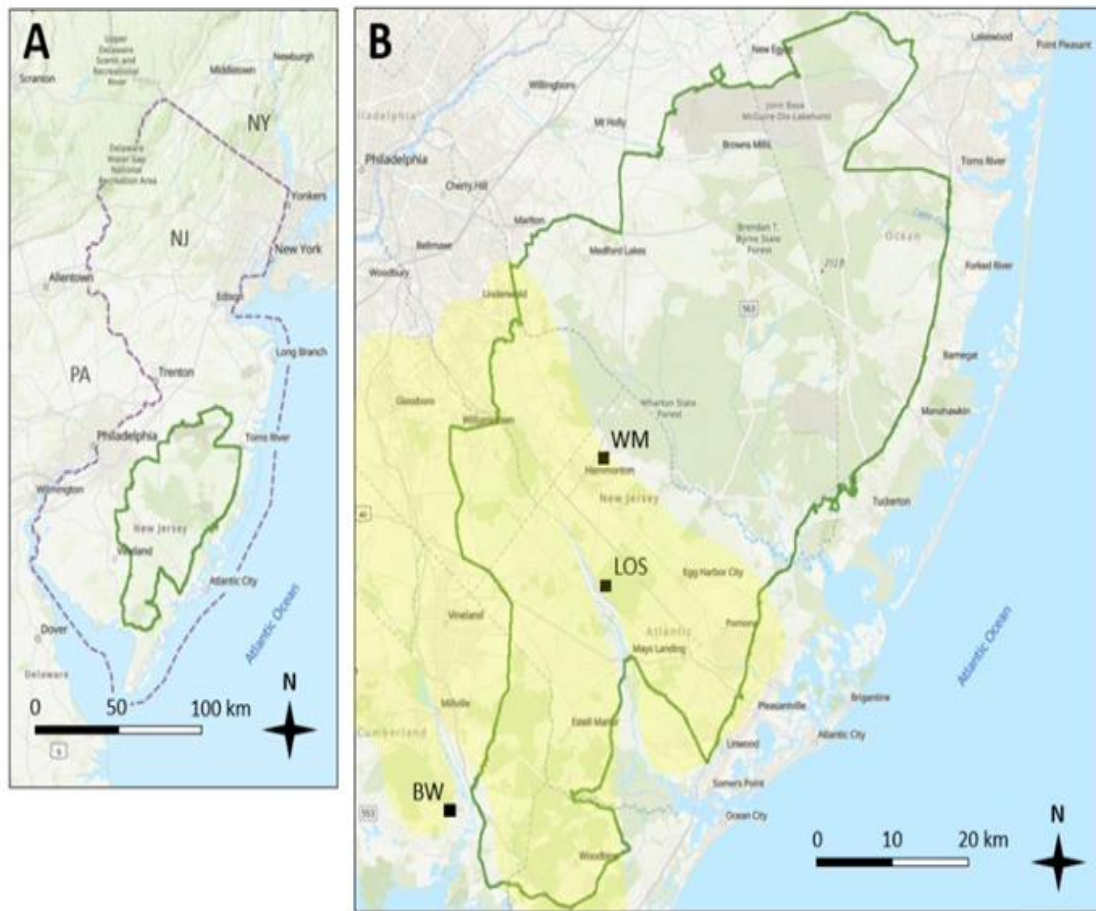

Figure 1. Location of the study area; A) Pinelands National Reserve, as part of the Pine Barrens; B) Study sites: WM – West Mills; LOS – Lochs-of-the-Swamp.

Methodology: Geophysical images (radargrams) were collected in 2021 and 2022 using a digital MALÅ Geoscience GPR system with shielded 500 MHz and 800 MHz monostatic antennas (Fig. 2).

Due to a tradeoff between signal penetration and vertical resolution (discrimination between two closely spaced interfaces), the 500 MHz setup was most suitable for the present study (Fig. 2A, inset). All images were post-processed using RadExplorer v1.41 software.

Electromagnetic signal velocity was 14 cm/ns in unsaturated (above the contemporaneous water table) and 6 cm/ns in saturated sandy substrates, with an average velocity of ~10 cm/ns.

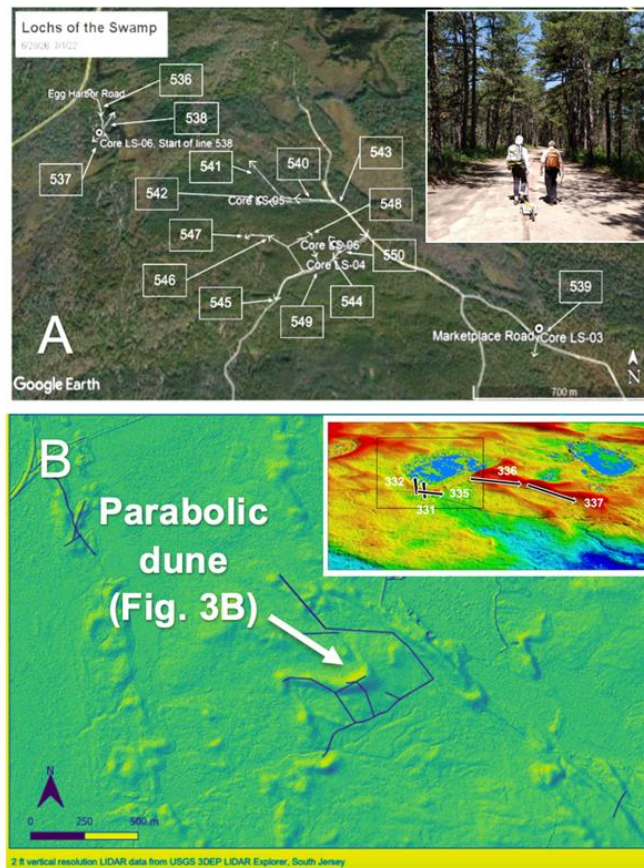

Figure 2. Georadar survey database (2022):

- A) numbered survey lines on a GoogleEarth[®] image; inset – a 500 MHz setup); B) a 0.6-m vertical resolution LiDAR Explorer image showing aeolian landforms and GPR survey tracks (ImageJ LUT of USGS 3DEP); inset - Lunette site with surveys from 2021.**

Results and Summary: Georadar surveys reveal subsurface architecture of periglacial, lacustrine, and aeolian (Pleistocene and Holocene) landform macrostructures (e.g., frost wedges, involutions). Recent research indicates a complex interaction between periglacial and aeolian processes marginal to the Laurentide Ice Sheet terminus [6]. The current study allows spatial, as well as relative temporal, correlation between sedimentary facies that are largely covered by vegetation, thereby making surface analysis a challenging task. Occasional exposures in nearby sand/gravel quarries and sediment cores are used to ground truth the images as basis for interpreting distinct radar facies. Mud-rich alluvial deposits (Fig. 3) at depth are characterized by signal attenuation, with stratified and chaotic bedding common for

glacio-fluvial formations, some with paleo-channel incisions (Fig. 3A). In contrast, aeolian sand-sheet and dune sequences are manifested by hummocky GPR facies, with sequences of steeply dipping reflections representing dune slipfaces. Hyperbolic signal return shows positions of point-source targets, such as large tree roots (Fig. 3A, inset), gravel clasts, or animal burrows.

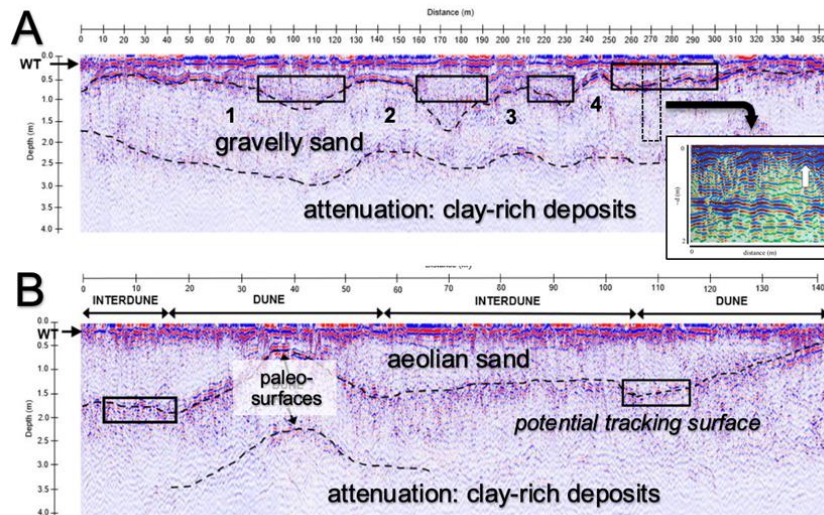

Figure 3. Examples of georadar images: A) radargram from the Lochs-of-the-Swamp displaying undulating reflectors, with shallow paleo-drainage (boxes), with frost-heave paleo-topography below; inset – a 6x2 m fragment, with hyperbolic reflections (white arrow) likely representing roots or gravel clasts; B) GPR image of a parabolic dune partly stabilized by vegetation (see Fig. 2B for location). The strong horizontal anomaly near the surface is likely the water table (WT).

Our research establishes high-frequency GPR as a viable tool for rapid, continuous, high-resolution imaging of the Pine Barrens landforms, both relict and modern. The images not only help with mapping and visualization of the groundwater table, near-surface stratigraphy, sediment deformation, and clay-rich horizons, but also provide context for ichnological and zoogeomorphic analysis of animal-sediment interaction [7–11].

REFERENCES

1. Demitroff, M., 2024. *Soggy Ground: A Geography of Pine Barrens Wetlands*. South Jersey Culture & History Center at Stockton University, 273 p.

2. French, H., and Demitroff, M., 2012, Late-Pleistocene paleo-hydrography, eolian activity and frozen ground, New Jersey Pine Barrens, Eastern USA: *Netherlands Journal of Geosciences*, v. 91, p. 25–35,
3. French, H.M. and Demitroff, M., 2003, Late Pleistocene periglacial phenomena in the Pine Barrens of southern New Jersey, in: Hosik, M. & Mihalasky, M. (eds): *Proceedings, Geological Association of New Jersey, 20th Annual Meeting*. Richard Stockton College, New Jersey, pp. 117–142.
4. French, H.M., Demitroff, M., Forman, S.L., and Newell, W.L., 2007, A chronology of late-Pleistocene permafrost events in southern New Jersey, eastern USA: *Permafrost and Periglacial Processes*, v. 18, p. 49–59.
5. Demitroff et al., 2019, Late Pleistocene Ice-Marginal Dune Fields on the Atlantic Coastal Plain, New Jersey Pine Barrens, USA: *GSA Annual Meeting*, Phoenix, AZ., v. 51, no. 5, doi: 10.1130/abs/2019AM-336443.
6. Wolfe, S.A., Demitroff, N., Neudorf, C.M., Woronko, B., Chmielowska-Michalak, D., and Lian, O.B., 2023. Late Quaternary eolian dune-field mobilization and stabilization near the Laurentide Ice Sheet limit, New Jersey Pine Barrens, eastern USA. *Aeolian Research*, 62, 100877.
7. Pitman, L., Wiest, L.A., Buynevich, I.V., Bentley, A.P.K., Smith, K.P.W., Beal, I., and Terry, D.O. Jr., 2013. GPR characterization of northern pine snake burrows within the Pinelands National Reserve, New Jersey. *GSA Northeastern Section Abstracts with Programs*, Bretton Woods, NH, v. 45, p. 62.
8. Buynevich, I.V., Wiest, L.A., Bien, W.F., Ward, D., Smith, K.P.W., and Nyquist, J.E., 2013. Geophysical imaging of snake burrows in aeolian sands: implications for the fossil record of squamates. *Society of Vertebrate Paleontology Program and Abstracts*, Los Angeles, CA, p. 98.
9. August, J.M., Buynevich, I.V., Ward, D.C., Sparacio, C.A., and Bien, W.F., 2017. Subsurface (800 MHz georadar) imaging of a northern pinesnake nest structure, Warren Grove Range, New Jersey. *GSA Northeastern and North-Central Sections Abstracts with Programs*, Pittsburgh, PA, v. 49, doi: 10.1130/abs/2017NE-289865.

10. Buynevich, I.V., Nyquist, J.E., and Wiest, L.A., 2023. Snake bioturbation structures in sandy substrates: subsurface visualization with 800 MHz georadar. *Modern Research in Science and Education, Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference*. BoScience Publisher, Chicago, USA, 378-381.

11. Balzani, P.A., 2023. Preservation and recognition of ungulate tracks in sand: neoichnology of bison. MS Thesis, Temple University, Philadelphia, 209 p.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК377.5-055.2:316.4“195/196”(73)

СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗШИРЕННЯ МЕРЕЖІ ЖІНОЧИХ КОЛЕДЖІВ У США У 50-60 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Terenko Olena Oleksiivna

Doctor of Pedagogical Sciences, associate professor,
associate professor of Foreign languages chair
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

У статті виокремлені законодавчі основи перегляду соціальних прав жінок та підвищення рівня фінансування жіночої освіти; охарактеризовані основні напрями діяльності Національної ради з питань дослідження робочої сили та комісії з вивчення людських ресурсів; здійснено аналіз результатів дослідження, що проводилося Національною асоціацією жінок-деканів; окреслені особливості діяльності комісії організації Філіпс, що займалась дослідженням освіти жінок та комісії організованої Дж.Кенеді, яка займалась дослідженням статусу жінок.

Ключові слова: жіночий коледж, Національна рада з питань дослідження робочої сили, комісія з вивчення людських ресурсів, Національна асоціація жінок-деканів, комісія організації Філіпс, що займалась дослідженням освіти жінок.

Постановка проблеми. Сучасне розуміння педагогіки як системи взаємопов'язаного педагогічного впливу та взаємовпливу в межах суб'єкт-суб'єктних відносин педагогічного процесу та соціалізації особистості потребує перегляду дефініції навчання з позицій гендерного підходу, який передбачає гармонізацію статево-рольової взаємодії на основі егалітаризму як

принципу рівних прав та можливостей незалежно від статі. Нині вітчизняне гендерне освітнє поле не достатньо структуроване за напрямками, тому поширення гендерних знань, яке почалося в Україні не розподіляється рівномірно, а його успішність великою мірою залежить від зусиль окремих фахівців. Системність гендерної освіти має формуватись не тільки шляхом введення окремих курсів з гендерної проблематики в навчальні стандарти вищих навчальних закладів, а й за рахунок впровадження гендерної методології у гуманітарні дисципліни. Гендерний підхід має розкрити та проаналізувати наявні відмінності в освіті чоловіків та жінок, проблеми упередженості у змісті навчальних програм, гендерний дисбаланс в системі освіти в цілому. Для цього необхідна подальша інтеграція гендерних досліджень у систему вищої освіти України, розвиток гендерно-збалансованих навчальних планів шляхом введення нових знань про жінок у традиційні соціальні дисципліни, що потребує змін в ідеології вищої освіти в країні.

Освітні програми жіночих навчальних закладів започатковані від кінця 1970-х років у низці країн Західної Європи. Проте, оцінюючи загалом стан розвитку гендерної освіти за кордоном, можна стверджувати, що найпоказовішим є американський досвід із впровадження гендерної проблематики в систему вищої освіти. З огляду на вище означене, ми вважаємо, що вивчення соціальних передумов становлення вищої жіночої освіти у США є необхідним для України, оскільки наша держава ще стоїть на шляху введення гендерних підходів у вищу освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проведений аналіз сучасних соціологічних та науково-педагогічних джерел засвідчує, що процес становлення та розвитку жіночих освітніх інституцій та їх місце у контексті розвитку шкільництва були в полі зору багатьох дослідників. Актуальні питання гендерної проблематики досліджувались у працях С. Г. Айвазової, В. П. Агеєвої, Т. В. Говорун, І. А. Жерьобкіної, І. Д. Зверєвої, у тому числі проблеми гендерної політики у сфері освіти – Л. В. Гонюкова, Н. В. Грицьк, Л. С. Кобелянська. Однак відсутні

праці, присвячені системному аналізу соціальних передумов розширення мережі жіночих коледжів у 50-60 роках ХХ століття.

Формулювання цілі статті. Дослідження соціальних передумов розширення мережі жіночих коледжів у 50-60 роки ХХ століття складає мету даної статті. Основними завданнями статті є: виокремлення законодавчих основ перегляду соціальних прав жінок та підвищення рівня фінансування жіночої освіти; характеристика основних напрямів діяльності Національної ради з питань дослідження робочої сили та комісії з вивчення людських ресурсів; аналіз результатів дослідження, що проводилося Національною асоціацією жінок-деканів.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи передумови розширення мережі жіночих коледжів у 50-60 роки ХХ століття, нами був встановлений ряд факторів, що здійснили значний вплив на розвиток системи жіночої освіти. По-перше, у 1944 році був прийнятий законодавчий акт (G. I. Bill), який забезпечував державне фінансування освітніх послуг у вищому навчальному закладі жінкам, які прослужили у армії не менше 90 днів. По-друге, у зв'язку з участю американських солдатів у корейській війні, у 1951 році Американська рада з питань освіти (American Council on Education) організувала конференцію «Жінки у десятиліття оборони», на якій розглядались проблеми зміни соціальної ролі жінок, адже вперше вони почали виконувати роботу у тих економічних секторах, у яких досі працювали чоловіки. Статистичні дані свідчать, що у 1956 році не вистачало 70000 медичних сестер, а у 1958 році 11% вакансій медичних сестер були не заповнені, що вказувало на необхідність підвищення рівня фінансування жіночої освіти. По-третє, збільшення кількості студенток пов'язане з високим рівнем міграції американців з сел до міст. По-четверте, на жінок також покладалась відповідальність за виховання дітей, яке має здійснюватись на науковій основі. По-п'яте, у досліджуваний період концепт «демократія» передбачав надання рівних прав усім людям незалежно від статі та раси, реалізувати свої здібності на користь країни. По-шосте, у

зв'язку з неможливістю отримання освітніх послуг працівників церковних шкіл у належній кількості у 1951 році була створена рада монахинь-вчителів. Тому у 50-ті роки ХХ століття кількість студенток у католицьких жіночих коледжах значно збільшилась.

Законодавчою основою перегляду соціальних прав жінок послуговувало прийняття поправки про рівні соціальні та виробничі права жінок та чоловіків (Equal Rights Amendment), Акту громадських обов'язків (Civil Rights Act (1964)), Акту про виборчі права (Voting Rights Act (1965)) та Акту про підготовку медичних сестер (Nurse Training Act (1964)). У 1965 році були прийняті Акт про створення сприятливих умов для надання вищої освіти (Higher Education Facilities Act), Акт про початкову та середню освіту (Elementary and Secondary Education Act) та Акт про вищу освіту (Higher Education Act), у яких зазначалось про необхідність підвищення рівня державного фінансування освітніх послуг у жіночих коледжах. Крім того, у американському парламенті була створена національна жіноча партія (National Women's Party), яка займалась розробкою законопроектів, що гарантували економічну, соціальну та політичну рівність жінок та чоловіків.

У 1950 році організація Форда профінансувала створення Національної ради з питань дослідження робочої сили (National Manpower Council), яка у звіті 1957 року наголошувала на необхідності формування жіночої робочої сили шляхом залучення більшої кількості жінок до навчання у приватних та державних освітніх інституціях, а також збільшення кількості робочих місць для жінок та наукового дослідження концепту «жінка-працівник». В контексті нашого дослідження важливим є той факт, що у 1957 році Національна рада з питань дослідження робочої сили констатувалося, що у Радянському Союзі щорічно близько 13000 жінок випускаються за інженерними спеціальностями, в той час як у США - 100. Тому для вирішення технологічної кризи асоціація рекомендувала залучення більшої кількості жінок до отримання освітніх послуг [4, с. 10].

Д. Вульфом була організована комісія з вивчення людських ресурсів (Commission on Human Resources), яка займалась дослідженням мотивації жінок до отримання освітніх послуг та проблемами працевлаштування, а також шляхів залучення здібних людей до здобуття освіти з метою реалізації їх здібностей у національній науковій роботі. У звіті комісії «Американські ресурси особливого таланту» зазначалося, що жінкам потрібно надавати освітні послуги, оскільки вони, як і чоловіки, мають економічний потенціал, який можна реалізувати у різних економічних секторах. Соціологічне дослідження проведене комісією довело, що дві треті усіх хлопців, які закінчили школу вступають до коледжів, в той час як дівчат – лише половина. В той же час педагог дотримувався думки що жінки мають інтелектуальний потенціал, який варто застосовувати для навчання та роботи за технічними спеціальностями. У звіті також вказувалося, що жінки зазнають дискримінації у навчання та на роботі у зв'язку з відмінностями у фінансуванні наукових досліджень, що проводяться представниками різних статей та різниці у їх заробітній платі.

У 1955 році була створена комісія організацією Філіпс (Philips Foundation), що займалась дослідженням освіти жінок (Commission on the Education of Women). Порівнюючи напрями діяльності комісії з вивчення людських ресурсів та комісії організації Філіпс, що займалась дослідженням освіти жінок, ми встановили, що спільним у діяльності організацій було те, що вони виокремили мотиви, які спонукали жінок до навчання у коледжах. Психологами були обґрунтовані причини культурного та структурного характеру, що призвели до недофінансування жіночої освіти. Дослідники стверджували, що жінки мають самостійно обирати на скільки відсотків виконувати свої професійні, громадянські та сімейні обов'язки. В той же час, комісія наголошувала на необхідності надання жінкам ґрунтовної інформації про особливості планування сімейного життя, оскільки, на думку дослідників, при значній кількості дітей жінки не можуть надати їм повноцінне виховання. Комісією були розроблені наступні рекомендації з метою залучення більшої кількості жінок до навчальної діяльності у коледжі: збільшення рівня

фінансування освіти дорослих; розширення мережі жіночих коледжів; спрощення системи трансферу заліків та екзаменів, що були отримані студенткою раніше; розробка гнучких навчальних програм та начальних планів; збільшення кількості грантів, що надаються жінкам для проведення наукових досліджень [1, с. 20].

У 1952 році була створена Національна асоціація жінок-деканів (National Association of Deans of Women), представники якої вперше обґрунтували, що жінка має виконувати п'ять соціальних ролей: особистісну, сімейну, професійну, громадянську та ціннісну, з домінуванням у кожний історичний період однієї. Так, у 50-ті роки ХХ століття домінувала громадянська функція у зв'язку з участю США у корейській війні. Асоціацією були виокремлені фактори, що впливають на ступінь виконання жінкою різних ролей, а саме: рівень культури та освіти, рівень домагань, мотивація. Характерною рисою діяльності Національної асоціації жінок-деканів було те, що вона займалась вивченням досить широкого спектру гендерних питань. Так, психолог М. Джеходе вивчала відмінності у жіночій моралі, ступенях задоволення та домагань у жінок, що працюють та займаються домашнім господарством, та у тих, що поєднують дві соціальні ролі. Соціолог Ф. Клахого досліджував історичний аспект переходу жінок від домашнього господарства до різних економічних секторів. Соціолог Р. Вільямс встановив кореляцію між рівнем освіти та цілями, що ставлять перед собою жінки, а також реакцією на соціальний тиск у різні історичні періоди. Педагог М. Джонс займалась дослідженням особливостей самореалізації жінок на роботі, у суспільстві та вдома. Когнітивний психолог Р. Блей розглядав рівень соціального конформізму жінок на ринку праці. Дж. Бернерд як і Р. Блей обґрунтував кореляцію між рівнем соціалізації та ступенем розвитку критичного мислення, незалежності та почуттям внутрішньої захищеності. Підсумовуючи напрями діяльності асоціації, ми встановили, що у 1953 році асоціацією було сформовано сім завдань, реалізація яких сприятиме зниженню рівня дискримінації жінок у різних соціальних сферах: виокремлення соціальних

ролей жінок у американському суспільстві та джерел їх некоректної ідентифікації; дослідження впливу соціуму, освіти та культури на ступінь домагань жінок; характеристика відмінностей у вихованні хлопчиків та дівчат, що в подальшому впливають на рівень домагань у представників обох статей; з'ясування відмінностей у мотивації жінок та чоловіків у отриманні освітніх послуг; розгляд соціальних факторів, що впливають на домінування сімейної, трудової та громадянської ролі жінки на різних стадіях життя; аналіз напрямів, у яких жінки та чоловіки хочуть змінити свої соціальні ролі [2, с. 100].

У 1957 році організація Карнегі надала 9900 доларів для проведення райської наукової конференції (Rye conference). Ми встановили, що організація Карнегі здійснювала фінансування даної конференції, оскільки як і Комісія з вивчення людських ресурсів, була зацікавлена у більш ефективному використанні людських здібностей з метою підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку, беручи до уваги той факт, що часткове використання жіночих ресурсів у минулі роки призвело до зниження рівня конкурентоспроможності держави. Суттєвим в контексті нашого дослідження є те, що організація Форда займалась фінансуванням всіх ступенів жіночої освіти, включаючи й освіту дорослих.

У 1961 році президентом Дж. Кенеді була створена комісія, що займалась дослідженням статусу жінок (President's Commission on the Status of Women). Напрямами діяльності комісії стали жіноча освіта, політичні та соціальні права жінок та вироблення рекомендацій для трансформації жінок на активних громадян держави. Нами було встановлено, що президентською комісією, як і Національною асоціацією жінок-деканів, були сформовані рекомендації з питань балансування сімейних, громадських та виробничих обов'язків жінок, а також освітніх послуг, що мають бути надані представникам жіночої статі з метою ефективного виконання вищезазначених обов'язків.

З метою моніторингу реалізації заходів, що були запропоновані вище названими комісіями були створені Жіноче бюро (Women's Bureau), Міжміністерське бюро (Interdepartmental Committee), Рада надання громадянам

допомоги з питань статусу жінок (Citizens' Advisory Council on the Status of Women), а також Національна асоціація для жінок (National Association for Women).

Висновки. Проведене дослідження показало, що соціальними передумовами розширення мережі жіночих коледжів у США у 50-60 роки ХХ століття стали зміни в системі жіночої освіти США, які зумовлені як прийняттям низки важливих документів, що вплинули на визначення стратегії та тактики жіночої освіти, серед яких, прийняття законодавчого акту, що забезпечував фінансування освітніх послуг жінкам, які прослужили у армії не менше 90 днів, поправки про рівні соціальні та виробничі права жінок і чоловіків, Акту громадських обов'язків, Акту про виробничі права, Акту про підготовку медичних сестер, Акту про створення сприятливих умов для надання вищої освіти, Акту про початкову та середню освіту та Акту про вищу освіту, так й створення комісій та асоціацій, зокрема, Національної асоціації жінок-деканів, комісії, що займалась дослідженням статусу жінок, Жіночого бюро, Міжміністерського бюро, Ради надання громадянам допомоги з питань статусу жінок. Різноманітна, взаємодоповнююча діяльність останніх сприяє створенню умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації жінок в американському суспільстві, координації зусиль державних та громадських організацій для реалізації одного з фундаментальних прав кожної людини, незалежно від статі, - права на освіту.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему, перспективним вбачається дослідження особливостей здійснення педагогічного процесу у жіночих коледжах США у 70-80 роки ХХ століття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bannet M. When Dreams Came True: the G. I. Bill and the Making of Modern America / M. Bannet. – Washington, D. C. : Brassey's, 1996. – 243 p.
2. Historical Statistics of the United States: Colonial Times to 1970 / U.S.

Department of Commerce, Bureau of the Census. – White Plains, N.Y. : Kraus International Publications, 1989. – 380 p.

3. The Span of the Woman's Life and Learning. – Washington D. C. : Commission on the Education of Women of the American Council of Education, 1960. 133 p.

4. Womanpower: a Statement by the National Manpower Council Staff / National Manpower Council. – New York : Columbia University Press, 1957.-201 p.

УДК 378.091.64(075.8)

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Мельничук Лілія Борисівна,

к. пед. н., доцент

Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
м. Рівне, Україна

Кочкар'єв Владислав Дмитрович,

staff software engineer (начальник команди з технологій)

Компанія ТОВ «Airslate Україна»

м. Київ, Україна

Анотація: статтю присвячено актуальній проблемі використання інформаційно-комп'ютерних технологій на уроках у початковій школі: проаналізовано значення ІКТ у процесі формування та розвитку освітніх компетентностей здобувачів початкової освіти; окреслено напрями використання інформаційно-комунікаційних технологій для педагогів початкової ланки закладів загальної середньої освіти; обґрунтовано значення мультимедіа у підвищенні ефективності освітнього процесу в початковій школі.

Ключові слова: інформаційно-комп'ютерні технології, мультимедіа, початкова школа, здобувачі початкової освіти.

В умовах інформатизації сучасного суспільства одним із стратегічних завдань кожного педагога є забезпечення учнів сучасними освітніми засобами з метою покращення їхніх навчальних досягнень, максимального засвоєння ними навчального матеріалу кожного уроку, поглиблення та розширення знань, а також створення комфортних умов для розкриття власного інтелектуального й особистісного потенціалу. Одним з найефективніших способів вирішення цього важливого завдання можна назвати цілеспрямований та систематичний

розвиток у школярів навчальних та інтелектуальних навичок через використання інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ).

Проблемі використання інформаційно-комп'ютерних технологій на уроках у початковій школі присвячено наукові доробки А. Багленової, І. Ветрової, В. Вербунко, Л. Жук, О. Кивлюк, Н. Попової, О. Співаковського, О. Таргонія, Т. Чабанюк, С. Хомич, В. Шакотько та ін.

У сучасній школі з'явилася можливість поєднати у собі легкість та зручність традиційних засобів із перспективними інноваційними технологіями.

Використання ІКТ на уроках у початковій школі дозволяє:

- розвивати уміння учнів орієнтуватися в інформаційних потоках навколишнього світу;
- опановувати практичні методи роботи з інформацією;
- розвивати уміння, що дають змогу обмінюватися інформацією за допомогою сучасних технічних засобів;
- перейти від пояснювально-ілюстрованого способу навчання до діяльнісного, у якому дитина стає активним суб'єктом освітньої діяльності.

Це сприяє усвідомленому засвоєнню знань учнями:

- активізувати пізнавальну діяльність учнів;
- проводити уроки на високому естетичному рівні (музика, анімація);
- індивідуально підійти до учня, застосовуючи різнорівневі завдання [1].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з цієї проблеми засвідчив, що простіше вирішувати ці завдання, що стоять перед учителем під час підготовки та проведення уроків у початковій школі з використанням ІКТ. На сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти неможливо уявити сучасний урок без використання інформаційних технологій. Вони можуть бути органічно інтегрованими в будь-який етап уроку – під час індивідуальної чи дослідницької роботи, засвоєння нових знань, їх узагальнення, закріплення, контролю знань, умінь та навичок. Використання ІКТ дозволяє залучити дітей до активної роботи і викликати в них прагнення до знань, тим самим сприяючи формуванню та розвитку навичок та умінь, необхідних на даному етапі [2].

Молодший школяр як суб'єкт освітньої діяльності здатний до саморозвитку в освітній діяльності, засвоюючи нові способи аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації. В умовах цілеспрямованого навчання, використовуючи мультимедійний комплекс, це формування здійснюється швидше та ефективніше за рахунок системності та узагальненості освоєння знань.

З упровадженням ІКТ в освітній процес у вчителя з'явилися необмежені можливості для індивідуалізації та диференціації навчального процесу, переорієнтування його на розвиток мислення, уяви як основних процесів, необхідних для успішного навчання. І нарешті, з'явилася можливість забезпечення ефективної організації пізнавальної діяльності учнів [3].

Основне джерело підвищення інтересу до освітньої діяльності – це створення ситуації новизни, актуальності, наближення змісту до найважливіших відкриттів у науці, техніці, до сучасної культури, мистецтва, літератури. У цьому випадку учні значно яскравіше і глибше усвідомлюють важливість, значимість питань, що вивчаються, і від того ставляться до них з великим інтересом, що дозволяє їх використовувати для підвищення активізації пізнавального процесу.

Використання різних освітніх засобів інформаційно-комп'ютерних технологій у навчанні дозволяє організувати урок, якому властиво:

- інтерактивність та діалоговий характер навчання;
- ІКТ мають здатність «відгукуватися» на дії учня та вчителя; «вступати» з ними у діалог, що і становить головну особливість методик комп'ютерного навчання.
- принцип адаптивності: пристосування комп'ютера до індивідуальних особливостей дитини;
- керованість: у будь-який момент можлива корекція вчителем процесу навчання;
- оптимальне поєднання індивідуальної та групової роботи;
- підтримка в учня стану психологічного комфорту при спілкуванні з

комп'ютером [4].

Об'єднання в комп'ютері текстової, графічної, аудіо-відеоінформації, анімації різко підвищує якість навчальної інформації, що надається школярам, і успішність їх навчання.

Експериментально встановлено, що при усному викладі матеріалу учень за хвилину сприймає та здатний переробити до 1 тисячі умовних одиниць інформації, а при «підключенні» органів зору – до 100 тисяч таких одиниць. У молодшого школяра краще розвинена мимовільна увага, яка стає особливо концентрованою, коли йому цікаво, навчальний матеріал відрізняється наочністю, яскравістю, що викликає у школяра позитивні емоції [4, с. 66].

Вважаємо, що застосовувати різні освітні засоби інформаційно-комунікаційних технологій можна на всіх етапах: підготовка до уроку; безпосередньо на уроці (при поясненні нового матеріалу, для закріплення засвоєних знань, у процесі контролю знань); для організації самостійного вивчення учнями додаткового матеріалу, узагальнення досвіду роботи у електронному вигляді.

При цьому комп'ютер виконує такі функції:

1. Для вчителя: виступає джерелом навчальної інформації; наочним посібником; тренажером; засобом діагностики та контролю.
2. У якості робочого інструмента: засобом підготовки текстів, їх зберігання; графічним редактором; засобом підготовки виступів; обчислювальною машиною великих можливостей [5].

Використання інформаційно-комунікаційних технологій для педагогів початкової ланки закладів загальної середньої освіти здійснюється за наступними напрямками:

1. Ведення робочої документації в електронному форматі: складання календарно-тематичного планування з усіх предметів початкової освіти, створення методичних скарбничок: «Уроки природознавства», «Уроки рідної мови», «Уроки математики» та ін., «Позакласні заняття», «Дидактичні матеріали», «Фотогалерея», «Контрольні, перевірочні роботи», «Тести»,

«Олімпіади», «Повідомлення» та ін.

2. Створення та підготовка дидактичних матеріалів, що дозволяють зробити процес пізнання наочно-образним та створити умови для розвитку мислення учнів. Сюди можна віднести візуальний ряд, що складається з портретів письменників, світлини тварин і рослин, малюнки, друковані варіанти індивідуальних завдань (картки для тренування навичок, організації самостійних та контрольних робіт), пам'ятки, наочні засоби навчання: демонстраційні таблиці, схеми, креслення.

3. Створення презентацій на певну тему з навчального матеріалу.

Презентація передбачає демонстрацію на великому екрані у супроводі автора та містить назви основних розділів та тез виступу, а також нерухомі та рухливі ілюстрації (світлини, відеофільми, мультиплікації).

Мультимедіа виступи підвищують ефективність освітнього процесу за рахунок:

- активізації сприйняття матеріалу молодшими школярами рахунок використання звукових і зорових демонстрацій, виділення основних думок;
- під час виступу вчитель не повертається до дошки, таким чином не втрачає контакту із класом, не витрачає час на виписування тексту на дошці;
- великий обсяг інформації може бути отриманий з Інтернету та з компакт-дисків і відтворений на екрані, у форматі, видимому всім учням;
- учням простіше відповідати, коли вони орієнтуються на план виступу, що відображається на екрані.

4. Використання готових програмних продуктів.

Мультимедійний підручник «Уроки тітоньки Сови. Навколишній світ» включає тематичні уроки, анімовані інтерактивні завдання. Уроки курсу «Початкова школа» є наборами тематично організованих інтерактивних слайдів для наочного викладу навчальних матеріалів, тренування навичок та контролю успішності виконання завдань. До уроків включені ігрові тестові завдання, загадки, відеофрагменти, цікаві факти. Матеріал, представлений у доступній формі, сприяє розвитку пізнавального інтересу школярів [5].

5. Робота з електронними енциклопедіями.

Сучасній людині необхідно вміти швидко відшукати потрібну інформацію, яка знаходиться на різних носіях. Комп'ютер дозволяє відбирати та аналізувати інформацію. Для ефективного пошуку інформації необхідно навчитися правильно, формулювати питання та користуватися пошуковими системами.

Робота з електронними дитячими енциклопедіями дає можливість заощадити час, знайти необхідну інформацію в потрібному розділі. (Наприклад: обравши в електронній бібліотечці ім'я автора, швидко знайти потрібний твір, або знайти потрібну ілюстрацію та інформацію з будь-якої галузі знань).

Цю роботу першому етапі можна проводити, відображаючи на екрані всю послідовність операцій на формування в учнів алгоритму пошукової діяльності.

6. Використання Інтернет-ресурсів у процесі підготовки та проведення уроку, позакласного заходу, самоосвіти.

В умовах сьогодення вже у багатьох школах активно використовують такі форми документації, як електронний журнал, портфоліо вчителя, портфоліо учня. Щоб ці форми працювали, необхідно, щоб навчальний заклад (педагог) мав постійний доступ до мережі Інтернет.

7. У процесі організації дослідницької та проектної роботи молодших школярів.

8. Моніторинг щодо відстеження результатів навчання та виховання, у тому числі створення тестових робіт.

Учитель, який вирішив скористатися тестовим методом, може самостійно створити тест, користуючись відповідним шаблоном-системою для створення тестів (таку можливість дає використання інтерактивного апаратно-програмного комплексу).

Комп'ютерне тестування (з використанням індивідуальних пультів тестування) дає можливість за короткий проміжок часу фіксувати, аналізувати результат виконаної роботи, повертатися до виконання завдання, працювати над помилками [8].

Дидактичні вимоги до використання тестових завдань для молодших школярів:

- тестування на уроці не повинно займати більше 10-15 хвилин;
- слід забезпечити високий темп тестування (з розрахунку на кожне запитання – трохи більше 1 хвилини);
- необхідно створити максимально комфортні умови для учнів.

Легше користуватися готовими шаблонами, конструкторами тестів. Наприклад, кілька тестів розроблено учасниками освітніх порталів «На урок», «Всеосвіта». Автори підготували такі шаблони, де вчителю, який має навіть невеликий досвід роботи з PowerPoint, виявиться під силу підготувати чудову добірку тестів. Достатньо лише заповнити слайди необхідними питаннями, варіантами відповідей, що відповідає наочності.

Отже, сучасні інформаційно-комп'ютерні технології є потужним засобом для формування пізнавального інтересу молодших школярів до уроків у початковій школі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ветрова І. Г., Вербунко В. А. Використання комп'ютера у навчанні молодших школярів і його вплив на формування їхньої психіки. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2021. № 2. С. 22-25.

2. Гущина Н. І. Путівник світом цифрових технологій: посіб. для вчителів початкових класів. Київ: Освіта, 2018. 32 с. URL: <https://sites.google.com/view/eduset> (дата звернення: 19.06.2024).

3. Комп'ютерні технології в освіті і науці: навчальний посібник / Войтович І.С., Сергієнко В.П., Чичкан Ю.С. Київ: РВВ НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 124 с.

4. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: 2022 (Безпечне середовище для учнів та вчителів: виклики та практичні рішення) : зб. матеріалів всеукр.наук.-практ.семінару (Київ, 3 березня 2022 р.) / за заг.ред. О.В. Овчарук. Київ: Інститут цифровізації освіти НАПН України:

2022. 106 с. URL : <http://surl.li/gbtgo> (дата звернення: 21.06.2024).

5. Освіта для цифрового світу - поради, рекомендації та ефективна практика з усього світу (Hirtz). URL: <http://surl.li/kaulz> (дата звернення: 23.06.2024).

ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Хлиста Ірина Сергіївна,
здобувачка другого (магістерського) рівня освіти
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Херсонського державного університету,
м. Херсон, Україна

Анотація. У статті проаналізовано значення взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї у патріотичному вихованні дошкільників, виділено найефективніші методи взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, партнерство, заклад дошкільної освіти, патріотичне виховання.

Сучасний етап розвитку суспільства вимагає вдосконалення змісту та засобів реалізації дошкільної освіти в Україні, пошуку нових засад підвищення її якості. Актуальною освітньою проблемою на сьогодні, починаючи з дошкільного віку дитини, є необхідність виховання самодостатньої, відповідальної особистості, яка здатна усвідомлювати свою роль у житті держави, якій не байдужа доля країни і людей, а у майбутньому – бути готовою до її захисту.

Ефективність дошкільного виховання значною мірою визначають взаємини між вихователями і батьками. Родина є основним соціальним інститутом, що відповідає за навчання, виховання і розвиток дитини. Разом з тим сучасні батьки, не володіючи достатньою мірою знаннями щодо специфіки науково доцільного виховання, вікових та індивідуальних особливостей дитини, досить часто здійснюють процес виховання інтуїтивно і хаотично. Саме тому існує потреба у свідомій і відповідальній співпраці батьків та вихователів закладів дошкільної освіти, що дозволяє забезпечити неперервність

виховних впливів та створити сприятливі умови для реалізації єдиних вимог щодо повноцінного навчання, виховання і розвитку дітей, зокрема патріотичного виховання.

Теоретичні засади виховання дитини в сучасній українській сім'ї обґрунтовано Т.Алексєєнко, І. Бехом, Л. Гончар, О. Докукіною, Т. Кравченко, О. Половіною, В. Постовим, М. Стельмаховичем, В. Шахрай.

Питання взаємодії закладів освіти з сім'ями окреслено у працях зарубіжних дослідників (Дж. Байярд, Дж. Джінотт, М. Джеймс, Е. Фромм, Ю. Хямяляйненн).

У роботі М. Машовець зазначено, що взаємодію батьків та педагогів розглядають у декількох аспектах, а саме:

- 1) прагматичному (полегшення організації навчального процесу);
- 2) педагогічному (виховання дитини у спорідненому стилі);
- 3) навчально-психологічному (співучасть батьків впливає на навчальний процес);
- 4) соціальному (демократизація та культурна взаємодія) [4, с. 21].

У статті Н. Семенової розкрито завдання взаємодії закладів дошкільної освіти та сім'ї, розглянуто індивідуальні та колективні форми роботи. Представлено також інноваційні форми роботи з батьками, до яких педагог відносить: групові семінари, практикуми тренінги, ділові ігри, які передбачають не тільки ознайомлення з теоретичним матеріалом, але й практичне вирішення поставлених завдань [6, с. 19].

Досягти мети у взаємодії з батьками педагог зможе за умови правильно налагодженого педагогічного спілкування з ними, яке повинно відбуватися за дотриманням таких правил, запропонованих Т. Поніманською: «ширий інтерес до батьків вихованців, особистісний підхід до проблем сімейного виховання у спілкуванні з ними; залучення батьків до оцінювання успіхів дитини, прогнозування перспектив її розвитку; заохочення батьків до участі у спільній роботі з дитиною і педагогом, колективом дошкільного закладу; вміння вислуховувати батьків, намагання зрозуміти їхні проблеми, допомогти

прийняти обґрунтоване педагогічне рішення; доброзичливість, оптимістичність, привітність у стосунках з батьками [5, с. 381].

На думку Т. Поніманської, вплив закладу дошкільної освіти на розвиток педагогічної культури батьків буде ефективним, якщо відповідатиме таким критеріям:

1. Спрямованість і адресованість. Даючи конкретні поради, рекомендації, педагоги повинні знати особливості конкретних сімей. Нерідко батьки самі звертаються до вихователів за педагогічними порадами, у тому числі з конкретними питаннями щодо власної дитини.

2. Оперативний зворотний зв'язок. Робота педагога з батьками має вибудовуватися на основі живого діалогу, в процесі якого він з'ясовує рівень сформованості педагогічних знань і навичок батьків, вносить за необхідності відповідні корективи.

3. Індивідуалізація педагогічного впливу. Працюючи з батьками, вихователь допомагає їм використовувати педагогічні знання не як абстрактні істини, а як керівництво до практичних виховних дій, спрямованих на конкретну дитину з її особливостями, перспективами вікового та індивідуального розвитку [5, с. 381].

Проаналізувавши наукові дослідження приходимо до висновку, що найчастіше використовують індивідуальні та групові форми та методи взаємодії педагогів закладів дошкільної освіти з батьками. Індивідуальними вважають вступне анкетування, попереднє відвідування дитсадка батьками, співбесіди, консультації, відвідування педагогами вихованців удома, телефонний зв'язок.

Серед групових форм виокремлюють: «батьківські збори, лекції, практикуми, дні відкритих дверей, групові консультації, тренінгові заняття, круглі столи, виставки результатів творчості дітей, свята, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми, засідання батьківського комітету, створення груп батьків-порадників, опитування.

Також існують колективні та наочно-інформаційні форми. Колективними

формами взаємодії вважають: «батьківські збори та конференції, тематичні зустрічі, дні відкритих дверей, перегляд святкових ранків та розваг, спільні свята, спортивні розваги, дні іменинників, спільні суботники, спільні родинні свята, виставки, конкурси, години відвертої розмови, відпочинок у вихідні дні.

Розглянемо наочно-інформаційні форми роботи. Такими вважають: батьківські куточки, тематичні стенди, ширми, планшети, дошку оголошень, інформаційні листи, тематичні виставки, анкетування, скриньку пропозицій, індивідуальні зошити, родинні газети, педагогічну бібліотеку, запрошення, вітання, виставки дитячих робіт; рекламу книг, публікації у періодиці, в мережі Інтернет, відеофрагменти або фото організації різних видів діяльності, режимних моментів, занять. Вони ознайомлюють батьків з умовами, завданнями, змістом і методами виховання дітей, сприяють подоланню поверхневого судження про роль дитячого садка, надають практичну допомогу сім'ї.

Значного поширення набувають творчі форми роботи з батьками, в яких беруть участь діти, інші педагоги і співробітники дошкільного закладу. Часто батькам цікаво не тільки спостерігати за дитиною під час її взаємодії з дорослими не в домашніх умовах, а й самим виступити в новій ролі (театралізованій виставі, спортивному змаганні, конкурсі, засіданні дискусійного клубу).

Доцільно залучати до роботи не окремих, а всіх представників сім'ї, інших родичів, які мають відношення до виховання дитини, а також налагодити дружні стосунки з іншими сім'ями, які небайдуже ставляться до розвитку і виховання своїх дітей.

У роботі закладу дошкільної освіти з батьками істотне значення має спрямування педагогічної самоосвіти батьків, стимулювання прагнення і вміння поповнювати свої педагогічні знання і після вступу дитини до школи.

Отже, серед різноманітних напрямів виховання особливої уваги потребує такий напрям, як патріотичне виховання. На наш погляд, саме у цьому напрямі, як стратегічному для нашої країни, сьогодні вкрай необхідно зводити

батьківсько-виховательську взаємодію, в якій мають бути враховані всі елементи співпраці, її реальності, можливості у вихованні майбутніх патріотів. Враховуючи сучасну тенденцію зростання інтересу дослідників до проблеми патріотичного виховання, необхідним вважаємо спрямувати увагу на вивчення цього питання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. 2021. URL: <https://ezavdnz.mcfr.ua/book?bid=37876>
2. Беленька, Г. Вплив ідей нової української школи на зміст діяльності педагогів закладів дошкільної освіти. Освітній простір України. 2018. 12, 7–14.
3. Богуш, А.М. & Лисенко, Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі. К: Вища школа. 2003. 425с.
4. Машовець, М. А. Сучасні підходи до організації педагогічної взаємодії дошкільного навчального закладу та батьків вихованців. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць. Наукові записки РДГУ. 2011. 2(45), 18–24.
5. Поніманська, Т.І. Дошкільна педагогіка. Київ: ВЦ «Академія». 2018.453с.
6. Семенова, Н., Лаврів, Х. & Бондарук Д. Взаємодія дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні особистості дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2 (351), 2018. С.19–29.
7. Швець Т.А. Особливості організації роботи закладу дошкільної освіти з розвитку педагогічної культури батьків дітей раннього віку. Український педагогічний журнал. № 1. 2024,с.161-167, URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/734>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ STREAM-ОСВІТИ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Щербина Наталія Василівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня освіти
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Херсонського державного університету,
м. Херсон, Україна

Анотація. У статті проаналізовано окремі аспекти використання stream-освіти у закладі дошкільної освіти з метою логіко-математичного розвитку дошкільників.

Ключові слова: логіко-математичний розвиток, stream-освіта, заклад дошкільної освіти, інноваційна діяльність.

Головним завданням сучасної освіти є впровадження STEM-технологій та створення педагогічних умов для розвитку творчого потенціалу особистості, критичного мислення, ціннісних орієнтацій та формування життєвих компетентностей, адекватних новим життєвим реаліям. Концептуальні підходи та практичні напрями реалізації STEM-освіти досліджували такі провідні вчені як І. Василяшко, Д. Васильєва, С. Волянська, О. Данилова, В. Єлізарова, О. Ткаченко.

Для розвитку, виховання дітей дошкільного віку впроваджується новий інтеграційний підхід – STREAM-освіта. Світова освітня практика нині демонструє ефективність, дієвість і практичну придатність STEM-підходу у формуванні компетентностей і навичок, визначених Р21 та іншими нормативними документами. Його відмінність від традиційних освітніх моделей, у фокусуванні на повсякденному житті, реальних задачах, розв'язання яких потребує комплексного наукового й інженерного мислення. Серед ключових компетентностей чільне місце займають математична

компетентність, компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова грамотність, уміння навчатися впродовж життя та інші, що також покладено до цільових орієнтирів STEM-підходу в навчанні [6, с. 12].

В новому Базовому компоненті дошкільної освіти визначено вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів освіти дитини дошкільного віку. В державному стандарті зазначається, що ключові компетентності під час здобуття дошкільної освіти формуються за різними освітніми напрямками, які сприяють всебічному розвитку особистості дитини. Однією з базових – є логіко-математична компетентність.

Одним з векторів впровадження інноваційної діяльності в закладі дошкільної освіти є напрям STREAM-освіти. Саме STREAM-технології допомагають педагогам сучасних закладів дошкільної освіти виховати покоління нової формації. STREAM-освіта (Science, Technology, Reading + Writing, Engineering, Arts and Mathematics акронім слів – природничі науки, технологія, читання + письмо, інжинірінг, мистецтво, математика) – інтегрований підхід до освіти, який передбачає формування уявлень та вмінь дітей у галузях природничих наук, технологій, читання та письма (опрацювання змісту тексту, його розуміння, підготовка руки до письма), інженерії, мистецтва, математики; акцентує увагу на вивченні точних наук, виховує культуру інженерного мислення [3, с. 7].

STREAM-освіта інтегрує в собі завдання з формування в дітей загальних наукових уявлень про світ; ознайомлення з інформаційно-комунікаційними технологіями; розвиток уміння експериментувати, конструювати; навчання дітей основ опрацювання змісту тексту, грамоти, математики, а також різних видів мистецтва. Переваги STREAM-освіти полягають у навчанні за темами, а не за предметами: дитина бачить зв'язок між науками, навчання стає системним.

Компоненти STREAM-освіти Science, Technology, Engineering, Mathematics забезпечують формування цілісної наукової картини світу; Reading + Writing – розвиток мислення, зокрема критичного; формування

вміння опрацьовувати інформацію: аналізувати, систематизувати, класифікувати, робити висновки; розвиток комунікативних навичок і мовлення; підготовка руки до письма; Arts дає змогу перейти від милування об'єктом до його пізнання, допомагає вразити, здивувати, тобто мотивувати дитину до пізнання світу, задіяти її емоції, створити зрозумілі дітям образи, активізувати наочно-образне мислення і творчі здібності, забезпечує гармонійний та всебічний розвиток дитини, активізацію творчих здібностей, впливає на мотивацію дитини до пізнання світу, створити емоційний образ об'єкту за допомогою живопису, музики, танцю, літератури [5, с. 35].

Одним з ефективних шляхів оновлення змісту і методів навчання в сучасних закладах дошкільної освіти є інтеграція. Саме для STREAM-освіти особливе значення має розробка інтегрованих освітніх програм. Так, Міністерство освіти і науки України у 2020 році схвалило для використання у закладах дошкільної освіти альтернативну програму формування культури інженерного мислення у дітей передшкільного віку «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт».

Програма містить такі освітні напрями: «Природничі науки», або Подорож Всесвітом; «Технології», або Таємничі перетворення; «Читання і письмо», або Мандрівка до Країни Слів; «Інжиніринг», або Маленькі винахідники; «Мистецтво», або Таємниці Дивосвіту; «Математика. Логіка», або Пізнаємо красу чисел і геометричних фігур [1, с. 3]. Вона зорієнтована на цінності та інтереси дитини, на ампліфікацію дитячого розвитку, взаємозв'язок усіх сторін життя, формування культури інженерного мислення, експериментування, виховання бажання пізнавати світ та робити відкриття.

Інтеграція – провідний принцип STREAM-освіти, який забезпечує формування основ світогляду. На думку К. Крутій, інтеграція – природний динамічний процес, що передбачає взаємопроникнення і взаємозв'язок елементів, розділів та освітніх напрямів на основі системного й всебічного розкриття процесів і явищ, спрямований на забезпечення цілісності знань та вмінь дітей дошкільного віку [4, с. 3].

Науковці (Н. Гавриш, К. Крутій, І. Стеценко) зазначають, що не можна відкидати жодного компонента STREAM-освіти. Інтегроване навчання відбувається відповідно до певних тем, а не окремих дисциплін, забезпечується інтегроване формування наукових і практичних знань шляхом здобуття автентичного практичного досвіду, формування якісно нових знань, які характеризуються вищим рівнем осмислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням їх дієвості й системності [2, с. 18].

STREAM-освіта є засобом розвитку нових навичок дитини та справжньою перевіркою вже сформованих умінь і навичок. STREAM не надає готових шаблонів, чіткого переліку інструментів та матеріалів, що спонукає до розвитку креативності, збагачення змісту навчального матеріалу, поповнення дидактичним матеріалом STREAM-осередків; упорядкування мультимедійного супроводу електронними презентаціями, відеофрагментами, використовуючи процедуру STREAM.

Отже, STREAM-освіта – це інструмент, що допомагає дітям зробити перший крок на шляху розуміння комплексності світу, формує якісно нові знання, які характеризуються вищим рівнем осмислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням їх дієвості й системності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт: альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дошкільників / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ ЛПС ЛТД, 2018. 146 с.
2. Гавриш Н. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Дніпропетровськ. 2011. № 1 (1). С. 16-20.
3. Крутій К., Стеценко І. STREAM-освіта : розвиваємо критичне мислення дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2020. № 3. С. 3-8.
4. Крутій К. Інтеграція в дошкільній освіті як інноваційне явище, або що треба знати про інтеграцію. *Дошкільне виховання*. 2018. № 7. с. 2-3.

5. Маричева О.Б. STREAM-освіта в дошкільному закладі. Система роботи з формування у дітей інженерного мислення»: навчально-методичний посібник. Вінниця : ММК, 2017. 47 с.

6. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш; авт. кол.: Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.

7. Швець Т.А. Формування професійної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Science and innovation of modern world. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2022. Pp. 410-414. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-innovation-of-modern-world-24-26-11-2022-london-velikobritaniya-arhiv/>.

УДК 378.091.26:[373.3.011.2/3-051]:37.091.33-028.22](072)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Яхно Тамара Вікторівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
Херсонського державного університету,
м. Херсон, Україна

Анотація. У статті проаналізовано особливості формування візуальної грамотності учнів початкової школи в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: навчання, освіта, українська мова, початкова школа.

Майбутній учитель початкової школи буде працювати в динамічному, інформаційно перенасиченому середовищі та має активно залучати інформаційно-комунікаційні технології в освітній процес для забезпечення його ефективності. Він навчатиме сучасних учнів, які «налаштовані» на візуальне сприйняття інформації, та повинен буде формувати їхній рівень візуальної грамотності відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти. Отже, майбутній учитель має бути здатним знаходити, аналізувати, критично оцінювати, інтерпретувати, оновлювати й ефективно використовувати в професійно-педагогічній діяльності навчальну інформацію у візуальній формі; створювати навчальний візуальний контент з залученням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і цифрового програмного забезпечення, а також використовувати методи візуалізації безпосередньо в інтерактивній взаємодії з учнями протягом освітнього процесу.

Концептуальні засади формування вмінь візуалізації навчальної інформації майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти узгоджуються з визначеною Міністерством освіти та науки України концепцією розвитку освітньої системи; «Програмою медійної та інформаційної

грамотності для викладачів та студентів/Media & Information Literacy Curriculum for Educators & Learners» (UNESCO, 2021 р.), «Рамковою програмою візуальної грамотності в системі вищої освіти/The Framework for Visual Literacy in Higher Education» (ACRL, 2022 р.), «Загальноєвропейським стандартом візуальної компетентності/Common European Framework of Reference for Visual Literacy» (ENViL, 2016 р.); а також визначенням реформою «Нова українська школа» підходом до реалізації фундаментального дидактичного принципу наочності в початковій освіті (відповідно до якого передбачено активне впровадження форм, методів і засобів візуалізації в освітній процес).

Уміння візуалізації навчальної інформації майбутнього вчителя можна розглядати як здатність свідомо використовувати знання та навички щодо форм, методів і засобів візуалізації задля наочного представлення навчальної інформації в професійно-педагогічній діяльності [1, с. 108].

Сутність візуалізації в запропонованому визначенні є комплексною та передбачає процеси: формування образу в свідомості особистості; винесення його назовні (за допомогою засобів створення зображень або відеоряду); залучення візуальної демонстрації як елемента комунікації (презентації, пояснення, обговорення інформації тощо) [2, с. 65].

Зазначимо, що в сучасному інформаційному суспільстві візуалізація стала вагомою складовою як професійної та навчальної діяльності, так і особистого життя (Instagram, Facebook) багатьох людей. Отже, в кожній людині мимовільно формується певний рівень візуальної грамотності, проте такі знання й уміння мають фрагментарний характер і, за відсутності цілеспрямованого дидактично та методично виваженого педагогічного впливу за цим напрямом, не можуть розглядатися як ґрунтовні, цілісні, достатні для результативного впровадження/використання візуалізації в професійно-педагогічній діяльності.

Найявний запит суспільства щодо формування вмінь візуалізації інформації здобувачів освіти послугував причиною включення візуальної грамотності в освітні програми США, Австралії, Великобританії, Німеччини,

Франції та інших країн. Зазначене питання відображено в міжнародних рамкових документах, стандартах, зокрема «Рамковій програмі візуальної грамотності в системі вищої освіти / The Framework for Visual Literacy in Higher Education», «Програмі медійної та інформаційної грамотності для викладачів та студентів / Media & Information Literacy Curriculum for Educators & Learners» (UNESCO, 2021 р.), «Загальноєвропейському стандарті візуальної компетентності / Common European Framework of Reference for Visual Literacy» (ENViL, 2016 р.), оновленому в 2021 р. Тенденція до поширення візуалізації спостерігається і в українській системі вищої педагогічної освіти. В першу чергу, її можна констатувати за напрямками підготовки вчителів інформатики, математики та природничих дисциплін [5, с. 108]. В той же час включення візуалізації як складової підготовки майбутніх учителів початкової школи на сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти має фрагментарний характер та потребує подальшого удосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ліпчевська, І. Л., & Малихін, О. В. Візуалізація навчальної інформації як складова цифрових підручників для початкової школи. У Проблеми сучасного підручника: Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу. Педагогічна думка. 2022. с. 208–211. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732111/1/Text1.pdf>
2. Малихін, О. В. Ієрархія компетентностей сучасного педагога. 1025-річчя історії освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи: зб. матер. Міжнарод. наук. конф. 2014, с. 65-75. Київський Університет імені Бориса Грінченка.
3. Топузов, О. М., Малихін, О. В., & Опалюк, Т. Л. Педагогічна майстерність: розвиток професійно-педагогічної адаптивності та соціальної рефлексії майбутнього вчителя. 2018.256с.
4. Сараєва О. Вчитель у педагогічній системі В.О.Сухомлинського // Науковий вісник МДУ. Педагогічні науки. Зб. наук. праць. – Вип. 8. –

Миколаїв. – 2004. – С. 104 – 108

5. Уруській В. Педагогічна діагностика. Методичні рекомендації. 2013. 104 с. URL: <http://bctmc.kiev.ua/docs/peddiagnostika.pdf>.

6. Чабан О.В. Використання цифрових технологій в процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: (Подолання викликів у період карантину, спричиненого COVID-19): зб.матеріалів всеукр.наук.-практ.семінару (Київ, 2 березня 2021 р.) / за заг.ред. О.В. Овчарук. Київ: Інститут інф. 2021, с. 108-111

7. Чабан О.В. Сучасні підходи до організації уроків української мови в початкових класах з інклюзивним навчанням. Інтеграція науки і практики в умовах модернізації спеціальної освіти України: збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 23-24 березня 2023 року / за заг.ред. С.Д.Яковлевої, Н.В.Кабельнікової. 2023, с. 261-263

8. Чабан О.В., Браун Ю.С. Використання мультимедійних засобів навчання на уроках української мови в умовах дистанційної освіти. European scientific congress. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Madrid, Spain. 2023.с. 360-363

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

ATTITUDE, DISPOSITION AND CULTURE

Abdullayeva Shafahat Yusif

Dr (Phd)

Azerbaijan State University of Economic (UNEC)

Baku, Azerbaijan

Introduction

The article reviews the human thoughts, emotions, and perceptions as the internal factors influencing the formation of the person's attitude, and highlights that it is impossible to make assumptions how a child is formed without the consideration of these internal factors. Whereas the internal factors are shaped under the influence of knowledge about the world, behavioral models and scenarios acquired in childhood. The source of this knowledge, behavioral models and scenarios is the culture. Studies show that in fact, attitude is the backbone of the culture and the personality represents the attitude.

Aim. The purpose of the article is to investigate the role of culture in attitude formation. For this, the literature written in this field was analyzed, and the methods of analysis, synthesis, comparison, and generalization were used. This study analyzes the perception, which has a significant impact on the attitude, in particular, its cultural frameworks, paradigms of perception, and the cultural scenarios.

The phenomenon of attitude has an important value in the structure of personality and plays a major role in a human life. Thus, attitude covers the whole psyche of an individual [Uznadze, 1977]. Attitude is a subconscious event [Uznadze, 1977] - it covers the dispositions of a personality. However, if the attitude comes before the consciousness, which is an active process, it requires the attitude. Attitude is a system-generating factor and includes a system of values of the personality.

Attitude - dispositions shape such a basic structure of the personality on which the whole structure of the world in which a person lives and acts is built. Attitude is a mental organization (Allport) and has an adaptive function [Mc.Guire, 1968]. Reinforced attitudes determine the behavior. From this point of view, the article theoretically examines a culture as the main factor influencing the formation of orientation, its impact mechanisms on the attitude.

The formation of a person as a personality is a process of assimilating the social experience of previous generations. In this process, he/she is influenced by culture. Initially, it occurs as the assimilation of ideas, models, schemes, patterns of behavior and scenarios as “What is good? What is bad?”, “Whether it is forbidden or not”, which are precepted in the childhood from the parents or the elderly. Similarly, he/she is regularly (gradually) exposed to the impact of the culture of his/her family and the society (nation) where his/her family lives. These elements of culture that the parents transfer to their children are not, in fact, their own inventions, but the information they once have acquired. Thus, the culture is the process of transferring the information, and a newborn baby is exposed to the impact of the culture from the earliest days [Lurie, 2005, p. 8]. For example, a boy is wrapped in a blue blanket and a girl is wrapped in a pink blanket. Later, as the child grows up, he/she is exposed to both materialized and ideal forms of behavior inherited from previous generations. As the information is assimilated, a connection between the person and the information is formed, which ensures an interaction between them. That is why a human acquires a structured image of the world.

The information transferred from generation to generation, whether cognitive, emotional or conative exists in the minds of individuals in the form of cultural constants of the nation, people, society, generation and family. Although these constants vary in different cultures, they are also a part of the human experience. Therefore, this experience is also valued as a human experience, because although the cultures differ, they all are believed to have the elements in common: executing robbery, telling lies, bearing false witness, murder, adultery, and so forth.

Fifty years ago, it was thought that it was enough to distinguish the explicit

characteristics of human beings. However, the internal factors that acted as the real motivation of the behavior, i.e., his/her thoughts, emotional state, what he/she hid and did not hide, what he/she said and did not say, what he/she perceives, were not taken into account. However, it would be wrong to give a complete picture of how a child is formalized without taking into account the inner world. These internal factors shape the attitude² of the personality. But how are the internal factors that have such a significant impact on the formation of the attitude formed? Here again we see a strong impact of culture. Thus, a person's inner world is formed encouraged by the knowledge, behavioral models, schemes and scenarios, emotional states and the patterns about the world he/she acquires in childhood.

Culture is a set of ready-made models and scenarios. But who created the culture?

Who or what is its source?

Psychologists use the terms "intentional" and "conventional world" when studying this problem. The intentional world means the world created by a man, whereas the conventional world is understood as the world that is important to the man. The psychology of the intentional personality is based on a specific cultural system. The cultural system, in turn, depends on an intentional personality, that is, the psychology conditioned by the culture [Lurie, 2005, p. 12]. Schweder also agrees with this idea. According to him, culture also creates an intentional personality. Obviously, this is an interactive process: people create the culture, and the culture shapes people, their inner – intentional world. Consequently, it can be concluded that the culture includes an intentional world and intentional personality that interact with each other. L. Barra also share the same idea, and believe that the main issue is that the culture outlines the biological challenges, inspires this or that motive in the members of society and defines feelings [La Barra, 1978, p. 302].

What are the mechanisms through which the culture affects people?

The impact of the culture on a human should be understood as its impact on human perception. That is, the culture directly affects a person's perception (Psychological anthropology defines perception as a process that shapes the basic

structure of the culture [Barnouw, 1996, pp. 103-104]. A human exposed to the impact of the culture shapes his/her perception and “the cultural frameworks of perception” in accordance with that culture. The objects of the external world get their mental essence through the cultural frameworks of perception. Perception, in turn, shapes attitudes, i.e., dispositions. Attitude and perception are closely related and interact with each other.

To perceive the socio-cultural environment, it must be significant for a person. That is, the components of the external world must undergo certain operations (processing) in the human mind in order to be significant that is internalized. But how do the external objects become important and internal? Psychologists believe that some part of it happens automatically, that is, translated. A child perceives the cultural schemes and models - that is, scenarios, and those he/she perceives become inter-psychical for him/her in the inter-psychic process when he/she communicates with other people [Le Vine, 1974].

Surveys show that the paradigms that shape the structure and content of culture are incomprehensible, otherwise there would be no culture, but the norms created by people within small groups. These paradigms can be estimated as the interiorized and unperceived general cultural scenarios [Kardiner, 1955, p. 17].

Conclusion

Perceived scenarios are realized in the process of interaction and are of great importance for humans. Consequently, it can be concluded that we live in a world of importance, not in the real world. This is a conventional world.

The world of importance, in turn, is related to the attitude. The culture perceived by people is associated with unconscious attitudes towards certain actions. In addition, the cultural scenario itself is determined by the components of attitude, i.e., the cognitive, emotional and conative elements. Summarizing all above mentioned, we see that the scenarios are: 1). realized in the process of interaction; 2). influence the attitude; 3). of great importance; 4). scenarios themselves are determined by the impact of the attitude.

Such specific mental processes, i.e. the assimilation of culture (scenarios),

shape different attitudes, that is, dispositions. These dispositions are not an intentional world yet, but only its framework. Thus, the attitude is the backbone of the intentional world, namely, the culture. This is such a backbone that shapes the basis of the world in which a man lives and operates, and the whole structure of existence is built on this framework inside the human mind. In the human mind, a structured image of the whole world is shaped: attitude a structured image of the world.

J. Whiting and I. Child do not view the attitude in their surveys, but assume that there is a "black box" in the human personality, and attempt to explain the "black box" using the paradigms of stimulus and reactions: "... Behavior of the elderly is the response to the upbringing in the childhood. Personality is a black box left between them, which cannot be directly assessed" [Whiting, Child, 1953, p. 190]. In fact, the "black box" is the inner world of a man, his/her attitude - disposition, which are multiple.

Thus, there are an infinite number of attitudes. Formation of attitude is impossible to explain by the stimulus and reaction formula alone. Although the perception of the world begins with the external world, the objects of the external world still have to go through a number of processes to be important for an individual. They have to be exposed to the cognition in the human mind, emotionally strengthened, and integrated into the values system of a human. This is the process of forming the attitude of the personality. The analysis shows that, in fact, the attitude is the backbone of the culture and the personality represents the attitude.

As mentioned above, the psychological organization is the cognitive, affective, and motivational organization of a person. Information transmitted through upbringing in childhood, namely, the cultural scenarios are embedded in the structure and behavioral mechanisms of the child's cognition and emotional systems, and strengthened in the form of the attitude. Since the attitude includes the cognitive, affective and conative areas of the personality, its deliberately positive formation is also of great importance and relevance.

REFERENCE

1. Lurie S.V. Psychological Anthropology: History, status and prospects. - Moscow: Publishing House Academic Project; Alma Mater, 2005, -624 p.
2. D.N. Uznadze Experimental foundations of the psychology of set. - Tbilisi publishing house "Metsniereba" 1961, - 358s.
3. D.N. Uznadze The main provisions of the theory. Proceedings, Volume 6, -Tbilisi: publishing house "Metsniereba", 1977, p. 263-326.
4. Alport G.W. (1977). Attitudes. In: C.Murchison (ed.), Handbook of Social Psychology. Worcester, Mass: Clark Univ. Press, p.798-884
5. Barnouw V. (1996). Culture and Rersonality, p.103-104. In: New direction in Psychological Antropology. Combridge: Combridge University Press
6. Kahneman D. and A. Tversky. (2009). Choices, values and frames. New York:: Cambridge, 268 p.
7. Kardiner A., Lipton R. (1955). The Individual and His Society. New York: Columbia Universiteti Press
8. Kluckhohn C. (1991). Valuee Orientation in the Theory of Actions. In Parnsons T. and Shils E. (ed.) Toward General Theory of Actions. Cambridge/ Mass. Harvard University Press, p 395
9. Le Vine R.A.(1974). Culture, Behavior and Personality. An Intriduction to the Comparative Study of Psychosoyal Adaptation. Chicaqo: Aldine Publishing Company. p.3-24
10. Le Vine R.A. (1984). Properties of Culture. An Ethnographic View, 349 p.
11. La Barra W. (1978). The Clinik and The Field/ In Spindler? George D.(ed.). The Making of Psychological Antropology. Berkley, Los Angeles, University of Colifornia Press, p.302
12. Mc Guire W. (1968).The nature of attitudes and attitude change. In: The Handbook of Social Psychology, Ed. G.Lindzey, A. Aronson, 2ed. Addison-Wesley, V. p. 207-234
13. Rockeach M. (1970). The nature of attitudes. In: Beliefs, attitudes and

values, Ed. M. Coch, p.100-112

14. Radcliffe, N., Klein, W. M. P.(2002). Dispositional, unrealistic, and comparative optimism: Differential re-lations with the knowledge and processing of risk information and beliefs about personal risk, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28 (6), p. 836-846

15. Piker S. (1994). Classical Culture and Personality. In: *Handbook of Psychological Anthropology*. Filipp K. Bock (ed.) Westport, Connecticut; London; Greenwood Press, p.14

16. Schwartz T. (1994). Anthropology. In *New direction in Psychological Anthropology*. Theodor Schwartz., Geoffry M. White, Caterine A. Lutz (eds.) Cambridge University Press, p 333;

17. Shweder R.A. (1991). *Thinking Through Cultures*. Cambridge. London. Harvard University Press, 291p.

18. Shweder R.A. (1990). *Cultural psychology – What iz it?* NY, Cambridge University Press, 344 p.

19. Shweder R.A. (1984). *Cultural Theori. Essays on Mind. Self and Emotion*. Cambridge. L., NY. New Rpchelle. Cambridge University Press, p.42-58

20. Whiting J.W.M., Child I.L. (1953). *Children Traning and Personality*, New York: Wiley, 286 p.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПРОКРАСТИНАЦІЇ

Абсалямова Лариса Миколаївна

докт. психол. наук, професор
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Фролової Олени Вікторівни

здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Вступ. Ряд сучасних дослідників зазначають, що прокрастинація супроводжує технічний розвиток суспільства. Чим більше індустріалізоване суспільство, тим більше обов'язків, норм та установок воно диктує, тим сильніше залежить діяльність людини від певних термінів, здійснюючи великий тиск на людину. Сьогодні в Україні, як і в усій Європі, відчутний вплив психотравмуючих ситуацій, зокрема пандемій, неочікуваних реформ із невідповідністю людського фактору до їх впровадження, соціальних криз, військових конфліктів, що спричиняє внутрішні суттєві зміни студентської молоді, яка змушена в ситуаціях соціальної депривації відкладувати справи на потім.

Мета роботи. Здійснити теоретичний аналіз сучасних підходів до вивчення прокрастинації.

Матеріали та методи. Наукове вивчення прокрастинації, за іронією долі, почалося з відкладення - книга П. Рінгенбаха «Прокрастинація в житті людини», що часто згадується, яка так і не була завершена. Саме П. Рінгенбах уперше вжив термін «прокрастинація», де приставка «pro» (лат.) має на увазі «вперед, далі, на користь», а «crastinus» (лат.) – «завтрашній», «майбутній». Прокрастинація до ХХ століття розглядалася скоріше з погляду моралі та етики, але з початком наукових досліджень більше уваги стали приділяти саме

психологічній складовій феномену. Перші наукові визначення прокрастинації належать зарубіжним авторам (Steel, 2007), але зараз є достатня кількість вітчизняних дослідників, які пропонують своє бачення проблеми[4].

Так, в дослідженнях Сабіни та Силвера висвітлена «зовнішня» складова прокрастинації: досліджено середові характеристики, наприклад, неприємні умови ситуації та труднощі завдання [3]. В роботах Бесвіка і Манна прокрастинація розуміється як затримка початку або завершення наміченого плану дій, тобто окреслюється межами часу [1]. В працях Соломона та Ротблюма описано емоційну складову - відкладання виконання будь-якого завдання пов'язане з переживанням особистого дискомфорту [4]. За Стіллом, джерелом прокрастинації може виступати і прагнення до миттєвого задоволення, особливо якщо щодо більш віддаленої події є негативний досвід [5].

Досить довго прокрастинацію прирівнювали до лінощів. Дані терміни розглядалися як взаємозамінні, що несуть у собі одне смислове навантаження. Поступово ці поняття набули чітких критеріїв відмінності, а найбільш значущим став емоційний компонент. А.Варваричева зазначає, що у разі лінощів неробство викликає скоріше позитивні емоції, у той час як прокрастинатор переживає наростаючий страх перед усвідомлюваними суб'єктом негативними наслідками прокрастинації, який найчастіше чинить на нього не мобілізуючу, а паралізуючу дію, змушуючи відкладати заплановані дії знову і знову.

Результати та обговорення. Схильність відкладати справи на більш пізній термін можна визначити як особистісну диспозицію. Г. Олпорт виділив ряд критеріїв, що визначають рису особистості та прокрастинація відповідає їм. Так, вона є реальним прагненням до дії, що виявляється в поведінці людини з деякою постійністю, має узагальнений характер, ніж звичка, пскідьки не є специфічним феноменом лише навчальної діяльності чи конкретних дій, а також її можна емпірично виміряти.

Прокрастинацією є тільки те, що пов'язано з тимчасовими обмеженнями і

не може бути виконано в будь-який інший момент часу. Внесення змін до планів або зміна пріоритетів прокрастинацією не є.

Усвідомленість є суттєвістю схильності відкладати справи. Прокрастинатор завжди сам приймає рішення не виконувати те чи інше дію, це рішення пов'язані з умовами діяльності чи зовнішніми обставинами.

Ірраціональність (нелогічність) відкладання проявляється в тому, що прокрастинатор передбачає негативні наслідки, які завжди спричиняє подібне відкладання, але це не є достатньо вагомою причиною для того, щоб «почати прямо зараз».

Пов'язані з ситуацією відкладання напруга, внутрішній дискомфорт та негативні емоційні переживання якісно відрізняють прокрастинацію від лінощів. Негативні наслідки більшою чи меншою мірою завжди є результатом таких переносів та відкладень.

Висновки. Таким чином, під прокрастинацією нами розумітиметься стійка диспозиція що проявляється у різних сферах життя і виявляється у схильності відкладати виконання своєчасних дій на більш пізній термін, що призводить до несприятливих наслідків і негативних переживань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Beswick, G., & Mann, L. (1994). State Orientation and Procrastination. In J. Kuhl & J. Beckmann (Eds.), *Volition and Personality: Action versus State Orientation* (pp. 391-396). Gottingen: Hogrefe & Huber.
2. Blunt, A. & Pychyl, T. (2000). Task aversiveness and procrastination: A multidimensional approach to task aversiveness across stages of personal projects. *Personality and Individual Differences*, [https://www.scirp.org/\(S\(lz5mqp453edsnp55rrgjct55\)\)/reference/ReferenPapers.aspx?ReferenceID=2256136](https://www.scirp.org/(S(lz5mqp453edsnp55rrgjct55))/reference/ReferenPapers.aspx?ReferenceID=2256136).
3. Sabini, J., & Silver, M. (1982). *Understanding and Treating Procrastination: A Review of a Common Self-Regulatory Failure. Moralities of Everyday Life*. New York: Oxford University Press. DOI: 10.4236/psych.2014.513160
4. Solomon, L. J., & Rothblum, E. D. (1984). *Academic procrastination:*

Frequency and cognitive-behavioral correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31(4), 503–509. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.31.4.503>.

5. Steel P. The nature of procrastination: a meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological Bulletin* 133(1):65-94. January 2007. 133(1):65-94. DOI:10.1037/0033-2909.133.1.65

СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ САМОТНОСТІ ОСІБ ЗРІЛОГО ВІКУ

Пріснякова Л. М.

доктор психології, професор

Мілова Євгенія

магістрант кафедри психології

Дніпровський гуманітарний університет, Україна

Анотація. На сучасному етапі розвитку психологічної науки відзначається зростання інтересу дослідників до вивчення феномену самотності, що має складну природу та характеризується поліфункціональністю. Зіставлення підходів дало змогу виділити кілька загальних ідей стосовно феномену самотності: по-перше, самотність є результатом дефіцитарності людських відносин; по-друге, самотність – це внутрішнє суб'єктивне переживання, яке не може бути ідентифіковане з фактичною ізоляцією; по-третє, самотність часто виступає як неприємне переживання, стан дистресу, від якого людина прагне позбутися.

Ключові слова. Види самотності як: хронічну, ситуативну, перехідну, екзистенціальну, або космічну самотність, культурну самотність, соціальну та міжособистісну самотність та ін.

Розвиток українського суспільства зумовлює трансформацію життєвих орієнтацій його членів, посилює потребу в соціально важливих особистісних якостях і комунікативних вміннях, які сприяли б моральності та гармонізації поведінки в міжособистісній взаємодії. Виникнення сучасного постіндустріального, інформаційно-комунікативного суспільства пов'язане з проблемою формування людини, готової до сприйняття усього різноманіття світу, досягнення в комунікаційному полі згоди толерантними способами і методами.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити переживання самотності осіб зрілого віку різної статі та проаналізувати

особливості їх психологічного консультування.

Вибірку досліджуваних склали 60 осіб у віці 40-60 років. Кількість досліджуваних кожної групи обумовлюється обмеженнями статистичних критеріїв для пошуку розбіжностей між групами досліджуваних. Для емпіричного дослідження було обрано наступні психодіагностичні методики:

«Методика діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності» Д. Расела і М. Фергюсона; діагностичний опитувальник «Самотність» С. Корчагіної; опитувальник для визначення виду самотності С. Корчагіної;

Дослідження дозволило виявити статистично значущі відмінності за показниками самоінтересу, аутосимпатії та очікуваного ставлення до себе між групою самотніх чоловіків та групою самотніх жінок зрілого віку з глибоким переживанням актуальної самотності (таблиця 1).

Таблиця 1.

Відмінності за показниками самоінтересу, аутосимпатії та очікуваного ставлення до себе між самотніми жінками та чоловіками з глибоким переживанням актуальної самотності

Показники	Середні показники досліджуваних з глибоким переживанням актуальної самотності		Показники t-критерію Стьюдента
	Самотні жінки	Самотні чоловіки	
Аутосимпатія	43,49	58,65	2,7*
Очікуване ставлення від інших	46,78	60,12	3,4*
Самоінтерес	43,56	64,34	1,9**

Примітка. * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,05$

1) ** – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,01$

Як видно з таблиці 1, у групі самотніх жінок з глибоким переживанням актуальної самотності значно нижчими є показники самоінтересу, аутосимпатії та очікуваного ставлення до себе, ніж у групі самотніх чоловіків з глибоким переживанням актуальної самотності. Дослідження дозволило виявити статистично значущі відмінності за показником виду самотності між групою самотніх чоловіків та групою самотніх жінок зрілого віку (таблиця 2).

Таблиця 2.

**Відмінності за показниками дифузного, відчужуючого,
дисоційованого видів самотності та суб'єктивно позитивного виду
самотності між самотніми жінками та чоловіками**

Показники	Середні показники досліджуваних		Показники t-критерію Стьюдента
	Самотні жінки	Самотні чоловіки	
Дифузний вид самотності	11	8	4,226**
Відчужуючий вид самотності	7	6	2,079*
Дисоційований вид самотності	7	12	5,070**
Суб'єктивно позитивний вид самотності	9	10	2,819*

Примітка. * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,05$

** – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,01$

Як видно за таблиці 2, у самотніх жінок значно вищими є показники дифузного виду самотності, у той час у самотніх чоловіків найвищими є показники дисоційованої самотності. Показники відчужуючого виду самотності в групі самотніх жінок є вищими на статистично значущому рівні, ніж у самотніх чоловіків. Натомість в групі самотніх чоловіків показники суб'єктивно позитивного виду самотності є вищими на статистично значущому рівні.. Отже, самотні жінки переважають за дифузним та відчужуючим типами самотності, а самотні чоловіки – за дисоційованим та суб'єктивно позитивним видами самотності.

Таблиця 3.

**Відмінності за показниками самозвинувачення та внутрішньої
конфліктності між самотніми жінками та чоловіками з високим рівнем
відчуття суб'єктивної самотності**

Показники	Середні показники досліджуваних		Показники t-критерію Стьюдента
	Самотні жінки з суб'єктивною самотністю	Самотні чоловіки з суб'єктивною самотністю	
Внутрішня конфліктність	6,98	3,64	2,3**
Самозвинувачення	7,46	4,09	3,1*

Примітка. * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,05$

** – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,01$

Як видно з таблиці 3, у групі самотніх жінок з високим рівнем почуття суб'єктивної самотності значно вищими є показники внутрішньої конфліктності та самозвинувачення у порівнянні з групою самотніх чоловіків з високим рівнем почуття суб'єктивної самотності.

Дослідження дозволило виявити характер зв'язку між показниками суб'єктивної самотності та показниками самооцінки у групі самотніх жінок та у групі самотніх чоловіків (таблиця 4).

Таблиця 4 .

Значення коефіцієнта кореляції r-Пірсона між показниками суб'єктивної самотності та показниками самооцінки і рівня домагань у групі самотніх жінок та у групі самотніх чоловіків

Показники	Самооцінка	Рівень домагань
Рівень суб'єктивної самотності у групі самотніх жінок	- 0,436**	0,574
Рівень суб'єктивної самотності у групі самотніх чоловіків	- 0,602*	0,942

Примітка. * – кореляційний зв'язок достовірний на рівні $p \leq 0,05$

** – кореляційний зв'язок достовірний на рівні $p \leq 0,01$

Як видно з таблиці 4, у самотніх жінок існує щільний негативний кореляційний зв'язок (достовірний на рівні $p < 0,01$) між показниками самооцінки та рівнем суб'єктивної самотності ($r = - 0,436$). У самотніх чоловіків також можемо констатувати наявність зворотнього негативного зв'язку між цими ж показниками, але зауважимо, що цей зв'язок є менш тісним ($r = - 0,602$). Тобто, ми можемо стверджувати, що чим вищим є рівень суб'єктивної самотності у самотніх жінок та самотніх чоловіків, тим нижчим є показник їх самооцінки. Статистично значущих зв'язків між рівнем суб'єктивної самотності та показником рівня домагань у жінок і чоловіків знайдено не було.

Дослідження дозволило виявити статистично значущі відмінності за показниками самовпевненності між фемінінними самотніми чоловіками та фемінінними самотніми жінками, а також між маскулінінними самотніми чоловіками та маскулінінними самотніми жінками (таблиця 5).

Таблиця 5

Відсоткове співвідношення показників самовпевненості (у групі фемінінних самотніх чоловіків та у групі фемінінних самотніх жінок, а також у групі маскулінних самотніх жінок та у групі маскулінних самотніх чоловіків) та рівень значущості розбіжностей за критерієм ϕ^* - кутове перетворення Фішера

Групи досліджуваних	Високі показники самовпевненості	Низькі показники самовпевненості	Суми	Рівень значущості розбіжностей
	Кількість учасників дослідження %	Кількість учасників дослідження %		
Фемінні самотні жінки	75	25	100	ϕ^{**} - 7.5
Фемінні самотні чоловіки	22	78	100	ϕ^{**} - 7.5
Маскулінні самотні жінки	40	60	100	ϕ^* -1.6
Маскулінні самотні чоловіки				ϕ^* -1.6

Примітка. * – статистично значущі розбіжності на рівні $p < 0,05$

** – статистично значущі розбіжності на рівні $p < 0,01$

Результати, представлені у таблиці 5 свідчать, що більшість фемінінних самотніх жінок характеризуються високими показниками самовпевненості (75%). Водночас більшість фемінінних самотніх чоловіків характеризуються низькими показниками самовпевненості (78%). Зовсім інша картина спостерігається при обстеженні групи самотніх маскулінних чоловіків та жінок. Як бачимо, більшість маскулінних самотніх чоловіків мають високі показники самовпевненості (76%) у порівнянні із маскулінними самотніми жінками, значна кількість яких характеризується низькими показниками самовпевненості (60%). Виявлено відмінності в переживанні почуття самотності чоловіками і жінками. Жіноча форма самотності носить характер «відчуження, що доходить

до відчаю». Відчуваючи самотність, жінка намагається думати про можливі причини свого стану, фокусується на них, тоді як чоловік прагне відгородитися від них, концентруючись на чомусь іншому. Жінки більше, ніж чоловіки, мотивовані на створення сім'ї і тому частіше відчувають себе самотніми. Чоловіки ж на самоті переживають нудьгу. Чим більше самотньо відчуває себе чоловік, тим частіше у проблемних ситуаціях він «заглиблюється» у роботу. Реалізація у професійній діяльності дає змогу чоловіку довести собі та іншим, що він професіонал, якого цінують та поважають. Однак, тривале почуття самотності може слугувати причиною негативних змін у самостваленні як у жінок, так і у чоловіків

ART

УДК 791.83 / 796.4 / 7.091

CIRCOLOGY – THE SCIENCE ABOUT CIRCUS ART AND CULTURE: THEORETICAL AND PRACTICAL COMPONENT AND RESEARCH AREAS

Sharykov Denys

Professor of the Department of Circus Genres
of the Faculty of Performing Arts
of the Kyiv Municipal Academy of Circus and Performative Arts
Doctor of Philosophy Art Criticism,
Associate Professor
Kyiv, Ukraine

Annotation: The study clarifies in detail the analysis of Circology as a science in the context of art criticism in the modern scientific environment of the humanities in Ukraine. Scientific arguments are given and the essence of the subject of research is revealed.

Keywords: Art criticism, modernity, scientific research, circus, circus genres, performance art.

An important solution to the problem in stage and performative arts is a clear and systematic definition of the scientific research branch or specific science of the theory, history and practice of circus culture and art.

In Soviet times, this was partially studied in the so-called art history science - «circus studies». But the development of domestic and world science in the field of circus genres continues, and scientific statements and conceptual characteristics no longer have clarity and correspondence to modern realities and needs. Therefore, it is important to rethink and analyze and, leaving certain important

developments of the past, shift the emphasis specifically to modern characteristics and conceptual definitions [2, p. 150–153].

Why circology and not circus science? Based on the cultural-aesthetic paradigm, it is necessary to analyze the roots and correspondence of the purpose of these very concepts and terms as briefly and as accessible as possible, based solely on the philosophical component, namely logic and definition. «Knowledge» – explores exclusively the applied aspect, even if it concerns theoretical positions or a specific theory.

Logia – studies any phenomena in a theoretical aspect, but in a generalized format, taking into account the theoretical and practical component. Consequently, logic is a broader concept and object of study of something. It is also important to note that the terms «circus studies» or «variety studies» were formed in Soviet times and today no longer correspond to that reality in a scientific research format, taking into account also the international component of theoretical studies of «art criticism» in the field of culture and art.

Circology is a science in art criticism that studies circus art and original stage forms of modern entertainment culture in the complex of its species, genre and style manifestations, the patterns of circus creativity, its relationship with other types and genres of art – theater, contemporary stage and performative types, choreography and ballet, decorative arts and design, as well as medicine and psychology (interdisciplinary aspect).

For areas of artistic research, circology turns to:

1. Circus art as an integrity and place in world artistic culture and modern scientific discourse.
2. Methodological foundations of circology as a theory of circus and original genres, development of their conceptual and categorical apparatus and a specific professional terminology system.
3. Updating the source base for the study of circus art.
4. Current aspects and problems of the history of domestic and world circus art (world and domestic circus schools and dynasties).

5. Classification of styles, types, types and genres of circus art during evolutionary processes and aesthetic modifications from traditional classical to modern conceptual and innovative.

6. Semiotics of circus speech (stunts by genre) and principles of constructing spatial-plastic forms of stuntography in circus directing.

7. Innovative methods for training pedagogical personnel in circus education in Ukraine, problems of the integrity of circus schools and the formation of a repertoire in a circus group.

Circus art as an integrity and place in world artistic culture and modern scientific discourse. Reveals exactly the role and place of circus genres in the context of the genesis of stage entertainment, how certain genres were formed, what place they occupied in artistic culture, as well as how they interacted with other types - theater, ballet, music, etc. [3, p. 46-49].

Methodological foundations of circology as a theory of circus and original genres, development of their conceptual and categorical apparatus and a specific professional terminology system. Defines the theory and specific terminological apparatus of circus genres according to their specificity – circus acrobatics, aerial gymnastics, balancing act, juggling, training, pantomime, illusion and clowning. Indicates their features and specifics, as well as safety precautions.

Updating the source base for the study of circus art. Analysis of scientific and methodological research in the circus industry. Illuminates the art-critical conclusion of successful or unsuccessful sources in the field of circus art in general. Performs comparative analysis as well as summary statements and conclusions.

Current aspects and problems of the history of domestic and world circus art (world and domestic circus schools and dynasties). Studies specific phenomena, personalities and examples of circus art, as well as original scenic forms of modern culture presented in the performative art of the present.

Classification of styles, types, types and genres of circus art during evolutionary processes and aesthetic modifications from traditional classical to

modern conceptual and innovative. A clear branching of styles, directions, types and genres of circus art during evolutionary processes from Antiquity, the Middle Ages, New and Contemporary Times. Also, the definition of stylistic, genre and typical changes in the development of circus art has affected over time, both from the aesthetic taste and traditions of society, and from the industrial and economic one.

Semiotics of circus speech (stunts by genre) and principles of constructing spatial-plastic forms of stuntography in circus directing. Definition of the semiotics of circus tricks, its language, and for the circus the professional language is a trick and its combination with another trick, symbolism during the demonstration of a circus act depending on the genre – circus acrobatics, aerial gymnastics, balancing act, juggling, etc. Analysis and applied research or experiment of spatial-plastic forms of stuntography in circus directing (architectonics, script).

Innovative methods for training pedagogical personnel in circus education in Ukraine, problems of the integrity of circus schools and the formation of a repertoire in a circus group. Characteristics and creation of innovative methods and adaptation of methods for teaching circus genres in the educational process from amateur groups to professional and higher education. Also, during the educational process, drawing the attention of circus genre applicants to the multi-genre aspect and professionalism of a circus performer and understanding the specifics: structure and work in a circus team, as well as the principles and process of circus production in contemporary society [1, p. 255–260].

BIBLIOGRAPHY

1. Lvova, I. (2020). Rol rezhysera ta prodiusera tsyrkovoho produktu v suchasnomu ukrainskomu kulturnomu prostori [The role of the director and producer of the circus product in the current Ukrainian cultural space] Aktualni tendentsii suchasnykh naukovykh doslidzhen: zb. nauk. pr, 255–260. [in Ukrainian].

2. Romanenkova Yu. (2020). Suchasna ukrainska tsyrkova shkola yak instrument prezentuvannia krainy u svitovomu kulturnomu prostori [Contemporary

Ukrainian circus school as a tool for presenting the country in the global cultural space] *Molodyi vchenyi: zb. nauk. pr.*, 150–153. [in Ukrainian].

3. Shevchenko Ludmila. (2023). Current status of circus direction and its adaptation in the educational process of a Higher Educational Institution in the field of Culture and Art. *Modern methods of applying scientific theories*. Lisbon, Portugal. 46–49. [in English].

HISTORICAL SCIENCES

УДК 94(477.83).1689/1721:32-341.3(4Укр)

ВЗАЄМИНИ ІВАНА МАЗЕПИ З ПРАВОБЕРЕЖНИМ КОЗАЦТВОМ КРИЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ СТОСУНКІВ

Атаманчук-Бабій Сніжана Ігорівна
аспірантка IV року навчання
Державна установа
«Інститут археографії та джерелознавства
Національної академії наук України ім. М. С. Грушевського»
м. Київ, Україна

Анотація. Мета цього дослідження полягає в розкритті еволюції взаємин Івана Мазепи з правобережним козацтвом, зокрема з полковником Семеном Палієм, на фоні українсько-польських стосунків. Застосовуючи історичний аналіз, стаття розглядає вплив політичних, соціальних і культурних факторів на динаміку цих відносин.

Методологічно, дослідження базується на вивченні документів та аналізі історичних фактів. Розглядаються ключові події, динаміка відносин, а також сприйняття дій Мазепи серед правобережного козацтва.

Основні результати вказують на те, що Мазепа активно працював над об'єднанням козацьких земель та утриманням автократичної гетьманської влади. Взаємодія з Палієм виявилася ключовою в стратегії Мазепи щодо політичних перетворень та влади над Правобережною Україною. Взаємини між Іваном Мазепою та Семеном Палієм, "полковником його королівської милости Війська Запорозького", досягли значного розвитку. Для гетьмана Палій виступав як організатор козацьких сил, які могли бути використані при зміні політичного ландшафту у відносинах між Росією та Польщею, особливо у випадку вирішення питання про владу над всією Україною. Навіть при

можливих змінах, для Мазепи було критично важливо зберегти та, якщо можливо, розширити свій вплив на Військо Запорозьке.

Важливо відзначити, що в період перших спроб реформування політичних структур Української держави, ініційованих російським керівництвом, перспективи польського панування не виглядали привабливими для Мазепи.

Перспективи подальших студій включають глибший аналіз впливу українсько-польських відносин на розвиток козацької державності. Практичне значення дослідження полягає в розумінні динаміки політичних рішень гетьмана в контексті складних міждержавних відносин.

Оригінальність дослідження полягає в розкритті взаємин І. Мазепи та С. Палія як ключового аспекту історії України, взятий у ширшому українсько-польському контексті.

Ключові слова: Іван Мазепа, Семен Палій, козацтво, українсько-польські відносини, гетьман, політика.

Постановка проблеми. Проблема взаємин Івана Мазепи з правобережним козацтвом, розглядається через призму українсько-польських стосунків, ставить питання про вплив політичних, соціальних та культурних факторів на динаміку відносин між гетьманом та Правобережною Україною, а особливо між гетьманом та полковником Семеном Палієм. Саме тому аналіз взаємодії Мазепи з правобережними козаками розкривається у контексті ширших українсько-польських дипломатичних та політичних відносин, визначаючи фактори, що впливали на формування стратегій та виборів обох сторін. У межах теми, окрім україно-польських стосунків також доцільно розглянути налагодження стосунків І. Мазепи зі Швецією та деградацію стосунків з Росією, адже саме в цьому контексті й існували взаємини Івана Мазепи з правобережним козацтвом.

Цілі статті – дослідити еволюцію взаємин Івана Мазепи з правобережним козацтвом на прикладі полковника Семена Палія, акцентуючи увагу на впливі

україно-польських стосунків на політичні рішення гетьмана, включаючи ключові події, динаміку відносин, їх відображення у ширшому контексті українсько-польських відносин, сприйняття дій Мазепи серед правобережного козацтва та можливі перспективи дослідження цього аспекту історії.

Виклад основного матеріалу. Протягом періоду після Андрусівського перемир'я, Україна стала розділеною між Польщею, Туреччиною та Росією, що призвело до втрати Правобережної України. Іван Мазепа, гетьман Війська Запорозького, активно прагнув об'єднати козацькі землі Лівобережжя, Правобережжя, Запоріжжя, а також Слобожанщину й Ханську Україну в єдиній Українській державі.

У контексті національно-визвольної боротьби українського народу на Правобережжі, Мазепа пропонував встановлення міцної автократичної гетьманської влади, зберігаючи традиційну систему козацького устрою. Польська політика не могла повністю здійснити контроль над Правобережжям, оскільки козацтво визнавалося важливою силою, яка не хотіла миритися з польським пануванням.

Шляхта виявляла суперечливість відносно козацтва, розглядаючи його як супротивників, але водночас усвідомлюючи їх як надійних лідерів українського народу в його боротьбі проти польського владарювання. Це підкреслює важливість козацтва як сили, яка визначала події в українській історії того часу.

У цьому контексті значного розвитку досягли взаємини Івана Мазепи та Семена Палія, "полковника його королівської милости Війська Запорозького" [2]. Для Мазепи Палій служив організатором козацьких сил, які можна було б використовувати при зміні політичного ландшафту у відносинах між Росією та Польщею, особливо при спробі розв'язання питання про владу над всією Україною. Незважаючи на можливі зміни, для гетьмана було критично важливим зберегти та, якщо можливо, розширити свій вплив на Військо Запорозьке, а також розгорнути його, принаймні, на Правобережжя. Важливо відзначити, що при перших проявах реформування політичних структур Української держави, ініційованих російським керівництвом, перспективи

польського панування не виглядали привабливими для Мазепа [10].

Палій вбачав можливість звільнення Правобережної України від польської влади через підтримку Гетьманщини. Об'єднання України по обидва боки Дніпра стало ключовою ідеєю для Палія, який вважав, що тільки об'єднані зусилля всієї країни можуть протистояти турецько-татарській загрозі.

Хоча Палій особисто відчував зв'язок із Лівобережжям, його ідеї про можливе приєднання Правобережжя до Гетьманщини викликали деяке непогодження з боку московського уряду, який в рамках "вічного миру" відхилив цю ініціативу. Ситуація ускладнилася в умовах війни з Туреччиною і Кримом, коли московський уряд не бажав відмовлятися від зв'язків з Польщею.

Впровадженням Палієм своєї власної політичної стратегії спонукано Варшаву порушити питання про те, наскільки чітко полковник визначає свою підпорядкованість Польщі чи Росії. У зв'язку з цим у червні 1692 року представник Яна III Собеського прибув до Фастова до полковника Палія.

Опираючись владі поляків, Семен Палій відмовляється від ідеї переходу під захист царя та гетьмана, вважаючи це соромним і грішним, особливо у контексті відмови людей приймати польську владу. Його рішучість не залишити український народ під владою поляків відображається у зміцненні оборонних споруд у Фастові та відмові від ролі "охотного" полковника.

Незважаючи на це, московський уряд відхиляє пропозиції Палія та відмовляє військовій допомозі у відбитті польського наступу. Мазепа, з іншого боку, опиняється у складному положенні. Йому необхідно було балансувати між своєю політикою приєднання Правобережжя до Лівобережжя та несприятливим ставленням до антишляхетської політики Палія.

Позиція Мазепа стає двозначною, оскільки, з одного боку, він не може ігнорувати можливість включення Правобережжя до Гетьманщини, а з іншого боку, не може прийняти антишляхетську політику Палія. Це створює складний контекст для гетьмана в умовах політичних і воєнних турбуленцій того часу, а також значно змінює ставлення до самого Палія [13].

У кінці 1693 року, коли Семен Палій розглядав можливість підкорення

турецько-татарському владарю через розчарування в допомозі Гетьмана і Москви, Іван Мазепа рекомендував московському уряду підтримати Палія, обґрунтовуючи це необхідністю загасити "маленьке полум'я", перш ніж воно перетвориться на "великий вогонь".

Проте, коли надії на допомогу Мазепи і Москви розчарували, Палій спрямував свої зусилля на мобілізацію українського народу для атаки на Польщу. Спочатку він активно допомагав селянським виступам на Поділлі та Брацлавщині, але коли війна стала неминучою, Палій взяв на себе керівництво повстанням, сподіваючись на підтримку всього українського населення.

У 1702 році розпочалося повстання під керівництвом Палія та Самуся, яке ставило питання приєднання Правобережжя до Гетьманщини. Незважаючи на підтримку населення, ані Москва, ані Гетьманщина не надали необхідної підтримки Палієві. У цей час основна увага Москви була зосереджена на війні зі Швецією, що призвело до того, що польська влада залишила повстання поки що без великої уваги.

Таким чином, Палій, хоча мав широку підтримку населення, опинився у складному положенні через відсутність допомоги від Москви та Гетьманщини, а також через війну із Швецією, яка мала пріоритет для Росії.

Шведське військо контролювало значну частину Речі Посполитої, і магнатська опозиція підтримувала Августа II. Союз з Росією не користувався популярністю у польських політичних колах, а підтримка Палія московським урядом могла б ускладнити положення Росії в Північній війні. Поляки отримували чутки про підтримку Мазепою та московським урядом повстанців, що додавало напруженості у відносинах [4].

Український уряд, зокрема Гетьман Мазепа, опинився у складній ситуації. Палій, проводячи боротьбу проти Польщі, набув великої популярності, підвищивши свій авторитет серед українського народу. Навіть заборони переходів на правий берег Дніпра та загрози смертної кари не зупиняли надходження підтримки Палієві від козаків та селян.

У серпні 1702 року в Воронкові вибухнули протести проти

перяславського полковника, що свідчило про поширення непокори та розбрату. Гетьман Мазепа був стурбований цим, оскільки боявся, що події в Воронкові можуть вибухнути в широких масштабах. Наприкінці 1702 року він звертався до Петра I, підкреслюючи загрозу внутрішньої непокори в Переяславському полку, однак не отримав належної відповіді.

Водночас гетьман Мазепа зіткнувся з серйозною загрозою через повстання на Запоріжжі та безлад в регіоні. Запорожці, наповнені антимосковськими настроями, загрожували нападом на Гетьманщину, вказуючи на невдоволення правлінням та готовність воювати за козацьку свободу.

Мазепа розумів, що недовіра народу до будь-якої влади та прагнення до самовладдя викликали цю ситуацію. Його звернення до царя Росії відображало серйозні турботи гетьмана щодо стану справ у регіоні, де навіть частини козацького війська виражали готовність підтримати запорожців у їхніх протестах.

За цей період селяни, втомлені владою державців, відчували тягар революційних подій, втрачати інтерес і повертались додому. Це призводило до послаблення потужності повстанців. Тим часом, польська влада, готуючись придушити повстання, шукала допомоги від кримського хана, царя Петра та гетьмана Мазепа [8].

Хоча повстання на Поділлі та Брацлавщині були придушені, опір тривав. Київщина залишалася під контролем Палія та Самуся, навіть після відмови Самуся від гетьманства. Позиція, взята Палієм, вразила польський уряд, і його визнання представником державної влади на Київщині підкреслювало серйозність ситуації. Польське військо утримувалося від протистояння з Палієм, а шляхта навіть просила його дозволу на повернення до своїх маєтків.

Таким чином, визначальний період повстання відзначався успішним контролем Палія над регіоном та його визнанням як ключового гравця на полі боротьби [11].

У 1704 році спалахнуло нове повстання, охопивши різні регіони

Правобережжя, зокрема Брацлавське та Подільське воєводства. В Немирові під командуванням сотника Грицька Борисенка відбувся сильний виступ, де міщани та селяни розгромили польське військо під Сенявою.

З цього часу ситуація для поляків стала ще більш загрозливою. Мазепа, перебуваючи з козацьким (лівобережним) військом під Паволоччю, повідомив царському уряду про гультяйство Палія, яке грабувало шляхту в ім'я гетьманського уряду. Це створювало непросту ситуацію для Гетьмана, оскільки існувала загроза поширення пожежі, як у 1702 році, на Лівобережжя.

Співіснування Козацької держави з Річчю Посполитою завжди було складним, оскільки перша сприймала це як співжиття рівносильних партнерів, тоді як друга наполягала на пан-кріпосницьких відносинах.

1704 рік став важливим часом для Запоріжжя, коли на раді знову вирішено було зруйнувати салітряні майдани старшини поблизу Запоріжжя. Запорожці готові були виступити проти старшини та орендарів, висловлюючи рішучість воювати за свободу від утисків [5].

Гетьман Мазепа сприймав цю ситуацію з обуренням, бо боявся об'єднання запорожців з Палієм. Він повідомив царський уряд, що Палій "зговорює регімент моїх козаків на загальному зібранні", викликаючи серйозні хвилювання.

Мазепа чітко висловив свою позицію у листі до Головіна в серпні 1704 року, стверджуючи, що поляки не можуть справитися з бунтівниками, оскільки їхні піддані не хочуть терпіти польське гноблення. Запорожці вже просили гетьмана допомогти їм вигнати поміщиків, що свідчило про розгортання суспільних напруг.

Повідомивши про повстання та прохання Самуся про військову допомогу, Мазепа дав невизначену відповідь, намагаючись уникнути повного зіткнення з Річчю Посполитою. Гетьман, перебуваючи з військом, перетнув кордон і увійшов до Київського воєводства, намагаючись позиціонувати це як допомогу Речі Посполитій проти шведів.

У своєму універсалі від 12 липня 1704 року, Мазепа заявив, що йде не для

порушення миру чи турботливих прав, а для допомоги Речі Посполитій проти шведів. Він обіцяв панам, що їхні власності залишаться цілими, і закликав "поодинокий народ" залишатися покірним, не спровоковуючи нових бунтів [7].

Мазепа був рішучим у придушенні будь-яких заворушень самостійно і вважав важливим забезпечити спокій та слухняність в суспільстві.

Після стихання бунтів на території Бугу і Дністра, Мазепа повідомив царя, що губернатори та шляхта сидять безпечно, і підданих введено у підпорядкування. Однак у 1705 році "свавільні купи" або "левени" опришків з'явилися на Подільському воєводстві, що спричинило нові напруги [1].

У 1704 році Мазепа став гетьманом обох частин України - Правобережної і Лівобережної. В 1705 році він ввів свої війська на Правобережну Україну, ставши гетьманом обох берегів Дніпра. Це рішення визначалося ситуацією в Північній війні та бажанням Мазепи уникнути повного конфлікту з Російською імперією.

Після ліквідації Палія, Мазепа фактично став володарем Правобережної України, і польська влада не могла відновити свій контроль через внутрішні конфлікти та ослаблення Польщі шведською окупацією. Гетьман стійко виступав проти польських претензій, навіть за наявності указів царя, обґрунтовуючи це інтересами Росії в умовах війни зі Швецією. Його позиція отримала підтримку від самого Петра I, який бачив російські інтереси на Правобережжі та забороняв передачу цієї території Польщі.

Гетьман Мазепа дійсно проводив реформи в Правобережній Україні, розширюючи полкову структуру та створюючи нові полки, такі як Білоцерківський, Богуславський, Корсунський, Чигиринський, Уманський, Брацлавський і Могилівський. Він удосконалював оборону Білої Церкви, роблячи її центром гетьманської адміністрації та резиденції під час його присутності на Правобережжі.

Мазепа також звертав увагу на розвиток економічного життя на Правобережжі. Його наміри зробити Білу Церкву сталим центром гетьмана та уряду свідчать про спроби централізації влади. Незважаючи на труднощі часу,

він створював умови для економічного конструктиву. Наведені дані про вибірковий податок та обов'язкову прислугу свідчать про впровадження фінансових та соціальних змін [3].

Загалом, гетьман Мазепа, використовуючи адміністративні та економічні заходи, намагався зміцнити свою позицію на Правобережжі та реалізувати свої стратегічні плани для об'єднання України.

До того ж, призначення колишніх правобережних полковників та утримання контролю Гетьмана над територією і доходами було спробою забезпечити стабільність та слухняність регіону в умовах нестабільності.

Гетьман Мазепа, розпочавши розподіл маєтностей на Правобережжі, встановлював свою владу через призначену старшину та розпоряджався маєтностями між ними. Це свідчить про його бажання утримувати контроль над регіоном та впроваджувати політику, подібну тій, що існувала на Гетьманщині.

Гетьман підтримував інтерес лівобережної старшини до господарських можливостей Правобережжя, сприяючи видобутку селітри та іншим господарським ініціативам.

Особливістю його влади на Правобережжі був контроль над призначенням старшини, розподілом маєтностей та фінансовими заходами. Така політика спрямовувалася на стабілізацію фінансів та зміцнення влади Гетьмана в регіоні.

Не зважаючи на певні економічні та господарські досягнення, обставини 1708-1709 років обривають цю господарську діяльність Мазепа на Правобережжі, але його спроби створити сталий центр влади та розвивати економіку регіону варто враховувати в контексті тогочасних подій.

Іван Мазепа, усвідомивши обмеження під владою Московії та небажання бути "гетьманом обох боків Дніпра," здійснив свідомий вибір на користь Швеції. Він сподівався виграти в цих виборах шляхом таємних переговорів. Шведський союзник став ключовим у відповідь на можливі загрози з боку Петра I та Короля Августа II [6].

Мазепа, розуміючи ризики продовження війни та можливі наслідки

перемоги обох сторін, бачив в шведському союзі можливість забезпечити безпеку та стабільність для України. Однак, сподівання на перемогу Швеції не виправдалося, і подальші події призвели до складного політичного положення для Мазепи та його Війська Запорозького.

Мазепа, взявши ініціативу, вирішив арештувати російського полководця в приватній бесіді, яку передав російському владарю. Це було зроблено як проява постійної вірності, і гетьман вислав цареві "диверсійні пропозиції." Початково ці пропозиції не були прийняті, проте пізніше, за посередництва княгині Анни Дольської, Мазепа знову розглянув можливість порозуміння, оскільки успішний хід шведського вторгнення змінив його погляди.

Гетьман, діючи особисто та утримуючи свої плани в таємниці, намагався "показати свої симпатії" Швеції та Польщі, уникнути їхнього ставлення до України як до ворогів. Цей крок викликав підтримку вищих офіцерів, і Мазепа почав обговорювати можливість приєднання до поляків, утримуючи це в таємниці від старшинства. Незважаючи на відсутність документальних підтверджень, історики намагаються відтворити деталі цих подій, користуючись розповідями тогочасних свідків.

Існували розбіжності щодо цілей Мазепи, ідея створення окремого українського князівства була згадувана деякими сучасниками. Перед Полтавською битвою Петро I зазначив, що Карл XII і Лещинський мали намір "роз'єднати Малу Русь від Русі і створити удільне князівство під управлінням Мазепи." Однак інші джерела, зокрема полковник Гнат Галаган, стверджували, що гетьман прагнув "розбити нас" відокремити Україну від Росії та піддати її під владу Речі Посполитої [1].

Історики відзначають різні тлумачення цього сепаратизму. Деякі думали, що Мазепа бажав створити незалежну українську державу, інші підкреслювали його патріотизм та бажання отримати княжий титул, зробивши Україну третім членом Речі Посполитої на рівних умовах. Ця остання інтерпретація вважається більш загальноприйнятною, оскільки вона враховує польсько-українські відносини та інтереси старшини.

Мазепа успішно завершив конспіративно-дипломатичну справу, досягнувши порозуміння з Лещинським. Вони обговорили питання визнання Україною незалежності від польського короля та повноправного партнерства у Речі Посполитій. Карл XII гарантував захист українських інтересів під час війни та мирних переговорів [12].

Ця змова була типовою для шляхти в Європі, плануючи повстання проти тиранічних владарів. Мазепа та його послідовники діяли у подібному ключі, успішно уникнувши підозр у царя.

Висновок. Дослідження взаємин Івана Мазепи з правобережним козацтвом через призму українсько-польських стосунків виявилось важливим для розуміння політичних та соціокультурних аспектів того періоду. Аналіз взаємодії, здійснений в контексті ширших дипломатичних відносин, надає можливість визначити ключові фактори, що впливали на вибори та стратегії обох сторін. Таким чином, важливим аспектом дослідження є розгляд взаємин Івана Мазепи зі Швецією та деградації стосунків з Росією, що доповнює контекст взаємин з правобережним козацтвом. Результати аналізу показують, що на вирішальні політичні рішення Мазепи впливали не лише внутрішні фактори, а й міжнародні події. Усе це сприяє не лише більш глибокому розумінню історичних подій, але й визначає шляхи для майбутніх досліджень, які можуть розширити уявлення про взаємини Мазепи з правобережним козацтвом в широкому контексті українсько-польських стосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусяк Д. М. Українська історіографія. Збірник Українського Наукового Інституту в Америці, Сент Пол, Мілл. Прага, 1939. С. 1-20.
2. Андрусяк М. Мазепа і Правобережжя. Львів, 1938. 106 с.
3. Апанович О.М. Гетьмани України та кошові отамани Запорозької Січі. Київ: Либідь, 1993. 288 с.
4. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа: Життя й пориви великого Гетьмана. Київ, 1991. С.11–12.

5. Журавльов Д. В. Мазепа: людина, політик, легенда. Харків: Фоліо, 2007. 382 с.
6. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687-1709. Мюнхен, 1988. 286 с.
7. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба / Ред. Любомир Винар, упорядники Ігор Гирич, Алла Атаманенко. 2-е доповнене видання. Нью-Йорк-Київ-Львів-Париж-Торонто, 2001. 464 с.
8. Сергієнко Г. Я. Визвольний рух на Правобережній Україні в кінці XVII і на початку XVIII ст. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 212 с.
9. Смолій В. Іван Мазепа. Володарі гетьманської булави. За ред. О. М. Дмитренка. Київ: Варта, 1995. 553 с.
10. Станіславський В. Взаємини Івана Мазепи з Семеном Палієм та українсько-польські стосунки на Правобережній Україні за даними неопублікованих джерел. Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). № 8. Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. С. 316-336.
11. Степанков В. Проблема возз'єднання козацької України в контексті міжнародних відносин Центрально-Східної Європи (остання чверть XVII ст). Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). Київ, 2002. № 2. С. 257.
12. Halecki O. Ukraine, Poland and Sweden at the Time of Ivan Mazepa. Ukrainian Quarterly. 1959. №15(2). P. 128-132.
13. Subtelny O. The Mazepists: Ukrainian separatism in the early eighteenth century. New York : East European monographs : Distributed by Columbia university press, 1981. 280 p.

**ВПЛИВ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКО-ПЕРСЬКИХ ВІДНОСИН НА
СТАНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ
АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ
РЕСПУБЛІКИ (1918-1920 РР.)**

Ільницький Владислав Сергійович
аспірант I року навчання
Державна установа
«Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна

Анотація. У статті висвітлено період становлення незалежності та територіальної цілісності Азербайджанської Демократичної Республіки 1918-1920 рр., яка утворилася в результаті розпаду територій колишньої Російської імперії. Територія Азербайджану серед новоутворених республік Південного Кавказу виділялася особливою нестабільністю влади, оскільки на її території оформилося відразу кілька державних формувань, які діяли на території республіки в різні періоди – Муганська радянська республіка (1918-1919 рр.), Бакинська комуна (1918 р.) і т. д. Крім того, територія АДР не отримувала офіційного визнання від країн-сусідів, що провокувало часті територіальні конфлікти – зокрема, Азербайджан всю історію існування своєї держави в період між 1918 та 1920 рр. мав військові сутички з Демократичною Республікою Вірменія в ході яких обидві держави боролися за території Зангезуру, Нахічевані та Карабаху. У цьому контексті актуальним постає питання позиції перського уряду щодо існування АДР в 1918-1920 рр., оскільки на території Персії проживало десятки мільйонів азербайджанців і цю територію азербайджанські націоналісти називали «Іранським Азербайджаном» маючи на увазі, що у майбутньому вона може об'єднатися з «Кавказьким Азербайджаном», тобто землями, які входили до АДР на той період. У зв'язку з

цими фактами позиція Персія щодо АДР залишалася неоднозначною і коливалася між пропозицією об'єднання земель Азербайджану з Персією на правах автономії до визнання незалежності АДР в пізній період існування республіки.

Ключові слова: Азербайджанська Демократична Республіка (АДР); Персія; міжнародна дипломатія; незалежність; територіальна цілісність; міждержавний конфлікт.

Вступ. Період 1918-1920 років був важливим етапом для історії Азербайджану, оскільки в цей період утворилася як незалежна азербайджанська держава – АДР, так і азербайджанська нація, яка зберегла свою ідентичність в рамках СРСР, та культивувалися, в тому числі, представниками діаспори. Становлення територіальної цілісності та суверенітету АДР відбувалося в умовах складної геополітичної ситуації, яка вимагала врахування інтересів міжнародного співтовариства та допомоги від сусідніх держав, зокрема Персії.

Азербайджансько-перські відносини в цей період були визначальними для формування внутрішньої та зовнішньої політики АДР. З одного боку, Персія прагнула зберегти свій вплив в регіоні Південного Кавказу, оскільки це був ключовий пункт для доступу як до Європи, так і до нової Росії (як покаже результат Громадянської війни – вже радянської), а з іншого – азербайджанські політики шукали підтримку для зміцнення своєї державності та забезпечення безпеки кордонів. Ці взаємовідносини були обумовлені як історичними, так і політичними факторами, що робить їх вивчення особливо актуальним для розуміння процесів державотворення на Південному Кавказі.

У даній статті розглядаються ключові аспекти азербайджансько-перських відносин, їхній вплив на становлення територіальної цілісності АДР, а також надається аналіз дипломатичних, економічних та соціальних чинників, які визначали ці взаємини. Особлива увага приділяється політичним процесам та міжнародним подіям, що впливали на динаміку відносин між Азербайджаном і Персією.

Крім того, вже після 1991 р. відносини між сучасним Іраном та Азербайджаном залишаються вкрай складними, що яскраво демонструє позитивна активність вірменсько-іранських відносин, і, у той же час, постійна напруга в азербайджансько-іранських стосунках, що обумовлена наявністю 30 млн. азербайджанців на території Ірану та постійною агресивною азербайджанського режиму президента Ільхама Алієва щодо своїх сусідів, зокрема Вірменії, відповідно у Ірану є побоювання, що в недалекій перспективі в разі дестабілізації внутрішньополітичної обстановки Азербайджан вчинить акт військової агресії задля захоплення територій регіону «Іранського Азербайджану» - все це робить дану статтю дуже актуальною в контексті складної геополітичної ситуації, яка виникла у світі після повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 р.

Ціль роботи. Основною метою цієї статті є дослідження азербайджансько-перських відносин в період між 1918 та 1920 рр. крізь призму становлення територіальної цілісності Азербайджанської Демократичної Республіки.

Матеріали та методи. В ході написання даної статті основними матеріалами слугували архівні документи, що опубліковані в мережі Інтернет, зокрема дипломатичні листування, урядові постанови, звіти та протоколи переговорів. Також важливу роль відіграли мемуари політичних діячів того часу, які безпосередньо брали участь у формуванні азербайджансько-перських відносин. Історіографічний аналіз включав роботи провідних дослідників з Азербайджану, Ірану та інших країн, які вивчали політичну ситуацію в регіоні на початку ХХ століття.

Методологія вивчення теми даної статті передбачала використання кількох методів історичного дослідження. Зокрема, застосовувався історико-порівняльний метод, який дозволив порівняти розвиток азербайджансько-перських відносин з азербайджансько-вірменськими відносинами, які навпаки всіляко протирічили принципу встановлення та взаємовизнання територіальної цілісності обох держав. Хронологічний метод забезпечив послідовне вивчення

подій у хронологічному порядку, що сприяло виявленню причинно-наслідкових зв'язків між різними подіями та явищами. Системний підхід дозволив розглянути азербайджансько-перські відносини як частину більш широкого політичного контексту регіону, що включає взаємодію з іншими державами та внутрішні політичні процеси. Метод контент-аналізу допоміг детально аналізувати тексти джерел для виявлення ключових тем та ідей, що мали значення для дослідження. Завдяки поєднанню цих методів вдалося досягти комплексного розуміння впливу азербайджансько-перських відносин на формування територіальної цілісності Азербайджанської Демократичної Республіки в 1918-1920 роках.

Результати та обговорення. У ХХ столітті після розпаду Російської імперії в регіоні Південного Кавказу в 1918 році утворилися три незалежні держави, однією з яких стала Азербайджанська Демократична Республіка (АДР), розташована на території Кавказького Азербайджану (така назва використовується для окреслення територій, які входять до сучасної держави, що носить назву Азербайджанська Республіка; у той же час існує історико-географічна область на північному сході Ірану, що носить назву «Іранський Азербайджан», де проживає 30 млн етнічних азербайджанців). Згідно з Декларацією незалежності АДР, територія новоствореної держави охоплювала Східний та Південний регіони Південного Кавказу [3]. Оголосивши про незалежність 28 травня 1918 року, азербайджанський уряд мав намір якнайшвидше встановити дружні дипломатичні стосунки з іншими учасниками міжнародних відносин. Особливу увагу приділяли зовнішньополітичним відносинам з Персією, яка була сусідньою державою та частину населення якої становили кавказькі тюрки (азербайджанці) [4].

Тим часом, восени 1918 року в Константинополі очікувалося проведення конференції з врегулювання наслідків Першої світової війни, і представники низки зацікавлених країн направили туди свої делегації для участі в переговорах. Уряд АДР також направив до Константинополя свою дипломатичну місію для того, щоб представити учасникам міжнародного

співтовариства власні національні інтереси. У Константинополі азербайджанські дипломати на чолі з головою дипломатичної місії М. Е. Расулзаде надали інформацію та відповідну документацію перському консульству у столиці Османської імперії, що підтверджувала утворення незалежної держави АДР [11].

Однак дана подія не знайшла підтримки з боку Персії, і перське консульство заявило, що «наша країна не визнає самостійної держави під назвою Азербайджан» [1, с. 52], оскільки Азербайджан «є невід'ємною частиною Персії» [1, с. 52]. Побоювання Персії не були безпідставними, оскільки на території «Перського Азербайджану» перебували османські війська. Перське політичне керівництво вбачало у даних фактах – утворення незалежної Азербайджанської Демократичної Республіки та наявність на території Персії союзних для азербайджанців османських військ (в рамках концепції пантюркізму, яку сповідувало османське керівництво, територія Азербайджану та інших колишніх земель Російською імперії, де переважну більшість населення становили тюрки, вважалися землями, які у майбутньому мають стати частиною держави під назвою «Великий Туран» з політичним центром у Константинополі) – можливість об'єднання Кавказького Азербайджану з «Перським Азербайджаном» в єдину державу під назвою Азербайджан [7, р. 359].

Відтак, з метою усунення непорозуміння щодо територіальних претензій, уряд АДР у дипломатичних документах віддав перевагу використанню виразу «Кавказький Азербайджан» чим засвідчив своє визнання територіальної цілісності тогочасної Персії [7, р. 359].

У вересні 1918 року Рада міністрів АДР призначила повіреного у справах АДР у Персії [1, с. 54]. Проте дипломатична взаємодія АДР і Персії фактично розпочалася лише навесні 1919 року [1, с. 431], коли постановою Ради міністрів АДР від 1 лютого в Тегеран була делегована надзвичайна дипломатична місія на чолі з Ісмаїл Ханом Зіатханом [1, с. 150]. До складу місії також увійшов генерал-майор та кадजारський принц Аманулл Мірза [1, с. 150]. Поступово

список службовців дипломатичного представництва АДР у Персії було розширено: у квітні 1920 року склад місії, включаючи її главу, налічував 15 осіб [1, с. 498]. Заступником глави місії був Акпер ага Садигов; до складу місії також входили діловоди, кур'єри та інші службовці [6, р. 74-75].

У квітні 1919 року під час свого візиту до Тегерану Ісмаїл Хан Зіатхан мав низку зустрічей з перськими представниками [7, р. 358]. Результатом цієї місії стала розробка проектів поштово-телеграфних, торгових та інших угод; створення постійного дипломатичного представництва АДР у Тегерані; проект консульства в Табрізі та інших прикордонних та центральних пунктах Персії [1, с. 431]. 16 липня 1919 року азербайджанським урядом була відправлена нова дипломатична місія до Персії, а її главою став Аділь Хан Зіатхан [8, с. 176]. Аділь Хан Зіатхан був змушений затримати свій виїзд до Персії у зв'язку з прибуттям до Баку особливої надзвичайної перської місії, метою якої було створити підґрунтя для зближення між обома державами; при цьому Персія визнавала «тимчасову незалежність Азербайджану» (подібне формулювання використовувалася в контексті того, що Персія все ще повноцінно не визнавала незалежність АДР, оскільки в той період існувала реальна загроза майбутньої війни за об'єднання АДР та земель Персії, де переважну більшість населення становили азербайджанці) [9, р. 218].

У ході встановлення дипломатичних контактів уряд Персії спробував піти на зближення з АДР, висунувши ініціативу утворення конфедерації двох країн. Міністр закордонних справ Персії, а також голова перської дипломатичної місії на Паризькій мирній конференції Мірза Алі Кулі-хан Ансарі, також відомий як Мошавер оль-Мамалек, під час свого візиту до Баку виклав низку причин необхідності такого державного утворення [7, р. 358]: по-перше, міністр зазначив, що АДР не буде визнана міжнародною спільнотою через підписання договору про дружбу з Османською імперією; по-друге, зазначалося, що у зв'язку з ворожим ставленням та територіальними претензіями Вірменії до АДР в найближчій перспективі неможливим було утворення федерації держав Південного Кавказу, проект якої вже розроблявся представниками політичного

істеблішменту Південного Кавказу – відтак, без надійних союзників Азербайджан залишався «відкритим» для військового вторгнення найближчих країн-сусідів; по-третє, наявність російської загрози вторгнення з півночі робило бажаним створення саме персько-азербайджанської конфедерації [7, р. 358].

Азербайджанський уряд, у свою чергу, відхилив ініціативу створення персько-азербайджанської конфедерації, вбачавши в ній чергове «поневолення азербайджанського народу» - ще з 1918 р., коли землі Російської імперії почали розпадатися, та утворення національних держав на теренах колишньої царської Росії стало можливим (зокрема, Україна була для Азербайджану яскравим прикладом цього) [7, р. 358], Азербайджан взяв курс на зміцнення своїх державних інститутів та власної армії, яка могла б відстояти державну незалежність АДР, а пропозиції про об'єднання з іншими імперськими проектами сприймалося азербайджанцями як бажання «поневолити» азербайджанські землі та знищити згадки про чітко сформульовану та оформлену (за останні десятиліття ХІХ століття) азербайджанську ідентичність та націю.

За такого перебігу подій перська дипломатична місія мала намір винести для обговорення територіальне питання (що стосувалося, або обопільне визнання Персією та АДР новоутворених кордонів держав в регіоні Південного Кавказу, або питання про відправлення спеціальної міжнародної комісії до регіону, яка мала б підтвердити правильність та доцільність утворення персько-азербайджанської конфедерації) на мирній конференції в Парижі, яка розпочала свою роботу у січні 1919 року. Зокрема, глава перської дипломатичної місії на конференції заявив про територіальні претензії Персії на території АДР, оскільки розпад Російської імперії надавав підставу анулювати раніше укладені Гюлістанський і Туркманчайський договори, і повернути Персії втрачені землі в ході російсько-перських війн першої половини ХІХ ст. [7, р. 359]. Однак дана вимога не отримала достатньої підтримки у країн, що головували на Паризькій мирній конференції (Британська імперія, Франція та

США), оскільки Персія не входила до складу держав союзних та об'єднаних націй [6, р. 49-50]. Більше того, у серпні 1919 року Персія була виключена з участі у мирній конференції.

3 вересня 1919 між АДР і Персією розпочалося потепління у вибудовуванні дипломатичних відносин. На той час відбулися кадрові зміни в дипломатичних корпусах обох країн: главою перської делегації на Паризькій мирній конференції став міністр закордонних справ Персії Фіруз-Мірза Нусрат ад-Довла, у той час як головою азербайджанської місії в Парижі був призначений Алімардан-бек Топчібашев, колишній міністр закордонних справ АДР. У Парижі представники двох країн провели переговори, за підсумками яких Фіруз-Мірза Нусрат ад-Довла заявив, що перський уряд не має жодних територіальних претензій до АДР та визнає територіальну цілісність земель «Кавказького Азербайджану» [10].

Уряди АДР та Персії проводили роботу щодо налагодження міждержавних відносин між обома країнами і за межами Парижа – у жовтні йшло обговорення проектів про торгіві, поштово-телеграфні, митні та інші угоди. З метою детального опрацювання проектів угод азербайджанський уряд був готовий прийняти в Баку перську комісію з фахівців із торгових, поштово-телеграфних, митних та інших питань [1, с. 316].

Підсумком спільних зусиль стало створення наприкінці жовтня в Парижі спільної персько-азербайджанської комісії [8, с. 175]. 29 жовтня 1919 р. відбулося перше засідання комісії, від АДР були присутні Джейхун-бек Гаджибейлі та Миржакип (Мир-Якуб) Мехтієв, а з боку Персії до комісії були обрані Зеков Мульк та Мустан Саріс Селтене [8, с. 175]. 1 листопада сторонам вдалося досягнути ряд наступних домовленостей: 1) «Кавказький Азербайджан» назавжди відокремлюється від Росії у межах, зафіксованих на карті, що була представлена для Паризької мирної конференції; 2) Азербайджан має бути створений шляхом загальних виборів та стати президентською парламентською незалежною демократичною республікою зі столицею Баку; 3) Азербайджан встановлює політичні та економічні відносини з Персією у міжнародних

справах, і ці відносини мають визначатися за згодою обох країн;
4) Азербайджан має бути визнаний незалежною державою, яка має отримати політичний, економічний, культурний та військовий розвиток [8, s. 175].

Після роботи персько-азербайджанської комісії взаємодія двох країн посилилася. З 5 по 30 грудня 1919 року в Баку пройшла конференція, на якій було визначено головні напрямки економічних та політичних взаємин АДР та Персії [1, с. 431]. Також було встановлено, що головні договори, укладені між Персією та Росією, зберігали свою силу за винятком тих пунктів, які у ситуації, що склалася, не відповідали інтересам АДР і Персії [5, р. 194].

У рамках конференції працювали спеціальні комісії – з політичних та юридичних відносин, митно-торгово-транзитних та поштово-телеграфних питань [1, с. 431]. Політична комісія зосередилася на розгляді питань про шахсевенців (етнічної спільноти тюрків, що проживають на північному заході Ірану та на півдні Азербайджану) та капітуляції. Спочатку перська держава ставилася негативно до діяльності азербайджанського уряду, оскільки побоювалася його домагань на «Перський Азербайджан», населення якого в переважній більшості становили азербайджанські тюрки. Однак, коли перський уряд не побачив жодних спроб АДР агітувати азербайджанське населення Персії до возз'єднання з «Кавказьким Азербайджаном», то перські чиновники зробили висновок, що шахсевенські набіги в межах Персії не повторяться [1, с. 431]. У той же час щодо питань про капітуляції, азербайджанські представники наголосили на необхідності скасування капітуляцій як залишку колишніх культурних часів [1, с. 431]. Перські делегати, в свою чергу, заявили, що капітуляції в Персії скасовані і всюди діє «кодекс Наполеона», який змінений відповідно до законів шаріату [1, с. 431].

Комісія з митних, торгових та транзитних справ обговорювала питання звільнення транзитних товарів, що йшли до Персії, від зборів; і питання підвищення мит на бакинську нафту, що ввозилася до Персії [1, с. 431-432]. Також перська місія була зацікавленою у підвищенні курсу азербайджанських грошей у Персії, так як падіння валюти в ціні створювало значні збитки

перським купцям, які мали торгівельні зв'язки з АДР [1, с. 432].

На засіданні поштово-телеграфної комісії розглядалося питання щодо впорядкування телеграфного зв'язку та про вибір франка в якості основної поштово-телеграфної валюти [1, с. 432]. Незважаючи на роботу комісії, проекти відповідних договорів, запропонованих перською місією та азербайджанським урядом, не отримали розгляду на спільному засіданні конференції [1, с. 431-432].

На початку січня 1920 року азербайджанська дипломатична місія виїхала в Персію [1, с. 435]. Перед від'їздом глава перської делегації Сеїд Зієддін Табатабаї спільно з генеральним консулом і бакинським консулом висловив свої найкращі побажання главі азербайджанської місії Аділь Хану Зіатхану та його заступнику Акперу Агі Садихову [1, с. 435].

Аділь Хан Зіатхан ще у вересні 1919 року перед поїздкою до Персії зробив запит у азербайджанського Міністерства закордонних справ, щоб йому надали карти Персії та Кавказу, а також необхідні статистичні дані про населення та економічне життя АДР [1, с. 298]. Крім карт та статистичних даних азербайджанська місія мала при собі урядовий мандат для ведення переговорів з шахським урядом Персії щодо оголошення незалежності АДР та встановлення взаємних добросусідських відносин. Даний мандат наділив азербайджанську місію правом вести необхідні попередні переговори з наступних питань: а) Взаємне дипломатичне представництво та, в першу чергу, представництво Персії – у Баку та Гянджі; та представництва Азербайджану – у Тегерані, Решті, Табрізі, Мешхеді; б) Вироблення загальних положень для подальшого укладення конвенцій щодо торгового, поштово-телеграфного та митного питань; вирішення проблем щодо водних, залізничних та шосейних сполучень; в) Про вжиття взаємних заходів щодо дієвої охорони прикордонних ліній [1, с. 150].

5 січня 1920 р. азербайджанська місія прибула до перського міста Ензелі [1, с. 435], а потім попрямувала до Тегерану, де глава азербайджанської місії та його заступник обмінялися візитами з главою перського уряду Восуг Доуле, з

іншими перськими урядовцями та з усіма іноземними представництвами: Великої Британії, Франції, Османської імперії, Вірменії, Росії і т. д. [1, с. 478].

Приїзд азербайджанських дипломатів у Тегеран збігся «з отриманням телеграми про визнання де-факто незалежності АДР Верховною радою Антанти на Паризькій мирній конференції» [1, с. 478]. Визнання АДР де-факто справило «найсприятливіше враження на всі перські політичні кола і викликало в пресі цілу низку співчутливих статей» [1, с. 478]. Воно стало не тільки знаменною подією для всього мусульманського світу, але й великою політичною подією для самої Персії, так як це офіційно встановлювало між Персією та Росією цілу мусульманську державу-буфер, що забезпечувало Персії від дестабілізації завдяки зовнішнім впливам Громадянської війни в Росії [1, с. 478].

Тим часом, за кілька днів, 14 січня 1920 року в Міністерстві закордонних справ АДР відбувся урочистий захід з нагоди свята визнання незалежності АДР [1, с. 429]. У заході взяли участь дипломатичні представники низки зарубіжних країн. Глава перської місії С. З. Табатабаї проголосив тост на честь незалежних республік Південного Кавказу і висловив упевненість, що «в найкоротший період відбудеться офіційне визнання цих республік і з боку Персії» [1, с. 429].

Для азербайджанської місії одним з важливих аспектів двосторонніх відносин було також культурне гуманітарне співробітництво. Азербайджанська місія в Персії прагнула широко поширювати інформацію про свою країну: місцевому азербайджанському населенню була безкоштовно розповсюджена книга «Азербайджан, його історія, література і політика» Аділь Хана Зіатхана тюркською мовою [1, с. 422].

Результатом азербайджанської дипломатичної місії в Персії стала низка вироблених проектів телеграфних, торгових та інших угод, створення постійного дипломатичного представництва АДР у Тегерані та проект консульства в Тебризі та інших прикордонних та центральних пунктах Персії [1, с. 431]. Також важливим було встановлення залізничного сполучення від Каспію до Індії, яке велося англійськими компаніями. Завдяки залізничним коліям АДР могла отримати вихід на Схід, а Персія – вихід до Європи

[1, с. 478].

У лютому 1920 року в Ензелі азербайджанський уряд заснував свої віце-консульства [1, с. 462]. Від Персії до Баку в лютому також був відправлений перський імператорський віце-консул Мохсін хан Муаедоль Везіре, який в 1920 р. розпочав свою роботу для поліпшення відносин між Персією та АДР [1, с. 464].

20 березня 1920 року стало однією з найважливіших дат в історії АДР - азербайджанський та перський уряди підписали договір про мир та дружбу, в рамках якого перський уряд де-юре визнав АДР як державу [2]. Крім визнання АДР в угоді були прописані такі найважливіші домовленості: 1) Персія визнає незалежність АДР і між країнами встановлюються дипломатичні відносини; 2) країни можуть призначати генеральних консулів, консулів, віце-консулів та консульських агентів; 3) громадяни обох країн мають можливість торгувати на території іншої країни; 4) для громадян обох країн встановлюється обмін поштовими послугами, скасовується низка покарань та підписано конвенцію про видачу злочинців [8, с. 176-177].

Крім того, з метою посилення дружби та стабільності економічних відносин між двома державами було зазначено на необхідності укладання торгових, митних, консульських, поштових, телеграфних та інших договорів. Для розвитку міжнародних відносин передбачалося відкрити дипломатичні представництва - посольства АДР та Персії в Тегерані та Баку [7, р. 361].

Згідно з договором, дипломатичні представництва були відкриті як у Баку, так і в Тегерані. А. Х. Зіатхан був призначений послом АДР у Персії. На відкритті азербайджансько-перської конференції С. З. Табатабаї та М. Ю. Джафаров виступили з промовою та наголосили на важливості зміцнення економічних та політичних відносин між двома країнами. Переговори між АДР та Персією, що продовжувалися протягом 1920 р., призвели до підписання угод про телеграфну, торгову, митну, судову, транзитну та консульську конвенції [7, р. 361].

Азербайджансько-перські угоди були ратифіковані парламентом АДР 15

квітня 1920 року. У результаті, як заявив на засіданні парламенту міністр закордонних справ АДР Ф. Хойський, з Персією було підписано шість угод, які започаткували дружню співпрацю двох країн [8, s. 177]. Персія стала першою державою, що де-юре визнала АДР. На цьому етапі розвиток зовнішньополітичних відносин АДР і Персії можна вважати завершеним, оскільки 28 квітня 1920 року держава АДР впала – на її територію увійшли війська Радянської Росії, і, взявши Баку, проголосили Азербайджанську Радянську Соціалістичну Республіку, що стала частиною СРСР до 1991 року.

Висновки. У висновках щодо проведеного дослідження варто зазначити про те, що азербайджансько-перські відносини мали суттєвий вплив на становлення територіальної цілісності Азербайджанської Демократичної Республіки (АДР) у 1918-1920 роках, проте цей вплив був неоднозначним і суперечливим. Спочатку Іран відмовлявся визнавати незалежність Азербайджану та прагнув утворити конфедерацію, що відображало прагнення зберегти свій вплив у регіоні та не допустити утворення незалежної держави на північних кордонах своєї держави, оскільки АДР в подальшому могла претендувати на території «Іранського Азербайджану». Це створювало додаткові труднощі для молодого АДР у визнанні своєї незалежності на міжнародній арені та забезпеченні територіальної цілісності.

Проте, важливим зрушенням стало юридичне визнання незалежності АДР Персією у 1920 році. Це свідчило про певне покращення відносин між двома країнами та відкривало нові можливості для дипломатичної взаємодії і співпраці. Однак, незважаючи на це визнання, Персія не надала військової підтримки Азербайджану в критичний момент, коли на його територію вторглися радянські війська. Відсутність військової допомоги з боку Персії стала однією з причин швидкого падіння АДР та її окупації радянськими силами в 1920 році.

Відтак, незважаючи на те, що азербайджансько-перські відносини мали потенціал і могли посприяти зміцненню незалежності та територіальної цілісності АДР, їх реальний вплив був обмежений і не забезпечив належного

рівня підтримки у вирішальні моменти історії. Це підкреслює складність відносин між Персією та Азербайджаном протягом історії, що обумовлено розмитою етнодемографічною ситуацією в регіоні та наявністю складного регіону під назвою «Іранський Азербайджан», який й досі є предметом суперечок між сучасними урядами Ірану та Республіки Азербайджан.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Азербайджанская Демократическая Республика (1918-1920). Внешняя политика (Документы и материалы) [Электронный ресурс] // Баку: Изд-во «Азербайджан». – 1998. – с. 632. – Режим доступа до ресурсу: <https://anl.az/el/Download/2017/03/2-760465.pdf>.
2. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. V cild (1900-1920-ci illər) [Электронный ресурс] // Bakı, “Elm”. – 2008. - səh. 604-610. – Режим доступа до ресурсу: <https://axc.preslib.az/az/page/5mDSUachFP>.
3. Azərbaycan Cümhuriyyəti Hökumət qanun və binagüzarlıqları məcmuəsi, 1919, №1 [Электронный ресурс] // Azərbaycan Cümhuriyyəti. – 1919. – Режим доступа до ресурсу: <https://axc.preslib.az/az/page/iKYoaVNIso>.
4. Ahmadi H. "The Clash of Nationalisms: Iranian Response to Baku's Irredentism". In Kamrava, Mehran (ed.). The Great Game in West Asia: Iran, Turkey and the South Caucasus. [Электронный ресурс] / Hamid Ahmadi // Oxford University Press. – 2016. – pp. 102-140. – Режим доступа до ресурсу: <https://ru.scribd.com/document/559628511/Mehran-Kamrava-The-Great-Game-in-West-Asia-Iran-Turkey-and-the-South-Caucasus-2017>.
5. Rezvani B. Ethno-territorial conflict and coexistence in the caucasus, Central Asia and Fereydan: academisch proefschrift [Электронный ресурс] / Babak Rezvani // Amsterdam: Amsterdam University Press. – 2014. – 356 p. – Режим доступа до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/235919107_Ethno-territorial_Conflict_and_Coexistence_in_the_Caucasus_Central_Asia_and_Fereydan.
6. Lenczowski G. Russia and the West in Iran, 1918-1948: A Study in Big-power Rivalry [Электронный ресурс] / George Lenczowski // Ithaca, New York:

Cornell University Press. – 1949. – 386 p. – Режим доступу до ресурсу: https://books.google.com.ua/books/about/Russia_and_the_West_in_Iran_1918_1948.html?id=Te1tAAAAMAAJ&redir_esc=y.

7. Yusifova S. The Recognition Of The Independence Of Azerbaijan Democratic Republic In Paris Peace Conference And The Attitude Of Iran [Электронний ресурс] / Shabnam Yusifova // Mediterranean Journal of Social Sciences. – 2014. - pp. 355-364. – Режим доступу до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/271104750_The_Recognition_Of_The_Independence_Of_Azerbaijan_Democratic_Republic_In_Paris_Peace_Conference_And_The_Attitude_Of_Iran.

8. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti Ensiklopediyası. I cild. [Электронний ресурс] // Bakı: Lider Nəşriyyat. – 2004. – 440 səh. – Режим доступу до ресурсу: https://turuz.com/storage/Dictionary/2017/0843-1-Azərbaycan_Xalq_Cumhuriyyəti_Ensiklopediyası-1-Bakı-2004-471s.pdf.

9. Fatemi N. Diplomatic History of Persia, 1917-1923: Anglo-Russian Power Politics in Iran [Электронний ресурс] / Nasrollah Saifpour Fatemi // Literary Licensing, LLC. – 2013. – 348 p. – Режим доступу до ресурсу: https://books.google.com.ua/books/about/Diplomatic_History_of_Persia_1917_1923.html?id=NWpFmwEACAAJ&redir_esc=y.

10. Quliyev V. Azərbaycan Paris sülh konfransında (1918-1920) [Электронний ресурс] / Vilayət Quliyev // Ozan. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: https://history.az/pdf.php?item_id=20111201125922638&ext=pdf.

11. Ömərov V. ADR-İran münasibətləri [Электронний ресурс] / Vahid Ömərov // Azərbaycan Ruznaməsi. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <http://azerbaycan-ruznamesi.org/2021/05/28/adr-iran-munasib%C9%99tl%C9%99ri/>.

**ДО ПИТАННЯ ПРО ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖІ ТА ІСТОРИЧНИЙ ЗМІСТ
НОВІТНЬОГО ЧАСУ**

Мінаєв Андрій В'ячеславович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Мінаєва Тетяна Василівна,
кандидат історичних наук, завідувач науково-дослідного
експозиційного відділу новітньої історії краю
Чернівецький обласний краєзнавчий музей

Анотація: Авторами розглянуті деякі проблеми періодизації всесвітньо-історичного процесу, зокрема, пов'язані з визначенням спільних для різних регіонів світу історичного змісту та хронологічних меж доби Новітнього часу. Висунуто пропозицію для пошуку відповідей на поставлені питання використовувати явища і тенденції, пов'язані з поняттями «колоніалізм» та «модернізація», а також запровадити концепт «ранній Новітній час» на позначення перехідного періоду між добою Нової і Новітньої історії. Хронологічно ранній Новітній час пропонується вважати таким, що збігається з добою «холодної війни».

Ключові слова: методологічні проблеми історії, періодизація всесвітньо-історичного процесу, Новий час, Новітній час, перехідні періоди, концепт «ранній Новітній час», модернізація, колоніалізм, доба «холодної війни».

Періодизація історичного процесу становить особливий вид систематизації історичного матеріалу, спрямованої на умовний поділ історичного перебігу на більш або менш тривалі відрізки часу – періоди. Попри те, що евристичний та педагогічний потенціали такої систематизації не можуть бути поставлені під жоден сумнів, практичне застосування методу висуває перед науковцями певні проблеми. Суть двох із них сформулював В. Грін:

- по-перше, існують «... різні стратегічні підходи до написання всесвітньої історії. ... У рамках комплексного підходу основна увага зазвичай приділяється найрозвинутішим і найскладнішим суспільствам... Інтегрована всесвітня історія дозволяє історикам використовувати спільні рушійні сили змін для пояснення історичного процесу, полегшуючи тим самим виявлення універсальних епохальних рубежів. Регіональна стратегія охоплює більшу кількість народів світу протягом більш тривалих періодів часу незалежно від того, чи ці народи функціонували в рамках еволюційного мейнстриму або на деякій відстані від центрів цивілізації»;

- по-друге, «... визначення меж періодів зазвичай набувало двох форм. Одна з них зосереджена на поєднанні сил, інша – на провідному секторі. Підхід, заснований на поєднанні сил, виявляє збіг безлічі важливих подій в один момент історії. ... Підхід, заснований на провідному секторі, концентрує увагу на одному переважному джерелі змін, який справляє вирішальний вплив на всі інші» [1, р. 100-102].

Перша проблема ускладнюється тим, що наявна сьогодні періодизація всесвітньої історії, попри свій очевидний європоцентризм [див. докл: 2, с. 134-136], є повністю усталеною (принаймні щодо назв та, меншою мірою, хронологічних меж таких великих історичних періодів як «Античність», «Середньовіччя» та «Новий час»). За влучним висловом В. Гріна, ця «... періодизація... пронизує наші звички мислення; вона визначає межі; вона породжує багато абстракцій, які підтримують професійний дискурс. Вона визначає, як ми зберігаємо образи та як сприймаємо початок, середину та кінець речей» [1, с. 99-100].

Значно менш усталеними в науковому обігу є поняття «Новітній час» та відповідно, позначуваний ним період всесвітньої історії; отже, й методологічні питання, що стосуються хронологічних меж та історичного змісту Новітньої історії наразі залишаються полемічними. Варто відзначити, що англійська історична традиція виділяє «сучасну епоху» (Contemporary Age), що починається з 1945 року; німецькомовна – «[наш] час» (Zeit), відраховувати

який зазвичай починають від закінчення Першої світової війни; франкомовна - «нинішню епоху» (époque contemporaine), яка охоплює весь період після Французької революції; що ж до радянської / пострадянської історіографії, то вона виявилася найближчою саме німецькій історичній традиції, виділивши «Новітній час», який первинно розпочинався в 1917 р. [3, с. 71]. Як відомо, відбулося це у зв'язку з проголошенням Жовтня 1917 р. «головною подією ХХ ст.», яка розпочала загальну кризу капіталізму як світової системи і поступовий перехід світу до соціалізму як «першої фази комунізму» [4, с. 141-142]. Логіка прихильників формаційного підходу була очевидною: історичним змістом доби Нової історії є формування та затвердження капіталізму, який на межі ХІХ і ХХ ст. перейшов у «останню» - кризову, імперіалістичну – фазу, що неминуче зміниться першою фазою комунізму – соціалізмом. Однак, ця схема не спрацювала не лише тому, що «світова соціалістична система» розвалилася наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., програвши «холодну війну» Заходу, але й тому, що і до того слабо відповідала історичній дійсності. За справедливим зауваженням І. Ковальченка, марксистська характеристика розвитку капіталізму справедлива лише для ХІХ – першої третини ХХ ст. і поширювати її на капіталізм другої половини ХХ ст. безпідставно [5, с. 5]. І справа не лише в помилковості тези про «абсолютне зубожіння робітничого класу по мірі розвитку капіталізму», спростованої західною «державою добробуту» у післявоєнну добу. Власне, спираючись на досвід чисельних історико-політичних дискусій про природу радянських держави і суспільства, можна стверджувати, що називати їх «соціалістичними» (у марксистському розумінні, яке для керівників СРСР було єдино прийнятним) є сумнівним. Існує чимало запропонованих в ході цих дискусій термінів (*«деформована радянська держава», «державний капіталізм», «буржуазне суспільство без буржуазії», «суперетатизм», «індустрiopолітаризм», «індустріальний феодалізм» та ін.*), які при всій суперечливості більшою мірою відображають особливості та тенденції радянського розвитку, ніж надто розмита різним історичним контекстом

дефініція «соціалізм» [6, с. 76-77]. Економічна політика СРСР та інших «соціалістичних» держав, попри суб'єктивне сприйняття комуністами цих країн себе як «будівничих соціалізму та комунізму», об'єктивно була спрямована на індустріальну модернізацію (тільки не в ліберально-ринковій, а в крайньо-етатистській формі).

Після 1991 р., коли марксизм-ленінізм як державна ідеологія та методологія історії потерпів крах, Новітній час у пострадянській історіографії (в тому числі в Україні) почали відраховувати від початку чи закінчення Першої світової війни. Утім, можна констатувати накопичення пов'язаних з виділенням цього періоду методологічних питань, які можна звести до двох наступних:

- чи варто виділяти Новітню добу як окремий історичний період?

- якщо варто, то якими можуть бути історичний зміст та обумовлені ним хронологічні межі Новітнього часу, спільні для розвитку країн «Центру» та «Периферії»?

Відповідь на *перше питання* залежатиме від того, чи визнаємо ми наше сьогодення (або, принаймні, відносно нещодавнє минуле) часом, що належить до тієї ж епохи, у якій жив Наполеон I, або навіть О. Кромвель (залежно від того, до якої саме версії хронологічних меж раннього Нового часу ми пристанемо). Дійсно, існує обгрунтована точка зору, що відрізок часу від Першої світової війни до останнього десятиліття ХХ ст. – не Новітній час, а лише третій (новітній) період Нової історії [див. докл: 4, с. 147-148]. Однак, якщо такі епохальні події як деколонізація, виникнення біполярної системи міжнародних відносин часів «холодної війни», поява ядерних енергетики і зброї, вихід людства у космос та, зрештою, «інформаційна революція» не є вагомими підставами виокремити принаймні частину ХХ ст. в самостійну епоху всесвітньої історії, то якими ж взагалі мають бути вагомими підстави? Тому думка авторів даної розвідки щодо цього однастайна: зміни, які пережило людство в ХХ ст. є надто грандіозними для того, щоб відносити цю добу до Нового часу.

Друге питання є значно складнішим для отримання однозначною

відповіді. На наш погляд, проблема, пов'язана з необхідністю визначення спільних історичного змісту та хронологічних меж Новітньої історії для різних регіонів світу (насамперед, для країн Заходу та Сходу) потребує комбінування різних підходів до всесвітньо-історичного процесу, бо критерієм для такого визначення має виступати не якась одна глобальна тенденція, а лише їхня сукупність. При цьому авторами цієї розвідки пропонується запровадження у науково-методологічний обіг концепту «ранній Новітній час» (за аналогією з «раннім Середньовіччям» чи «раннім Новим часом») [2, с. 141; 7, с. 170]. Цей концепт базується на ідеях щодо т.зв. «проміжних зон», або перехідних періодів від одного етапу історичного розвитку до іншого, коли порушується рівновага наявної системи [8, с. 46]. За вдалою думкою одного з істориків, такі «проміжні зони» одночасно належить і до епох, що минають, і до епох, що насуваються, а тому їх варто досліджувати під трьома кутами зору: як логічне та історичне завершення попередньої епохи, як час зародження і перші кроки інших відносин, структур, інститутів, і як особливі «перехідні періоди», для яких притаманні специфічні змішані відносини [8, с. 47]. Отже, сенс концепту «ранній Новітній час», на нашу думку, має полягати, зокрема, в наступному: так само, як переходи від Античності до Середньовіччя та від Середньовіччя до Нового часу були тривалим історичним процесом, розтягненими на кілька століть і відзначалися єдністю та протиборством елементів старого (що поступово відмирало) та нового (яке визрівало та з часом витисняло старе), так і перехід від Нового часу до Новітнього не можна мислити як якийсь одномоментний акт, оскільки він затягнувся (звісно, не на століття, але все ж на десятиліття) і являв (чи досі являє) складний період діалектичного співіснування старого з новим.

Зрозуміло, що серед істориків є поширеною точка зору, що між Новою та Новітньою історією немає такого розриву, як між Античністю та Середньовіччям, або Середньовіччям і Новим часом [див., напр.: 9, с. 90], у тому числі й через неспівставні часові масштаби. Однак на таке зауваження можна висунути контраргумент: упродовж всього існування людського

суспільства історичний час демонструє постійну й стійку тенденцію до свого скорочення. З цього приводу свого часу найкраще сказав С. Капіца: *«Тривалість історії Стародавнього Єгипту становить 3 тис. років, закінчилася вона 2700 років тому, і мірою історії так само, як у Китаї, там були династії. ... Римська імперія проіснувала 1500 років і розпалася 500 років тому, а мірою історії були правління окремих королів або імператорів. Нинішні імперії виникали за століття і розпадалися, вже на нашій пам'яті, за десятиліття. Так скорочувалася міра історичного розвитку і прискорювався хід світової історії, яка нині досягла межі свого стрімкого бігу. ... історичний процес, який ще в Середні віки займав сотні років, нині визначається не плином історичного часу, а практично ефективним часом життя людини або ж ще меншим часовим масштабом конкретних політичних рішень»* [10]. Ситуація, в якій впродовж життя одного покоління можуть прийти і піти цілі епохи, дає підстави вважати, що десятиліття Новітньої історії за історичною вагою можуть бути співставлені зі століттями Середніх віків та тисячоліттями Античності.

На нашу думку, відповідь на питання щодо історичного змісту та хронологічних меж раннього Новітнього часу може бути знайдена на перехресті дефініцій *«колоніалізм»* та *«модернізація»*.

Колоніалізм. Формування та еволюція світової колоніальної системи стали ключовою тенденцією в динаміці історичного розвитку світу в добу Нового часу: в цій системі метрополії (Захід) та залежні країни (Схід та ін.) вперше в історії утворили єдину світову економіку на основі єдиного світового ринку. Це кардинально змінили соціальну, економічну та політичну картину світу: провідні держави Заходу перетворилися на головних світових політичних акторів – колоніальні імперії, тоді як країни Африки, Сходу, Латинської Америки стали об'єктами колоніальної експансії, яка зруйнувала їхні традиційні державність та соціальні структури. Наприкінці XIX – на початку XX ст. колоніалізм як світова система вступив у смугу кризи, однак достатньо успішно пережив і «пробудження Азії», і Першу світову війну, а остаточний його розпад розтягнувся на другу половину XX ст.

Модернізація. З точки зору авторів модернізаційних теорій, єдиним способом ефективного розвитку для країн не-західного світу є повторення шляху, пройденого Заходом, тобто послідовний перехід від доіндустріальної стадії розвитку до індустріальної та постіндустріальної. Основним змістом історії Нового часу крізь призму цих теорій є зародження, становлення та утвердження індустріальної (ліберально-промислової) цивілізації, тобто процес, який аж ніяк не завершився ані до, ані після Першої світової війни, а дотягнувся аж до останнього десятиліття ХХ ст. [4, с. 147-148]. Про початок же доби власне Новітнього часу для країн Заходу можна говорити лише після завершення Другої світової війни, а для інших країн (окрім, хіба що Японії) - взагалі з 90-х рр. ХХ ст. і пов'язано це з тим, що історичним змістом Новітньої історії є процес формування постіндустріального суспільства [4, с. 147-148]. Отже, для не-західного світу принаймні до 1990-х рр. тривав процес утвердження індустріального суспільства, а значить – доба не Новітнього, а лише Нового часу.

На нашу думку, ранній Новітнім час – це доба «холодної війни» [7, с. 171-172]. Звісно, не можна не погодитись із справедливістю твердження про те, що історичний зміст розвитку в цей час у різних регіонах світу важко узгодити, бо перед ними стояли різні завдання: в той час як країни Заходу вже переходили до постіндустріального (інформаційного) суспільства, країни Сходу та Африки лише намагались долати колоніальну спадщину й будувати суспільство індустріальне. Але саме доба «холодної війни», мабуть, найбільше підходить під визначення перехідної як час, де тенденції, пов'язані з поєднанням змісту понять «колоніалізм» та «модернізація» проявилися найвиразніше. Власне, всі колоніальні, напівколоніальні та залежні країни після здобуття чи відновлення незалежності в постколоніальну добу тією чи іншою мірою та з різним успіхом пройшли процеси модернізації, намагаючись пришвидшено подолати історичний шлях розвинутих індустріальних країн. Отже, для них саме доба «холодної війни» стала і часом розпаду світової колоніальної системи, і наймасштабнішою епохою модернізації в їхній історії.

При цьому, наприклад, особливістю модернізаційних процесів частини не-західних країн було те, що їхній перехід до індустріальної цивілізації супроводжувався впровадженням елементів постіндустріального (інформаційного) суспільства, що неможливо собі уявити в Новий час.

Отже, саме доба «холодної війни» може сприйматись як історично перехідний період, упродовж якого в різних сферах співіснували у протиборстві елементи старого і нового, а саме:

- *колоніалізму*, який після Другої світової війни вступає у час свого остаточного занепаду і впродовж «холодної війни» припиняє існування та *неоколоніалізму* як форми збереження опосередкованої залежності екс-колоній від колишніх метрополій та транснаціональних корпорацій (ТНК);

- *імперіалізму*, що проявлявся у спробах колишніх світових імперій зберегти свій максимальний вплив на міжнародній арені та *неоімперіалізму* як протиборства двох конкуруючих проектів глобалізації (радянського та північноамериканського), об'єднаних навколо, відповідно, двох моделей індустріального суспільства;

- *доіндустріального, індустріального і постіндустріального* суспільств в різних точках планети. При цьому варто підкреслити діалектичний характер поєднання в межах основного історичного змісту раннього Новітнього часу процесів деколонізації та модернізації. По-перше, розпад колоніальних імперій та відмова від експансіоністської політики колишніх імперіалістичних держав стимулювали в них черговий етап модернізації – структурні зміни шляхом залучення здобутків науково-технічної революції, що прискорило перехід Заходу від пізньоіндустріального до постіндустріального суспільства. По-друге, колишні колонії, напівколонії та залежні країни, здобувши політичну незалежність, одразу ж приступили до політики модернізації з метою інтеграції в індустріальну цивілізацію, обираючи одну з двох моделей. При цьому, ставши на шлях наздоганяючого розвитку, чимало хто з них дійсно почав розвиватись темпами значно швидшими, ніж колись країни Заходу (Іран часів «білої революції», КНР після 1980-х рр., Південна Корея, Тайвань, Сінгапур останньої

чверті ХХ ст. та ін.). По-третє, «неоімперіалізм» СРСР та США в ході «холодної війни» активно сприяв процесам деколонізації й підштовхував нові держави до вибору геополітичного союзника та, знову ж таки, орієнтації на одну з двох моделей індустріальної модернізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. William A. Green. Periodizing World History. *History and Theory*. Vol. 34. No. 2. Theme Issue 34: World Historians and Their Critics (May, 1995), p. 99-111.

2. Мінаєв А.В., Мінаєва Т.В. Про деякі методологічні проблеми історії країн Сходу. *Вісімдесят шості економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції* (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 28-29 травня 2024 р.) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. С. 134-142.

3. Крылов А.О. Раннее Новое время как исторический период в мировой и отечественной историографии. *Манускрипт*. 2020. Том 13. Выпуск 2. С. 71-77.

4. Сич О.І., Мінаєв А.В. Новітня історія: зміст поняття та хронологічні межі (семінар кафедри історії нового та новітнього часу, 9 жовтня 2012 р.). *Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність «Історія*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. Вип.15. С.141-153.

5. Ковальченко И.Д. Теоретико-методологические проблемы исторических исследований. Заметки и размышления о новых подходах. *Новая и Новейшая история*. 1995. №1. С. 3-33.

6. Мінаєв А.В. До проблеми термідоріанського етапу Російської революції 1917 року. *Історична панорама: Науковий збірник ЧНУ. Спеціальність «Історія»*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. Вип. 25. С. 72-89.

7. Мінаєв А.В., Мінаєва Т.В. До питання про синхронізацію хронологічних меж та історичного змісту розвитку країн Заходу та Сходу в Новий і Новітній час. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*.

Випуск 62: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 13 – 14 червня 2024 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2024. С. 166-174.

8. Хут Л.Р. К вопросу о так называемых «промежуточных зонах» в периодизационных системах всемирной истории. *Вестник Адыгейского государственного университета*. 2006. №1. С. 46-48.

9. Полиновская Е.А. Современные подходы к изучению новейшей истории стран Запада. *Сибирский педагогический журнал*. 2013. №1. С. 89-93.

10. Капица С.П. Об ускорении исторического времени. *Новая и Новейшая история*. 2004. №6. С. 3-16.

LITERATURE

ХУДОЖНЯ КНИГА ЯК ТРЕНАЖЕР МЕНТАЛЬНИХ ПАТЕРНІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ (ЗНАЧЕННЯ КУРСУ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Данильчук Ольга Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет кораблебудування
ім. адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

Вступ.

Продовжуючи проблему терапевтичної функції курсу «Історія зарубіжної літератури», яку було порушено нами в попередніх роботах, наголосимо на бібліотерапії як основі викладання предмету й підкреслимо значну роль викладача в проведенні психотерапії зі студентами, які перебувають у складних психологічних умовах і потребують допомоги. Для такої роботи можуть бути задіяні, наприклад, літературні гуртки для спільного читання книжок з терапевтичною спрямованістю.

Крім того, в одній із робіт ми також наголошували на збільшенні в останні роки кількості свідомих читачів, які завдяки читанню художньої літератури прагнуть зрозуміти суспільно-історичні процеси, які відбуваються зараз у світі. У цій статті ми б також хотіли продовжити порушену тему свідомого читання художніх творів сьогоденними студентами, але поглянути на проблему дещо з іншого ракурсу: з'ясувати, чому бажання читати в деяких студентів інколи взагалі відсутнє, і що робити викладачу, щоб таке бажання з'явилося.

Ціль роботи.

Отже, мета роботи полягає у відборі літератури, яка, на наш погляд,

найбільше відповідає своїм терапевтичним і мотивуючим функціям і читання якої в складні психологічні періоди життя людини може відіграти для неї функцію «рятівного круга».

Завданнями роботи є формування деяких принципів-порад викладачам, які прагнуть залучити своїх вихованців до читання художньої літератури і зробити таким чином освіту більш якісною.

Ми зробили добірку книжок, з якими, на наш погляд, варто ознайомитися кожному, особливо тим, хто перебуває в складній життєвій ситуації, або ж бажає розширити свою свідомість шляхом долучення до скарбниць світової літератури.

Завдання – формувати добірки терапевтичної й мотивуючої літератури – пропонуємо ставити перед собою кожному викладачу, якщо в нього є для цього необхідні знання й бажання застосовувати нові методи викладання – бібліотерапію.

Матеріали та методи дослідження.

Матеріалами для нашого дослідження стали праці з літературознавства та психології таких авторів, як Donald Thomas, Will Brooker, David C. Kidd, Emanuele Castano, В. Бушанський, Т. Гаврилів, О. Ничко, Г. Костюк, Ю. Косач, Н. Михальська, В. Скуратівський, Б. Щавурський, Е. Берн, Дж. Діспенза, Дж. Кехо та багато інших.

Літературознавчі методи: метод систематизації та узагальнення літературно-критичного досвіду і проблемно-описовий метод.

Соціально-психологічні методи: метод опитування і метод прогнозування.

Як відомо, література – один з найважливіших видів мистецтва, що має вагоме значення для розвитку суспільства. Вона допомагає людині розуміти навколишній світ, аналізувати себе, співчувати іншим людям, робити життя красивішим, спрямовувати до істини й добра.

Відтак, книга – це не тільки дозвілля, а й формування особистості:

- Читання покращує працездатність.

Чим більше людина читає, тим швидше їх мозок звикає до концентрації й

допомагає їй довше залишатися зосередженою, а значить працювати швидше й ефективніше.

- Читання робить людину менш навіюваною.

Нейробіолог Маріанна Вулф у своїй книзі «Пруст і кальмар. Нейробіологія читання» [1] науковими фактами підтверджує, що читання задіює ті області мозку, які включаються при отриманні реального досвіду.

Люди, які читають, краще бачать причинно-наслідкові зв'язки і складніше піддаються навіюванню, оскільки в них є навичка переробки та осмислення отриманої інформації.

- Читання допомагає будувати стосунки.

Згідно з дослідженням, опублікованим у британській газеті “The Guardian” [Там само], читання посилює не тільки логічне мислення, але й емоційний інтелект – покращує здатність розуміти емоції інших людей. Сьогодні це особливо важлива для розвитку та побудови стосунків навичка.

Глобальна цифровізація робить людей інколи самотніми, вони прагнуть спілкуватися з іншими не в реальному житті, а через екран монітора. Кліпове мислення забирає здатність глибоко відчувати й співпереживати, швидко переключаючи увагу. Читання художньої літератури повертає здатність до емпатії.

Такої точки зору дотримується й професор когнітивної психології Університету Торонто Кіт Оутлі. За його словами, читання художньої літератури дає можливість зіткнутися зі значною кількістю особистостей і зрозуміти, на чому базується їхнє сприйняття світу.

- Читання «омолоджує».

Щоб залишатися в контексті прочитаного, людина активно задіює робочу пам'ять. Під час читання їй доводиться запам'ятовувати великі пласти інформації, паралельно систематизувати та аналізувати їх.

Згідно з дослідженням, проведеним американським ученим Робертом Вілсоном, люди похилого віку, які протягом життя читали книги, страждають порушеннями пам'яті на 32% рідше за тих, хто цього не робив. А люди, які не

читали зовсім, втрачають пам'ять на 48% швидше за тих, хто читав хоча б зрідка. По суті, постійне читання підтримує мозок у тонусі й запобігає когнітивним порушенням, які виникають у літньому віці.

Відомо, що літературні герої для читачів інколи бувають складними й непередбачуваними, вони змушують розмірковувати та співпереживати. На відміну від науково-популярних сюжетів, які потребують залучення логічного мислення до розуміння прочитаного, літературні сюжети тренують у читача соціальне розуміння.

Моделі психологічної поведінки – це базовий принцип, який може бути сформовано у слухачів курсу «Історія зарубіжної літератури». Тим більше, що вміння поставити себе на місце іншої людини, як вважається, стало зараз основним еволюційним напрямком розвитку людського інтелекту. У цьому сенсі якісна художня література серйозно допомагає в процесі еволюції людського розуму. Література виконує роль своєрідного тренажера, на якому людина може відточити це вміння. Читачі якісної художньої літератури справляються зі складними життєвими ситуаціями набагато краще, ніж читачі інших літературних жанрів.

Це довели в серії своїх наукових експериментів американські соціологи Девід Кідд та Емануеле Кастано з Нової школи соціальних досліджень (Нью-Йорк) [2]. Соціологів зацікавив вплив літератури на людей. Основна гіпотеза, на якій вони будували свій науковий експеримент, полягала в наступному. В якісній художній літературі персонажі описуються дуже життєво, у них складні, інколи неоднозначні характери. Розшифрувати їхні мотиви та моральні принципи буває не завжди просто. Щоб зрозуміти переживання таких героїв, читач має підключити певні психологічні навички, спробувати вжитися в роль того чи іншого персонажа. Вчинки літературних героїв часто несподівані для читача, а інколи й зовсім непередбачувані. Зустріч з такими персонажами формує простір для творчої уяви читача. Читання художньої літератури, де діють цілком достовірні персонажі, нагадує тренажер, у якому читач удосконалює свої навички розуміння людської природи. Схематичний персонаж

із низькопробних романів такої можливості не надає, як і науково-популярна література, – у них інша соціальна функція.

Якщо якісна белетристика зі складними достовірними героями вчить читача розуміти ситуацію, розбиратися в переживаннях інших людей, змушує ставити себе на місце іншого – це і є моделі психологічної поведінки. Вважається, що саме вміння поставити себе на місце іншого робить людину людиною. Оскільки якісна література сприяє формуванню цих навичок, то саме вона виховує в людях людське.

В експерименті порівнювалася першокласна белетристика з науково-популярними уривками, в інших випадках – з бестселерами (фантастика, любовні романи). З'ясовувалось, чи впливає якість і жанр літератури на вбудовану у свідомість модель психологічної поведінки. Тести вчених допомогли оцінити здатність індивіда розуміти мотиви та емоційний стан інших людей.

Результати тестів показали, що якісна белетристика менше сподобалася читачам, ніж популярна література, натомість читачі визнали її більш художньою, кращою в літературному відношенні. Також для першокласної белетристики вищим виявився ступінь залучення читача до дії.

Та найважливіше, що з читачів першокласної літератури результати всіх тестів на розуміння людської поведінки виявилися вищими. Який би уривок не читав опитуваний – науково-популярний, любовний, фантастику, – все одно з тестами він справлявся гірше, ніж той, хто прочитав якісний літературний текст.

Контрольна група – ті, хто нічого не читав, – впоралася з тестами приблизно так само, як і читачі популярних бестселерів.

Це показує, що якісна література активує ментальні процеси, залучені до соціальних взаємодій. Чим кращим є художній текст, запропонований читачеві, тим сильнішим є його ефект.

У своїх висновках автори зосередилися на тому, що якісна література так чи інакше пов'язана з моделлю психологічного стану людини. Це означає, що якісна література необхідна суспільству, вона тренує вміння розуміти та

враховувати мотиви своїх одноплемінників.

Отже, чи це не основне завдання навчання? Чи не цього людство прагне виховати в дітях? Ґрунтовно обмірковуючи це дослідження, зовсім по-іншому можна побачити шкільні та вузівські уроки літератури, зрозуміти їхні цілі, завдання та значущість.

За нашою статистикою, студентів, які вважають за краще на дозвіллі читати, з кожним роком стає все менше. Найприємнішим способом відпочити для 79% студентів 1 і 2 курсів, на яких викладається курс «Історія зарубіжної літератури», є перегляд фільмів та серіалів, а художня література займає лише 28% опитаних. Деякі студенти вважають, що читати книги – це нудно, і вибирають розваги простіше. Тим часом навчитися отримувати задоволення від читання нескладно.

Що ж робити викладачу, коли студентові нудно читати книги? Як привчити людину витратити час на читання, коли навколо так багато відволікаючих факторів?

Пропонуємо низку порад, з якими, на нашу думку, варто ознайомитися кожному, хто бажає присвятити читанню більше часу.

- Набратися сил.

Студент, який з ранку до вечора «вбирав знання» в навчальному закладі чи весь день працював, береться за читання, не маючи жодного бажання це робити. Його мозок, який втомився від стресу і навантажень, в обох випадках не дозволить отримати задоволення навіть від найцікавішого роману. Тож, перш ніж долучитися до світу літератури, треба спочатку відпочити й виспатися. Ефект від читання книги в спокійній обстановці буде зовсім іншим.

Але й буває, що людина перебуває в бадьорому настрої, але при цьому також не отримує задоволення від читання. У такому разі, можливо, вона обрала не ту книгу. Якщо це література не з навчання або роботи, не варто себе змушувати читати, якщо книга не подобається. Важливо з самого початку розібратися, що саме б хотілося почитати. А викладачу в такому разі не слід соромитися ставити запитання студентові, які книги йому подобаються. Така

співбесіда обов'язково допоможе з вибором відповідних книг. Крім того, можна дізнатися, що читають цікаві для студента відомі люди: раптом йому також щось з цього сподобається?

З питанням «що зараз читає молодь?» викладачу можна звернутися й до своїх читаючих друзів, продавців у книгарнях і співробітників бібліотек.

- Підключати додаткову мотивацію.

Якщо викладач дізнався, що на книжковій полиці студента вже зібралася купка новеньких книг, але читання постійно виявляється в самому кінці списку його повсякденних справ, то треба порадити йому знайти для себе мотивацію в читанні. Можливо, час зробити перший крок до організації сімейного читання та відвідування книжкових клубів. Секрет простий: залучаючи до процесу читання інших людей, вже не можна так легко відмовитися від своїх намірів почитати книгу разом зі своїми близькими чи друзями з клубу.

- Використовувати «секретні прийоми».

Іноді за нудьгою ховається невміння правильно читати. Ті, кого в дитинстві насильно змушували робити це якнайчастіше й швидше, страждають найбільше. Але так чи інакше у дорослому житті людині доводиться вивчати певну літературу, необхідну для навчання чи роботи. Тож, у такому разі варто спробувати перехитрити свій мозок, який звик до того, що читання – це важко й нудно. Наприклад, розбити великий текст на частини й заохочувати себе невеличкими, суто символічними, але приємними подарунками. Або нагадати собі, навіщо потрібна інформація, що міститься в книзі, і які переваги можна отримати, розібравшись у непростій темі.

- Від малого до великого.

Мета багато читати – цілком досяжна. Рекомендується читати не менше 30 хвилин на день, але якщо це поки не вдається, можна почати з 10 хвилин й поступово збільшувати час. Якщо порахувати – усього півгодини читання в день призводять до двох прочитаних книг у місяць і до 24 прочитаних книг на рік.

- Читати перед сном або вранці.

Варто вибирати комфортний для себе час доби.

Якщо подобається лягати пізніше, то краще читати ввечері. Тим більше, що читання паперової книги перед сном може стати відмінними ліками від безсоння. Книга, на відміну від гаджетів, не є джерелом штучного синього кольору й не знижує вироблення мелатоніну.

Якщо ж людина віддає перевагу ранньому пробудженню, можна присвячувати читанню кілька хвилин вранці. Відтак, мозок налаштовується на робочий режим – отримує «їжу» для обробки.

- Запам'ятовувати прочитане.

Якщо спочатку складно фокусувати увагу, слід виділяти олівцем основні деталі прочитаного і переказувати їх самому собі. Підкреслюючи щось у тексті, людина дає мозку сигнал сконцентруватися.

- Звичка до навантажень.

Якщо людині дуже нудно читати, слід поспостерігати за собою. Можливо, вона просто занадто повільно читає, оскільки мозок – це найпотужніша машина, якій потрібен певний рівень навантаження. Чим складніше завдання людина перед ним ставить (читає більше, швидше, складніші тексти), тим більше він розвивається навіть на рівні фізіології – збільшується кількість нейронних зв'язків, білої та сірої речовини. Тому його можна й потрібно привчати до навантажень.

- Ведення календаря.

Можна завести календар для читання й відмічати кожен день, скільки прочитано зі встановленої норми сторінок. Коли в календарі сформується «змійка» з відміток, можливо, вже й не захочеться переривати пройдений шлях.

- Аудіокнига – ваш друг.

Варто слухати аудіокниги. Слід заборонити собі перевіряти стрічку соцмереж частіше, ніж раз на годину, а також витрачати більше, ніж дві години на ігри. Або слід робити обидві дії разом, ввімкнувши аудіокнигу фоном. Так буде простіше визначити, що цікавить більше і на чому цікавіше зосередитися.

- Перебирати книги.

Чим частіше людина перебирає непрочитані книги, які у неї є, або ті, які їй хотілося б мати, тим частіше її емоційний стан приходить у стан очікування дива, як перед врученням подарунків.

Ось такі прості корисні поради ми раді запропонувати студентам і викладачам, які прагнуть мотивувати студентів до читання.

Добірка книжок для читання цього разу буде складатися з таких світових шедеврів літератури:

Дж. Д. Селінджер «Над прірвою в житті».

Часто лідирують ті добірки книг, читати які легко й швидко, але кожен із творів відкриває щось важливе. Роман Дж. Д. Селінджера – одна з таких книжок. Вона звертає увагу на проблеми підліткової адаптації, пошуку сенсу життя, боротьби соціальних норм та розуміння себе. Разом із головним героєм Голденом Колфілдом читач стикається з несправедливістю й лицемірством світу, а також вчиться любові та доброті до ближніх.

Вільям Голдінг «Володар мух».

Роман розповідає про групу британських школярів, які опинилися на безлюдному острові після аварії літака. Спочатку діти намагаються встановити порядок і організувати справедливе життя на острові, але згодом серед них виникають розбіжності й справжні, дорослі конфлікти. Роман заслужено перебуває у рейтингу книг, які потрібно прочитати кожному. Чарівна спочатку історія швидко перетворюється на справжній жах.

Джон Стейнбек «Про мишей та людей».

Автор розповідає про непросту історію дружби між двома зовсім різними за характером робітниками-мігрантами з Каліфорнії Джорджем Мілтоном і Ленні Смоллом. Роман пронизаний жагою волі та мріями людей про краще життя у складних реаліях Великої депресії.

Льюїс Керрол «Аліса в Країні див».

Потенціал нашої уяви безмежний. Якщо хтось бачить багато недоліків у реальному світі та мріє про свою власну реальність, то «Аліса в країні чудес» - безумовно, найкраща для такого читання книга.

Джордж Орвелл «Скотний двір».

Ця антиутопія описує життя на фермі, де пліч-о-пліч існують різні види тварин – але до певної пори, поки свобода звірів не потрапляє в копита свині Наполеона. Книга висміює несправедливість, лицемірство та свавілля.

Безумовно, перелік подібних книжок можна продовжити.

Результати та обговорення.

Отже, звернення до такої теми, як терапевтична та мотивуюча функції літератури, дає нам можливість засвідчити, що результати подібних досліджень покликані ділитися набутим досвідом й потребують обговорення фахівців.

Висновки.

Застосування таких методів навчання, як терапевтичне та мотивуюче читання, дозволяє студентам не тільки краще засвоювати навчальний матеріал, витративши значно менше часу на його опрацювання, а й пройти психотерапію й міцно закріпитися у своєму здоровому психологічному стані.

Створене у такий спосіб навчання не тільки відповідає своєму освітньому призначенню, але й використовує терапевтичні та мотивуючі функції читання художніх творів у процесі викладання курсу «Історія зарубіжної літератури», що є вагомим внеском літератури як предмета у формування особистості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Роль книги в жизни человека. Режим доступу: https://school-149.sibadi.org/pages/rol_knigi.pdf
2. Kidd David C., Castano Emanuele. Reading literary fiction improves theory of mind // Science. 2013. V. 342. P. 377–380.

POLITICAL SCIENCES

УДК 321

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Фастовець Наталія Валеріївна,

к.н.з держ. упр., доцент

Заворотній Степан Русланович,

студент

Київський національний університет технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Вступ. Сучасний світ характеризується динамічністю розвитку та взаємозалежністю країн одна від одною. Це створює значні виклики для соціальної реальності, яку пересічній особі, вихованій в умовах парадигми «світ має бути справедливим» зазвичай важко зрозуміти та прийняти. В таких умовах важливою є здатність вести толерантний діалог на всіх рівнях взаємодії - міжособистісному, соціальному та цивілізаційному. Це сприяє стійкому розвитку людини і суспільства, оскільки взаєморозуміння між суб'єктами діалогу визначає конструктивний характер соціокультурних перетворень і реалізацію продуктивних можливостей людини.

Мета. Провести аналіз витоків, становлення та розвитку політичного діалогу як ключового інструменту для забезпечення взаєморозуміння та стабільності у сучасному суспільстві та висвітлити історико-філософські основи діалогу та його значення в умовах глобалізації та сучасних політичних викликів.

Ключову роль у вирішенні конфліктів і досягненні стабільності в сучасному суспільстві відіграє політичний діалог. В умовах стрімкої

глобалізації, політичний діалог набуває особливої важливості. Завдяки наявності в арсеналі сучасної дипломатії такого явища, як політичний діалог, який відбувається відповідно дипломатичних правил і умовностей, він забезпечує можливість ефективної міжнародної комунікації, реалізацію суспільних інтересів між різними соціальними групами, владою та громадянським суспільством, сприяючи взаєморозумінню та злагоді у будь-якій країні.

Опис змісту діалогу має глибокі історико-філософські корні. Ще Сократ описував діалог як процес «міжсуб'єктного актуального відтворення всього досвіду людської цивілізації у різноманітних культурних процесах і формах» [1, с. 20–28].

Аристотель систематизував логічні прийоми, які на той час існували у розмовній полеміці та створив теорію діалектики і загальну теорію античного діалогу [2].

Г. Сковорода характеризував діалог як процес, що реалізується рівноправними учасниками з метою пошуку істини [3].

З точки зору філософських поглядів Л. Фейєрбаха діалог має філософські витоки [4].

Загальну сутність діалогу розкриває Мамчур Л. - «учасники діалогу повинні чути один одного, сприймати логіку та тип мислення партнера» [5].

Сучасний словник іншомовних слів трактує діалог як «розмову, висловлювання кількох осіб (або певних груп) з приводу конкретної теми, вільний обмін думками, переговори» [6, с. 233].

Щодо поняття політичного діалогу, то по суті його розглядають з точки зору форми як: «інтерсуб'єктивну (міжсуб'єктивну) комунікативну взаємодію, а з точки зору процесу, як двостороннє спілкування, що здійснюється вербальними засобами, має політичний сенс і спрямоване на виявлення взаємних інтересів, пошук загальної політичної позиції, своєчасне вирішення проблем та узгодження намірів і дій [7, с. 22].

Політичний діалог як стратегію взаємодії з громадянами, що включає

чотири варіанти: зверху-вниз, обмежена взаємодія зверху, відкритий діалог, спільне володіння інформацією розглядає Н. Ротар [8, с. 22].

Політичний діалог як форму комунікації, обговорення з подальшою узгодженістю інтересів; раціональний пошук рішень під час обговорення ідей, стратегії, аргументів і полеміки характеризує Комарова Т. Дослідниця наголошує, що політичний діалог, є «принциповими переговорами, та механізмом налагодження діалогу між політичною елітою і громадськістю бачить сутність діалогу в політиці» [9,10].

Якісно розкриває значення поняття політичний діалог європейська практика політичного діалогу, що включає «консультування з громадськістю, яке реалізується через консультації та збирання коментарів» [11, с. 215]

На думку науковців «особливості політичного діалогу залежать від учасників процесу, політичного режиму і реальної політичної ситуації» [12, с. 28].

Головна потреба в політичному діалозі виникає «на основі демократії та етичних засад для підвищення рівня політичної культури і свідомості українського суспільства» [13, с. 46].

Як інструмент, політичний діалог може використовуватися як такий, що «може бути спрямований на об'єднання суспільства або на його розкол через маніпуляції та інформаційні технології» [9].

Крім того політичний діалог може бути використано як «механізм узгодження інтересів між суб'єктами політики задля досягнення оптимального результату» [14].

Підводячи підсумок зазначимо, що в наукових джерелах політичний діалог розглядається як важливий інструмент для забезпечення взаєморозуміння та стабільності в суспільстві, як форма комунікації, яка передбачає обмін думками та ідеями між різними політичними суб'єктами з метою досягнення консенсусу та узгодження дій. Крім того, з точки зору науковців політичний діалог є процесом двостороннього спілкування, яке здійснюється вербальними засобами і має політичний сенс. Політичний діалог

спрямований на виявлення взаємних інтересів, пошук загальної політичної позиції та своєчасне вирішення проблем.

Серед основних характеристик політичного діалогу науковці виділяють комунікаційну інтерсуб'єктивність, рівність взаємодії, толерантність, прозорість та відкритість.

Головним призначенням політичного діалогу у сучасному громадському та міжнародному діалоговому процесі є зниження напруги, вирішення внутрішніх конфліктів шляхом залучення різних політичних акторів, громадянського суспільства та громадських організацій до обговорення та пошуку компромісів.

У сфері міжнародних відносин політичний діалог відіграє ключову роль у врегулюванні конфліктів між державами.

Крім того, політичний діалог сприяє розвитку демократичних інститутів та процесів. Він забезпечує участь громадян у прийнятті рішень, підвищує прозорість влади та сприяє підвищенню довіри до політичних інститутів.

Висновки.

1. Діалог як інструмент комунікації має глибокі історико-філософські корені, починаючи від Сократа, який бачив діалог як процес міжсуб'єктного актуального відтворення досвіду людської цивілізації, та Аристотеля, який створив теорію діалектики. Г. Сковорода, Л. Фейєрбах та закінчуючи сучасними дослідженнями, які продовжують розвивати ці ідеї.

2. Політичний діалог відіграє ключову роль інструменту вирішення конфліктів та досягнення стабільності в сучасному суспільстві.

3. Політичний діалог як стратегія містить різні варіанти взаємодії, такі як зверху-вниз, обмежена взаємодія зверху, відкритий діалог та спільне володіння інформацією. Це дозволяє ефективно узгоджувати інтереси між різними суб'єктами політики та громадянським суспільством.

4. Політичний діалог має свої особливості, які залежать від учасників процесу, політичного режиму та реальної політичної ситуації. В умовах демократії та етичних засад, політичний діалог сприяє підвищенню політичної

культури та свідомості суспільства.

5. Політичний діалог може використовуватися як інструмент для об'єднання суспільства або, навпаки, для його розколу через маніпуляції та інформаційні технології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Dixit A., Nalebuff B. Thinking Strategically: The Competitive Edge in Business, Politics and Everyday Life. N.Y. : Norton, 1991. 394 с. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://terpconnect.umd.edu/~pswistak/GVPT%20100/Dixit%20and%20Nalebuff.pdf>. (дата звернення: 25.06.2024)

2. Aristoteles graece ex recensione Immanuelis Bekkeri. V. I. Berolini, 1831; «Περὶ σοφιστικῶν ἐλεγχῶν», кн. 34. URL: https://books-google-com.translate.google/books?id=YrcnAAAAMAAJ&printsec=frontcover&dq=bibliogroup:%22Aristotelis+opera%22&_x_tr_sl=el&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 25.06.2024).

3. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с. Т. 2. 576 с.

4. Scheler M. Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik: Bd III. Zur idee menschen, 1966. 657. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.bard.edu/library/arendt/pdfs/Scheler-FormalismusEthik.pdf>. (дата звернення: 25.06.2024)

5. Мамчур Л. Основні форми міжособистісної комунікації. URL: http://www.library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/15/visnuk_11 (дата звернення: 25.06.2024).

6. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклад. О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789с.

7. Шашкова Л. О., Злочевська М. В. Діалогічний вимір гуманітарного знання. Монографія. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2011. 176 с.

8. Ротар Н. Діалогові форми політичної участі: передумови та перспективи становлення в Україні. Політичний менеджмент. Київ. 2007. № 1.

С. 75-92.

9. Комарова Т. Г. Влада і політична стабільність в умовах змін інформаційної епохи. Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології». 2018. № 34. С. 16–23.

10. Комарова Т. Ціннісні смисли суспільного порозуміння в Україні / ГРАНІ. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. 2020. Том 23. № 1-2. С. 67-72.

11. Громадські ради в Україні. Довідник / Упорядник М. Дациба. К.: УНЦПД, 2003. С. 214-227.

12. Красівський О. Я., Мороз О. Ю. Чинники консолідації українського суспільства на сучасному етапі його розвитку: ціннісно-культурний, політичний та соціально-економічний виміри. Ефективність державного управління. 2019. № 60. С. 24-35. URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.60.2019.18674>.

13. Наумкіна С. М. Міжкультурна комунікація як «філософія толерантності» в сучасному світовому геополітичному просторі. Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі: Міжнародний журнал. Вип 5. Харбін: Харбінський інженерний університет, 2019. С. 44-49.

14. Денисюк А. В. Форми політичного діалогу: ефективність в сучасному українському суспільстві. Конференції ВНТУ електронні наукові видання, XLIX Науково-технічна конференція Інституту соціально-гуманітарних наук. 2020. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2020/paper/view/9743>.

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 811.161.2'373.2

МОВНОЕСТЕТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ У ТВОРАХ М. КОЦЮБИНСЬКОГО

Пасік Надія Михайлівна,

к. філол. н., доцент,

Чайка Марина Володимирівна,

магістр,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,

м. Ніжин, Україна

У статті проаналізовано особливості мовної репрезентації емоційних станів персонажів у текстах Михайла Коцюбинського з урахуванням естетично-стильових та індивідуально-авторських домінант. З'ясовано, що актуалізація експліцитних та імпліцитних засобів для зображення емоцій підпорядкована художній нормі, ідіостильовій естетичній орієнтації письменника та динамічним мовотворчим процесам у системі української мови.

Ключові слова: емоція, вербалізація, лексична номінація, фразеологічна номінація, дескриптивний механізм, експліцитні та імпліцитні засоби.

Естетична цінність мови художніх творів Михайла Коцюбинського є об'єктом активного лінгвістичного вивчення, що засвідчують праці М. Богдан, В. Бойко, Н. Бойко, О. Вдович, Л. Голоюх, П. Гриценка, М. Грицюти, Л. Давиденко, Л. Дем'яненко, В. Дроздовського, С. Єрмоленко, В. Калашника, Б. Коваленко, О. Коляденко, З. Комарової, Д. Кроть, Л. Мацько, Л. Паламарчука, В. Папіш, Н. Пасік, О. Пивоварової, А. Порожнюк, С. Привалової та ін. Зацікавлення науковців викликають питання, пов'язані з особливостями лексико-фразеологічної, морфологічної і синтаксичної

організації текстів письменника, з інтеграційними мистецькими виявами образотворення, з когнітивними, емотіологічними, етнолінгвістичними й культурологічними аспектами. Ідіостиль цього майстра слова цікавий також із погляду мовної репрезентації його естетичних принципів – психологізму, домінування емотивності над подієвістю, важливості деталі, фіксації враження.

Мета нашої статті – проаналізувати тенденції мовноестетичної репрезентації емоційних станів персонажів у текстах Михайла Коцюбинського.

Мовна репрезентація емоцій, без сумніву, залежить від досвіду всього народу, бо в мові є створені ним узуальні назви емоцій, почуттів, засоби їх опису та оцінки. Якщо ж ідеться про художнє мовлення, то важливим постає ще й індивідуальний емоційний досвід письменника, тому що особливості опису емоційних станів залежать від персональної свідомості, специфіки уяви, рівня чуттєвості й здатності до аналізу ситуацій. Це виявляється у виборі слів на позначення базової емоції з урахуванням різних змістових і стилістичних відтінків, в актуалізації слів із переносним лексичним значенням, у способі зображення лексико-фразеологічними, дескриптивними чи текстовими засобами. Від стилю й естетики мислення письменника залежить уявлення про реалію, стан, а отже, і принцип їх мовного позначення, скажімо, характер асоціацій, порівнянь, метафоричних моделей тощо. Отож тенденції мовної об'єктивації емоційних станів персонажів у творі завжди детерміновані індивідуально-авторськими й стильовими домінантами.

Однією з показових ознак ідіостилю М. Коцюбинського є філігранність зображення психоемоційних станів осіб. Це пов'язано з тяжінням письменника до імпресіонізму, за якого робиться акцент на фіксації психічних станів, передачі почуттєвої гами персонажів та оповідача з метою показу індивідуального внутрішнього світу людини, а також із психічними особливостями самого письменника, його вразливістю та вмінням відчувати людей. Цю думку підтверджують слова В. Фаценка про те, що письменник досконало «володів даром тонко передавати летючість думок і почуттів, докорінні злами в психології людини» [1, с. 68].

Розглядаючи когнітивні аспекти малої прози М. Коцюбинського, А. Лахманюк також указує на те, що естетичні пошуки митця пов'язані з трансформацією жанрів малої прози в бік їх поглиблення через психологізацію [2, с. 7]. Модифікація етюдів, образка, акварелі, малюнка через зміну кута зору зробила тексти більш витонченими щодо душевної організації, вивела на перший план не стільки опис подій, скільки фіксацію психічних станів, настроїв, почуттів, переживань персонажів та оповідача. Саме імпресіоністична спостережливість стала тим ключем, який дав можливість М. Коцюбинському виявити себе художником і психологом [2, с. 8], а «відображення процесів взаємозв'язку свідомості та самосвідомості, свідомості та підсвідомості» [3, с. 198] представило особистісне мистецьке бачення – ракурс, який вирізняє ідіостиль М. Коцюбинського з-поміж інших.

Показовою ідіостильовою рисою митця є асоціативна естетика, вміння зіставляти, порівнювати явища, процеси, ознаки, стани, зумовлені ними відчуття для образотворення. В оригінальності зіставлень проявляється спосіб мислення М. Коцюбинського. Наприклад, відтворюючи психоемоційний стан апатії персонажа, автор вдається до заперечення наявності чітких, упізнаваних емоцій, до опису фізичних і фізіологічних відчуттів, суміжних станів, гіпертрофованих ситуативних асоціацій, а в результаті постає виразний опис емоційного стану в деталях: *Страшне лихо придушило його: він не чує ані жалю в серці, ані гніву. Якесь знемога, якесь безсилля опанувало його. Він почуває себе таким кволим, таким безпорадним, розбитим. Замфірові здається, що йому відтято руки й ноги та кинуте в якусь глибіню, на дно річки* [4, с. 238]. Письменник віднайшов дотичні точки в ототожнених процесах, станах і зміг створити експресивну картину.

Найбільш показовим експліцитним засобом вираження емоцій є лексика, семантика якої безпосередньо пов'язана з первинною, прямою номінацією таких станів, напр.: *По дорозі нас знов вражає той чудний звук* [6, с. 13]; *Чого вона мене ігнорує?* [6, с. 22]; *Мені робиться страшно* [6, с. 15]; *Очі в панни Анелі великі і повні жаху* [6, с. 33]. Актуалізовані назви почуттів іноді

конкретизовані залежними словами, які вказують на ступінь інтенсивності чи оцінку емоції, як-от: *Весь час я **страшенно напружений**, зморений і **розстроєний*** [6, с. 30] – підкреслено дуже високий ступінь вияву ознаки напруженості; *Я був **невимовно щасливий*** [6, с. 29] – зроблено акцент на абсолютній мірі вияву щасливого стану; ... *я в них [очах. – Н. П.] читаю **лукаву цікавість*** [6, с. 43] – простежуємо конкретизацію емоції цікавості, інтересу до чогось за допомогою прикметника *лукавий* зі значенням «який таїть у собі брехню, нещирість» і створення образу стану вдаваного інтересу. Семантичні емотивні компоненти здатні реалізуватися в тексті й за допомогою слів, ужитих у вторинному, переносному значенні, які часто стають компонентами фразеологізмів, як-от *Лиця в Юстини горіли і **жаль пік** у грудях* [5, с. 190]; *Опріч **сорому**, опріч **образи**, що **горіла** в його крові, він чув, що був **смішним*** [5, с. 160]; *Все в нім **кипіло і гнало по хаті, од стіни до стіни, з кутка в куток*** [5, с. 291].

Функційно-семантичне розмаїття емотивних дієслів, іменників, прикметників, прислівників у мовній системі забезпечує можливість вербалізації різних позитивних, нейтральних і негативних станів, характеристики поведінки та вчинків персонажів, вираження відношення між ними, напр.: *Сулейман дуже **зрадів**, діставши чотки* [5, с. 197]; *Муллів і дервішів він зразу **зненавидів*** [5, с. 225]; *І перше, що почуваю – **досада*** [6, с. 10]; *Пан навчитель **смутий** сьогодні? Пан навчитель **нешасний**?* [6, с. 33]; *Йому не то **соромно**, не то **жалко*** [4, с. 238].

Показовою ознакою ідіостилю М. Коцюбинського є активне залучення до номінативно-оцінного процесу фразеологізмів з емотивним значенням, напр.: *Я мчусь наосліп, все перекидаю, б'юсь руками об двері й наскакую на жінку, що в істеричному нападі **ламає руки**...* [5, с. 173]; *Досада **закипала на серці** в Параскiци і **пекучими слiзьми спадала з сiрих, олив'яних ... очей*** [5, с. 22]; *Найменший шелест або стук – і моє **серце падає і завмирає*** [5, с. 169]. Цілеспрямоване стилістичне згущення тексту сприяє поглибленню емоційних станів персонажів. Автор поєднує в ряд однорідних присудків слова й

фразеологізми однієї тематичної групи, і виникає деталізована характеристика персонажа, опис його внутрішнього світу, потоку думок та оцінок, напр.: *Вже з самого ранку я проклинаю, лютую і німим криком кричу до себе* [6, с. 39].

Серед фразеологізмів, зафіксованих у досліджених текстах, представлені, за І. Кость, одиниці з експліцитним та імпліцитним способом вираження емоцій [7, с. 182]. У структурі перших фігурує лексика, що входить до семантичної групи «назви емоційних станів» (*Страх обняв душу...* [5, с. 220]; *Замовкли батьки, затаївши смуток у серці* [4, с. 175]), а в складі інших немає компонента зі значенням «емоція», «переживання» (*Золоті мрії! Не буду вас згадувати: боляче роз'ятрите і так наболілеє серце* [4, с. 318] – передано емоцію підсилення душевного болю, моральних страждань ліричного героя; *А проте на серці наче миші шкрябають* [4, с. 181] – образна усталена конструкція вербалізує неприємну емоцію через тривожний настрій).

Привертають увагу трансформаційні процеси в структурі фразеологізмів, що є свідченням творчого підходу до використання мовних ресурсів. Така модифікація в комплексі з іншими засобами допомагає краще передати емоції, відтворити нюанси душевних станів, акцентувати на точках фіксації переживання, напр.: *Щось ще турбувало його, залазило до серця, зазірало під шкуру комашиною* [4, с. 181] – представлено авторське уявлення про відчуття, що супроводжують емоцію неспокою, тривоги; ... *мало з парубка душа не втекла* [4, с. 264] – описано емоцію переляку, страху; ... *і завелась у серці шашіль... і знов тая шашіль у серці ворушиться...* [4, с. 159] – передано емоцію жалю, ностальгії.

Часто простежуємо розширення структурного складу фразеологізмів на позначення емоційних станів. Додані прикметникові компоненти можуть підкреслювати інтенсивність стану (*Скажена лютість ухопила його за серце* [4, с. 235]) або змінювати семантику емотивного іменника, при цьому виникає оригінальний, оказіональний образ (*Злая радість наповняє серце дитини* [4, с. 291]). У багатьох текстових фрагментах конкретизація міри вияву емоції здійснена за допомогою підрядної частини, яка на основі асоціацій зіставляє

два подібних стани, як-от: **Страх обгортає його такий, якого він не пригадує в дитинстві навіть. Напевне, сором переміг би той страх...**[4, с. 183]. У наведеному прикладі наступне речення через асоціативне зіставлення двох емоційних станів довершує авторську оцінку інтенсивності страху персонажа.

Стилістичному увиразненню створених художніх образів сприяє ампліфікація зворотів та слів із семантикою психоемоційних станів, скажімо: **Несправедливість... болісно ятрить йому серце, труїть життя** [4, с. 241]; **П'яти її немов прикипали до землі; серце хололо** [4, с. 271]; **Тиховичеві не до жартів. Якесь роздратування обхоплює його – його все гніває, все дратує** [4, с. 229]. Намагаючись передати, як відчуває себе людина, реагуючи на різні прояви навколишньої дійсності, а також привертаючи увагу читача до деталей, письменник лексико-фразеологічними засобами занурює читача у світ асоціацій, змушує уявити ці стани, відчути їх реально, краще зрозуміти персонажів та змодельовані ситуації. Своєрідні ланцюжки з лексичних і фразеологічних засобів дають змогу зобразити динаміку психоемоційних станів або їх гаму в один час, напр.: **Кров вдарила Тиховичеві в обличчя. Йому стало соромно** [4, с. 221]; **Злість, сльози душили бідну дівчину** [4, с. 270]; **Молдувани, роззявивши роти, дивувалися на ту чудну процесію** [4, с. 245].

На формуванні індивідуального творчого стилю М. Коцюбинського суттєво позначилися суміжні види мистецтва – образотворче, музичне, кіно, що простежується в колористиці, ритміці, фоніці, динаміці й ракурсах зображення. Це важливо і в контексті кінематографічної манери представлення емоційних станів через рух, дію, міміку, філігранний опис яких дає можливість уявити зображуване в деталях. Дескриптивна тактика в зображенні почуттів [7, с. 282] виявляється в текстовому описі деталей, які вказують на емоційні стани персонажів. Показниками можуть бути зауваження щодо темпу, тембру, мелодики мовлення, сили й висоти голосу, особливостей міміки, стану й рухів тіла та його частин – рук, плечей, ніг, голови тощо. Суттєвими для характеристики психічних станів є зауваження щодо виявів вегетативної нервової системи, що відбуваються несвідомо, поза волею людини, як реакція

на фізичні впливи ззовні або ж результат емоційного сприйняття різних фактів.

У досліджуваному мовному масиві фіксуємо як власне дескриптивні, так і номінативно-дескриптивні описи. Так, власне дескриптивний механізм спостерігаємо в тих випадках, коли автор для опису емоції використовує слова, у семантичній структурі яких немає семи «переживання», напр.: *Бліді уста у неї затремтіли, як у малої дитини* [5, с. 190] – зображено емоцію розчулення, радості від позитивного життєвого факту; *Я рішуче не можу чути того здушеного, з присвистом віддиху, що, здається, сповняє собою весь дім* [5, с. 169] – передано стан розпачу, відчаю, туги, горя; *Лазар загорнув поли халата і весь підібрався, як перед нападом. «Чого нав'яз?» – говорила вся його постать, якомсь зразу скорочена і ствердла* [5, с. 267] – відтворено стан переляку, тривоги, настороженості персонажа.

Номінативно-дескриптивний механізм опису емоцій представлений такими текстовими фрагментами, у яких є прямі й непрямі назви емоцій, як-от: *Лазар скосив жовті білки і, скривлений, дивився услід йому з лихою цікавістю* [5, с. 267] – емоції хтивості й нездорового зацікавлення передано через особливості міміки; *Зважила на руці важку косу і, з захватом поцмокуючи, промовила: – Карош... карош урус...* [5, с. 44] – стан здивування, задоволення й захоплення від побаченого допомагає виразити дієприслівник на позначення способу творення звуків за допомогою язика.

Для відтворення зовнішніх показників емоційних станів персонажів письменник використовує лексичні засоби різних тематичних груп:

- слова із семантикою акустичного вияву й сприйняття об'єкта. Зазвичай такі слова використовуються для характеристики мовлення, процесу говоріння – тихого/голосного, повільного/швидкого, чіткого/невиразного тощо. Експлікація емоційного змісту дієслів мовлення найчастіше відбувається завдяки прислівникам чи прийменниково-іменниковим конструкціям із відповідною семантикою, як-от: *сердито скрикнув* [5, с. 243]; *добродушно промовив* [5, с. 112]; *тихо і наче з острахом поститала* [5, с. 235]. Однак естетичної довершеності досягають ті розгорнуті словесно-художні образи, що

базуються на деталізованій номінативно-дескриптивній схемі, порівняймо: ... *а їй під груди щось підкочується, лізе з горла, і так хочеться крикнути дико, не своїм голосом* [5, с. 33];

- лексика, що описує міміку персонажа. Точками фокусування є очі, губи, жили, напр.: *І сотки наляканих очей дивились услід їм крізь шибки вікон...* [5, с. 290–291]; *Татарин стояв уже перед Рустемом, сердитий, роз'юшений. Його голова, голена й кругла, немов кавун, здіймалась над усіма, а жили на в'язах були напружені й грубі, наче мотузки* [5, с. 225]. Нерідко автор удається до зображення кількох важливих деталей, що поглиблює образ, підсилює експресію, пор.: *Він бачив перед собою полиск хижих очей, червоні й завзяті обличчя, роздуті ніздрі й білі зуби – і вся ця хвиля лютості раптом наскочила на нього, як морський прибій* [5, с. 156];

- лексика, за допомогою якої автор відтворює рухи рук як прояв емоцій - переважно хвилювання, розпачу, страху, роздратування, напр.: *В Абібуби тремтіли руки й білі уста беззвучно ворушились* [5, с. 221]; *Притискала до грудей руки і все в жахом шептала* [5, с. 243]; *Сплеснувши руками, з несамовитим криком... вона вискочила на вулицю* [4, с. 235];

- лексика, що описує вегетативні особливості організму, зокрема зміни в роботі судин, серця, інших внутрішніх органів, залоз внутрішньої секреції, які не підпорядковані свідомості й волі людини, напр.: *Соломія аж похолола, коли почула про таку напасть на Остапа* [5, с. 136]; *В грудях, од яких раптом одпливла кров і шугнув холод, як у щілину. Потому одразу зробилось душно, гаряча хвиля піднялась десь знизу, залляла ту ворожнечу, вдарила в голову й зігнала Кирила з ліжка* [5, с. 290–291]; *Щось важке й болюче підкотилося Юстині під серце, раптом трісло* [5, с. 190];

- лексика для позначення рухів тіла та його частин. Такими описами письменник передає страх, переляк, напругу, злість, напр.: – *Ну, що ж далі? - питався пан Валер'ян, зриваючись з місця та бігаючи по хаті* [5, с. 239]; *Абрум ... весь тремтів і сам дивувався, що у нього так скачуть щелепи, так трусяться руки і ноги* [5, с. 256].

Найчастіше письменник поєднує різні тактики: описує міміку, рухи, вегетативні зміни із лексичною номінацією, напр.: *Він нічого не чув, нічого не бачив... В його запамороченій голові роєм ворушилися тисячі думок, серце калатало в грудях, а ця довга безконечна курна дорога... драгувала його несказанно* [4, с. 235].

У художньому мовленні М. Коцюбинського фіксуємо дуже багато епізодів, у яких реалізовано номінативно-дескриптивний спосіб зображення внутрішнього світу персонажа через елементи довкілля (природу, приміщення, речі), уявні образи, гротескні відчуття, пов'язані з конкретними предметами, напр.: *Ні, дім не спить. У ньому живе щось велике, невідоме. Я чую, як воно дихає, зітхає, як неспокійно калатає його серце і б'ється живчик. Я знаю - то тривога. Вона держить у своїх обіймах навіть хатнє повітря, й так хочеться вибитись з-під її гніту, вийти з дому і скинути її з себе!..* [5, с. 170] – через асоціативний показ зовнішнього середовища описано тривогу, страх ліричного героя; *За чорними вікнами лежить світ, затоплений ніччю, а моя хата здається мені каютою корабля, що пливе десь у невідомому чорному морі разом з мною, з моєю тугою і з моїм жахом* [5, с. 169] – названі в тексті стани страху й туги увиразнені дескриптивною конструкцією, яка в уяві мовця набуває конкретних обрисів.

Отже, індивідуально-авторський стиль М. Коцюбинського позначений пильною увагою до зображення емоційних станів персонажів. Це пов'язано з такими чинниками, як чутливість самого письменника, його вразливість і вміння відчувати душу людини, вплив імпресіонізму, для якого характерна фіксація психічних станів, передання настроєвої гами, переживань, динаміка емоцій; психологізація жанрів малої прози. Актуалізовані письменником експліцитні й імпліцитні засоби тонко відображають особливості емоційного реагування персонажів на ситуації спілкування, вияви зовнішнього світу, у деталях відтворюють внутрішні психоемоційні стани людини, допомагаючи читачам уявити змістові тонкощі тексту, зрозуміти авторську оцінку й мету.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фащенко В. В. У глибинах людського буття. Етюди про психологізм літератури. Київ : Дніпро, 1981. 279 с.
2. Лахманюк А. М. Когнітивні аспекти малої прози Михайла Коцюбинського : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.01.01 – українська література / Тернопільський НПУ імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2020. 23 с.
3. Привалова С. П. Імпресіоністичні новели М. Коцюбинського. *Ovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* : Collective monograph. Vol. 2. Riga, 2021. С. 195–210. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/100/2548/5460-1?inline=1> (дата звернення: 03.05.2024).
4. Коцюбинський Михайло. Твори в семи томах. Т. 1 : Повісті, оповідання [4884–1897] / М. С. Грицюта, Н. Й. Жук, О. Є. Засенко (голова) та ін. ; ред. тому Н. Й. Жук. Київ : Наук. думка, 1973. 408 с.
5. Коцюбинський Михайло. Твори в семи томах. Т. 2 : Повісті, оповідання [4897–1908] / ред. кол. : М. С. Грицюта, Н. Й. Жук, О. Є. Засенко (голова) та ін.; ред. тому О. Є. Засенко. Київ : Наук. думка, 1974. 386 с.
6. Коцюбинський Михайло. Твори в семи томах. Т. 3 : Оповідання, повісті (1908–1913) / М. С. Грицюта, Н. Й. Жук, О. Є. Засенко (голова) та ін. ; ред. тому П. Й. Колесник. Київ : Наук. думка, 1974. 431 с.
7. Кость І. Я. Механізми вербалізації емоційного стану людини в українському прозовому тексті. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Т. 24 (63). 2011. № 4. Ч. 2. С. 279–284. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizmi-verbalizatsiyi-emotsiynogo-stanu-lyudini-v-ukrayinskomu-prozovomu-teksti> (дата звернення: 03.05.2024).

ECONOMIC SCIENCES

UDC 65.1-005

APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN BUSINESS PROCESS MANAGEMENT

Narmania Davit

Doctor of Economics (Ph.D.)

Professor of Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

Tbilisi, Georgia

Abstract. In the business environment, there is a paradigm shift from short-term solutions to long-term ones that have a lasting and permanent effect. This process encourages Georgian companies to search for ways to develop business process management through innovative technologies. Today, the Georgian economy requires an adapted and unique approach to working with advanced digital technologies. Simply buying innovative products and implementing them in a local company is not enough. Even if it is possible to implement it, many questions arise regarding the success of the project. For a cumulative assessment of the implementation of innovations and considering it as an integral process from the initial phase (formation of a business idea) to commercialization, an appropriate tool is needed. One of these tools is the Innovation value chain – IVC. In the conditions of the Georgian economic market, the issue of the effectiveness of innovation activity is particularly relevant. The process of introducing innovations in business process management becomes the subject of research.

The desire to maximize the economic benefits from the use of innovations overrides other equally important aspects. These are organizational issues, management indicators, intangible benefits, efficiency of work processes, relationships within the company, and so on.

Keywords: Innovation value chain, TQM, Six Sigma, business process management, The Innovation Value Chain.

Introduction

The relevance of research. The need to improve the efficiency of work processes is growing as technological tools become available and the majority of economic agents acquire them. The only subject to obtaining a competitive advantage is to optimize current business processes and increase efficiency through management approaches. In this regard, leading companies in the US and Europe have begun to develop their ways of managing business processes. Most companies prefer to use ready-made solutions without searching for factors that may affect the operation of these solutions [1]. Developing your solutions is a time-consuming process. To do this, it is necessary to have special personnel, whose main responsibility will be to study the application of certain management decisions. Companies in the quasi-public sector have all the necessary resources, but first of all, they decide to use ready-made foreign technologies in management [26]. Based on the studies studied, a clear vision of the problem, context, conditions, and format of the research was formed. The study of the entire range of problems cannot be covered in one study. In this regard, this study covers one need that is both practical and theoretical. Practical relevance lies in the study of current pressing business problems, in particular the Georgian economic environment. The Georgian economic environment, like culture, is characterized by a rich history and is distinguished by the heterogeneity of its formation [9]. This creates a unique environment that requires an appropriate approach. Rules, standards, methods, and management techniques that were originally developed taking into account a different context have the risk of not taking root in local conditions. Without examining the full variety of factors and the depth of the context, it would be amateurish to say anything. This is precisely what constitutes the theoretical relevance of the study.

The purpose of the study is to search for factors that influence the process of applying innovative technologies in business process management in international

companies in Georgia.

To achieve this goal, the following research tasks are solved:

- a) theoretical analysis of concepts such as “innovation” and “business processes” to enterprise management;
- b) research on the role of innovation in business process management;
- c) research and analysis of various types of innovation management that underlie modern approaches to building business process management systems;
- d) development, based on a survey, of the composition of elements, principles, and provisions for the construction and use of an effective business process management system;
- e) identification of factors that influence the process of business process management, allowing a significant increase in efficiency in the process of development and implementation of innovations;
- f) development and substantiation of proposals based on the identification of factors for the effective integration of innovative business process management tools.

The **object** of research is business process management.

The **subject** of the research is innovative technologies in business process management.

The following **approaches** are considered: Lean Manufacturing, Total Quality Management, Six Sigma, and Business Process Reengineering (BPR). The central subject of the study is the “innovation supply chain”. This tool will be used to search for local factors that influence the process of applying innovative technologies in managing business processes in companies.

Characteristics of the methodological apparatus of the study. The study is qualitative and a replicative approach is used. Study and search for factors through the prism of existing methodology (“The Innovation Value Chain”).

The research paradigm is constructivism. The use of ready-made solutions carries many hidden risks. Research based on constructivism helps to identify these types of risks.

This study examines business processes, their management, the use of innovative technologies in management, and the search for factors that influence these processes. Familiarization with the scientific literature on the topic of business process management leads to the following interesting conclusions. The first is the lack of research into the locality of problems, and cultural, traditional, and human factors that determine the further success of importing ready-made solutions. Secondly, most of the known techniques and methods of business process management are static. Changes come quickly, innovations define new forms of management and previously known techniques cease to be relevant. Business processes are dynamic, a continuous process of updating and change. In this mode, it is difficult to use and apply static tools.

Discussion

The relationship between business process management and innovative technologies. Business process management may be a new subject, although the ideas leading to business process management are already established. The concept of process management originated in the era of scientific management. This was followed by the Toyota Production System, Lean Manufacturing, Total Quality Management, Six Sigma, Business Process Reengineering, and finally Business Process Management. According to [20], the concept of process management can be divided into four phases: industrial age, process improvement, process reengineering, and business process management. The business process management timeline in the table represents three waves of process evolution since the concept of the Industrial Revolution [17]. The formation of BBP in its current state is the result of significant business factors, business tools, organizational development methodologies, key technological developments, technological and measurement tools, standards, and associated controls [27].

Lean Manufacturing. Following the evolution of Toyota production system concepts, the lean manufacturing approach is developing, which is an integrated socio-technical system whose main goal is to eliminate waste by simultaneously reducing or minimizing supplier, customer, and internal variability [22]. While

just-in-time manufacturing is focused on efficiency, lean manufacturing is focused on using efficiency to add value to the customer. The main practices that support the goals of lean manufacturing are continuous flow, just-in-time, setup time reduction, total production maintenance, employee involvement, continuous improvement, and supplier development [12], [15], [16], [19]. According to Toyota, the goals of a lean system are to eliminate waste, produce services and products only when needed, and continually add value to operations. The eight types of waste include overproduction, improper processing, waiting, transportation, moving, inventory, defects, and underutilization of workers.

In recent years, several authors have linked lean practices with green practices [13]. According to [18], the lean management paradigm involves continuous improvement of quality, productivity, and time by reducing costs and waste in all operations. In turn, the green paradigm is intended to reduce environmental risks and negative environmental impacts while improving environmental efficiency and eliminating environmental waste in organizations. Thus, it can be concluded that both paradigms aim to reduce waste within operations and therefore within organizations. The US Environmental Protection Agency notes that green and lean practitioners often work in parallel universes, using different languages and involving different people, despite having similar goals and using some similar tools [23]. Their strategies focus on wasteful production, efficient use of resources, and customer value. Some authors link lean and green manufacturing to manufacturing processes. They find evidence that lean management has a positive impact on environmental management, which itself has a positive impact on operational performance [22]. This further highlights interesting connections between specific underlying lean tools and their implications for environmental performance. However, according to [21], only a few studies have proposed lean and green manufacturing models, but most of them have confirmed the ability of the combined lean and green manufacturing philosophy to reduce resource use and increase cost benefits.

Total Quality Management. The next step in the process management concept is Total Quality Management. According to experts, taking the step towards

total quality management was much more difficult because there was widespread confusion about the components of quality management and how they could be implemented [20].

They claim that Deming's 14 Ps and cycle (plan, do, check, act-PDCA), Juran's quality trilogy (planning, control, and improvement), Crosby's quality management absolutes (compliance, prevention, zero defects and cost of quality), measurement Garvin's qualities, Ishikawa's cause-and-effect diagram, Feigenbaum's three steps to quality (quality leadership, modern quality technology, and organizational commitment), and Taguchi's advice to companies to turn to statistical process control and design of experiments constitute the most important aspects of the total quality management framework. Deming affirmed that improving product quality should not depend on mass control. Quality comes not from inspection but from improvement of the production process [24].

Total quality management works on the belief that the overall quality of products can be improved by improving the quality of the processes directly or indirectly associated with them. On the other hand, according to the total quality management approach, achieving the highest level of quality involves applying quality management principles to all aspects of the organization, including customers and their integration with the key business process [17].

Six sigma. Six Sigma is a series of practices developed by Motorola in the 1980s. Six Sigma is “an organized and systematized method for strategic process improvement and new product and service development that relies on statistical methods and the scientific method to achieve dramatic reductions in customer-defined defect rates.” It uses an improvement procedure commonly known by the acronym DMAIC (Define, Measure, Analyze, Improve, and Control). DMAIC is similar in function to its manufacturing problem-solving predecessors such as Plan-Do-Check-Act and Juran's seven-step method and greens [13].

Business process reengineering. In the early 1990s, the concept of business process reengineering (BPR) was developed. According to [25], business process reengineering (BPR) is the reorganization of business processes, associated systems,

and organizational structures to achieve significant improvements in business performance. Business reasons for making such changes may include poor financial performance, external competition, loss of market share, or new market opportunities. BPR is the study and change of the following business components: strategy, processes, technology, organization, and culture. Successful implementation of BPO can result in lower costs or shorter cycle times. It can also potentially lead to significant improvements in quality, customer service, and other business performance measures.

According to Hammer and Champy, BPO is “the fundamental rethinking and radical redesign of business processes to achieve dramatic improvements in critical, modern performance measures such as cost, quality, service, and speed” [17]. According to Hammer, the principles of the reengineering process are:

1. Organize around results, not tasks.
2. Those who use the output of the process also execute the process itself.
3. According to information processing, work is divided into real and producing information.
4. Treating geographically dispersed resources as if they were centralized.
5. Linking parallel events instead of integrating their results.
6. Place the decision point where the work is done and provide a built-in control mechanism into the process.
7. Capture information immediately and at the source.

BPO is fundamental because in reengineering business people must ask questions such as: Why do we do what we do? Why do we do it this way? [25]. By asking these fundamental questions, an organization is forced to look at the unspoken rules and assumptions that underline how it conducts its business and identifies opportunities for change. It is radical because radical restructuring involves insight into things, not superficial assessment. Radical redesign means ignoring all existing structures and procedures and inventing completely new ways of doing work. Reengineering is business reengineering, not necessarily business improvement. This is a step-by-step process because reengineering is not about incremental

improvements, but about achieving quantum leaps in performance (significant changes). Moreover, it relates to processes because processes determine how an organization can develop a new product, how it can perform better, how an organization can do the same job at less cost and, most importantly, why a company does what it does at all. [17].

According to Hammer and Champy, the seven principles of business process reengineering are: organizing around results rather than tasks; ensuring that those who use the outputs of the process implement the process; incorporating the work of processing information into the actual work that produces information; treating geographically distributed resources as if they were centralized; linking parallel activities rather than integrating their results; setting the decision point where the work is performed and building control in the process; and capturing information immediately and at the source [17].

Application of the “innovation supply chain” as a tool for effective business process management. For a cumulative assessment of the implementation of innovation, considering innovation as an integral process (from the formation of a business idea to its commercialization), an appropriate tool is needed.

At the moment, this need is fully covered by the model of Morten Hansen and Julian Birkinshaw - “The Innovation Value Chain” (IVC) [1]. This model is a conceptual tool that promotes effective strategic management and the formation of a unified innovation policy. The application of the innovation supply chain highlights the strengths and weaknesses of business processes aimed at innovation activities. In the conditions of the Georgian market, the issue of the effectiveness of innovation activity is particularly relevant. This is primarily due to the lack of a system for tracking the effectiveness of introduced innovations, except for economic indicators. The desire to maximize the economic benefits from the use of innovations overrides other equally important aspects. These are organizational issues, management indicators, intangible benefits, and so on. Managers often do not set their benchmark on the key elements of innovation. Also, this circumstance is not the only barrier to intensifying innovation activities. Products and services are not the only end product

of innovation. Innovation can and should be viewed from the perspective of organizational change. Innovation management implies, in addition to organizing the uninterrupted implementation of innovations, organizing innovations in management.

The first link in the chain is the extraction of knowledge from various sources. The first link in the innovation supply chain is characterized by one single action - extracting knowledge for its further use. A basic example is the search for ideas. Like any other innovation, it starts with an idea. The process of idea generation is not always random. This is especially true for business ideas. A properly structured process of generating business ideas can become a continuous source of innovation. Morten H. and Julian B. in their model of the innovation supply chain describe three main sources of idea generation. These are internal sourcing, cross-functional sourcing, and external sourcing. Effective managers are encouraged to monitor the state of each source, balancing between them and developing everything at the same time. Competitive advantage in the modern economy is a rather fragile category [2]. The ideal strategy for supplying a company with unique ideas is to develop a harmonious approach across all channels. There are not many recommendations for the development of each source in Western literature [3]. As for the Georgian scientific space, these are very few. Almost all works on this topic are narrowly focused and contain little information when considered in a different context or change of industry [4]. One of the sources in the process of generating ideas is internal. The central element here is the internal staff. In large companies, this is a specific department that is actively involved in the development and improvement of the goods or services provided. Internal staff is very important in brainstorming, and extracting knowledge in crises and other situations that require creative and decisive action.

On the one hand, this already affects the field of human resource management. This applies to all sources of idea generation. Be it internal, external, or cross-functional. To measure the state of the internal source of idea generation, the number of high-quality ideas in a particular department is taken. Internal source relies on internal company indicators. These are material and intangible resources, human

and capital. That is, the company's capabilities are assessed and the current situation is audited. Only instead of the control function, the emphasis shifts towards the creative function. Creativity is very important at this stage [5]. An important question at this stage will be: "Do employees in a certain department generate new ideas themselves?" The search for answers to this question reveals the state of the internal source. When analyzing this source, the number of ideas generated in a particular department is taken into account. If an idea is even partially formed with the participation of outsiders, employees from other departments, or consumers themselves, its source cannot be attributed internally. An internal source reflects solely the internal potential of the department. Low indicators accordingly reveal the low involvement and interest of employees in the company's activities. Plus, another feature opens up - the lack of desire to contribute to the development of the company.

A source in which employees from other departments are involved in generating ideas is called cross-functional. The result reflects the involvement of employees of different departments, as well as the degree of development of communication between calvings. The big question here is, are people throughout our company generating good ideas? What is meant by a "good idea" will be described below. The productivity of a cross-functional idea generation source is measured by the number of ideas that are generated within the company between departments. Naturally, the higher the indicator, the more effectively the cross-functional source is used. With the development of the field of human resource management, employee interaction between different departments has become important. The process of developing inter-team communication has begun [7].

How employees interact within one department is important. How employees from different departments interact is no less important. There are times when an employee from another department has an elegant and simple solution to a complex problem. Only the employee's low involvement in the company's affairs does not provide sufficient grounds for communicating his decision to another department, and even more so if it is not related to the employee's direct responsibilities. In most cases, if not the decision itself, then useful information can be obtained from the

communications of employees of different departments.

The third source, which is described in the “innovation supply chain,” is called an external source. In a modern market economy, more and more attention is being given to external sources. The “customer is always right” economy has led to companies increasingly returning to the market for ideas. For the same reason, all kinds of questionnaires and questionnaires have become especially popular, which have the sole goal of providing an additional source of knowledge. The question here is simple: are external sources used to generate ideas? The number of quality ideas provided by an external source is an indicator of effectiveness.

The development of external sources in the digital age is possible thanks to a variety of technologies. The Internet has made it possible for businesses to receive information from their consumers without leaving the office. Questionnaires, surveys, and reviews contribute to the formation of a high-quality source for generating ideas. Managers can only filter and select the most promising ideas. However, not all so simple. Large volumes of data complicate work in this direction. Often, the work of data cleaning itself acquires separate functions. This leads to the allocation and formation of specially oriented activities for cleaning data from external sources. Currently, there is a strong demand in the labor market for “data analysts” [6]. Activities that involve cleaning, preparing, and analyzing data. The authors of the innovation supply chain, Morten H. and Julian B., recommend taking a balanced approach in the process of developing sources, without giving preference to one of them separately. The second link in the chain is the selection and further development of ideas. In the original version of the “innovation supply chain,” this stage is translated as the process of conversion of ideas. This term is not entirely appropriate, since it does not fully characterize the process of processing received ideas, their selection, and further development. As a conversion, we can separately highlight the part that is focused on the selection of ideas. The second link in the innovation supply chain is a very important factor. Poor performance at this stage will reduce the efficiency of the entire chain. If in the first stage, one or two sources are insufficiently developed, then the generation of ideas will not stop, but only their number will

decrease and homogeneity will increase. The second link covers a wide range of functions: the company's investment policy, innovation policy, financing, employee training, company strategy, and top management support. In their research, Morten H. and Julian B. provide practical examples of how in large well-known companies the entire innovation process stopped at this stage [1]. Generating lots of good ideas is one thing. The question is: "How do you process these ideas?" New concepts will not bear fruit without strong screening and funding mechanisms. Without all this, employees will simply create additional headaches for the entire organization. In many companies, limited budgets, cookie-cutter thinking, and strict funding criteria mean that most new ideas are scrapped. Thus, employees quickly receive negative feedback and the flow of ideas is reduced. In the second link of the innovation supply chain, in most cases, two problems arise [1]. The first is the risk management policy, the action of which impedes the effective financing of innovative projects. Employees directly involved in the selection of ideas will select those ideas that will look preferable in the eyes of managers. This will unintentionally cut off potentially successful ideas. The second problem is bureaucratic procedures. Signing, agreement, approval, waiting, working days, and procedures in which the value of the idea can be lost. The interest of some employees may be met with inconsistency with employees of other departments. A market researcher may be interested in a product that has the potential to be super successful, citing consumer demand. However, a person in the laboratory will object to the promotion of this idea. The reason may be that the proposed product cannot be created with current resources. In such cases, a conflict arises, since the impossibility can only be related to resources, but in general, the project is real. On the other hand, it may be that the study was conducted based on a small sample, or with statistical errors. As a result, a wide range of risks is formed, which leads to the curtailment of the idea at the stage of selection and further development of the idea into a product. The third link in the chain is distribution (bringing the product to market). The release of the final product to the market is a significant event, perhaps the most important stage along the path from idea to final product. The opinions of practicing experts are divided on this issue [8]. However,

efficiency at the stage of product entry into the market is characterized by the degree of automated processes for launching and further distribution of the product on the market. Stable and continuous release of new products is the last stage in the innovation supply chain. At this stage, it depends on bringing the matter to its logical conclusion, the result of which is the finished product on the shelves. Companies involved in the production and sale of food products have extensive experience in introducing new products to the market. Introducing a product to the market is a routine process since direct sales indicators depend on it. For this reason, this area has received a lot of attention. This study is primarily based on data that is the result of a survey of employees of international companies operating in the food industry. The example of Danon, with its open and familiar infrastructure, is relevant in the context of innovation: from the inception of an idea to the distribution of a new product on the market. The faster this path goes, the more results can be expected. Taking into account seasonal and local traditions and holidays, Danon divisions around the world work to adapt products to local conditions. The third link in the chain characterizes the time during which the company can bring a new product to the market. Developing an idea in marketing or laboratory research, then further work on the product at the factory and ending with the logistics of the product on the shelves - this is roughly what the process of distributing products in a company looks like. Of course, the better the processes of certification, advertising, production of a new product, and its logistics are, the faster the product is launched on the market.

Conclusion Considering existing theory in a different context is possible through constructivism. The use of ready-made solutions carries many hidden risks. Research based on constructivism helps to identify these types of risks. For this reason, the choice fell on this research paradigm. Constructivism is capable of fully revealing all the advantages of qualitative research. The study and search for factors that influence the effectiveness of the use of innovative technologies in business process management is carried out in this study through the prism of the “innovation supply chain” theory. This approach will allow us to confirm or reject the hypothesis of the similarity of the context of economic agents in Georgia and Western countries,

which was studied by the authors of the “innovation supply chain”.

REFERENCES:

1. A Marlen, A Maxim, IA Ukaegbu. “Application of Big Data in Smart Grids: Energy Analytics” // 2019 21st International, ieeexplore.ieee.org
2. Armstrong M., Handbook of personnel management practice, 11th edition, UK., 2010.
3. Beer E., The Harvard Model. Map of the HRV Territory. 2014.
4. BY Kim, BK Kang: “Cross-functional cooperation with design teams in new product development” // International Journal of Design, 2008 - ijdesign.org
5. Chechelashvili, M. Kurashvili, G. Bolkvadze, A. “Production as a mechanism for increasing product quality and cost-effectiveness of production”, 2nd International Conference of Georgian Technical University “Globalization and Modern Business Challenges”, 25-26. May, Tbilisi, 2018
6. Chowdhury S., Strategic of Human Resource Management, 2000.
7. Cole A.R., Management theory and practice, 2019.
8. Cummings T., Worleu C, Organizations development and change. Cengage Learning, 2018.
9. Daniel I. Prajogo Peggy McDermott Mark Goh, (2008), “Impact of value chain activities on quality and innovation”// International Journal of Operations & Production Management, Vol. 28 issuer 7 pp. 615 - 635
10. Deming, W.E. (1986). Out of the Crisis. MIT Press // Cambridge, MA.
11. Dowing P.J., International human resource management managing people in a multinational context. Thomson Learning, 2018.
12. Dr. Mathias Kirchmer (2016). Successful Innovation through Business Process Management 33 Panagiotis Ganotakis and James H. Love (2012) // The Innovation Value Chain in New Technology-Based Firms: Evidence from the U.K.
13. Druker P., Management, Tasks, Responsibilities, Practices, New York, 1996.
14. Dryker A., Management and the World Ward-Harvar Busines Review. N6, 2017.

15. EPA – United States Environmental Protection Agency (2009) // “The environmental professional’s guide to Lean & Six Sigma”, available at: www.epa.gov/lean/
16. Fayol H., General and industrial management, Martino publishing, 2010.
17. Gallotta, B. (2016), “A conceptual framework for the implementation of sustainability business processes” // Master of Research (MRes) Dissertation, University of Derby, Derby, UK
18. Gasey D., Human resource management, 2023.
19. H Matlay, J Heinonen, U Hytti, P Stenholm - Education+ Training // 2011 - emerald.com
20. Hammer, M., and Champy, J. (1994) // Reengineering the corporation. New York, NY: Harper Business.
21. Hill, J; Cantara, M; Deitert, E and Kerremans, M (2007) // Magic Quadrant for Business Process Management Suites, Gartner, Inc.
22. J Reardon, C Miller, I Vida, I Kim: “The effects of ethnocentrism and economic development on the formation of brand and ad attitudes in transitional economies” // European Journal of Marketing, 2005 - emerald.com
23. J. Birkinshaw, M. Hansen, The Innovation Value Chain // HBR 2007
24. Jefkins F., Public relations, 2018.
25. Jeston, J. and Nelis, J. (2006). Business Process Management Practical Guidelines to Successful Implementations // Oxford: Elsevier.
26. Jeston, J. and Nelis, J. (2008). Management by process: A roadmap to sustainable Business Process Management // Amsterdam: Elsevier/Butterworth Heinemann.
27. Jones, J. L. S., & Linderman, K. (2014). Process management, innovation and efficiency performance // The moderating effect of competitive intensity. Business Process Management <https://doi.org/10.1108/BPMJ-03-2013-0026> Journal, 20(2), 335–358.
28. Jurgen Appelo. “Management 3.0: Leading Agile Developers, Developing Agile Leaders” Crawfordsville, Indiana // First printing December 2010.

29. LA Liikkanen, M Perttula - Journal of Engineering Design // 2010 - Taylor & Francis.
30. Leiyu Shi., Managing human resources care organizations, 2017
31. McCormack, K. and B. Johnson (2001) // “Business process orientation, supply chain management, and the e-corporation,” IIE Solutions, Vol. 33 No. 10, pp. 33-37.
32. Montana J., and Charnov B.H., Management, Barrons, 2020.
33. N Kurmanov, B Tolysbayev, D Aibossynov. “Innovative activity of small and medium-sized enterprises in Kazakhstan and factors of its development” // Економічний часопис - XX, 2016 - ceeol.com
34. Porter E.M., Competitive Strategy: Techniques for analyzing industries and competitors, US., 2018.
35. R Chandy, B Hopstaken: “From invention to innovation: Conversion ability in product development”- Journal of Marketing // 2006 - journals.sagepub.com
36. Radhashnan, R, Balasubramanian, S. (2008) Business Process Reengineering: Text and Cases // (2008). New Deli: PHI Learning Private Limited.
37. Robert A.G, Monks Nell Minow, Corporate management, 2015.
38. Robotrendy: By 2036 in the United Kingdom, Robots will take up to 11 million jobs, in 2020.
39. Rosemann, M., & vom Brocke, J. (2010). The six core elements of business process management. In J. vom Brocke & M. Rosemann (Eds.) // Handbook on business process management: Introduction, methods, and information systems. Vol. 1, pp. 107–122.
40. Rudden, J (2007). Making the Case for BPM: A Benefits Checklist. BPTrends // pp. 1-8 20 Snabe, J. H; Rosenberg, A; Moller, C; Scavillo, M (2008). Business Process Management // The SAP Roadmap. Boston: Galileo Press Inc. (Shah and Ward, 2007)
41. Scheer, A. (2006). Agility by Aris business process management. Berlin: Springer.
42. Schuller R., Jackson E., Human Resource Management, 2014.

43. Singhry, H. B., Rahman, A. A., & Imm, N. S. (2015). Measurement for supply chain collaboration and supply chain performance of manufacturing companies // *International Journal of Economics and Management*, 9(Special Issue), 1–22.
44. Smit, J. (2015). The Innovation Value Chain and Adaptability of Organizations // *Journal of International Technology and Information Management*, 24(3), 4.
45. Taleb NN. *Anti fragile* // London: Penguin; 2012.
46. Vacao Y.O., Nomura Research Institute Forecast, 2015.
47. Wendell L., Cecil H.B., *Organization development management*, 2020.
48. Whittaker D., (Ed) *Think before you think. Social complexity and knowing*. Wakestone Press, 209.
49. Yishu, X., & Lin, M. (2018). A tri-level programming model based on TsPSO for cabin layout selection in civil airlines // *2017 2nd International Conference on System Reliability and Safety, ICSRS 2017*, 2018-January, 526–530. <https://doi.org/10.1109/ICSRS.2017.8272877>
50. Zairi, M. (1997), “Business process management: a boundaryless approach to modern competitiveness” // *Business Process Management Journal*, Vol. 3 No. 1, pp. 64-80.
51. Zedginidze S., Chechelashvili M., *Lean Manufacturing as a mechanism to Reduce Productivity Costs*, National University Poltava Polytechnic, International scientific and practical Internet conference „Economic development of the state and its social stability“, June 11, 2020.
52. Zhang, Q. and Cao, M. (2002), “Business process reengineering for flexibility and innovation in manufacturing” // *Industrial Management & Data Systems*, Vol. 102 No. 3, pp. 146-152. <https://doi.org/10.1108/02635570210421336>

**ВИЯВЛЕННЯ АНОМАЛІЙ З ВИКОРИСТАННЯМ AMAZON LOOKOUT
ПРИ УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ
В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ**

Власенко Тетяна Володимирівна,
Кандидат економічних наук, доцент
Державний біотехнологічний університет
м. Харків, Україна

Ковалишин Олександра Федорівна,
Доктор економічних наук, професор
Власовець Віталій Михайлович,
доктор технічних наук, професор
Львівський національний університет природокористування
м. Дубляни, Україна

Вступ. В колі проблем територіальних громад все більшу гостроту отримують такі, як глобальне потепління, зміна клімату та енергетична криза [1]. Без сумніву, ці проблеми є актуальними темами в усьому світі [2]. Зростання вартості енергії, нестабільність енергопостачання через пошкодження обладнання, викидів парникових газів та глобальної температури є наслідком надмірної залежності від викопного палива як основного енергетичного ресурсу. Ці виклики підкреслили потребу в альтернативних джерелах енергії та термінових стратегіях втручання для територіальних громад, таких як скорочення енергоспоживання та підвищення енергоефективності [3]. На систему опалення, вентиляції та кондиціонування повітря припадає близько 70% енергоспоживання, і рішення про скорочення енергоспоживання може вплинути на якість навколишнього середовища в приміщенні. Важливо адекватно збалансувати компроміс між якістю навколишнього середовища в приміщенні та зменшенням енергоспоживання. Це питання особливо гостро постає перед територіальними громадами в періоди недостатньої енергогенерації та погодних аномалій. Крім того в межах будинків часто ефективність може бути досягнута за рахунок автоматизованого

контролю з використанням штучного інтелекту [4]. Це дозволить виявити аномалії в екологічному стані в середині приміщень та аномалій роботи обладнання. Сучасний стан досліджень представлено на рис. 1. Одним з напрямків вирішення такої проблеми – використання сервісів AWS, зокрема Amazon Lookout.

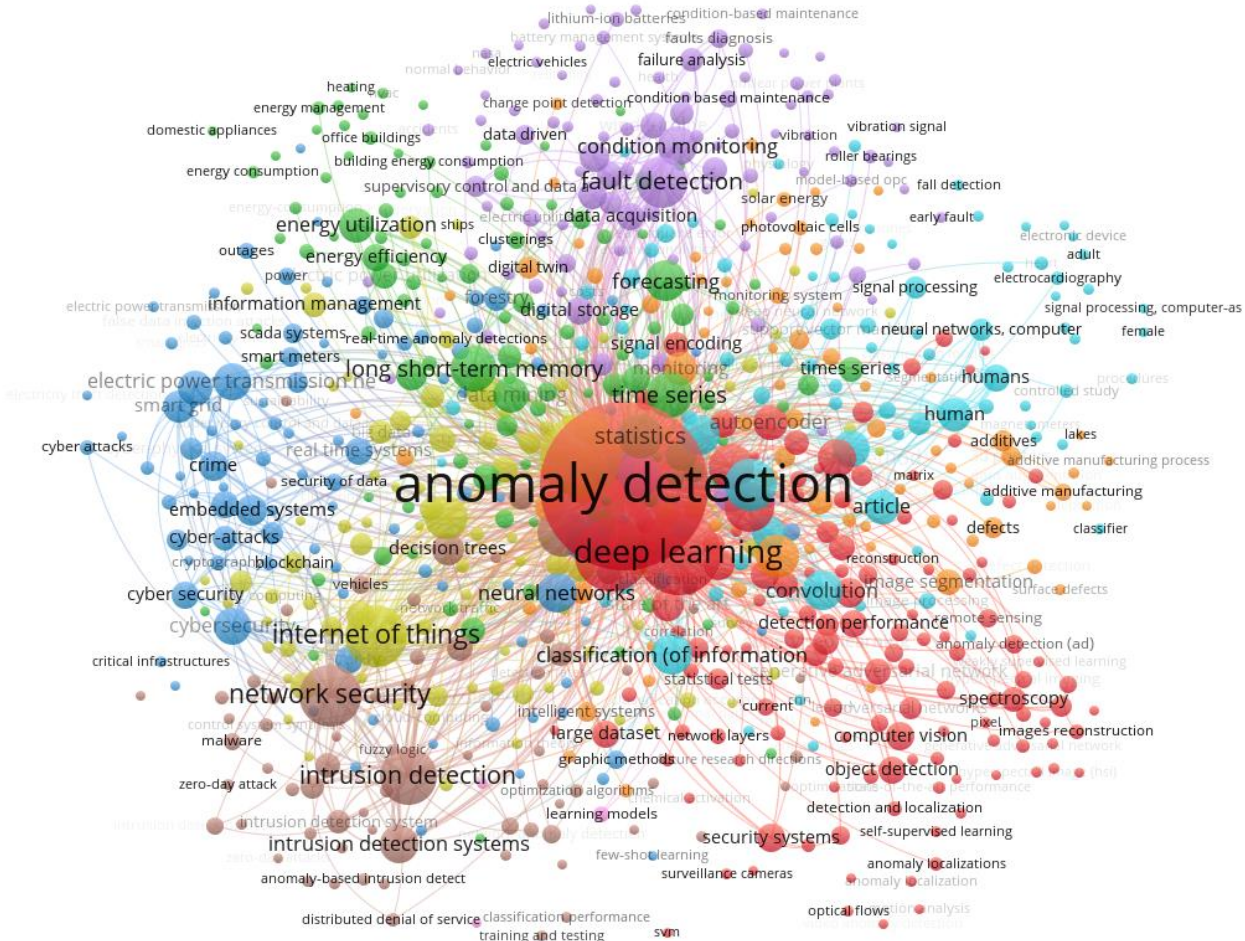

Рис.1 Кластери напрямків досліджень у прогнозуванні зміни клімату та впровадження інноваційних проектів: (дані – БД Scopus від 9.07.2024р)

Мета роботи. Метою роботи є вивчення можливості виявлення аномалій з використанням Amazon Lookout при управлінні інноваційними проектами в публічній сфері.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети використовували інструмент виявлення аномалій Amazon Lookout від Amazon. Такий аналіз дозволяє працювати зі значною кількістю датчиків та оцінювати

значний обсяг даних.

Результати та обговорення. Для вирішення поставленої проблеми на рівні територіальної громади необхідно більш детально дослідити рішення на основі штучного інтелекту. Одним з таких сервісів є Amazon Lookout - це сервіс, що використовує машинне навчання для автоматичного виявлення аномалій у даних, який може бути корисним для управління інноваційними проектами в публічній сфері. Ефективне використання зумовлене якісною підготовкою деяких основних кроків для досліджень в межах інноваційних проектів територіальних громад. Спочатку проводиться збір даних, їх верифікації, достовірності. Дані повинні бути підготовлені у відповідному форматі для аналізу. Це включає очищення даних, нормалізацію та структурування. Amazon Lookout може підключатися до різних джерел даних, таких як Amazon S3, Amazon Redshift, RDS тощо. Для користувача необхідним є визначення ключових показників, за якими потрібно відстежувати аномалії. Наприклад, вартість спожитої електроенергії, зміна температури в приміщенні при підвищеній системі кондиціонування. Завантаження даних у сервіс та навчання моделі машинного навчання для виявлення аномалій. Налаштування параметрів моделі та визначення частоти оновлення даних. Постійний моніторинг даних для виявлення відхилень від нормального стану. При виявленні аномалій сервіс генерує сповіщення, які можуть бути проаналізовані для виявлення причин відхилень. За результатами обчислень виконується оцінка впливу виявлених аномалій на загальний хід інноваційного проекту. На підставі оцінки розробляється план коригувальних заходів для усунення причин аномалій або мінімізації їх впливу. На завершальному етапі можливо аналізувати тенденції виявлених аномалій для покращення управлінських процесів та оптимізації використаних ресурсів на основі отриманих даних.

Висновки. Використання Amazon Lookout дозволяє автоматизувати процес виявлення аномалій у великих обсягах даних, що є важливим інструментом для ефективного управління інноваційними проектами в публічній сфері. Це допомагає забезпечити прозорість, контроль та своєчасне

реагування на потенційні проблеми. Використання штучного інтелекту в межах територіальних громад для контролю приміщень є найбільш доцільним при оптимізації параметрів теплового комфорту і контролю якості повітря в приміщенні; енергоменеджменту і прогнозування енергоспоживання; прогнозування температури в приміщенні; виявлення аномалій; і управління системами опалення, вентиляції та кондиціонування повітря. Оцінка показує необхідність в більш систематичних узагальнених дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Куценко Т. Ф. Об'єднані територіальні громади в Україні: короткий аналітичний огляд / Т. Ф. Куценко, Є. Ю. Дударенко // Економіка та держава. - 2017. - № 3. - С. 64-70.
2. Vlasovets V., Vlasenko T., Kovalyshyn S. Effect of various factors on the measurement error of structural components of machine parts materials microhardness using computer vision methods. (2023) *Przeglad Elektrotechniczny*, 99 (1), pp. 323 - 329
3. Власенко Т.В., Власовець В.М. Управління інноваційними проєктами з роботизації машинобудівного виробництва. Управління розвитком соціально-економічних систем: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21-22 березня 2024 року). Харків: ДБТУ. Ч. 1. 2024. С. 406-409.
4. Забарна Е. М. Територіальні громади в європейському транскордонному просторі / Е. М. Забарна // Економічний форум. - 2020. - № 3. С. 3-9.

**ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
АМАТОРСЬКОГО ТЕАТРУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Каранда Марина Василівна,

к. філос. н., доцент
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна

Пуліна Вікторія Іванівна,

к. філос. н., доцент
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна

Анотація: у статті висвітлено практичні шляхи реалізації ключових аспектів менеджменту соціокультурної діяльності аматорського театру у воєнних умовах. На прикладі роботи аматорського молодіжного театру «EXLIBRIS» м. Чернігова розкрито особливості управлінських підходів до вирішення питань психологічної підтримки учасників та глядачів, гнучкого й адаптивного планування, безпеки, матеріального забезпечення функціонування театру, соціальної та культурної місії, технологічних рішень та логістики, комунікації та координації.

Ключові слова: аматорський театр, менеджмент соціокультурної діяльності, управлінське рішення, планування, координація.

Війна завжди була і залишається надзвичайно складним випробуванням для будь-якого суспільства. Вона завдає не лише фізичних та економічних втрат, але й ставить під загрозу соціокультурні цінності та інституції. У таких умовах важливим є відтворення і підтримка культурної діяльності, оскільки вона виступає вагомим засобом збереження ідентичності, національної свідомості та моральної підтримки громадян. Особливої уваги вимагають аматорські театри,

які часто стають осередками культурного опору та місцями, де громада може знайти психологічну підтримку і натхнення.

Відтак тема управління соціокультурною діяльністю аматорських театрів в умовах війни є актуальною з кількох причин: по-перше, культурна діяльність в часи війни відіграє одну з ключових ролей у підтримці морального духу населення, збереженні культурної спадщини та зміцненні національного духу; по-друге, аматорські театри, завдяки своїй гнучкості та близькості до громади, можуть швидко адаптуватися до нових умов і стати важливим інструментом соціальної підтримки; по-третє, вивчення особливостей практичного менеджменту таких творчих ініціатив дозволяє розробити ефективні стратегії для підтримки та розвитку культурних інституцій у кризових ситуаціях.

Метою статті є спроба дослідити специфіку менеджменту соціокультурної діяльності аматорських театрів у воєнних умовах на прикладі молодіжного аматорського театру «EXLIBRIS» (худ. керівник М. Каранда), що діє в м. Чернігові на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

На нашу думку, вивчення особливостей управління аматорськими театрами в умовах війни слід віднести до спеціалізованих тем, в яких перетинаються наукові інтереси як дослідників у сфері театрального мистецтва, так і фахівців з управління в умовах кризи. Прикладами проведення даної роботи є діяльність Європейської асоціації аматорських театрів (АІТА/ІАТА), фондів та організацій, що підтримують культуру під час війни (Британська Рада, Goethe-Institut тощо), окремих вчених, які вивчають вплив війни та конфліктів на культурні та мистецькі ініціативи (Р. Дапсис, Й. Варжа, Й. Рістіч). На теренах України питання управління соціокультурною діяльністю в умовах війни знайшли своє висвітлення у наукових публікаціях Н. Максимовської, В. Нехая, В. Опанасюк, О. Петінової, Н. Шевченко, О. Щербини-Яковлевої та інших [2]. Разом з тим проблеми менеджменту соціокультурної діяльності саме аматорських театрів у воєнних умовах, а головне – практичні шляхи їх вирішення, фактично залишаються поза увагою фахівців.

А між тим управління аматорським театром в умовах війни має свої унікальні виклики та особливості, про що свідчить досвід управлінської діяльності художнього керівника молодіжного театру «EXLIBRIS» Марини Каранди з прикордонного Чернігова.

Зазначимо, що художній керівник аматорського театру передусім виступає в якості менеджера і повинен володіти мистецтвом управління іншими людьми, і заохоченням їх до спільної ідеї - досягнення високих результатів своєї роботи. Це актуалізує наступні напрямки діяльності: соціокультурне проектування, сценарно-режисерські основи, інформаційні технології управління, маркетингові комунікації в соціокультурній сфері. Менеджер соціокультурної діяльності завжди постає в якості суб'єкту інновацій. Так, сучасна дослідниця Марина Бриль зосереджує свою увагу на обґрунтуванні нових компетенцій менеджера соціокультурної діяльності, створюючи концепцію нового управлінського мислення, наголошуючи на певному механізмі рефлексії. На її думку, запорукою успіху може стати увага до «м'якого» компоненту [1]. Це те, що пов'язане з особистістю, стосунками, взаємодією і завжди має в собі елемент інноваційності. Це може бути плідним для досягнення поставленої мети і, безперечно, актуалізується в будь-яких кризових умовах, тим паче в умовах війни.

В цьому аспекті розглянемо ознаки інноваційності управлінської діяльності художнього керівника за окремими ключовими напрямками роботи.

Так, перш за все, слід наголосити на психологічному аспекті, що стає наріжним каменем успішної діяльності аматорського театру. Психологічна підтримка учасників театру і глядачів здійснюється насамперед шляхом уважного ставлення керівника до сімейних та навчальних проблем акторів, що виражається в інформуванні їх з питань, не пов'язаних безпосередньо з творчістю, психологічному налаштуванні акторів на мистецьку діяльність, переключення з побутових проблем та негараздів на творення образів, запуску антистресової механіки та вдумливого релаксу, налагодження дружніх, приятельських стосунків у колі колективу однодумців, запрошення практикуючих

психологів на репетиції з метою опрацювання комунікативних, ораторських, поведінкових, тілесних «затисків». Щодо глядачів, управлінські наміри художнього керівника реалізуються у створенні адаптованих анонсів, в яких акцентується цінність вдумливого й емпатійного глядача, у введенні інтерактивних елементів під час самої вистави, як от: голосування за кращого актора на стікерах, наклеєних на програмки, вікторина з розіграшем книг того автора, твір якого було інсценізовано, «гарячий мікрофон» як можливість озвучити враження реципієнтів одразу після вистави, психологічний командний тренінг на закріплення теми та ідей вистави (наприклад, з ПТСР-проблематики).

Соціокультурне проектування в умовах війни, також, набуває певних особливостей і виявляється через забезпечення гнучкості й адаптації у плануванні художнім керівником вказаного аматорського театру. Здійснюється орієнтовне планування показів репертуару з урахуванням можливих відстрочок, перенесення дат прем'єр, зміни локації для презентації театральних інсценізацій тощо. Інакше кажучи, завдяки цьому гнучкому підходу театру вдається майже не переривати свою діяльність і оптимально використовувати час для підготовки вистав, репетицій, індивідуальної роботи з акторами, удосконалення текстів і т.п.

Аспект безпеки з очевидністю є одним з найважливіших в організаційній діяльності художнього керівника аматорського театру в умовах війни, а тому цьому питанню приділяється величезна увага. Зокрема, вистави для дітей проходять в укритті Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана, на випадок блекауту також передбачено проведення вистав в укритті Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Також перед кожним показом глядачів попереджують про необхідні дії на випадок повітряної тривоги, а також є можливість перенесення вистави на інший день, якщо тривога триває більше 40 хвилин. Зрозуміло, що такі перерви не сприяють цілісному сприйняттю глядачами сценічного матеріалу, однак пріоритет безпеки є беззаперечним у воєнних умовах.

Щодо аспекту матеріального забезпечення соціокультурної діяльності аматорського театру «EXLIBRIS» відмітимо, що воно має сегментарну структуру. Так, з боку вищезазначеного університету театрові на постійній основі надано можливість користуватися аудиторним фондом, енергоносіями та інформаційною підтримкою на різних ресурсах. Студентський профком також час від часу заохочує активних студентів-акторів театру преміями, які за колективним голосуванням розподіляються на придбання елементів театрального реквізиту чи святкування прем'єр. Основою ж фінансового забезпечення діяльності аматорського колективу є фіксована сума за квиток на виставу та донати від глядачів. Рішенням театрального колективу відкривається тимчасовий рахунок для тих, хто, хоч і забронював місце, але з певних причин не зміг відвідати виставу, отримує можливість фінансово підтримати театральний колектив або військове волонтерство.

Вважаємо за необхідне дещо детальніше зупинитися на такому управлінському аспекті в діяльності аматорського театру «EXLIBRIS», як соціальна і культурна місія. Зокрема, у рік заснування (а театр бере свій початок з 2014 року) його культурна місія, в основному, зосереджувалася на культуртрегерстві – діяльності, спрямованій на поширення культурних цінностей, знань і досягнень серед різних верств суспільства. Ґрунтуючись на кредо «Граємо, щоб оживали добрі книги», театр здійснював адаптацію творів класичної літератури, показ байопіків, вистав за сучасними авторами – усе це творило культурне обличчя мистецького колективу. Згодом до цього доєднався й соціальний вектор – вистави у лікарнях, інклюзійні постановки для дітей та дорослих з особливими потребами, розширення репертуару соціальною тематикою – антисуїцидальною, антинаркотичною тощо. У 2022 році було актуалізовано такий культурний стрижень, як декомунізація та дерусифікація (зокрема, вистави «Маузер і маки» (2023 р.) та «Блакитно-бузковий будинок» (2024 р.) містять у собі його компоненти). Водночас з 2023 року головною у соціальній місії театру стала волонтерська складова: від 30 до 100 відсотків донатів за квитки перераховуються на відкриті поточні збори, які

організуються акторами або знаними громадськими активістами міста на потреби конкретних військових частин, дітей-сиріт, чиї батьки загинули на фронті, чи на тактичну медицину. Крім того, була спеціально зіграна вистава і на користь згадуваного вище художнього музею для відновлення вікон, які були пошкоджені під час повномасштабного вторгнення й облоги Чернігова. Паралельно з цим актори та керівний склад театру беруть участь у нетеатральних акціях на користь ЗСУ – збір книг для госпіталів, проведення лекцій, комплектування посилок на фронт тощо. У такий спосіб театр за час війни значно розширив свою культурну та соціальну місію, пов'язавши між собою різні види просвітницької, благодійної, волонтерської діяльності й сприяючи тим самим підтримці морального духу та збереженню національної єдності в умовах кризи.

Управлінську діяльність в межах аматорського театру важко уявити й без такого важливого її компоненту, як технологічні рішення й логістика. У цьому аспекті ««EXLIBRIS» представляє собою досить унікальний приклад театрального колективу. Йдеться про те, що актор-аматор, який відіграв у 3-4 роботах та пройшов за рік до 10 тренажів на розвиток різних граней акторської майстерності, стає здатним самостійно приймати адекватні рішення, випереджати та запобігати форс-мажорним ситуаціям. У такий спосіб вдається за рік навчити аматора технології «виробництва» вистави.

Разом з тим деякі вистави є багатофігурними, де задіяно увесь колектив - 17-20 акторів, режисер, музичний режисер, світлограф, помічники - сценографи та костюмери. За таких умов природньо виникають обмеження у виборі сценічних майданчиків, тому зазвичай такі вистави робляться раз на рік і проходять в актовій залі Національного університету «Чернігівський колегіум». Аргументами на користь цієї локації як базової є розмір сцени та кулісних кишень, наявність проходу за задником, можливість встановити додаткове освітлення, якісне озвучення підвісними мікрофонами тощо. Якщо ж є потреба у проведенні камерних, експериментальних проєктів, тоді обираються інші локації. Логістичні труднощі виникають, як правило,

внаслідок необхідності переміщення костюмів та реквізиту з костюмерної до локації і назад. Позаяк аматорський театр діє на волонтерських засадах, вирішення питань з транспортом та наявністю вільних робочих рук часом буває складним. Однак керівництво театру знаходить альтернативні можливості знайомити глядача зі своєю творчою діяльністю – шляхом проведення творчих зустрічей у місцевих школах, коледжах, університеті у вигляді невеликих концертних або тренінгових програм.

Комунікаційно-координаційний аспект управління аматорським театром репрезентовано такими систематичними заходами, як регулярні збори трупи, координаційні наради, планування репетицій та виступів, налагодження внутрішніх та зовнішніх комунікацій, а також проведення тренінгів та майстер-класів для акторів. Так, щотри-чотири дні на сторінці театру у Facebook висвітлюються різні поточні аспекти соціокультурної діяльності колективу – анонси вистав, відгуки глядачів, тизери, неформальні світлини та відео тощо. До виконання функцій PR-менеджера, окрім безпосередньо художнього керівника, долучені також режисерка (О. Мелашенко) та акторка з філологічною освітою (О. Сандул). Робоча комунікація між членами театрального колективу – розбір репетицій, надання рекомендацій режисера, звукорежисера, світлографа, хореографа тощо – налагоджена у месенджері Facebook, що дозволяє попри воєнні умови цілодобово підтримувати зв'язок і спільно працювати над удосконаленням творчих намірів трупи. З метою підтримки нормального функціонування театру здійснено розподіл обов'язків між окремими акторами: так, староста (В. Похилець) суміщає свою організаційно-координаційну діяльність із обов'язками касира театральної трупи й відповідає за вирішення поточних питань, пов'язаних із святкуванням днів народження членів колективу, організацією перерв на каву під час тренінгів тощо. На волонтерських засадах робиться і дизайн афіші до вистави (В. Остапчук, П. Компанієць). Існує можливість, також, тимчасової передачі функцій музичного режисера акторці Є. Ребенок – гітаристці та поетесі (наприклад, озвучення поточних репетицій). У такий спосіб у театрі реалізовано

важливі управлінські принципи, що працюють на підвищення ефективності, організаційну чіткість, оптимізацію ресурсів, взаємну підтримку, розвиток навичок у членів театрального колективу й загальне підвищення відповідальності.

Таким чином, проведений нами з позицій менеджменту деталізований аналіз діяльності аматорського театру під час війни дозволив виявити низку аспектів, кожний з яких сприяє підвищенню ефективності, гнучкості та стійкості театрального колективу в надскладних умовах, забезпечуючи одночасно збереження культурної спадщини, моральну підтримку громадян та зміцнення національної свідомості. Разом з тим управління аматорським театром в умовах війни вимагає особливого підходу, враховуючи нестабільність та обмеження, які накладає поточна ситуація. Менеджер аматорського театру в умовах війни виконує гранично важливу роль, забезпечуючи безпеку, підтримку та ефективне функціонування театру. Його завдання включають широкий спектр обов'язків – від логістики й фінансового управління до психологічної підтримки та комунікації. Сучасний менеджер постійно працює в умовах нових запитів, тому і сам стає суб'єктом інновацій у власній діяльності. Відтак успішний менеджер, будуючи нові моделі рішень відповідно викликів часу має бути адаптивним, рішучим та творчим, щоб зберегти і розвинути театральну діяльність в умовах війни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бриль М.М. Менеджер соціокультурної діяльності як суб'єкт інновацій. [Електронний ресурс]. https://www.researchgate.net/publication/328063027_MENEDZER_SOCIOKULTURNOI_DIALNOSTI_AK_SUB%27EKT_INNOVACIJ
2. Шевченко Н.О. Соціокультурний менеджмент: історія, теорія та сучасні практики: хрестоматія / уклад.: О. Р. Копієвська, Н. О. Шевченко. Київ : НАКККіМ, 2019.

**ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФОРМУВАННЯ РЕЗИСТЕНТНОСТІ ПСИХОСОМАТИЧНОМУ
ВИГОРАННЮ МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ**

Тимошенко Наталія Валеріївна

аспірантки 1 курсу навчання спеціальності 073 Менеджмент
Управління закладом освіти

Анотація: Публікація присвячена профілактиці та подоланню синдрому професійного вигорання, що є наслідком некерованого стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням, навантаженням та напруженням в професійній діяльності. У публікації автор зосереджує свою увагу на проблематиці поширення професійного вигорання, що загострюється в умовах війни.

Ключові слова: синдром, стрес, профілактика, емоційне вигорання, врівноваженість, саморегуляція, виснаження.

Специфічні умови сьогодення створюють додатковий тиск на менеджерів освіти через нестабільність, загрози безпеці та велике навантаження. Такі обставини вимагають від фахівця значних психоемоційних зусиль для вміння управляти ситуаціями різного рівня складності. Високі вимоги, гостре емоційне напруження в роботі менеджерів освіти призводять до емоційного вигорання, а умови праці не дозволяють повноцінно відновлювати внутрішні ресурси особистості.

Синдром вигорання – це стан психічного, емоційного, і фізичного виснаження, викликаного надмірним і тривалим стресом. Відповідно до визначення ВООЗ (2001), «синдром вигорання» (burnout syndrome) – це фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі, втому, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань, а також вживанням алкоголю або інших психоактивних речовин з метою отримання тимчасового полегшення, що

має тенденцію до розвитку фізіологічної залежності та суїцидальної поведінки. Цей синдром, зазвичай, розцінюється як стрес-реакція у відповідь на надзвичайно високі виробничі і емоційні вимоги, надмірну відданість людини своїй роботі, а також її зневага до сімейного життя або відпочинку [1, с. 267].

Дослідження проблеми резистентності психосоматичному вигоранню менеджера освіти є актуальною темою в сучасній науці. Психосоматичне вигорання є серйозною проблемою, яка може виникнути у менеджерів у сфері освіти через стрес, перевантаження та недостатню підтримку, а в умовах сьогодення через війну в Україні. Дослідники звертають увагу на те, що резистентність до психосоматичного вигорання може бути покращена за допомогою правильного управління стресом, психологічної підтримки та здорового способу життя. У вітчизняних дослідженнях можна виокремити праці таких вчених, як А. Баккер, В. Бойко, М. Буріш, Н. Водоп'янова, Е. Грінгласс, А. Дворкін, С. Джексон, Дж. Еделвіч, Ю. Жогно, Т. Зайчикова, Е. Іваніцкі, Л. Карамушка, Л. Китаєв-Смик, М. Лайтер, А. Ленгле, С. Максименко, К. Масlach, К. Мач, В. Орел, Б. Перлман, Г. Робертс, О. Рукавішніков, Д. Трунов, Т. Форманюк, І. Фрідман, К. Чернісс, В. Шауфелі, Р. Шваб, Л. Юр'єва, Т. Яценко й ін.). Термін «burnout» («вигорання») був запропонований американським психіатром Х. Фрейденбергом в 1974 р. Вчений застосував цей термін для характеристики психічного стану здорових людей, які постійно працюють у форматі людина-людина, інтенсивно взаємодіють з соціумом, постійно перебувають в емоційній атмосфері. це лікарі, медичні сестри, вчителі, соціальні працівники, психіатри, психологи, менеджери, керівники різних рівнів, журналісти, пожежники, рятувальники, юристи, актуарії [2, с. 22]. Експерти зазначають, що людина, уражена вищезазначеним синдромом, відчуває стійке небажання виконувати свою роботу, що супроводжується депресією, порушенням сну, пам'яті та уваги, зниженням активності, втратою інтересу до повсякденної діяльності, відчуттям її безглуздя, бажанням уникнути виконання своїх функціональних обов'язків. Знижується інтерес не тільки до професії, а й до самого життя загалом. За

даними Американського інституту стресу, робочий стрес і наступне вигорання призводять до таких негативних явищ, як плинність кадрів, абсентеїзм, зниження продуктивності праці [5].

Наразі, в Україні до традиційних стресогенів додалися специфічні, викликані станом війни, та які виникли у зв'язку із переміщенням закладів освіти з тимчасово окупованих територій Автономної республіки Крим і Сходу України. Керівники переміщених закладів освіти, які відчувають на собі наслідки стресових ситуацій, зв'язаних із вимушеною зміною місця проживання, повною або частковою втратою майна, обмеженістю у спілкуванні або втратою рідних і близьких, стикаються з проблемами адаптації на новому місці, інтеграції у новий робочий колектив та багатьма іншими. Все це зумовлює підвищення вірогідності проявів життєвих і професійних криз та, на фоні постійних стресів середньої й високої інтенсивності, розвитку професійного вигорання менеджерів закладів освіти. Формування резистентності до професійного вигорання у менеджерів освіти в умовах війни стає особливо важливою проблемою, оскільки фактори стресу і травматичні ситуації значно зростають в означених умовах. «Синдром «професійного вигорання» (burnout syndrome) ВООЗ визнала у 2001 році як проблему» [6, с. 268]. Професійне вигорання є притаманним для професій, які пов'язані із комунікацією та міжособистісним спілкуванням. Насамперед це професії типу діяльності «людина-людина». До цього переліку належить і професія менеджера освіти, оскільки вона вимагає повного включення в проблему організації. Специфіка взаємодії менеджера з підлеглими полягає в урахуванні, що кожен член колективу є особистістю з власним індивідуальним характером, світоглядом, життєвим досвідом. Керівнику необхідно встановити довірливі стосунки і вміти корегувати рівень емоційного навантаження. Часто, тісний міжособистісний контакт керівника з підлеглим тягне за собою негативні емоції, які своєю чергою відбиваються на його особистому житті. До того ж вони можуть порушувати його внутрішній психологічний стан і провокувати, навіть, зміни особистісних характеристик (професійна деформація).

Нами виявлено фактори, які впливають на виникнення професійного вигорання у менеджерів освіти під час воєнного стану:

1. Менеджери освіти в умовах війни несуть підвищену відповідальність за прийняття управлінських рішень і координацію дій у надзвичайних обставинах. Це супроводжується постійним психологічним тиском і високим рівнем відповідальності, оскільки їхні дії можуть мати великий вплив на безпеку та добробут учнів, педагогічний персонал і громаду в цілому. Готовність до прийняття важливих рішень в умовах війни є ключовою для забезпечення безпеки і ефективного функціонування освітніх установ. У таких ситуаціях важливо мати чіткий план дій, вміти оперативно реагувати на зміни в оточенні та швидко приймати важливі рішення для захисту учнів і персоналу закладу. Така готовність може бути досягнута завдяки попередньому навчання, тренуванням та розробці стратегій управління кризовими ситуаціями.

2. Емоційне напруження та травматичні враження: Свідомість про страждання та травматичні події війни може призводити до емоційного напруження та переживання стресу, особливо, якщо менеджер пов'язаний із вирішенням гуманітарних або соціальних проблем. Війна і конфлікти можуть мати серйозний вплив на психічне здоров'я людей, особливо на тих, хто працює в організаціях що пов'язані з вирішенням соціальних проблем. Постійний стрес, відчуття безпорадності та неможливість змінити ситуацію можуть призвести до виснаження емоційних ресурсів і важкості у подоланні власних емоційних реакцій. Важливо мати підтримку та засоби для емоційного відпочинку та відновлення після таких стресових ситуацій.

3. Високий ризик особистої безпеки: Менеджери в ситуаціях війни можуть знаходитися під загрозою фізичної безпеки, що має вплив на їхню емоційну та психічну стійкість. Умови війни створюють серйозний ризик для особистої безпеки менеджера освіти, розглянемо декілька факторів: політична нестабільність в умовах війни часто супроводжується різними формами конфлікту та насильства, терористичні групи або інші злочинні організації, які атакують цільові об'єкти, включаючи освітні заклади та їхніх керівників,

загрожують безпеці громадян; прямі воєнні дії, бомбардування, обстріли можуть випадково чи цілеспрямовано пошкодити будівлі шкіл або інших освітніх закладів та поставити під загрозу життя персоналу. Умови війни можуть призвести до зростання кримінальної активності, розповсюдження зброї та підривної діяльності, що загрожує безпеці. У разі загострення конфлікту може знадобитися евакуація зі зони конфлікту, що також є стресовою операцією, особливо якщо здійснюється в небезпечних умовах. Навіть якщо конкретна загроза не відчутна, постійна напруженість може впливати на психологічне благополуччя та безпеку особистості.

У таких умовах важливо, щоб менеджери освіти були добре підготовлені до управління кризовими ситуаціями, мали плани надзвичайних ситуацій та знали процедури безпеки.

4. Невизначеність і невпевненість: Ситуації війни можуть бути динамічними і непередбачуваними. Невизначеність і невпевненість щодо подій підвищують рівень стресу і стають причиною психосоматичного вигорання. Воєнні дії можуть змінюватися дуже швидко, що призводить до появи страху та тривоги через незнання того, що може трапитися далі. Страх за особисту безпеку посилюється невизначеністю та непередбачуваністю ситуацій. Невизначеність щодо майбутніх подій та страх за власну безпеку призводить до тривоги та стресу. Що викликає психосоматичні розлади та вигорання. Умови війни ускладнюють планування та управління робочими процесами, оскільки ситуація постійно змінюється. Це збільшує відчуття безпорадності та невпевненості. Для зменшення стресу та захисту від психосоматичного вигорання, важливо впроваджувати стратегії самоуправління стресом та забезпечення підтримки та співпраці в колективі. Також важливо мати плани надзвичайних ситуацій та системи управління працівниками освітніх закладів в умовах війни.

5. Необхідність працювати в умовах обмежених ресурсів та обставин, що ускладнюють виконання робочих обов'язків, спричиняють втому і емоційне, психічне та фізичне вигорання. Робота за умов обмежених ресурсів та

ускладнених обставин може бути викликом для менеджерів освіти, особливо в умовах війни. Необхідно ретельно планувати використання наявних ресурсів, враховуючи їх обмеженість. Це може включати раціоналізацію використання фінансів, персоналу та матеріальних ресурсів. Стратегії війни можуть швидко змінюватися, тому важливо мати гнучкість у плануванні та виконанні робочих обов'язків. Здатність швидко реагувати на зміни і адаптуватися до нових обставин допоможе забезпечити ефективну роботу в умовах нестабільності. Важливо підтримувати ефективну комунікацію з колегами, партнерами та відповідними органами влади. Розподіл інформації та співпраця можуть допомогти оптимізувати використання ресурсів та реагувати на непередбачені обставини. Необхідно забезпечити підтримку та захист для персоналу освітніх закладів, оскільки вони можуть бути підвищеною мірою вразливі в умовах війни. Це включає надання психологічної підтримки, безпеки на робочому місці та навчання з питань безпеки. Розробка і виконання планів надзвичайних ситуацій (процедури евакуації, захисту від насильства та інші заходи безпеки) може допомогти зменшити вплив негативних обставин на роботу освітніх закладів.

Вивченню проблеми синдрому «професійного вигорання» присвячено значну кількість робіт у зарубіжній науці та практиці (E. Aronson, M. Leiter, C. Maslach, A. Pines, S. Jackson, S. Walkera ін.). Вітчизняні науковці також виявляють інтерес до цієї проблеми, з'являються роботи таких авторів, як М. Авраменко, В. Бойко, Н. Водопянова, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, А. Лужецька, К. Малевич, О. Мірошніченко, В. Орел, О. Папанова, Е. Старченкова та ін. Важливо відзначити, що дослідники, котрі обирають «професійне вигорання» як предмет дослідження, позиціонують його як руйнівне та деструктивне явище (виснаження фізичних, фізіологічних та психічних ресурсів) у житті професіонала (К. Маслач); спеціаліст, який не здатний впоратися ефективно із стресом, викликаним певними обмеженнями, що стосуються реалізації його цілі та особистісної кар'єри (З. Решетова); як вироблений особистістю механізм психічного захисту в формі повного або

часткового виключення емоцій у відповідь на психотравмуючі впливи, стереотип емоційної або професійної поведінки, що дозволяє людині дозувати і економно використовувати емоційний ресурс (В. Бойко); психофізіологічну реакцію, зумовлену частковими, іноді надмірними, але, як правило, малоефективними зусиллями, що спрямовані на задоволення трудових потреб, і супроводжуються психологічними, емоційними, а інколи й фізичними відхиленнями від активності у відповідь на надмірний стрес або незадоволеність (В. Орел); специфічний вид професійного захворювання людей у системі «людина-людина» (Т. Форманюк та ін.) Одна з першопрохідниць у сфері вивчення проблеми вигорання Крістіна Маслах стверджує, що найчастіше від цього синдрому страждають ті, хто працює з людьми та багато часу присвячує спілкуванню з іншими. Причому, як наголошує вчена, нерідко одним із проявів вигорання є негативне ставлення до клієнтів. Загалом до груп ризику відносяться люди, які постійно стикаються зі стресом на роботі і не мають змоги подолати чинники, що його викликають.

Про зростаючу значимість цього явища свідчить порушення проблеми вигорання на Всесвітньому економічному форумі в Давосі у 2011 р. [9]; збільшення кількості медичних закладів, монастирів для «вигорілих» спеціалістів (Health Retreat Parkhotel Igls (Австрія), медичні центри «Bad Ragaz-Luxurious Clinic and Resort», «Reha Clinic», приватні клініки «Hohenegg», «Meiringen», «Wyss AG»; «Paracelsus Clinica al Ronc» (Швейцарія); «Health Resort Enterprise inc.» (Польща) й ін.); розповсюдження міжнародними організаціями охорони здоров'я та іншими інституціями (ВООЗ, АПА та ін.) спеціалізованої літератури про вигорання, шляхи його попередження та подолання; збір статистичних даних щодо кількості «вигорілих» спеціалістів у різних країнах. Так, за даними Н. Є. Водоп'янової та О. Є. Старченкової (2005), Р. Голембієвського та Р. Ф. Мюнценрайдера (R. T. Golembiewski, R. F. Munzenrider, 1988) їх кількість у США сягає 36–44 %, у Росії – 51–57 % [3; 4, с. 69; 10].

Згідно з даними консалтингової компанії DDI, з 2020-о року прояви

симптому вигорання у респондентів зросли на 60%. Зокрема, 72% опитаних керівників зазначили, що часто відчують виснаження наприкінці робочого дня. «Управлінці, які страждають від стресу та вигорання, - це завжди погано, але зараз ця проблема ще сильніша, оскільки в умовах змін на ринку праці організаційна культура і бренд працедавця відіграють дедалі більшу роль у залученні “зіркових” фахівців», — пише науковець Gallup Джим Хартер.

Під час дослідження, проведеного ІТ-компанією Asana, з'ясувалося, що упродовж 2020 року майже 71% респондентів відчували симптоми вигорання. Щодо розподілення синдрому серед вікових категорій, ситуація має такий вигляд: про вияви вигорання заявили 84% представників покоління зумерів, 74% міленіалів та 47% бебі-бумерів. Книга "Покоління" американських вчених Нейла Хоува (Neil Howe) та Вільяма Штрауса (William Strauss) вийшла у 1991 році. Її основна теорія полягає у тому, що кожні 20-25 років у світі відбувається зміна поколінь. Людей всередині одного покоління об'єднують спільні цінності, особливості поведінки й звички. Такими схожими між собою, люди однієї вікової групи стають через світові історичні події, під час яких вони дорослішали. Незалежно від країни народження, покоління одночасно проживає наслідки війни або економічну кризу. "Бебі-бумери" (*приблизно 1945 – 1963 року народження*) Назва покоління пішла завдяки спалаху народжуваності (буму) після Другої світової війни. Вони жили у відносно стабільний час та були об'єднані ідеєю світлого майбутнього й наддержави. The Mirror описує бебі-бумерів, як людей з твердою вірою в дотримання правил і важливості закону та порядку. Більшість бебі-бумерів сьогодні активно працюють. Згідно з дослідженням Pew Research Center, у 2018 році 29% бумерів у віці від 65 до 72 років працювали, чи активно шукали роботу. "Бумери" сильні, вміють заощаджувати та заробляти й впевнені, що всі навколо мають це робити. Покоління X (*приблизно 1961 – 1981 року народження*) X – значить невідомість. "Невідомим" називають покоління, народжене за часів перебудови. Вони дорослішали в часи резонансу навколо наркотиків і СНІДу. "Ікси" з раннього дитинства були самостійними. Через це їх інколи називають latchkey

kids – діти з ключами. Їх самостійність і вміння працювати вирости разом з ними. Одні з найуспішніших людей світу Джеф Безос (засновник Amazon), Ілон Маск (генеральний директор SpaceX), Ларрі Пейдж (розробник і співзасновник пошукової системи Google) – яскраві представники покоління X. Покоління Y або міленіали (приблизно 1982 – 2004 року народження). Y – сьогоднішня молодь. Згідно з дослідженням Pew Research Center, міленіали сильніше за "бєбі-бумєрів" та покоління X постраждали від економічного спаду. Ще мілленіалів називають "юппі" – young urban professionals. Молоді професіонали, що живуть у містах. Вони освічені, але їм не обов'язково володіти енциклопедичними знаннями. Для них не існує стабільності: вони бачили, як не стало країни в якій вони народилися. Ще кожен міленіал вважає себе особливим. Як і кожний інший представник цього покоління. [12]

Як зазначається у Global Leadership Forecast 2023, керівників непокоять прояви цього синдрому в їхніх командах, проте лише 15% із них відчувають себе достатньо підготовленими для запобігання цьому явищу. [11]

Дослідниками доведено, що професійне вигорання менеджерів соціономічної сфери нині посідає одне із провідних місць з поміж інших важливих проблем. Аналіз глибинних інтерв'ю із керівниками соціальних служб, громадських організацій і благодійних фондів Харківської, Сумської, Полтавської та Донецької областей, які були проведені у листопаді 2022 року в межах реалізації наукової теми кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, дозволив сформуванати перелік найбільш гострих поточних проблем цих організацій в умовах воєнного стану. [8] У дослідженні взяли участь 11 керівників і провідних фахівців організацій - надавачів соціальних послуг. 8 з опитаних респондентів внесли професійне вигорання соціальних працівників до трійки головних проблем в управлінні організації, що виникли під час воєнного стану. Так проблему психосоматичного вигорання характеризують фахівці:

- значне збільшення робочого навантаження на працівників («хаотичне планування роботи... не завжди виходить поєднувати декілька

справ одночасно...доводиться працювати й у вихідні»; «недостатній штат, велике навантаження»; «вдвічі зараз зросло навантаження на тих працівників, які залишилися працювати»);

- підвищений психологічний вантаж («виникає додаткове робоче психологічне навантаження на працівників»; «підтримка психологічної стійкості кожного працівника»);

- посилення стресу внаслідок зовнішніх обставин, зв'язаних із війною («неможливість забезпечення умов для безпечного життя і здоров'я, роботи співробітників»; «зараз небезпечно, і незручно це все робити... є труднощі зі зв'язком»);

- зниження мотивації («відсутність заходів з моральної мотивації працівників»; «плинність кваліфікованого персоналу; матеріально-технічне забезпечення персоналу»). [8]

Зрозумілим є те, що ні фахівці, ні керівники організацій не були готові до роботи в такому стані. Перший період війни вимагав від керівників організацій максимальної витримки для збереження можливості працювати й надавати постраждалим такої вкрай важливої допомоги та підтримки. З часом почали закріплюватися певні практики кризового управління, які дозволяли виконувати завдання в умовах зміни обставин, ресурсів, зв'язків. Зараз відбувається проміжна оцінка цих трансформацій. Розуміння пришвидшеного вигорання співробітників стало одним з тих висновків, який чітко усвідомлюється керівниками організацій.

Профілактичні заходи, що упереджують професійне емоційне вигорання, передбачають особистісно-орієнтовані підходи, спрямовані на покращення здатності особистості протидіяти стресу через зміну своєї поведінки, стосунків. Зокрема, це постійна внутрішня робота над собою, переосмислення поведінки, рефлексія емоційних станів, активний відпочинок, опанування методів саморегуляції. Також важливі заходи, спрямовані на зміну робочого оточення: просвітницька робота щодо сутності та наслідків професійної деформації, створення сприятливого психологічного клімату в колективі, проведення

групових тренінгів, реалізація антистресових програм, участь у супервізійних і балінтовських групах [7].

Як засіб профілактики емоційного вигорання також розглядається можливість самоактуалізації працівників у їхній професійній діяльності [13]. Дослідники зазначають, що занадто високий рівень прагнення до самоактуалізації може стати джерелом постійного стресу і, відповідно, приведе до емоційного вигорання.

Отже, синдром професійного вигорання є реакцією організму, що виникає внаслідок тривалої дії професійних стресів та характеризується поступовою втратою емоційної, когнітивної і фізичної енергії, що виявляється в симптомах емоційного, розумового виснаження, фізичного стомлення та зниженні задоволеності від виконання роботи. Умови війни створюють дуже високий рівень стресу, оскільки вони часто супроводжуються небезпекою для особистої безпеки, невизначеністю і непередбачуваними обставинами. Тому формування резистентності до психосоматичного вигорання менеджера освіти є особливо важливим для збереження фізичного та психологічного здоров'я. Особливо це стосується сфери освіти, де менеджери зустрічаються з різними викликами, такими як недостатні ресурси, надмірні обов'язки, складні відносини зі студентами, батьками та адміністрацією вищої ланки.

Наразі тенденція до зростання кількості осіб, яким притаманне професійне вигорання в усіх розвинених країнах і тих, що стали на шлях прогресу, пов'язана з глобальними економічними, політичними, екологічними негараздами й катаклізмами, пріоритетним фактором почуття нестабільності, недостатньої безпечності світу. В таких умовах посилюється дія всіх інших чинників вигорання, а також інших розладів невропатичного характеру, що істотно актуалізує необхідність розробки ефективних засобів протидії впливу цих факторів.

Найважливішою причиною виникнення професійного вигорання є невміння опанувати негативні емоційні стани, які сприяють розвитку шкідливих емоційних звичок таких, як образливість, дратівливість, гнів, відраза

та страх. Формування резистентності до стресу і вигорання є процесом, який може займати час і вимагати свідомих зусиль. Для успішної реалізації професійної діяльності необхідні збереження робочо-життєвого балансу, розвиток емоційного інтелекту, стійке позитивне самопочуття у роботі з людьми, потреба у спілкуванні, навички розуміння інших, наявність знань про особистісні якості різних людей, широкий кругозір та висока комунікативна культура. Важливою є свідома практика самоуправління, яка допомагає керівникам освіти ефективно управляти стресом та зберігати енергію для продуктивної роботи.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Авраменко М. Л. Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери: Метод. рекомендації. Львів, 2008. 53 с.
2. Аландаренко Ю. В. Психологічна безпека – вчителю. Психолог. 2007. №4. С. 27-29.
3. Водопьянова Н. Е. Синдром выгорания : диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Страченкова. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2008. – 336 с.
4. Ильин Е. П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень / Евгений Павлович Ильин. – СПб. : Питер, 2011. – 224 с.
5. Орел, В. Е. Синдром психического выгорания. Мифы и реальность. Харьков : Гуманитарный центр. 2014. 296 с
6. Рідкодубська Г. А. Професійне вигорання соціальних працівників. Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. 2020. № 1 (34). С. 266–271.
7. Синдром емоційного вигорання серед лікарів | Блоги БДМУ. БДМУ Головна сторінка. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/6659-sindromemotsiynogo-vigorannya-sered-likariv/> (дата звернення: 24.11.2022).
8. ISSN 2218-2470 SOCIOPROSTIR: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work №12 (2022). SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та

соціальної роботи

9. Carter R. Brace for Burnouts In Crisis Economy, Davos Experts Say / R. Carter [Electronic Resource]/ J. Globe. – 2011. [Jan.30]. – Mode of access : <http://www.thejakar-taglobe.com/bisworld/brace-for-burnouts-in-crisis-economy-davos-experts-say/419882>

10. Golembiewski R. T. Phases of Burnout : Developments in concepts and applications / R. T. Golembiewski, R F. Munzenrider. – NY: Praeger, 1988. – 292 p

11. <https://hub.kyivstar.ua/articles/yak-upravlinczyu-vporatys-iz-vygorannyam>

12. <https://mam-poltava.org.ua/news/bumeri-mileniali-pokolinnya-z--hto-ce-rozbiraemos-u-teorii>

13. Voitenko E., Kaposloz H., Myronets S., Zazymko O., Osodlo V. (2021). Influence of characteristics of self-actualization and coping behavior on resistance of teachers to professional stressors and emotional burnout. International journal of organizational leadership. 10 (1), 1–14.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ЯК ОСНОВА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Фімяр Світлана Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент
завідувач кафедри економіки, фінансів, обліку,
математичних та інформаційних дисциплін
Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»

Блакита Вадим Олександрович

аспірант спеціальності 051 Економіка
ПВНЗ «Європейський університет»

Тема цифрова економіка стала дуже популярною в останні роки. Саме поняття вперше використовували та обґрунтовували у 1995 році Дон Тапскотт у книзі «Цифрова економіка [4]: обіцянка та небезпека в епоху мережевий розвідки» та Ніколас Негропonte у книзі «Бути цифровим» [5], які вийшли майже одночасно.

Це були одні з перших книг, в яких розглядалися перспективи впливу інформаційних технологій та Інтернет на економічні процеси та обґрунтовувався їх фундаментальний характер у найважливішу та масову тему в економічній науці ці піонерські ідеї перетворилися тільки через чверть століття, коли комп'ютер, смартфон, Інтернет та Амазон опинилися майже в кожному будинку та зробили нову економіку очевидною для найширших мас .

Ставши темою наукових досліджень, цифрова економіка зажадала створення наукових інструментів , насамперед , уточнення понять та визначень. Скоро стало зрозуміло , що є цифрова економіка у вузькому сенсі (виробництво комп'ютерів та програм, цифрова зв'язок і т. д.) та цифровізація звичайною економіки.

Це не зовсім правильно, бо реальна економіка давно намагається уникнути приблизності , властивої аналоговим сигналам: гроші мають цілком цифрову природу, прес , штамп та ливарна форма вже сотні років намагаються. зробити продукцію точними цифровими одиницями , що не відрізняються один

від одного. Те саме з друкованими літерами, які є основою друкарства, а воно у свою чергу, основою масовий культури, науки, демократії та взагалі сучасної цивілізації .

Можна зазначити, що термін «аналогова економіка» як назва для тієї економіки, що передувє цифровий, ще не встоявся в науковій літературі, однак можливо (судячи з частого вживання в останні два-три роки), він стане загальноприйнятим [1].

Цифрові продукти та послуги сприяють швидким змін у більш широкому діапазоні секторів, а не обмежуються тими високотехнологічними секторами, які раніше були в центрі уваги. Відбиваючи ці зміни , нові дослідження були зосереджені на «цифрізації» (тобто способами, якими цифрові продукти та послуги все більше переробляють традиційні сектори.

Отже, існує «цифрова економіка» у своєму вихідному сенсі, велика частина додаткової вартості в якій створюється на основі цифрових технологій і існує все проникний процес цифровізації, що зачіпає в різній ступеня вже практично всю іншу економіку та соціальну життя.

В історії людства цифровізацію потрібно порівнювати з появою писемності, яка є додатковим до усного мови способом комунікації між людьми. Винахідники листа думали, що просто створюють знаки для передачі слів. Але зміна способу комунікації у суспільстві змінило саме суспільство, оскільки суспільство – це система, заснована на комунікації. Слово діє тільки в радіусі чутності. Завдяки листу можливо створення величезних держав. Без листа неможлива справжня наука, промисловість, література тощо. Гроші, основа економіки, базуються на цифрах та написах, складна економіка неможлива без бухгалтерії (саме слово відбувається слова «книга»), розписок, чеків та контрактів. Тому цифровізація буде проникати у всі області людської діяльності та економіки, змінюючи їх так само (і навіть сильніше), ніж змінили їх писемність та друкарство. Тільки відбуватися все це буде (і вже відбувається) у сотні разів швидше.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андрушкевич Н. В., Фімяр С. В., Блакита В. О. Формування та управління інноваційно-інвестиційним портфелем в умовах перетворення компанії в холдингову структуру / Приазовський економічний вісник, 2024 № 1(37) URL: <http://www.pev.kpu.zp.ua/vypusk-1-37>
2. Кіреєв Д. Б. Розвиток цифрової економіки як елемент стратегії суспільного розвитку в Україні. Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія : Державне управління. 2019. Том 30(69). № 1. С. 38–44.
3. Краус Н., Голобородько О., Краус К. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. Ефективна економіка. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (дата звернення: 18.07.2019).
4. Tapscott Don. The Digital Economy: Promise and Peril In The Age of Networked Intelligence. N.Y., McGraw-Hill, 1997. 342 p.
5. Negroponte, N. Being Digital. New York: Vintage Books, 1995. 243 p.

LEGAL SCIENCES

УДК 343.13

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Баленко Гліб Богданович,
курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович
професор кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Анотація: Найважливішим аспектом кримінального провадження є збирання та аналіз доказів, що допомагають встановити правдивість подій та визначити вину чи невинуватість підозрюваних. Одним із джерел таких доказів можуть бути фактичні дані, отримані через залучення спеціаліста до кримінального провадження. Ці дані, що можуть включати в себе результати експертного аналізу чи технічних досліджень, потрібно правильно обробляти та трансформувати в докази, які відповідають вимогам законодавства [3, с. 83].

Ключові слова: кримінальне провадження, експерт, спеціаліст, джерела доказів, правопорушення.

У кримінальному провадженні одним із важливих аспектів є

використання спеціальних знань і навичок за допомогою залучення спеціалістів. Згідно зі ст. 71 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України), спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, що володіє спеціальними знаннями і навичками та може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки у справах, що потребують відповідних фахових знань.

Аналізуючи КПК України, можна виокремити кілька видів процесуальної діяльності спеціаліста у кримінальному провадженні:

Надання консультацій.

Пояснення.

Довідча діяльність.

Видача висновків.

Технічна допомога.

Обмеження процесуальної дії спеціаліста

Важливо зазначити, що згідно з КПК України спеціаліст може виконувати свою процесуальну діяльність лише в межах тих дій, до яких він залучений сторонами кримінального провадження. Крім того, законодавець визначає обов'язкові випадки залучення спеціаліста до кримінального провадження, підкреслюючи цінність його знань для збору фактичних даних, що мають значення для розслідування [1, с. 7].

Розуміння мети залучення спеціаліста до кримінального провадження полягає у отриманні доказів за допомогою його фахових знань та навичок. Це необхідно для виявлення і вилучення даних, які не доступні безпосередньо для сприйняття розслідувачами. Щодо оформлення результатів залучення спеціаліста, КПК України передбачає декілька форм:

Висновок (у досудовому розслідуванні кримінальних проступків).

Довідка (у випадках, передбачених законом).

Письмове пояснення.

Протокол процесуальної дії спеціаліста.

Застосування спеціалістів у кримінальному провадженні має велике

значення для збору та аналізу даних. Правильне використання їхніх знань допомагає забезпечити об'єктивність та ефективність розслідування, що є важливим аспектом забезпечення правосуддя та правопорядку [2, с. 84].

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, висновок спеціаліста має значний процесуальний вагомість у кримінальних провадженнях, особливо у справах про кримінальні проступки. Використання висновку спеціаліста можливе за ухвалою слідчого судді і служить важливим елементом в доказуванні вини чи невини підозрюваного. Письмове пояснення спеціаліста, що становить результат його участі у кримінальному провадженні, регламентується законодавством як додаток до протоколу. Такий додаток, згідно з КПК України, є процесуальним джерелом доказів. Отже, інформація, зазначена у письмовому поясненні спеціаліста, має значення доказів у кримінальному провадженні [4, с. 19].

Сам протокол процесуальної дії, до якої залучався спеціаліст, є важливим документом, що фіксує хід та результати проведення цієї дії. Згідно зі статтею 99 КПК України, такий протокол є процесуальним джерелом доказів. Таким чином, фактичні дані, що отримані в процесі залучення спеціаліста до проведення процесуальної дії та зафіксовані у протоколі, також є доказами у кримінальному провадженні.

Проте, є відмінність у статусі іншого типу документів, а саме довідки спеціаліста, які видані у зв'язку зі зняттям показань технічних приладів та засобів. Хоча ці довідки містять фактичні дані, вони не мають статусу доказів у кримінальному провадженні згідно з законодавством. Таке розрізнення в процесуальному статусі може впливати на подальше використання таких даних у доказовій базі справи. Отже, правильна ідентифікація та обробка доказів, отриманих через залучення спеціалістів до кримінального провадження, є важливою умовою для забезпечення справедливості та ефективності судочинства [3, с. 6].

Проте, необхідно визнати, що введення нових процесуальних інститутів, які не завжди відповідають заявленим метам та засадам кримінального

провадження, може призвести до безсистемності та негативно впливати на ефективність розслідування кримінальних правопорушень. Наприклад, відсутність чітких вимог до документування результатів зняття показань технічних приладів може створювати ризик втрати доказів, що загрожує авторитету правоохоронних органів та справедливості процесу [2, с. 19].

Отже, важливо забезпечити гармонійний розвиток законодавства у сфері кримінального провадження, уникнути безсистемності та забезпечити відповідність нових процесуальних інститутів засадам правосуддя та ефективності розслідування кримінальних правопорушень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк П. Є., Пясковський В. В. Письмове пояснення спеціаліста в системі процесуальних джерел доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. Криміналістика і судова експертиза: збірник наук. праць. 2021. № 66. С. 332–341

2. Антонюк П. Є., Пясковський В. В. Щодо сутності спеціальних знань. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : збірник матеріалів засідання №1 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції. Кропивницький, 2021. С. 490

3. Кобак, М. В., А. А. Коваль. Роль слідчого судді в процесі реалізації принципів кримінального провадження. 2023. С. 76

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУДУ В СІМЕЙНИХ СПОРАХ

Батраченко Артем Сергійович

Магістр, Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна

Анотація: У статті розглядається проблема недостатньої поінформованості громадян щодо альтернативних методів врегулювання сімейних конфліктів, зокрема, медіації. Медіація, як позасудовий метод, сприяє мирному врегулюванню спорів за допомогою нейтрального посередника і базується на принципах конфіденційності, добровільності, незалежності та рівності сторін. Дослідження підкреслює ефективність медіації, зокрема у сімейних спорах, та її переваги над судовим розглядом. В Україні медіація введена на законодавчому рівні з 2021 року і охоплює широкий спектр конфліктів, включаючи сімейні.

Ключові слова: сімейні спори, досудовий порядок вирішення спорів, медіація, угода, досвід європейських країн.

Безліч українців нині звертаються для вирішення сімейних спорів до органів правосуддя, взагалі не згадуючи про те, що такі спори є можливість вирішити в досудовому або позасудовому порядку. Наслідком цього є перевантаження судової системи, щорічне збільшення бюджетних видатків на її утримання та тривалий розгляд конкретної справи у суді.

Ба більше, особи, які звертаються до суду з метою вирішення сімейного спору, в цілому не поінформовані про можливість його мирного вирішення в досудовий чи позасудовий спосіб, наприклад, шляхом укладення відповідних договорів з питань поділу майна подружжя, їх участі у вихованні дітей тощо. А про можливість застосування механізмів сімейної медіації для вирішення спірних питань взагалі не йде мови.

Медіація – це метод позасудового вирішення конфліктів (спорів) за

допомогою третьої нейтральної сторони – медіатора (посередника), який супроводжує процес медіації, застосовуючи певну техніку ведення переговорів [1]. Головною метою медіації є допомога сторонам певного спору або конфлікту в пошуках рішення, яке задовольнятиме їхні інтереси, зберігаючи при цьому повну конфіденційність та рівність учасників цієї позасудової процедури.

Основними принципами медіації є:

- Конфіденційність. Будь-яка інформація, звіти, документи, надані медіатору як у процесі медіації, так і під час підготовки до неї, не можуть бути розголошені. До того ж без попереднього погодження зі стороною, яка повідомила таку інформацію, медіатор не має права розкривати її іншій стороні. Таким чином, мінімізуються ризики публічного розголошення конфлікту.

- Добровільність участі. Приймаючи рішення щодо участі у процесі медіації, під час її проведення та досягнення домовленостей з іншою стороною, а також у процесі реального виконання цих домовленостей сторони діють добровільно.

- Незалежність та неупередженість медіатора. Медіатор не має виказувати свої думки з приводу питань чи ситуацій, що обговорюються сторонами, він не є арбітром і радником щодо рішень, які сторони конфлікту повинні прийняти самостійно.

- Самовизначення та рівність сторін. Сторони медіації самостійно обирають медіатора, який займає нейтральну позицію і створює умови, за яких сторони мають почуватися рівними перед ним. Через цей принцип, як правило, сімейна медіація проводиться одночасно двома медіаторами різної статі, щоб жодна зі сторін процесу не відчувала себе в меншості [2].

Саме під «сімейною медіацією» розуміють процес, в якому незалежна третя сторона (медіатор) допомагає сімейним парам, що перебувають на стадії розірвання шлюбу, покращити між ними взаємодію, прийняти вигідні та усвідомлені для кожного з них рішення щодо питань, пов'язаних з розлученням,

дітьми, майном.

Сторони-учасники сімейних відносин під час розлучення знаходяться в найбільш ризиковому положенні. Сімейна медіація має необхідні механізми сприяння налагодження та ведення конструктивного діалогу між ними, особливо в той час, коли ці самі сторони можуть бути не готові до нього. На противагу судовому механізму «звинувачення – захист», сімейна медіація протиставляє повноцінний процес переговорів за інтересами, під час яких кожна сторона знає, що вона буде почута.

Сімейна медіація може застосовуватися як досудовий або позасудовий спосіб вирішення спору, а також під час судового розгляду справи та вже на етапі виконання конкретного судового рішення [2].

Якщо звернутися до міжнародної практики використання процедури медіації, то стане зрозуміло, що вона посідає провідне місце серед альтернативних (позасудових) способів вирішення суперечок між сторонами сімейного спору.

Ефективність медіації доведена численними дослідженнями, проведеними в країнах англо-саксонської правової сім'ї. Вирішення конфліктів до звернення до суду досягається у 70-80% випадків кожних сімейних пар, що звернулися до медіаторів. Майже 90% усіх сімейних пар, які звернулися за допомогою, залишаються задоволеними досягнутими угодами [2].

У таких країнах як США, Канада, Японія медіація в більшості випадків є обов'язковою у спорах щодо аліментів, а це надає можливість закрити відповідні спори ще на етапі звернення до суду.

Також, як вбачається з досвіду європейських країн, медіація може застосовуватися не тільки для мирного врегулювання спору, який вже був переданий на розгляд до компетентного суду, але і необхідна для збереження нормальних відносин між сторонами конфлікту у майбутньому.

Дослідження міжнародної практики з питань процедури медіації, дозволяє зробити висновок про актуальність та ефективність цього інституту відносно інших існуючих альтернативних форм врегулювання сімейних спорів.

Медіація є особливою формою процедури примирення, яка полягає у відмові від конфлікту, виведення суспільства на якісно новий рівень співпраці між громадянами відповідної демократичної та правової держави.

З 2021 року в Україні введено процедуру медіації на законодавчому рівні та визначено, що медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

Дія Закону України «Про медіацію» поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [5].

Тобто факт прийняття довгоочікуваного закону свідчить про те, що наразі ситуація навколо позасудового вирішення як мінімум сімейних конфліктів стає все більш доступною та захищеною з боку держави.

Для кращого розуміння цієї процедури пропоную розглянути етапи сімейної медіації.

На першому етапі медіатор знайомиться із сторонами, інформує учасників процедури про особливості здійснення сімейної медіації. На цьому етапі формуються довірчі відносини, медіатор вивчає очікування сторін, їхні побажання, з'ясовує розбіжності в очікуваннях. Починається безпосередня робота з конфліктом, наприклад, один з подружжя може не довіряти іншому і підозрювати в маніпулюванні. Завданням медіатора на цьому етапі є діагностування проявів конфлікту та його природи, допомога сторонам у формулюванні і узгодженні між собою запиту на медіацію.

Після того як сторони досягли згоди в питаннях над якими їм доведеться

працювати, медіатор пропонує кожній із сторін більш докладно описати суть конфлікту. На цьому етапі медіатор допомагає парі відокремити людину від проблеми і назвати незадоволені інтереси, які ховаються за непримиренними на перший погляд позиціями. При цьому використовуються різні техніки, такі як аналіз ескалації конфлікту, встановлення балансу сил, рефреймінг. У тих випадках, коли конфлікт зайшов занадто далеко і пара навіть не в змозі розмовляти один з одним, проводяться індивідуальні сесії з кожним з подружжя [2]. Найважливіше завдання медіатора на цій стадії – забезпечити учасникам комфорт співпраці, створити необхідні умови для проведення конструктивних переговорів.

Медіатор не нав'язує сторонам свого рішення з проблемного питання, навіть якщо воно здається йому очевидним. Подружжя саме повинно виробити власні рішення та принципові позиції. Головний критерій – ці рішення повинні влаштовувати обох партнерів і бути засновані на реальній оцінці. Після того як сторони визначилися з позиціями, вони можуть оцінити всі переваги та почати переговори про їх прийняття.

Для кожної сторони важливо зрозуміти позицію іншого, навіть якщо він з нею не погоджується. Таким чином, у процесі медіації кожна сторона озвучує власне бачення того чи іншого питання. Медіатор досліджує основні та часто невисловлені питання. Основоположні питання можуть бути глибоко вкоріненою причиною зайнятої позиції стороною. Медіатор заохочує сторони говорити про свої почуття. Коли почуття були висловлені та почуті, сторони можуть більш охоче говорити про спосіб вирішення спільних питань [3].

Медіатор задає тон переговорів, намагається створити сприятливу та безпечну атмосферу на всіх етапах здійснення медіації. Також, посередник має перешкоджати залякуванням, погрозам та зациклюванню на вирішенні особистих суперечок між подружжям. Його завданням є підштовхнути сторони конфлікту до реалізації більш кооперативного та менш конкурентного підходу, адже у позитивному середовищі можна знайти практичні рішення, які врешті решт задовільнять обидві сторони.

Другий етап передбачає підписання угоди між сторонами. Досягнутий під час переговорів між сторонами результат, оформлюється у вигляді угоди між подружжям, в якій детально описані всі подробиці, із зазначенням визначених сторонами термінів і сум. Після підписання медіаційної угоди посередник може призначити подружжю контрольну зустріч для обговорення прийнятої угоди і в разі необхідності її окремі пункти можуть бути переглянуті.

Інститут медіації, однозначно, має заручитися довірою українців у майбутньому. Доволі поширено в наш час подружжя, які мають на меті розлучення не розуміють, що медіація це не переговорний процес, її завдання полягає не в тому, щоб вмовити чи переконати одну із сторін дати згоду на варіант, який медіатор вважає найкращим. Принципова різниця між судовим вирішенням конкретного сімейного спору і процедурою медіації полягає якраз у тому, що сторони не мають ставити собі за мету помститися іншій стороні чи отримати матеріальну компенсацію завданої моральної шкоди від сімейного життя, що не склалося, а знайти оптимальне рішення, яке відповідатиме інтересам обох сторін.

Якщо звернути увагу на строки вирішення спорів в судовому порядку, то до прийняття рішення у справі та набрання ним чинності може пройти більше ніж пів року з моменту звернення особи з позовом, а інколи значно більше, враховуючи дефіцит кадрів та завантаженість судової системи, часте перенесення судових засідань (наступного засідання можна чекати від 2-х до 4-х місяців) у зв'язку з перебуванням судді на лікарняному, у відпустці [2], в тому числі у зв'язку з сучасними викликами, такими як повітряні тривоги. З іншого боку на здійснення процедури медіації з аналогічного сімейного спору може знадобитися в середньому 4-5 зустрічей тривалістю по 2-3 години кожна. Тож весь процес медіації триватиме не довше кількох місяців, в залежності від того з якою періодичністю сторонам потрібно буде зустрічатися, а також від того як швидко вони дійдуть згоди з основних питань.

Не варто забувати і про те, що судовий розгляд конкретної сімейної

справи не може гарантувати повної конфіденційності сторонам. Якщо знаєш де шукати, то можна легко відстежити за деякими параметрами через сайти судової гілки влади інформацію про відповідне судове провадження, ознайомитися з повним текстом рішення та дізнатися з нього усі обставини сімейного спору. Медіація на відміну від судового розгляду гарантує, що будь-яка інформація, яка стала відома медіатору не буде розголошена без бажання такої особи ні іншій стороні конфлікту, ні третім особам, відповідно до принципу конфіденційності здійснення медіації.

Також неможливо оминати проблему надзвичайно низького виконання відповідних судових рішень. І тут можна виділити чи не головну перевагу медіації над судовим вирішенням сімейних конфліктів – у процесі медіації сторони самостійно генерують варіанти рішень, які потраплять до медіаційної угоди. Прийняте у результаті переговорів рішення є таким, що задовольняє інтереси обох сторін з кожного конкретного питання, а отже таке рішення буде виконуватися з більшою ймовірністю ніж рішення прийняте суддею, який по суті задовольняє вимоги лише однієї із сторін.

Як справедливо зазначає Платон Даниленко – «У процесі медіації сторони досягають рішення, яке є більш сприятливим для збереження в майбутньому нормальних відносин. Саме завдяки медіації сторони можуть покращити свої відносини. Сторони можуть розійтися у спокійних умовах і конструктивному ключі, а також визначити важливі умови у процесі розставання, що стосуються майна та дітей. Таким чином, можна розлучитися з гідністю, без бою, без боротьби за дитину, яка дуже часто використовується як інструмент впливу на другого з подружжя.»

Будь-яка існуюча у світі правова система розглядає спори, в тому числі і сімейні, як набір фактів та приймаючи відповідне чорно-біле рішення стає на захист інтересів лише однієї сторони. Водночас у процесі медіації сторонам вдається знайти більш творче вирішення конфлікту, а також зберегти або покращити свої сімейні відносини.

Висновки. В багатьох країнах світу медіація демонструє високий рівень ефективності, адже сторони самостійно знаходять рішення свого конфлікту та добровільно беруть на себе зобов'язання в врегулювання ситуації, а це значно підвищує рівень виконання відповідних домовленостей між сторонами.

Перевагами застосування сімейної медіації над вирішенням спору в судовому порядку виступає низка таких чинників:

- переговори відбуваються за допомогою нейтрального посередника, який однаково уважний до кожної зі сторін та сприяє підтриманню нормальної атмосфери для подальшої конструктивної комунікації;
- сторони – рівноправні учасники, а не виступають як суперники;
- сторони вільно обмінюються думками та інформацією;
- медіатор не допускає жорстокої тактики ведення переговорів між сторонами, перешкоджає залякуванням та погрозам;
- витрати на медіацію значно нижчі, ніж розгляд справи в судовому процесі;
- сам процес медіації є менш тривалим, на вирішення та узгодження всіх питань в середньому необхідно від 3 до 5 зустрічей;
- сторони мають більше контролю над результатами процесу;
- додержується принцип «thinking outside the box» — збільшення потенціалу варіантів рішень, які можуть виходити за межі засобів правового захисту;
- учасники розглядають всі можливі варіанти для вирішення проблеми та приймають ті, які влаштовують усіх зацікавлених осіб;
- взаємоприйнятне рішення дозволяє обом сторонам бути переможцями та поважати один одного;
- медіатор надає можливість сім'ям, які переживають розлучення, впоратися зі змінами ролей та досягти емоційного балансу.

На мою думку сімейна медіація є хорошою альтернативою судовому розгляду справи. Вона здатна вирішити сімейний конфлікт за допомогою взаємною згоди сторін, заощаджує час, забезпечує конфіденційність та

дозволяє емоційному стану подружжя перебувати у рамках норми.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаро Г. Сучасні тенденції вирішення сімейних спорів / Ганна Гаро. // Сімейне право. – 2016. – №15. – С. 513.
2. Даниленко П. Сімейна медіація як альтернатива суду / Платон Даниленко. // Сімейне право. – 2019. – №38. – С. 692–693.
3. Потьомкіна Ю. Медіація у сімейних спорах: шлях до примирення, порозуміння та врегулювання / Юна Потьомкіна. // Сімейне право. – 2019. – №4. – С. 658–659.
4. Ханюкова І.А. Сімейна медіація. Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студ. юридичного фак-ту, м. Суми, 25 травня 2013 р. — С. 224-226.
5. "Про медіацію" : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-ІХ. Відомості Верховної Ради. 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Белов Михайло Володимирович,
курсант 2 курсу факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович,
професор кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України, незаконна окупація та грубе порушення всіх норм міжнародного права призвели до змін в українському законодавстві, зокрема у Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК України). На початку вторгнення правоохоронна система зіткнулася з викликами, з якими вона ніколи раніше не стикалася. Поряд із раніше існуючими кримінальними провадженнями, значного поширення набули явища, такі як колабораційна діяльність, державна зрада, мародерство, насильство над населенням, що вимагало оновлення процедур слідства.

Ключові слова. Слідчі (розшукові) дії, воєнний стан, огляд місця події, допит, орган досудового розслідування, доказ.

Своєчасне проведення огляду місця події має надзвичайно важливе значення для успішного розслідування кримінального правопорушення. Ми погоджуємося з твердженням І. М. Твердохліба, що чим менший розрив у часі

між отриманням повідомлення про злочин і проведенням початкових слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайної ситуації, тим більш повні та цінні дані можна отримати під час розслідування [1].

Відповідно до вимог частини 7 статті 223 Кримінального процесуального кодексу України, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи є слідчими (розшуковими) діями, у яких участь не менше двох понятих є обов'язковою, незалежно від застосування технічних засобів фіксації відповідної слідчої (розшукової) дії. Абзац 3 пункту 1 частини 1 статті 615 Кримінального процесуального кодексу України містить виняток із загального правила, який зумовлений двома підставами: об'єктивною неможливістю залучення понятих, тобто відсутністю можливості залучити вказаних суб'єктів через обставини, що перебувають поза волею особи, яка здійснює відповідну слідчу (розшукову) дію, та потенційною небезпекою для життя чи здоров'я понятих. Така небезпека логічно пов'язана із обстановкою та умовами проведення процесуальної дії, оцінка яких вказує на реальну можливість впливу, виникнення умов або факторів, що можуть поставити під загрозу життя чи здоров'я понятих. У будь-якому випадку особа, яка здійснює відповідну слідчу (розшукову) дію в умовах воєнного стану, повинна оцінювати наявність зазначених підстав і приймати рішення щодо залучення або незалучення понятих. Основними критеріями для такого рішення є наявність небезпеки (реальної або потенційної), яка може заперечувати можливість участі вказаних суб'єктів у процесуальних діях, швидка змінюваність обстановки, що свідчить про необхідність термінового проведення таких дій для збереження доказової інформації [2].

При проведенні огляду місця події в умовах бойової обстановки, а також при аварійно-пошукових та аварійно-рятувальних роботах, необхідно негайно пересуватися до небезпечної зони для швидкого фіксування обстановки, здійснення відповідних вимірювань, зафіксування місця виявлення та знаходження трупа, вилучення речових доказів тощо. Рекомендується записувати цю обстановку на технічні носії та швидко складати чернетки, які

потім будуть включені до протоколу огляду місця події. Складання протоколу доцільно проводити поза межами небезпечної зони [3, с. 297.]

Гарантією виконання завдань, передбачених у статті 2 Кримінального процесуального кодексу України, є своєчасне, результативне та якісне проведення слідчих (розшукових) дій. Процесуальні дії, зокрема слідчі (розшукові) дії, є основним методом збору доказів у кримінальному провадженні, що заслуговують особливої уваги з боку юристів щодо їх нормативного закріплення та реалізації на практиці. Особливі зміни пройшли статті 615 і 615-1 КПК України через введення воєнного стану, що ускладнює або робить небезпечним проведення слідчих (розшукових) дій, іноді навіть неможливим [4].

Під час аналізу проблемних аспектів, пов'язаних із проведенням слідчих (розшукових) дій у умовах воєнного стану, варто відзначити, що часто виникають ситуації, коли отримано інформацію про вчинення кримінального правопорушення та наявність загиблих, але немає можливості оперативно прибути на місце події. Цуцкїрїдзе М. С. стосовно цього питання вказує, що зазвичай після отримання відомостей про місце перебування трупа в конкретній локації поліцейські узгоджують проведення огляду місця події з командуванням відповідних військових підрозділів. Забезпечивши безпеку для слідчо-оперативної групи, необхідні слідчі дії проводяться безпосередньо на місці виявлення трупа. Якщо через небезпеку у цьому районі неможливо провести слідчі дії, військові самостійно організовують транспортування трупа до найближчого безпечного місця для подальшого огляду [5, с. 149].

Проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану вимагає особливої уваги до безпеки слідчих і оперативної груп, оскільки обстановка може бути надзвичайно небезпечною. Нерідко виникає ситуація, коли доступ до місця події обмежений або неможливий через активні бойові дії або інші обставини воєнного характеру. У таких випадках необхідно забезпечувати згоду військового командування для безпечного проведення слідчих заходів. Військові можуть брати на себе обов'язки доставки трупів до безпечних місць

для огляду або забезпечувати умови для безпечного проведення оглядів безпосередньо на місцях виявлення. Важливою є також вміння швидко адаптуватися до змінюючоїся обстановки та узгодження дій з військовими структурами для ефективного збору доказів у складних умовах війни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Марченко О.А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. 2022. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282269> (дата звернення: 18.06.2024).
2. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану : науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 80 с. (дата звернення: 18.06.2024).
3. Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 297. (дата звернення: 18.06.2024).
4. Авзалова Д., Вичавка В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. Grail of Science. 2023. №. 31. С. 136-143. (дата звернення: 18.06.2024).
5. Цуцкірідзе М.С. Проблемні питання досудового розслідування в зоні проведення антитерористичної операції. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях : матеріали кругл. столу (26 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 148–149. (дата звернення: 18.06.2024).

НЕДОТОРКАННІСТЬ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ІДЕЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Бовт Анастасія

курсант 2 курсу, н.г ДР-245

ФПФОДР НПУ

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

м.Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Федченко Володимир

професор кафедри кримінального процесу

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Право власності є одним із фундаментальних прав людини, закріплених у Конституції України. Це право гарантує можливість вільно володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном. Недоторканність права власності є ключовою концепцією кримінального провадження, що забезпечує баланс між необхідністю розслідування злочинів та захистом прав громадян. В. М. Тертишник вважає, що право власності є юридичною можливістю на свій розсуд без шкоди іншим і навколишньому середовищу володіти, користуватись і розпоряджатися майном та іншими матеріальними, інтелектуальними цінностями і фінансовими ресурсами [1, с. 143]. Недоторканність права власності означає, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Це право не є абсолютним і може бути обмежене в законних інтересах суспільства. Однак будь-яке таке обмеження має ґрунтуватися на законі та бути пропорційним поставленим цілям. Під час кримінального провадження органи досудового розслідування та прокурори можуть втручатися в право власності особи, наприклад, шляхом вилучення майна, накладення арешту або обмеження права розпоряджатися майном. Однак таке втручання може здійснюватися лише на законних підставах і з дотриманням певних процедур. Загалом можна стверджувати, що право власності є

недоторканим. Проте слід погодитися з О. Ю. Татаровим, що недоторканність не повинна використовуватися на шкоду законності та справедливості [2, с. 206] Відповідно до ст. 16 КПК України позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК України. На підставах та в порядку, передбаченими КПК України, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення [3]. Законними підставами для втручання в право власності під час кримінального провадження можуть бути: Наявність достатніх підстав вважати, що майно є знаряддям або предметом злочину; Необхідність збереження речових доказів; Запобігання знищенню або приховуванню майна; В сучасних умовах розвитку українського кримінально-процесуального законодавства, значна увага приділяється вдосконаленню правового захисту права власності учасників кримінального процесу. Це стосується як нормотворчої, так і правозастосовної діяльності. Основні напрямки вдосконалення:

Забезпечення чіткого та системного визначення суб'єктів, право власності яких може бути обмежено в ході кримінального провадження. Це дозволить мінімізувати необґрунтовані втручання в майнові права осіб, не залучених до злочину. Укріплення гарантій захисту права власності. Це передбачає чітке регламентування процедур обмеження права власності, забезпечення пропорційності таких обмежень, а також доступ до ефективних механізмів оскарження дій органів держави. Вдосконалення механізмів відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження права власності в ході кримінального провадження. Це стимулюватиме більш відповідальне ставлення до втручання в майнові права громадян [4]. Недоторканність права власності є важливою концепцією кримінального провадження, що забезпечує баланс між необхідністю розслідування злочинів та захистом прав громадян. Втручання в право власності допускається лише на законних підставах і з дотриманням певних процедур. Власник майна має право на захист своїх прав у разі втручання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. 8-ме вид., доповн. і переробл. К. : Алерта, 2020. 452 с.
2. Татаров О. Ю. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно окремої категорії осіб. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 205-208.
3. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року No 4651-VI [Електронний ресурс] : [Режим посилання] : URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Маркелова В. М. Недоторканність права власності як концептуальна ідея кримінального провадження. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/27.pdf (дата звернення 21.06.24)

УДК 343.1

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ
ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Бугаєнко Тимур Олегович,

Курсант 2-ого курсу
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

Федченко Володимир Михайлович

К.ю.н., , доцент,
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального процесу
Дніпро, України

Анотація: метою дослідження є визначення особливостей та розробка рекомендацій щодо збирання доказів органами досудового розслідування в умовах воєнного стану, з урахуванням специфіки військових конфліктів та вимог кримінального процесуального законодавства. Завданнями дослідження є: аналіз правових основ та нормативно-правових актів, що регулюють діяльність органів досудового розслідування в умовах воєнного стану; визначення специфічних методів і засобів збирання доказів в умовах воєнного стану; оцінка ефективності застосування існуючих криміналістичних методик у військових умовах; розробка рекомендацій щодо вдосконалення криміналістичних методик збирання доказів в умовах воєнного стану. Об'єктом дослідження є процес збирання доказів органами досудового розслідування в умовах воєнного стану. Предметом дослідження є криміналістичні засоби, методи та прийоми збирання доказів у специфічних умовах воєнного стану. В роботі використано комплекс методів наукового пізнання, зокрема, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, а також спеціальні криміналістичні методики. Наукова новизна полягає у визначенні особливостей збирання доказів в умовах

воєнного стану та розробці рекомендацій щодо вдосконалення криміналістичних методик з урахуванням специфіки військових конфліктів. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності органів досудового розслідування, а також у навчальному процесі при підготовці фахівців у галузі криміналістики та кримінального процесу.

Ключові слова: криміналістика, досудове розслідування, воєнний стан, збирання доказів, кримінально-процесуальне законодавство, методики збирання доказів, військовий конфлікт.

У період дії воєнного стану збір доказів про вчинення кримінальних правопорушень залишається критично важливим завданням для правоохоронних органів. Відповідальні підрозділи продовжують цю діяльність, адже якісно зібрані докази є запорукою справедливого покарання винних як в Україні, так і в Міжнародному кримінальному суді. Так, ефективність збору доказів залежить не лише від професіоналізму правоохоронців, але й від належного криміналістичного забезпечення цього процесу. Сучасні методи та технології відіграють ключову роль у зборі та збереженні доказів, що забезпечує їхню допустимість та достовірність, належність та достатність.

Слід зазначити, що у кримінальному законодавстві немає чіткого визначення поняття «кримінальне забезпечення», тому на думку Єфімова М. криміналістичне забезпечення – це система, що об'єднує методи, прийоми та засоби різних галузей криміналістики, такі як техніка, тактика і методика. Спираючись на фундаментальні принципи криміналістики, цей інструментарій слугує для ефективного розслідування злочинів та їх попередження [1, с. 226].

З. М. Топорецька зазначає, що криміналістичне забезпечення процесу доказування включає використання суб'єктами, які проводять досудове розслідування, системи криміналістичних знань, рекомендацій та засобів криміналістики з метою встановлення істини, а також швидкого розслідування та розкриття злочину [2, с. 203]. Автор також підкреслює, що криміналістичне забезпечення доказування у кримінальному провадженні фактично є

підтримкою процесу встановлення предмета доказування (збір, перевірка та оцінка доказів) у ході досудового розслідування та судового провадження, а також проведення процесуальних дій, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення, з використанням технічних засобів, тактичних прийомів та методів.

Висвітлення правових основ криміналістичного забезпечення варто здійснити шляхом дослідження правових основ його складових елементів: криміналістичної техніки, тактики та методики. Як вже зазначалося вище, у кримінальному процесуальному законодавстві немає спеціальної норми, яка б чітко визначала правові засади застосування криміналістичної техніки. Однак у ряді положень цього законодавства прямо передбачена можливість і встановлений порядок використання науково-технічних засобів у різних ситуаціях, а в деяких випадках визначена обов'язковість застосування певних видів технічних засобів [3, с. 47]. Наприклад, це передбачено у КПК України, Законі України "Про Національну поліцію" від 2 липня 2015 року, Законі України "Про Службу безпеки України" від 25 березня 1992 року, а також у наказі МВС України № 575 "Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні" від 7 липня 2017 року тощо.

Згідно з КПК України, збирання доказів - це чітко регламентований процес, який здійснюють уповноважені на це органи. Він полягає у виявленні та фіксації у встановленому порядку матеріальних та нематеріальних слідів злочину або іншої інформації, що має доказове значення у кримінальному провадженні. згідно з ч. 2 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року, збирання доказів є одним із ключових елементів процесу доказування [4]. Це включає в себе пошук та виявлення джерел і носіїв доказової інформації, отримання (вилучення у випадку речових доказів), а також закріплення (фіксацію) фактичних даних у встановленій законом процесуальній формі.

Враховуючи специфіку розслідування злочинів під час воєнного стану, доцільно поділяти їх на категорії залежно від місця скоєння: на підконтрольній Україні території, на деокупованій території та на тимчасово окупованій території. Однак, збір доказів у районах бойових дій утруднений, а іноді й зовсім неможливий, допоки ці території не будуть звільнені. Це пов'язано з об'єктивними обставинами, які створює війна. Слідчий та процесуальний керівник позбавлені можливості проводити більшість слідчих та процесуальних дій, передбачених КПК України, безпосередньо на місці злочину. Це обумовлено неможливістю доступу до місця події через ведення бойових дій [5].

О.В. Фесенко зазначає, що отримання доказів у випадку злочинів, скоєних на тимчасово окупованій території, обмежене. До можливих джерел належать [6, с. 123]:

1. Показання свідків та потерпілих.
2. Дані, отримані внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, таких як прослуховування телефонних розмов, доступ до електронної пошти тощо.
3. Інформація, отримана з ЗМІ та Інтернету.
4. Висновки судово-медичних та інших експертиз.

Тому, проведення інших слідчих дій на окупованій території ускладнене або неможливе. У випадку злочинів, скоєних на підконтрольній Україні території, додатково можливо провести огляд місця події, слідчі експерименти та інші джерела, що визначаються специфікою злочину

Збір доказів здійснюється, головним чином, шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Розглянемо це на прикладі огляду місця події, який є першочерговою дією [7, с. 127]. Згідно зі статтею 237 КПК України, огляд місця події проводиться слідчим або прокурором з метою виявлення та фіксації обставин злочину. Важливо, що при проведенні огляду на деокупованих територіях, процесуальний керівник

зобов'язаний забезпечити безпеку учасників, надавши їм бронезилети, каски та інші засоби захисту.

Проте, під час проведення огляду місця події на деокупованих територіях необхідно враховувати, що оперативна обстановка може стати значно динамічнішою. З часом певна ділянка місцевості або приміщення можуть змінитися внаслідок бомбардувань, артилерійських або мінометних обстрілів тощо. Це може зробити неможливим проведення додаткових або повторних оглядів. Тому слідчому і прокурору необхідно вживати заходів для збору максимально повної доказової інформації під час огляду місця подій. Враховуючи оперативну обстановку, за можливості, доцільно запрошувати до участі в огляді місця події відповідних військових фахівців, які згідно зі статтями 71 та 72 КПК України мають статус спеціалістів у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єфімов М. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 9. С. 224–228
2. Топорецька З. М. Криміналістичне забезпечення доказування події кримінального правопорушення в кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 201–207
3. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2024 № 4651- VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.06.2024)
5. ШЕВЧУК, В. М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: цифровізація, інновації, перспективи. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/87,91:18392-1>.
6. Фесенко О.В. Особливості процесуального доказування.

Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: матеріали круглого столу (м. Київ, 26 липня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. 175 с. С. 122-125.

7. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. / за заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 293 с

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У ХОДІ
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ**

Воронін Артем Сергійович,
здобувач вищої освіти 2 курсу
Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович,
професор кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Анотація: З розвитком технологій з'являються нові можливості і проблеми у збиранні доказів у кримінальному провадженні. Наприклад, цифрові технології можуть забезпечити нові докази, такі як відео- або аудіозаписи, але в той же час вони можуть стати об'єктом кібератак чи використовуватися для масового збирання персональної інформації без дозволу особи.

Не завжди правоохоронні органи можуть ефективно збирати докази через обмежені ресурси, недостатню кваліфікацію персоналу чи корупцію в сфері правоохоронної діяльності.

Ключові слова: докази, кримінальне провадження, доказування, проблеми, процес.

У кримінальному праві одним із ключових аспектів є процес збирання доказів, необхідних для доведення вини чи невинуватості підсудного. Процес

цей, безперечно, має свої проблеми, які виникають як у зв'язку з самим процесом, так і з його реалізацією в певній країні чи системі. У цьому контексті можна виокремити кілька проблемних питань, пов'язаних з збиранням доказів у ході кримінально-процесуального доказування.

Однією з найбільш серйозних проблем є доступність доказів. Часто вони можуть бути недоступними через різні причини, такі як знищення, перекручення чи приховування. Недоступність доказів може серйозно ускладнити проведення справедливого судового процесу та призвести до неправомірних вироків [1, с. 30].

Ще однією ключовою проблемою є достовірність зібраних доказів. Навіть якщо докази доступні, вони можуть бути необ'єктивними чи недостовірними. Це може відбуватися через погану якість доказів, недостатню експертизу, фальсифікацію або попереднє впливання на докази.

Збирання доказів може порушувати права та свободи людини, зокрема право на приватність. Наприклад, неправомірне проведення обшуків, арештів чи інших заходів може призвести до порушення конституційних прав особи, а отже, докази, отримані шляхом таких порушень, можуть бути виключені з доказової бази. [2]

Використання інформації з анонімних джерел може бути дуже корисним у кримінальних справах, проте це також може створювати проблеми. Наприклад, неможливість перевірити достовірність інформації, а також ризик маніпуляції або використання інформації для власних цілей.

У багатьох країнах існують процесуальні недоліки, які можуть включати досягнення доказів через підстави, що порушують принципи справедливого судового процесу. Це може включати тиск на свідків, недостатню захист від самовідкидання та інші проблеми [3, с. 143].

У випадках, коли кримінальні події транснаціональні, збір доказів може ускладнитися через міжнародні відносини, різні правові системи та процедури екстрадиції. Це може призвести до труднощів у забезпеченні співпраці між країнами та отриманні необхідних доказів.

Принцип відкритого доказування вимагає, щоб усі докази були представлені в суді під час публічного засідання. Проте це може призвести до проблем, зокрема до витоку конфіденційної інформації або до тиску на свідків чи учасників справи.

Збереження доказів у правильному стані протягом тривалості судового процесу є ключовим аспектом. Проте це може бути проблематичним через технічні аспекти (наприклад, зберігання електронних доказів) або через недбалість чи зловживання з боку правоохоронних органів або сторін справи.

Соціокультурний контекст може вплинути на збір доказів у кримінальних справах. Культурні відмінності, стереотипи та соціальні норми можуть впливати на свідчення та сприйняття доказів, що може викликати проблеми у процесі доказування.

Фінансові обмеження можуть ускладнити збір доказів, особливо для сторін справи з низькими доходами. Вони можуть мати обмежений доступ до юридичної допомоги, експертної оцінки чи інших ресурсів, необхідних для ефективного збору доказів [4, с. 32].

Загалом, збирання доказів у ході кримінально-процесуального доказування є складним процесом, який стикається з різними проблемами. Для забезпечення справедливості та ефективності судового процесу необхідно постійно вдосконалювати законодавство, процедури та технології збирання доказів. Тільки таким чином можна забезпечити дотримання прав особи та достовірність доказів, необхідних для прийняття обґрунтованих судових рішень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тимчишин А. Д. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві. «Наука і техніка сьогодні» Серія «Право»: журнал. 2024. №2(30) С. 981
2. Кримінальний Процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.05.2024)

3. Гринюк В. О. Сучасні концепції доказування та їх вплив на реалізацію прокурором функції обвинувачення під час доказування кримінальних правопорушень на досудовому розслідуванні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2020. № 44. С. 186

4. Козак І. А. Доказування у кримінальних провадженнях про одержання службовою особою неправомірної вигоди: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2024. 23 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Гіденко Олександра Сергіївна,

слухач магістратури 1 курсу
Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції
Дніпровського державного
Університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович,

професор кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної
поліції Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Забезпечення доступу до правосуддя є фундаментальною складовою правової держави та одним із основних принципів кримінального процесу. В умовах воєнного стану цей принцип зазнає значних випробувань через зміну правового режиму та обмеження прав і свобод громадян. В Україні, яка з 2022 року перебуває в умовах повномасштабного воєнного конфлікту з росією, проблеми забезпечення доступу до правосуддя набули особливої актуальності. В роботі прагнемо розглянути основні виклики, з якими стикаються громадяни та правова система України під час воєнного стану, а також правові механізми, що спрямовані на забезпечення доступу до правосуддя в умовах війни.

Вважаємо за доцільне зазначити, що згідно статті 64 Конституції України, в умовах воєнного стану можуть бути обмежені окремі права й свободи людини і громадянина [1]. Такі обмеження мають безпосередній вплив на можливість громадян звертатися до судових органів та отримувати правову допомогу. В

березні 2022 р. Верховний Суд опублікував карту територій України, де у зв'язку з війною не здійснювалося правосуддя судами загальної юрисдикції (1 район Миколаївської, 3 – Житомирської, 4 – Київської, 9 – Донецької, 14 - Запорізької, 16 – Луганської, 18 – Харківської, 21 – Херсонської, 25 - Чернігівської областей). За даними Комітету Верховної Ради України з питань правової політики станом на 21 березня 2022 р. не працювало 20% місцевих та апеляційних судів [2]. Зазначене відображає значний вплив війни на судову систему та акцентує увагу на необхідності термінових заходів для відновлення правосуддя, а також важливості міжнародної підтримки для забезпечення прав людини та верховенства права в умовах конфлікту. Пропонуємо сформулювати основні проблеми доступу до правосуддя в умовах війни:

1. Територіальна недоступність судів. В умовах активних бойових дій та окупації окремих територій України частина судів припинила свою діяльність чи була переміщена до безпечніших регіонів, що ускладнило фізичний доступ громадян до судових установ.

2. Переміщення населення. Масова евакуація та переміщення населення з зон конфлікту також створюють додаткові виклики. Громадяни, які змушені були покинути свої домівки, часто втрачають зв'язок із місцевими правоохоронними та судовими органами, що ускладнює подання заяв та участь у судових процесах.

3. Комунікаційні обмеження. Війна спричиняє перебої в роботі комунікаційних мереж, що ускладнює зв'язок між учасниками кримінального процесу. Зокрема, знищення інфраструктури, такої як мобільні вишки та інтернет-мережі, призводить до втрати можливості оперативного обміну інформацією та документами між учасниками кримінального процесу.

Задля формування єдиної судової практики, організації ефективної роботи судів та забезпечення здійснення правосуддя у період війни 2 березня 2022 року Рада суддів України ухвалила рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану [3]. Згідно цих рекомендацій суди України при

визначенні умов роботи суду у воєнний час мають керуватися ситуацією, що склалася в регіоні. Зокрема, було рекомендовано, за можливості, відкладати справи (крім невідкладних судових проваджень) та знімати їх з розгляду, враховуючи те, що велика кількість учасників судового процесу не завжди мають змогу подати клопотання про відкладення у зв'язку з залученням до роботи на об'єктах критичної інфраструктури, вступом до Збройних Сил України, територіальної оборони, добровольчих військових формувань та інших форм протидії збройній агресії проти України або можуть не з'явитися до суду у зв'язку з небезпекою для життя. Натомість справи, які не є невідкладними, розглядаються лише за письмовою згодою всіх учасників процесу [4]. З вищевказаного можемо зробити висновок, що відкладення хоч і не означає відмову в доступі до правосуддя, однак значно віддаляє той момент, коли воно, власне відбудеться.

Слід зацентувати увагу на тому, що Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) містить низку положень, спрямованих на забезпечення доступу до правосуддя навіть в умовах надзвичайних ситуацій. Однак, в умовах війни ці механізми потребують додаткових заходів та адаптації до нових викликів. Зокрема, стаття 336 КПК України передбачає можливість проведення судових засідань у режимі відеоконференції, що може бути ефективним засобом у випадках, коли фізичний доступ до суду є неможливим [5]. Використання технологій дистанційного зв'язку дозволяє забезпечити участь у судових засіданнях навіть за відсутності можливості особистої присутності. Завдяки роботі Електронного суду, та використання спеціальних програм для відеозв'язку стало можливим справляти правосуддя навіть на окупованих територіях. Проте сумнівною видається безпечність користування такими засобами на окупованих територіях, а також практична корисність у зв'язку з відсутністю доступу до мережі в таких регіонах.

Також слід сказати, що відповідно до статті 20 КПК України, кожен підозрюваний чи обвинувачений має право на правову допомогу [5]. Оскільки воєнний стан ускладнює можливість надання правової допомоги, доцільним

вважаємо створення спеціальних організацій з надання юридичних консультацій у місцях тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб. Ефективним рішенням для забезпечення правосуддя в зонах конфлікту може стати, на наш погляд, і організація мобільних судів. Мобільні суди можуть працювати у тимчасових приміщеннях або пересувних судових залах, що дозволить забезпечити проведення судових засідань навіть у складних умовах. Приклади успішного застосування мобільних судів існують у різних країнах світу. У Колумбії мобільні суди використовуються для забезпечення правосуддя у віддалених регіонах, де традиційні суди не можуть функціонувати через конфлікти або віддаленість. У Кенії такі суди допомагають забезпечити доступ до правосуддя для кочових племен [6]. Ці приклади засвідчують, що мобільні суди можуть ефективно функціонувати у надзвичайних умовах, забезпечуючи захист прав громадян.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо за потрібне сказати, що забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану є однією з актуальних проблем кримінального процесу. Воєнний конфлікт в Україні створює численні виклики для правової системи, включаючи територіальну недоступність судів, переміщення населення, комунікаційні обмеження. Держава повинна вживати всіх можливих заходів для забезпечення доступу до правосуддя навіть у найскладніших умовах. Зазначені заходи мають включати використання технологій дистанційного зв'язку, надання безоплатної правової допомоги, захист прав учасників кримінального процесу. Тільки таким чином можна забезпечити справедливість і дотримання прав людини в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституції України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
2. Члени Комітету з питань правової політики обговорили надану

органами судової влади інформацію щодо забезпечення до доступу громадян до правосуддя в умовах воєнного стану. Верховна Рада України. 22.03.2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/220740.html> (дата звернення: 01.06.2024).

3. Щодо рекомендацій з організаційних питань роботи суддів в умовах воєнного стану: Рішення Ради суддів України від 05.08.2022 №23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 18 травня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI: станом на 16 травня 2024 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.06.2024).

6. Гуцалюк О.В. Зарубіжний досвід реформування судової влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Т.1. С.157-161.

ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Гладкий Дмитро Євгенович,
курсант 2 курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник
Федченко Володимир Михайлович
професор кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровський національний університет внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Запобіжні заходи є важливою частиною системи правосуддя, спрямованою на забезпечення правопорядку та захисту суспільства від злочинних дій. Їх актуальність обумовлена необхідністю ефективного запобігання злочинам, забезпечення явки обвинувачених на судові засідання, а також захисту свідків та потерпілих.

Зазначимо, що актуальність запобіжних заходів також підкреслюється в сучасному контексті зростання злочинності та складністю злочинних схем. Ефективна система запобіжних заходів сприяє підтримці громадського порядку та довіри до правової системи. Забезпечення належного ходу кримінального розслідування та судового розгляду, а також збереження результатів розслідування та запобігання втечі обвинуваченого або вчиненню ним нових злочинів є одними з ключових завдань кримінального судочинства. Саме для цього в українському законодавстві передбачена можливість застосування запобіжних заходів. Питання застосування запобіжних заходів є одним з найскладніших та неоднозначних у кримінальному процесі України. Це пов'язано з тим, що з одного боку, такі заходи повинні бути ефективними для досягнення поставленої мети, а з іншого – вони не повинні порушувати права та свободи людини.

Важливо зазначити, що в останні роки в Україні спостерігаються певні

проблеми з застосуванням запобіжних заходів. Зокрема, нерідко трапляються випадки, коли до підозрюваних та обвинувачених застосовуються надмірно суворі заходи, які не відповідають тяжкості злочину та ризикам втечі або вчинення нових злочинів. [6, ст. 274]

Крім того, існує й проблема неефективного застосування запобіжних заходів, що призводить до втечі обвинувачених або вчинення ними нових злочинів. [6, ст. 158]

Запобіжні заходи – це процесуальні примусові заходи, які застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого або засудженого з метою:

- Забезпечення виконання ними процесуальних обов'язків:
 - З'являтися за викликом органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді або суду;
 - Не залишати місце проживання без дозволу органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді або суду;
 - Давати свідчення та пояснення з приводу обставин кримінального провадження;
- Запобігти їхній втечі, приховуванню від органів досудового розслідування, прокурора, суду або уникненню ними покарання

Також зазначимо, що запобіжні заходи не є покаранням. Їхня мета – не покарати особу, а лише забезпечити належний хід кримінального розслідування та судового розгляду. [2, ст. 164]

До видів запобіжних заходів належать:

- Особисте зобов'язання
- Особиста порука
- Застава
- Домашній арешт
- Тримання під вартою [5, ст. 479]

Загальні положення про запобіжні заходи визначені в статті 176 Кримінально-процесуального кодексу України (КПК України). [1]

Основні проблеми застосування запобіжних заходів:

- Необґрунтоване застосування запобіжних заходів: Нерідко трапляються випадки, коли до підозрюваних та обвинувачених застосовуються надмірно суворі заходи, які не відповідають тяжкості злочину та ризикам втечі або вчинення нових злочинів. Це призводить до порушення прав та свобод людини, а також до погіршення умов утримання під вартою. [4, ст. 115]

- Неefективність застосування запобіжних заходів: Існують випадки, коли запобіжні заходи не досягають мети, для якої вони застосовуються. Підозрювані та обвинувачені втікають, приховуються від органів досудового розслідування або суду, або вчиняють нові злочини.

- Неналежні умови утримання під вартою: Умови утримання під вартою в Україні часто не відповідають міжнародним стандартам. Це призводить до порушення прав людини, погіршення стану здоров'я підозрюваних та обвинувачених, а також до поширення захворювань.[4, ст. 116]

- Відсутність альтернативних запобіжних заходів: У деяких випадках судді не використовують альтернативні запобіжні заходи, такі як застава або домашній арешт, хоча це могло б бути більш ефективним та гуманним. [4, ст. 117]

- Недостатнє фінансування системи запобіжних заходів: Нестача коштів призводить до того, що досудові органи не мають можливості належним чином контролювати дотримання заходів. [4, ст. 117]

До перспектив вирішення проблем можна віднести:

- Удосконалення законодавства: Необхідно внести зміни до законодавства, які б чітко визначили підстави та порядок застосування запобіжних заходів, а також встановили більш жорсткі вимоги до умов утримання під вартою.

- Підвищення кваліфікації суддів: Судді повинні мати ґрунтовні знання про застосування запобіжних заходів та обирати найменш суворі з необхідних заходів у кожному конкретному випадку.

- Запровадження альтернативних запобіжних заходів: Широке використання альтернативних запобіжних заходів, таких як застава або

домашній арешт, може допомогти зменшити кількість людей, які утримуються під вартою. [3, ст. 59-60]

Отже, вирішення цих проблем дозволить зробити застосування запобіжних заходів більш справедливим та ефективним, а також забезпечити належне дотримання прав та свобод людини. Важливо пам'ятати, що застосування запобіжних заходів – це крайній захід, який повинен використовуватися лише у випадках, коли це дійсно необхідно для досягнення мети, з якою він застосовується. Тема "Підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів" є складною та багатогранною. Важливо розуміти всі аспекти цієї теми, щоб забезпечити законність, справедливість та ефективність кримінального судочинства. Законодавство України про запобіжні заходи постійно вдосконалюється, тому важливо слідкувати за його змінами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 16 травня 2024 року. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
2. Процесуальні особливості застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування : науково-практичний посібник / Вакуленко О.Ф., Дрозд В.Г., Пономаренко А.В., Климчук М.П. та ін. ; Держ. наук.-досл. ін-т. - Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. - 204 с.
3. Агакерімов О. Н. Підстави обрання як запобіжних заходів взагалі, так і домашнього арешту зокрема, в світлі сучасного вітчизняного кримінального провадження. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Херсон, 2015. №3. С. 56-61.
4. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження)/ Н.О.Марчук, В.В. Касько, Р.О.Куйбіда, М.І. Хавронюк та ін./за ред. Н.О. Марчук.- К.: «Арт-Дизайн», 2015. - 248 с.

5. Кримінальний процес: підручник / За заг. Ред В.Я. Тація, В.П. Пшонки. Х.: Право, 2013. 824 с.

6. Фаринник В. І. Підстави та процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту / В. І. Фаринник // Форум права. – 2015. –336с.

МОДИФІКАЦІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ЇЇ ПЕРЕВАГИ

Добренька Наталія Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри Права та соціально-поведінкових наук
Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Білоцерківський інститут економіки та управління ВНЗ Університет
«Україна», м. Біла Церква, Україна

Дем'янчук Юрій Вікторович

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права факультету менеджменту та права
Вінницький національний аграрний університет

Добренький Сергій Вікторович

заступник директора з навчально-виховної роботи
Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти «Відкритий
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Білоцерківський інститут економіки та управління ВНЗ Університет
«Україна», м. Біла Церква, Україна

Анотація: Статті проаналізована освітня програма, яка максимально враховує стан війни в Україні. Досліджено, переваги інтернет-платформ, що спрямовані на забезпечення здобувачів освіти, необхідними, матеріалами, інформаційними джерелами. Зокрема, визначено роль викладача, як особи, яка зобов'язується, не тільки, надавати знання, але й враховувати особистість студента, його психологічний стан, що виникає або може виникнути під повітряних тривог.

Ключові слова: освіта, війна в Україні, наближення до європейського освітнього простору, Вищі навчальні заклади України.

Модифікація системи освіти в Україні є важливим процесом, спрямованим на адаптацію освітньої системи до сучасних вимог і викликів. Це комплексна реформа, яка включає в себе оновлення навчальних програм,

методів викладання, матеріально-технічної бази та підготовки педагогічних кадрів. Одним із ключових аспектів модифікації освіти є оновлення навчальних програм. Вони повинні відповідати сучасним стандартам і бути орієнтованими на розвиток критичного мислення, інноваційності та творчості у студентів. Важливо забезпечити баланс між теоретичними знаннями та практичними навичками.

Війна в Україні не залишила осторонь жодного громадянина України жодної людини, яка б не відчула на собі жахіття війни. Війна змінила звичний спосіб життя кожного, змінила сенс, розуміння і ставлення людини до проблем, до можливості планування, досягнення своїх цілей, а також зіштовхнула українську молодь з проблемою навчання, засвоєння нового матеріалу вивчення його під час повітряних тривог, під час перебування в підвалах [1]. Така ситуація є досить складною оскільки, студентам доводиться знаходити силу для подолання тривожності та зосередження уваги на вивченні матеріалу.

Модифікація освіти в Україні також передбачає інтеграцію до європейського освітнього простору. Це означає гармонізацію стандартів вищої освіти з європейськими, участь у міжнародних програмах академічної мобільності та наукових дослідженнях.

З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України, Вищі навчальні заклади України ще більше зосредили увагу на розробці загальнодоступний інтернет-платформи для студентів [1]. Такий інтернет-ресурс є досить функціональним та необхідним для нашої молоді які намагаються в такий складний час здобувати освіту та прагнути працювати в Україні.

Дистанційне навчання стає все більш актуальним у сучасному світі. Впровадження онлайн-курсів, вебінарів та інших форм дистанційного навчання дозволяє забезпечити доступ до освіти для широкого кола людей, зокрема тих, хто проживає у віддалених районах.

Інтернет-платформи, сайти на яких зберігається інформація щодо навчального процесу, студент може бачити цілком, повністю та розраховувати

самостійно час їх виконання: практичних, самостійних робіт. Це є одним із позитивних розробок для навчального процесу.

Такі платформи, дійсно, є, досить суттєвою базою, що забезпечує інформативними джерелами студентів, які бажають навчатися не тільки для отримання оцінок, а й для отримання знань, які згодом, можна використовувати сучасному суспільстві. Але, не варто, зменшувати роль роботи викладачів університетів.

Підвищення кваліфікації науково - педагогічних працівників також є ключовим елементом модернізації освіти. Завдання викладача під час війни в Україні набувають особливої ваги та значення, оскільки вони мають забезпечити не лише безперервність навчального процесу, але й підтримку емоційного та психологічного стану студентів. По-перше, при організації дистанційного навчання, необхідно забезпечення доступу до навчальних матеріалів через онлайн-платформи, використання відеоконференцій для проведення лекційних, практичних занять, консультацій. По-друге, важливим елементом є психологічна підтримка, якщо студент подиться тривожно має ознаки стресу. Підтримка постійного зв'язку зі студентам надає можливість оперативного реагування на їхні потреби та питання.

Живе спілкування, навіть якщо не постійне, і відбувається онлайн не може замінити жоден інтернет-ресурс. Завданням викладача є не просто опитування для перевірки знань студента це робота яка полягає в комплексному підході до кожного студента як до особистості враховуючи його психологічний стан інтелектуальний фізичний стан а також стан війни в Україні та його вплив на кожного з нас. Саме завдяки викладачам які враховують всі ці особливості складного часу в Україні, студенти мають змогу відчувати безпеку, розуміння з боку викладача, що в свою чергу досить суттєво впливає на заохочення студента досягати нового рівня в процесі нового рівня в процесі навчання.

Проаналізувавши, Закон України «Про освіту» [2], Закон України «Про вищу освіту» [3], можна, зробити висновок, що основна мета

освіти - забезпечити студентів знаннями, які можна використовувати у подальшому для професійної діяльності. Що не мало важливо, сформувати у студентів бачення перспектив своєї майбутньої діяльності. В комплексному підході із застосуванням різних методів освітнього процесу, зокрема, роботи викладачів, можна досягти, засвоєння знань студентами, креативний підхід кожного до досліджуваної чи аналізованої проблеми. Але, що є найважливіше - це показати здобувачам освіти, їх унікальність як майбутніх професіоналів.

Модифікація освіти в Україні є необхідним і невідкладним процесом, який сприятиме підвищенню якості освіти, розвитку людського потенціалу та інтеграції України у світовий освітній простір. Успішна реалізація реформи потребує комплексного підходу, тісної співпраці між урядом, освітніми установами та громадськістю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 2561-IX від 06.09.2022 / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250
2. Про освіту : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380
3. Про вищу освіту : Закон України , № 463-IX від 16.01.2020 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004
4. Григорій Грабович Війна і наука. Про істотне, але нечасто обговорюване Бюлетень НТШ-А, ч. 53–54, грудень, 2022.

ОЦІНКА ДОКАЗІВ, ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ ЗМІСТУ ДОКАЗУВАННЯ

Дроздов Іван Андрійович,
слухач магістратури 1 курсу Навчально-
наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
Науковий керівник:
Федченко Володимир Михайлович,
професор кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Оцінка доказів є одним з найважливіших елементів процесу доказування, адже саме вона дозволяє встановити достовірність та надійність зібраних фактів, а також зробити обґрунтовані висновки щодо предмета доказування. Від правильної оцінки доказів залежить законність та обґрунтованість прийнятих рішень у судовому процесі, а також захист прав та свобод особистості.

Доказування – це комплекс дій, спрямованих на збирання, дослідження та оцінку інформації, що має значення для кримінальної справи [1, с. 66].

Важливо чітко розрізняти поняття «елементи» та «етапи» доказування, адже вони мають суттєві відмінності.

Етапи – це тимчасові проміжки, що характеризують послідовність дій у процесі доказування. Вони мають чіткий початок і кінець, відображаючи динаміку пізнання істини. Наприклад, можна виділити етапи доказування на досудовому слідстві, в судовому розгляді, під час апеляційного перегляду тощо.

Елементи ж являють собою складові частини самого процесу доказування, його невід’ємні складові. Вони не мають чіткої часової прив’язки і

присутні на всіх етапах розслідування та судового розгляду [2, с. 265].

Традиційно виділяють три основні елементи доказування:

1. Збирання доказів: пошук та вилучення будь-якої інформації, що може мати значення для справи.

2. Перевірка доказів: ретельне дослідження зібраної інформації з метою визначення її достовірності, надійності та релевантності.

3. Оцінка доказів: формування висновків про значення зібраної інформації та її вплив на хід справи [3, с. 205].

Ці елементи тісно взаємопов'язані та постійно повторюються протягом усього процесу доказування, забезпечуючи його всебічність, об'єктивність та законність.

Оцінка доказів – це складний процес, який ґрунтується на логічному мисленні та передбачає наступні дії [4, с. 37]:

1. Аналіз кожного окремого доказу: дослідження його змісту, походження, зв'язку з іншими доказами та справою загалом.

2. Визначення належності, допустимості та достовірності доказів:

— Належність: чи має доказ стосунок до даної справи?

— Допустимість: чи був доказ отриманий законним способом?

— Достовірність: чи правильно відображає доказ обставини справи?

3. Оцінка сукупності доказів:

— Достатність: чи достатньо зібраних доказів для прийняття певного рішення?

— Взаємозв'язок: чи узгоджуються докази між собою, чи не суперечать один одному?

4. Висунення та перевірка слідчих (судових) версій:

— Формулювання припущень про обставини справи на основі зібраних доказів.

— Порівняння цих припущень з доказами для визначення їх істинності.

5. Вирішення питання про прийняття процесуальних рішень:

— Визначення, чи є підстави для проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій.

б. Досягнення висновків про доведеність або недоведеність:

— Формулювання остаточного висновку про те, чи доведені або не доведені певні обставини злочину.

— Обґрунтування цього висновку з посиланням на аналіз доказів.

В українському кримінальному процесі не існує жорсткої регламентації сили та значення доказів. Це означає, що оцінка кожного доказу здійснюється суб'єктивно слідчим, прокурором, суддею на основі їх внутрішнього переконання. Це переконання ґрунтується на: всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин справи; вимогах закону; аналізі належності, допустимості та достовірності кожного доказу; оцінці достатності та взаємозв'язку всієї сукупності зібраних доказів [5, с. 45].

Важливо підкреслити, що жоден доказ не має заздалегідь визначеної сили. Внутрішнє переконання – це не інтуїція, а висновок, ґрунтований на ретельному дослідженні доказів. З одного боку, воно суб'єктивне, адже є переконанням конкретної особи. З іншого боку, воно об'єктивне, адже ґрунтується на доказах.

Внутрішнє переконання виконує дві функції:

1. Метод оцінки доказів: гарантує незалежність слідчого, прокурора, судді від оцінок, даних іншими органами.

2. Результат оцінки доказів: переконання в достовірності доказів та правильності висновків, зроблених у ході доказування [5, с. 46].

Оцінка доказів – це не просто фінальний етап, а динамічний процес, що охоплює все кримінальне провадження. Він тісно пов'язаний з збиранням, дослідженням та перевіркою доказів, адже чітко відокремити ці етапи неможливо.

Оцінка починається вже на стадії отримання доказу і триває протягом усього його дослідження.

Деякі вчені виділяють 5 основних елементів процесу доказування:

1. Висування та розвиток версій: у кожному провадженні існує мінімум дві версії: те, що злочин мав місце, та те, що його не було.
2. Збирання доказів: пошук та вилучення будь-якої інформації, що може мати значення для справи.
3. Дослідження доказів: вивчення, аналіз та порівняння доказів з іншими матеріалами справи.
4. Перевірка доказів: ретельне дослідження їх властивостей та ознак для визначення їх достовірності.
5. Оцінка доказів: формування висновків про доказовість (чи недоказовість) обставин справи [6, с. 69].

Отже, оцінка доказів – це найважливіший елемент процесу доказування, що дозволяє встановити істину у кримінальній справі. Вона ґрунтується на всебічному аналізі зібраних фактів, їх достовірності та взаємозв'язку. Оцінка доказів суб'єктивна, але має ґрунтуватися на законі, логіці та внутрішньому переконанні судді, прокурора чи слідчого. Це динамічний процес, що триває протягом усього кримінального провадження. Від правильної оцінки доказів залежить законність та обґрунтованість судового рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лісніченко Д., Мудрецька Г. Сутність кримінально-процесуального доказування при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами. *Південноукраїнський правничий часопис*, № 3. 2023. С. 65–70.
2. Стахівський С. М. Збирання доказів як елемент процесу доказування. URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/837.pdf>
3. Щериця С. І. Докази й доказування в кримінальному провадженні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*, 2015. № 1(2). С. 202–208.
4. Захарко А.В. Доказування в кримінальному провадженні: конспект лекцій. Дніпро, 2020. 207 с.

5. Сербін М.М. Доказування у кримінальному провадженні: конспект лекцій. Дніпро, 2016. 182 с.

6. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. 314 с.

УДК – 343.148 8.

ПРЕДМЕТ І МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Єршоміна Софія Павлівна

Курсант 2 курсу

Факультет підготовки фахівців для

органів досудового розслідування

Національної поліції України

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Федченко Володимир Михайлович

кандидат юридичних наук, професор

кафедри кримінального процесу та

стратегічних розслідувань

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Тема: Доказування у кримінальному процесі: поняття, предмет, межі.

Актуальність: Доказування є невід'ємним елементом кримінального процесу, що забезпечує прийняття обґрунтованих рішень судом. Розуміння поняття, предмета та меж доказування є важливим для всіх суб'єктів кримінального провадження.

Мета: Розкрити сутність доказування у кримінальному процесі, визначити його предмет та межі.

Ключові слова: доказування, кримінальний процес, предмет доказування, межі доказування, достатність доказів.

Кримінальний процес є однією з найважливіших сфер правової системи будь-якої держави, адже він забезпечує захист прав і свобод людини та громадянина. Одним із ключових аспектів цього процесу є доказування, яке забезпечує справедливе вирішення кримінальних проваджень. У даній роботі ми хочемо розкрити сутність предмету та меж доказування у кримінальному

процесі.

Перш ніж перейти до розгляду основного питання необхідно визначити, що являє собою загалом доказування. Тож, на наш погляд, доказування у кримінальному процесі – це діяльність суб'єктів кримінального провадження, спрямована на встановлення істини у справі шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів. Це невід'ємний елемент правосуддя, який забезпечує прийняття обґрунтованих рішень судом.

Тепер можемо розглянути що собою являє предмет доказування. Спираючись на працю В.М. Гонтаренко, під предметом доказування варто розуміти певну систему обставин та/або фактів, які законодавчо передбачені, встановлення яких є обов'язковим для прийняття підсумкових рішень по кожному кримінальному провадженню [1, с. 28]. КПК України у ст. 91 до предмету доказування відносить [2]:

- факт кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші умови його вчинення);
- винуватість обвинуваченого, форма вини, мотиви та цілі вчинення;
- вид і розмір шкоди, завданої правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, що впливають на ступінь тяжкості правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, були отримані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, використовувалися для підбурювання до правопорушення, фінансування або матеріального забезпечення правопорушення, винагороди за його вчинення, або є предметом правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом,

або використовувалися як засоби чи знаряддя правопорушення;

– обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Можна стверджувати, що в структурі предмета доказування можна виокремити, кінцеву мету доказування, доказові та допоміжні факти, при чому у структурі предмета доказування можна окремо виділити головний факт доказування як ядро предмету доказування та який представлений схематично у вигляді перших трьох питань, що підлягають доказуванню у ч. 1 і 2 ст. 91 та ст. 368 КПК України.

Аналіз формулювання ст. 91 КПК України вказує на те, що в кримінальному провадженні підлягають доказуванню обставини кримінального правопорушення, однак зміст цього формулювання повністю не розкриває змісту предмета доказування [3, с. 305]. Вагається за доцільне вдосконалити положення ст. 91 КПК України та встановити, що слідчий, прокурор, суд повинні встановити під час досудового та судового провадження обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні.

Тепер, якщо говорити про межі доказування, це вже стосується самого процесу збору доказів, їх обґрунтування та прийняття в судовому порядку. Таким чином, межі доказування визначають, які саме докази можуть бути представлені в суді та як вони повинні бути використані для обґрунтування рішення. Як слушно вказує О. С. Старенький, не дивлячись на важливе значення цієї правової категорії для теорії та практики кримінального процесу, поняття «меж доказування» не знаходить свого закріплення на законодавчому рівні, проте його використовують усі правники, які в тій чи іншій мірі займаються проблемами доказового права [4, с. 1].

Межі доказування в кримінальному процесі визначають кількість необхідних доказів, які потрібні для встановлення фактів у справі. Вони пов'язані з достатністю доказів, оскільки визначають кількісну характеристику всіх доказів у конкретному провадженні та їх достатність для ухвалення рішення. Також, це поняття є індивідуальним для кожної справи і залежить від

багатьох чинників, враховує специфіку обставин кримінального правопорушення. Важливим критерієм визнання меж доказування є внутрішнє переконання особи, яка займається доказами (слідчого, прокурора, судді), яке ґрунтується на встановлених фактах. Додамо, що основним стандартом для встановлення меж доказування є доведеність вини "поза розумним сумнівом", що прямо закріплено у КПК України [5, с. 84].

У висновку можна зазначити, що доказування у кримінальному процесі відіграє ключову роль у забезпеченні справедливості. Предмет доказування включає обставини та факти, необхідні для прийняття рішень, а межі доказування визначають допустимість та використання доказів у судовому процесі. Аналіз цих аспектів сприятиме подальшому вдосконаленню законодавства та практики кримінального процесу, сприяючи справедливості та ефективності правосуддя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гонтаренко В.М. Предмет та межі доказування у кримінальному провадженні. Дипломна робота. Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 94 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. Редакція від 19.05.2024. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення - 03.06.2024).
3. Омельчук, Л.В., Федоренко, Є. В. Напрями вдосконалення визначення предмета та меж доказування в кримінальному провадженні. *Юридичний бюлетень*, 2020, С. 302-308.
4. Старенький, О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету Острозька академія. Сер.: Право*, 2014, С. 1-12.
5. Марочкін О. І. Межі доказування у кримінальному провадженні. *Право та інновації*. 2020. №2(30). С. 82-86.

**ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ ЗАКОННОСТІ ТА ВЕРХОВЕНСТВА
ПРАВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Забудський Олександр Павлович,

курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України

Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович,

професор кафедри кримінального процесу

кандидат юридичних наук, доцент

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Дотримання принципів законності та верховенства права є фундаментальними засадами функціонування правової системи будь-якої держави, зокрема в сфері кримінального провадження. Ці принципи гарантують справедливий, об'єктивний та неупереджений підхід до кожного учасника кримінального процесу, забезпечуючи права та свободи особи.

Згідно частиною 1 статті 7 Кримінального процесуального кодексу України, кримінальне провадження повинно відповідати загальним засадам кримінального процесу, серед яких особливо важливими є верховенство права та законність [1, ст. 7].

Стаття 8 Кримінального процесуального кодексу України встановлює принцип верховенства права, згідно з яким людина, її права та свободи є найвищими цінностями, що визначають зміст і спрямованість діяльності держави в кримінальному провадженні. Цей принцип передбачає, що всі дії у кримінальному провадженні повинні відповідати чітко визначеним нормам закону, а права і свободи особи повинні бути поважними і захищеними [1, ст. 8].

Суд у якості державного органу, що має за завдання вирішувати всі правові спори в державі, відіграє ключову роль у захисті прав і інтересів всіх громадян України. Він є остаточним органом, що надає остаточну оцінку діям

чи бездіяльності особи, вирішує питання про наявність складу кримінального правопорушення та інші аспекти, пов'язані з настанням відповідальності або звільненням від неї [2, с. 125].

Особливу вагу у кримінальному процесі має частина 2 статті 8 Кримінального процесуального кодексу України, яка визначає застосування та урахування практики Європейського суду з прав людини. Це означає, що суди в Україні повинні враховувати та дотримуватися стандартів та тлумачень, які надає Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях. Такий підхід сприяє забезпеченню справедливості та захисту прав людини під час проведення судових процедур в Україні [1, ст. 8]. Принцип верховенства права є комплексним і включає ряд ключових складових, які визначають його сутність: доступ до закону, вирішення питань на підставі закону, рівність перед законом, законна влада, захист прав людини, механізми врегулювання спорів, справедливий суд, дотримання зобов'язань перед законом [3]. Принцип верховенства права в правовій державі означає, що закон повинен бути вищим авторитетом, а не особистими інтересами тих, хто має тимчасову владу. Функція держави полягає в регулюванні відносин між усіма учасниками правових відносин на основі чітко визначених норм закону. Суд у правовій системі не повинен використовувати тлумачення закону таким чином, щоб це несправедливо обмежувало права та свободи особи. Судді повинні дотримуватися принципу справедливості та захищати права людини, забезпечуючи, що їхні рішення відповідають закону і враховують усі обставини справи [4]. Засада законності в кримінальному провадженні вимагає точного і неухильного застосування всіма суб'єктами процесу (суддями, слідчими, прокурорами, керівниками органів досудового розслідування, іншими посадовими особами, установами та організаціями) положень Конституції України, законів та відповідних нормативних актів. Ця засада є безвиключною і не допускає винятків. Вона є складовою частиною верховенства права [4].

У кримінальному судочинстві особлива увага приділяється виконанню всіх норм і правил, які визначені законом. Порушення цих норм може призвести

до зловживань інших учасників процесу. Стаття 2 Кримінального процесуального кодексу України надає завдання забезпечити правильне застосування закону в рамках кримінального судочинства [1, ст. 2].

Зміст цієї засади полягає у наступному:

1. Усі учасники кримінального процесу зобов'язані дотримуватися законів. Для державних органів і їхніх посадових осіб діє принцип "дозволено лише те, що передбачено законом".

2. Закони та інші нормативно-правові акти України, які стосуються кримінального провадження, повинні відповідати Кримінальному процесуальному кодексу України.

3. В кримінальному провадженні не можна застосовувати закон, який суперечить Кримінальному процесуальному кодексу України.

4. Якщо норми Кримінального процесуального кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення цього міжнародного договору.

5. У випадках конфлікту між конституційними нормами і нормами інших законів, застосовуються норми Конституції України, які мають найвищу юридичну силу.

6. У разі конфлікту між законом і відомчими нормативно-правовими актами, які регулюють порядок кримінального провадження, застосовується закон.

7. Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані дослідити всі обставини кримінального провадження, враховуючи і ті, що виправдовують, і ті, що обтяжують підозрюваного або обвинуваченого, та надати їм належну правову оцінку.

8. Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

9. У випадках, коли положення Кримінального процесуального кодексу України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження,

передбачені ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України.

10. Суттєве порушення вимог кримінального процесуального закону (ст. 412 КПК України) та неправильне застосування закону про кримінальну відповідальність (ст. 413 КПК України) є підставами до скасування або зміни судового рішення [5].

Загалом, дотримання принципів законності та верховенства права в кримінальному провадженні є критично важливим для забезпечення справедливості, захисту прав людини та підтримки громадської довіри до правової системи. Це є основою для побудови правової держави, де кожен громадянин може бути впевнений у захищеності своїх прав та свобод.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

2. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / За заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 1148 с.

3. Європейська Комісія. “за Демократію Через Право” (венетійська Комісія). Доповідь про правовладдя. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (дата звернення: 27.06.2024).

4. Кримінальний процес. arm.naiiau.kiev.ua. URL: https://arm.naiiau.kiev.ua/books/public_html/lections/lection3_2.html (дата звернення: 27.06.2024).

5. Національна Академія Внутрішніх Справ. Тема №3. засади кримінального процесу. arm.naiiau.kiev.ua. URL: https://arm.naiiau.kiev.ua/books/krym_pr_zah_ch/lections/lection3.html (дата звернення: 27.06.2024).

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Ігнатова Анастасія Сергіївна,
аспірантка кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Анотація: Дослідження висвітлює рекомендації щодо правових та організаційних механізмів, які сприяють гармонізації інтересів національних меншин в рамках адміністративно-територіальної реформи. Стаття підкреслює важливість поваги до прав національних меншин як фундаменту європейської демократії, висвітлюючи роль України у виконанні міжнародних договорів. Автор вказує на потенційні ризики зміни демографічного складу національних меншин та на проблеми ефективного здійснення їх прав у вирішенні соціальних, культурних та освітніх питань, що стосуються їхніх громад.

Ключові слова: захист прав людини; права людини; міжнародний захист прав людини; національні меншини; етнонаціональна політика.

Децентралізація публічної влади в сучасному світі є одним з ключових процесів, спрямованих на забезпечення більшої ефективності та демократичності управління. Розглядаючи цей процес, важливо враховувати роль національних меншин у контексті їх представництва та участі в прийнятті рішень на різних рівнях влади.

Національні меншини є важливою частиною суспільства, яка має право на збереження своєї культури, мови та самобутності. Відповідно до Конституції України, національного законодавства та ратифікованих міжнародних конвенцій, зокрема Рамкової конвенції про захист національних меншин (РКМ) та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (ЄММММ), держава зобов'язана створювати необхідні умови для ефективна участь національних

меншин у суспільному житті. Ефективність участі національних меншин забезпечується створенням інституційної та правової бази, яка забезпечує представництво національних меншин та консультації з ними та гарантує вплив національних меншин на процеси прийняття рішень [2, с. 151-155].

У контексті децентралізації публічної влади ключовим аспектом є представництво національних меншин на різних рівнях влади. Це дає змогу забезпечити їхню участь у процесах, які стосуються їхніх прав та інтересів.

Серед правових та організаційних механізмів, які в процесі адміністративно-територіальної реформи можуть забезпечити узгодження та реалізацію специфічних інтересів етнічних груп у межах ОТГ та району, експерти запропонували [1, с. 150-152]:

- намагатися не об'єднувати в одну ОТГ територіальні громади з домінуванням різних етнічних груп;
- запровадити принцип позитивної дискримінації у вигляді квот для етнічних меншин на виборах до органів ОТГ в умовах її багатонаціональності;
- створювати виборчі округи з урахуванням компактного проживання представників етнічних груп;
- делегувати етнокультурним товариствам деякі повноваження органів місцевого самоврядування у сфері культури та освіти щодо національних меншин;
- обов'язковим є включення представників національно-культурних об'єднань до складу виконавчих комітетів місцевих рад у поліетнічних ОТГ;
- унормувати можливість отримання офіційного статусу для мов національних меншин у місцях компактного проживання;
- створити конкретні освітні програми з урахуванням культури національних меншин у поліетнічних школах ОТГ;
- активізувати міжмуніципальне співробітництво сусідніх муніципалітетів у питаннях культурного розвитку етнічних меншин з метою утримання кількох громадами національних фольклорних колективів та створення шкіл з навчанням мовами національних меншин у кількох громадах.

Повага до інтересів меншин є основою європейської демократії, яка закріплена в низці європейських договорів, учасником яких є й Україна. Зокрема, відповідно до Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, необхідно утримуватися від вжиття заходів, які змінюють відносний склад населення на територіях проживання осіб, які належать до національних меншин.

Очевидно, що зменшення ваги певної етнічної групи в територіальному розрізі може унеможливити ефективну реалізацію інших прав національних меншин, особливо права на використання рідної мови в усіх сферах суспільного життя.

Тому децентралізація значно активізує роль представництва національних меншин об'єднаних громад у реалізації проектів транскордонного співробітництва в прикордонних регіонах, що позитивно впливає на стратегічний розвиток громади в цілому.

Зростає роль відповідального лідерства представників національних меншин у громадах. Пріоритетами діяльності представників громадськості з числа національних меншин є вирішення нагальних проблем забезпечення прав і потреб громад компактного проживання національних меншин – соціальних, культурних, освітніх тощо. Формування локальної ідентичності громад з компактним проживанням національних меншин. Локальна ідентичність - первинна ланка територіально-просторової ідентичності, яка формується на основі місця проживання, або об'єднаної територіальної громади [4, с. 66-76].

Прийняття рішень на місцевому рівні з урахуванням думок і потреб національних меншин сприяє підвищенню їхньої легітимності та відчуття приналежності до держави. Крім того, це сприяє розвитку місцевого самоврядування та зміцненню демократії в країні.

Інтереси національних меншин є однією з важливих умов запровадження децентралізації, а відтак і збереження територіальної цілісності держави. Саме децентралізація дозволяє своїм представникам бути обраними до

представницьких органів місцевого самоврядування та максимально відстоювати свої національні інтереси, тим самим покращуючи якість життя у своїй громаді.

Серед тенденцій, які негативно впливають на перспективи децентралізації у громадах з компактним проживанням національних меншин, варто виділити [3, с. 117]:

- існуюча пасивність громад у процесі їх об'єднання, нерозуміння економічної вигоди від створення спроможних громад та низька поінформованість населення регіонів щодо впровадження реформи.

- перешкоджання процесу передачі повноважень і ресурсів на рівень об'єднаних територіальних одиниць окремими органами влади, особливо Закарпатської області;

- поширення негативних стереотипів щодо можливої загрози поширення сепаратизму внаслідок процесу формування ОТГ за етнічним принципом;

- вплив представників громадськості з числа національних меншин на процес об'єднання громад з поліетнічним складом населення;

- висока дотаційність кількох районів компактного проживання національних меншин, що негативно впливає на процес формування спроможних громад.

Щоб забезпечити ефективну участь національних меншин у процесі децентралізації, необхідно запровадити спеціальні стратегії та механізми. По-перше, важливо забезпечити належне представництво національних меншин у місцевих органах влади через квоти чи інші форми позитивної дискримінації. Крім того, необхідно активно залучати національні меншини до процесів планування та розробки стратегій місцевого розвитку, забезпечувати їх участь у консультаціях та прийнятті рішень.

Роль національних меншин в децентралізації публічної влади є надзвичайно важливою для підтримання демократичних цінностей в суспільстві. Забезпечення їхнього представництва та участі у прийнятті рішень на різних рівнях влади є ключовим аспектом побудови справедливого та

рівноправного суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горобець Н. Поняття децентралізації публічної влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5/2019. С. 150-152.
2. Новак А. Делегування повноважень у механізмі децентралізації публічної влади в Україні . *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 151–155.
3. Мануїлова К. Концепція децентралізації публічної влади в політико-управлінській традиції України : дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.04 класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2018. 524 с.
4. Токар М. Актуальність публічної взаємодії неурядових організацій національних меншин і територіальних громад. *Влада і суспільство: зб. наук. пр. Вип. 8. Чернівці*. Букрек. 2021. С. 66 – 76.

**ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ (ПРИНЦИПИ)
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Кільова Софія
курсант 2 курсу, н.г ДР-245
ФПФОДР НПУ
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник:
Федченко Володимир
професор кафедри
кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Засади кримінального провадження України – це фундаментальні ідеї, які визначають його характер та спрямованість. Вони слугують орієнтиром для всіх учасників процесу, гарантуючи справедливе та неупереджене розслідування й розгляд кримінальних справ. Кримінальне провадження – це сукупність передбачених законом процесуальних дій, спрямованих на належне розслідування злочинів, викриття та покарання винних, а також на реабілітацію незаконно та необґрунтовано засуджених.

В Україні засади кримінального провадження закріплені у Конституції та Кримінально-процесуальному кодексі (КПК). Вони ґрунтуються на принципах верховенства права, законності, рівності перед законом, поваги до людської гідності, забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 КПК України, кримінальне провадження ґрунтується на низці фундаментальних принципів, які забезпечують його справедливість, законність та неупередженість: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності;

5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів [1, с. 7].

Сторона обвинувачення має вживати всіх можливих заходів, аби забезпечити дотримання прав підозрюваного/обвинуваченого, навіть якщо він/вона не присутній/ня під час кримінального провадження. Це стосується права на захист, доступ до правосуддя таємницю спілкування та невтручання у приватне життя [2].

Засади кримінального провадження не виникають в ізоляції від суспільних реалій. Вони ґрунтуються на загальних закономірностях розвитку суспільства та держави, відображаючи його цінності, гуманістичні ідеали та прагнення до справедливості.

У теорії засади кримінального процесу справедливо розглядаються як фундамент, на якому будується справедливе кримінальне провадження, як сукупність способів і засобів, які забезпечують усім та кожному рівні правові можливості для надбання та реального здійснення своїх прав та свобод [3, с. 23].

Засади кримінального провадження не є абстрактними догмами. Вони втілюються в життя людьми – законодавцями, правозастосовцями, учасниками процесу. Від їхнього розуміння сутності засад, щирого прагнення до їх дотримання залежить ефективність функціонування кримінального провадження.

Всі засади кримінального процесу тісно пов'язані між собою, утворюючи єдину систему. Недотримання однієї з них неминуче веде до порушення інших. Суть та призначення кожної засади неможливо розглядати окремо, адже вони функціонують лише в рамках цілісної системи. Кожен елемент цієї системи рівнозначний та необхідний для її належного функціонування. Саме тому засади кримінального провадження, подібно до будь-якої іншої системи, формують єдиний комплекс, де кожен елемент тісно пов'язаний з іншими. Ця єдність ґрунтується на таких принципах:

1. Взаємопов'язаність: Кожна із засад не може існувати ізольовано, адже вони доповнюють і підсилюють одна одну, створюючи цілісну картину принципів, на яких ґрунтується кримінальне судочинство.

2. Рівнозначність: Немає більш чи менш важливих засад, адже порушення будь-якої з них негативно впливає на всю систему.

3. Взаємозалежність: Нехтування однією із засад неминуче призводить до порушення інших, руйнуючи цілісність системи та ставлячи під сумнів справедливість кримінального провадження. Тому вони доповнюють один одного, забезпечуючи узгоджену роботу всієї системи та досягнення її цілей[4].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / [за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренко, В.Т. Нора, М.Є. Шумила]. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с

2. Тимошенко М.О., Загальні засади(принципи) кримінального провадження в системі принципів права.URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14927/1/%D0%97%D0%90%D0%93%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%86%20%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%90%D0%94%D0%98%20%28%D0%9F%D0%A0%D0%98%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%9F%D0%98%29%20%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%94%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%>

AF.pdf (Дата звернення: 22.04.2024)

3. Теорія держави і права: підручник для студентів юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С, П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін., за ред. О. В. Петришена. Х.: Право, 2014. 368 с.

4. БЕСПАЛЬКО І. Л Основні ознаки засад кримінального провадження.
URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15239/1/Bespalko_113-116.pdf
(Дата звернення 14.06.2024)

**АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ
НЕДОТОРКАНІСТЬ ОСОБИ В РАМКАХ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Ковалевська Дар'я

курсант 2 курсу, н.г ДР-245

ФПФОДР НПУ

Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Федченко Володимир

професор кафедри

кримінального процесу

Дніпровського державного університету

внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Захист прав особи на свободу та недоторканість є однією з найважливіших завдань в сфері правосуддя. Досудове розслідування відіграє ключову роль у забезпеченні цих прав та гарантує справедливість і законність дій правоохоронних органів.

Досудове розслідування - одна з основних стадій Кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до єдиного реєстру досудових розслідувань, здійснюється у передбаченому законом порядку шляхом провадження слідчих, негласних слідчих (розшукових) і інших процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [1].

Під час досудового розслідування органи досудового розслідування

зобов'язані діяти в межах, передбачених законом, і забезпечувати реалізацію прав підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого, включаючи право на захист, право на оскарження процесуальних дій та рішень, а також право на гуманне поводження. Також важливим є дотримання права на невтручання в особисте і сімейне життя, права на повагу до приватної власності та інших особистих прав, забезпечення яких вимагає від органів досудового розслідування дотримання чітко визначених процедур. Наприклад, Стаття 42 Кримінально- процесуального кодексу України гарантує, що підозрюваний має право бути повідомленим про звинувачення проти нього, мати захисника, і не свідчити проти себе. Це включає право на конфіденційність спілкування з захисником і право на отримання правової допомоги за рахунок держави у випадках, передбачених законом.

Згідно з положеннями статті 29 Конституції України, кожна особа користується невід'ємним правом на свободу та особисту недоторканність. Ця стаття гарантує, що арешт або тримання особи під вартою можливі виключно на підставі обґрунтованого судового рішення, яке має бути винесено відповідно до чітко визначених законодавчих критеріїв. Право на свободу є фундаментальним, і будь-яке обмеження цього права має бути строго регламентоване законом, що вимагає дотримання процедурної справедливості та законності. Досудове розслідування, яке є інтегральною частиною кримінального процесу, відіграє вирішальну роль у захисті та забезпеченні зазначених конституційних гарантій, забезпечуючи, що всі процедури, пов'язані з позбавленням або обмеженням свободи особи, відбуваються в рамках закону та з дотриманням правових принципів.

Відповідно до статті 2 Кримінально- процесуального кодексу України, основним завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства, та держави від кримінальних правопорушень. Це завдання реалізується через комплекс заходів, спрямованих на превенцію, виявлення, розслідування, та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Крім того, Кримінально-процесуальний кодекс України

наголошує на важливості охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечуючи їхнє право на справедливий та законний процес. Це включає забезпечення доступу до правосуддя, право на захист, та дотримання принципів законності та невинуватості до доведення вини в установленому законом порядку [2].

На етапі досудового розслідування здійснюються такі процесуальні дії, як затримання, обшук, допит та інші слідчі дії, які повинні проводитися відповідно до вимог Кримінально-процесуального кодексу України. Важливим аспектом є дотримання принципу презумпції невинуватості, закріпленого у статті 17 Кримінально-процесуального кодексу України, та статті 62 Конституції України, де зазначено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [3].

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість особи є ключовою вимогою для здійснення правосуддя та підтримки основоположних принципів правової держави. На етапі досудового розслідування, коли особа може зіткнутися з різними обмеженнями своїх прав, особливо важливим є забезпечення реального дотримання процесуальних гарантій, які визначені законодавством. Ці гарантії виступають як захист від свавілля та зловживань, а також як засіб забезпечення справедливості та рівності перед законом.

Право на захист в досудовому розслідуванні охоплює широкий спектр гарантій, які включають не тільки можливість користуватися допомогою адвоката, але й право на мовчання, що дозволяє особі не свідчити проти себе чи своїх близьких. Крім того, право бути поінформованим про звинувачення та мати достатній час для підготовки захисту є фундаментальним для забезпечення можливості особи ефективно захищати свої права та інтереси.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що досудове розслідування є ключовим етапом кримінального процесу, на якому закладаються основи для подальшого судового розгляду. Ця стадія включає в

себе швидко, повне та неупереджене встановлення всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, викриття винуватих і забезпечення невідворотності відповідальності та покарання. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість є не лише обов'язком держави, але й важливою умовою для здійснення справедливого правосуддя. Важливість цього аспекту підкреслюється міжнародними стандартами та національним законодавством України, яке вимагає дотримання прав і свобод осіб під час кримінального процесу, включаючи право на захист і право на справедливий суд.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Досудове розслідування: поняття, зміст, форми та загальні положення. *Pidru4niki*. URL: https://pidru4niki.com/1904092459143/pravo/dosudove_rozsliduvannya_ponyattya_zmist_formi_zagalni_polozhennya (дата звернення: 16.05.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 16 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.05.2024).
3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 17.05.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Койнаш Данило Валентинович,
слухач магістратури 1 курсу Навчально-наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів превентивної діяльності
Дніпровського державного
Університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Федченко Володимир Михайлович,
професор кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Доказування у кримінальному процесі – це центральний елемент, що визначає результат справи та захист прав і свобод учасників судочинства. Доказування включає збір, перевірку та оцінку доказів, що встановлюють факти, необхідні для справедливого вирішення кримінальної справи [1].

Принципи об'єктивності, повноти і всебічності дослідження обставин справи є основними в процесі доказування. Ці принципи гарантують, що всі можливі докази будуть ретельно досліджені, а висновки зроблені на їх основі будуть обґрунтованими. Презумпція невинуватості, яка передбачає, що обвинувачений вважається невинним, доки його вина не буде доведена, є ще однією ключовою особливістю кримінального процесу.

Судовий розгляд є критичним етапом, де суд досліджує всі представлені докази, вислуховує свідчення та аргументи сторін. Судовий розгляд у кримінальному процесі – це етап, на якому суд вирішує справу на підставі доказів та аргументів сторін, об'єктивно оцінюючи їхню достовірність та взаємозв'язок. На цьому етапі важливо забезпечити рівні права для обвинувачення та захисту. Судді повинні об'єктивно оцінювати докази, враховуючи їхню достовірність та взаємозв'язок. На цьому етапі важливо

забезпечити рівні права для обвинувачення та захисту, що сприяє справедливості процесу [2]. Доказування у кримінальному процесі є складним і відповідальним процесом, що вимагає дотримання всіх процесуальних норм і принципів. Цей процес включає в себе збір, перевірку та оцінку доказів, що мають значення для справи. Докази можуть бути різного характеру: письмові, речові, електронні, показання свідків та потерпілих, висновки експертів тощо.

Перш за все, слід відзначити важливість зібрання доказів у законний спосіб, оскільки незаконно здобуті докази не можуть бути використані в суді. Це забезпечує захист прав людини та основоположних свобод, запобігаючи зловживанням з боку слідчих органів. Важливо також враховувати принципи презумпції невинуватості, де кожен обвинувачений вважається невинним, доки його вина не буде доведена в законному порядку.

Оцінка доказів є ще одним важливим аспектом кримінального процесу. Суддя має об'єктивно оцінювати всі представлені докази, виходячи з їхньої достовірності, допустимості та взаємозв'язку. Оцінка доказів має бути всебічною, повною та об'єктивною, що включає аналіз кожного окремого доказу, а також їх сукупності.

Крім того, доказування вимагає дотримання принципу змагальності, де кожна сторона має право представляти свої докази та заперечувати докази іншої сторони. Це забезпечує справедливість та об'єктивність процесу, надаючи можливість обом сторонам впливати на хід розгляду справи.

У процесі доказування особливу роль відіграє адвокат обвинуваченого, який має право надавати докази, ставити запитання свідкам, подавати клопотання, зокрема про виключення недопустимих доказів. Це сприяє забезпеченню права на захист та створенню умов для об'єктивного розгляду справи.

Таким чином, доказування у кримінальному процесі є багатограним і складним механізмом, що вимагає дотримання численних правових норм і принципів. Важливість цього процесу полягає в забезпеченні законності, справедливості та правопорядку в суспільстві. [3].

Доказування у кримінальному процесі – це процес збору, перевірки та оцінки доказів, що встановлюють факти, необхідні для вирішення кримінальної справи. Воно включає в себе збір і представлення різних видів доказів, таких як свідчення, експертні висновки, речові докази та інші документи. Головною метою доказування є встановлення істини і вирішення справи на підставі об'єктивних даних. Докази повинні бути зібрані та представлені відповідно до вимог закону і дотримуючись процесуальних норм. Для допустимості доказів важливо, щоб вони були отримані легальними методами і не суперечили конституційним правам та свободам осіб, а також принципам справедливості та гуманності.

Це забезпечує законність судових рішень, захист прав учасників процесу та довіру до системи правосуддя.

Процес доказування починається на стадії досудового розслідування, де слідчі органи збирають матеріали, що можуть бути використані в суді як докази. Це включає свідчення, експертні висновки, речові докази, документи та інші дані. При цьому важливо дотримуватися процесуальних норм, щоб забезпечити законність та обґрунтованість зібраних доказів.

Доказування в кримінальному процесі має свої принципи, серед яких основними є об'єктивність, повнота і всебічність дослідження обставин справи. Сторони процесу, зокрема обвинувачення та захист, мають рівні права у поданні доказів та їх оскарженні. Це сприяє досягненню балансу інтересів та запобіганню упередженості.

Особливістю кримінального процесу є презумпція невинуватості, згідно з якою обвинувачений вважається невинним, доки його вина не буде доведена в законному порядку [4].

Презумпція невинуватості – це принцип, згідно з яким кожна особа, обвинувачена у вчиненні злочину, вважається невинною, доки її вина не буде доведена в судовому провадженні за підсумками об'єктивного та справедливого судового розгляду, а також до того моменту, поки суд не винесе вирок щодо її вини.

Цей принцип передбачає, що тягар доведення вини лежить на обвинуваченні, яке повинно представити достатні докази для переконливого переконання суду у вині обвинуваченого. Презумпція невинуватості має велике значення для захисту прав людини та запобігання можливим помилкам і зловживанням з боку правоохоронних органів та судових установ.

На етапі апеляційного та касаційного розгляду можливе повторне дослідження доказів, але з обмеженнями щодо нових доказів. Це дозволяє перевірити законність та обґрунтованість вироку чи ухвали, але не передбачає повного перегляду справи.

Отже, доказування у кримінальному процесі є складною системою дій, спрямованих на забезпечення справедливості та захисту прав людини. Воно вимагає ретельного дотримання процесуальних норм та принципів, що гарантує законність судових рішень та довіру до правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч.Посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. –Львів: ЛьвДУВС, 2018. – 272 с.

2. Балацька О. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження.// *Підприємництво, господарство і прав.*, 2020. №8. С. 262-268.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17&ved=2ahUKEwjy_syA0feGAXWxZ_EDHccvDCQQFnoECCAQAQ&sqi=2&usg=AOvVaw1ETM5cxt9u1xr1o3D2pkzs. (дата звернення: 25.06.2024).

4. Мамка Г. М. Презумпція невинуватості та обов'язок доказування вини / Г. М. Мамка // *Актуальні проблеми досудового розслідування: зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.)*. — К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 42-43.

**НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ В КРАЇНАХ ЄС: СУЧАСНИЙ СТАН ТА
ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ**

Кохановська Дарина Сергіївна

Курсант 2 курсу

Факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

Національної поліції України

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Жеглінська Тетяна Олегівна

Старший викладач кафедри

Теорії та історії держави і права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Україна

На кінець 2023 року Європейська комісія оголосила про значний прогрес у впровадженні реформи спільного міграційного законодавства з метою зменшення обсягів нелегальної міграції. Домовленості між Європейським парламентом і країнами-членами ЄС були досягнуті щодо удосконалення і посилення існуючих норм і правил. Процес реформування міграційного законодавства активно відбувався з 2015 року, причиною цього стала рекордна кількість мігрантів.

Відповідно до прийнятих Європейською комісією документів щодо спільної політики з нелегальної імміграції поняття незаконної міграції трактується як нелегальний в'їзд або перебування осіб в країнах-членах ЄС. Отже, нелегальна міграція, по-перше, існує в разі незаконного перетину кордону, перетину кордону з фальшивими або підробленими документами. У другому випадку, нелегальна міграція виникає, якщо особа, яка законно в'їхала або перебуває у країні, продовжує перебувати там після закінчення строку дії

дозволу на перебування. У третьому випадку, законне перебування стає нелегальним, якщо особа починає працювати або займається підприємницькою діяльністю, яка не дозволена в рамках в'їзної візи [1].

У Європі ситуація з нелегальною міграцією стала дуже напруженою у 2022–2023 роках. За даними агентства Європейського Союзу з охорони зовнішніх кордонів Frontex, за 11 місяців 2023 року було зафіксовано рекордний обсяг нелегальних перетинів кордону з ЄС - 355 300 випадків. Це найвищий показник з 2016 року. Найбільш навантаженим міграційним маршрутом є Середземномор'я, де зафіксовано понад 152 200 інцидентів на Центральному та 52 600 на Східному напрямках. На західнобалканському напрямку було зафіксовано 98 600 випадків нелегальної міграції. Кількість нелегальних перетинів на західноафриканському маршруті зросла до понад 32 400, що удвічі більше, ніж у 2022 році. Перетини кордонів морем є особливо небезпечними для мігрантів-нелегалів. За даними Міжнародної організації з міграції за 2023 рік в Середземному морі зникли безвісти 2511 осіб. Однією з основних причин нелегальної міграції є військові конфлікти, які змушують людей залишати свої країни та шукати притулку [2].

Повномасштабне вторгнення на територію України, призвело до того, що близько восьми мільйонів українців стали вимушеними мігрантами та шукали притулок в інших країнах, включаючи країни Європейського Союзу. У березні 2022 року ЄС прийняв директиву про загальний тимчасовий захист, що надав можливість мігрантам з України перебувати на території держав-членів цього об'єднання. Механізм тимчасового захисту у Європейському Союзі є екстреною системою, яка активується у виняткових ситуаціях масового припливу мігрантів і забезпечує негайний та колективний захист переміщених осіб, які не можуть повернутися до своєї країни походження безпечно.

Наприкінці 19 жовтня 2023 року Рада Європейського Союзу ухвалила рішення про подовження тимчасового захисту для українців, які тікають від російської агресії, до 4 березня 2025 року. Основними країнами Європейського Союзу, які приймають бенефіціарів тимчасового захисту з України, є Німеччина

з числом приблизно 1 235 960 осіб, Польща з 955 110 особами та Чехія з 369 330 особами. Крім того, значну кількість українських біженців прийняли такі країни, як Іспанія (187 205 осіб), Болгарія (166 535 осіб), Італія (161 220 осіб), Румунія (140 585 осіб), Нідерланди (135 625 осіб), Ірландія (94 085 осіб), Литва (72 810 осіб), Франція (64 775 осіб), Фінляндія (61 165 осіб), Латвія (43 035 осіб), Швеція (41 915 осіб) та Данія (37 440 осіб). Загалом, з початку війни в Україні і до кінця 2023 року понад 4,2 мільйона українців скористалися перевагами цієї директиви в країнах Європейського Союзу [3].

Політологи вказують на зростаючу тривогу поляків щодо своєї стабільності через тривалу та виснажливу війну в Україні. Вони вимагають однакового ставлення до біженців та громадян Польщі. Польща виділила найбільшу суму коштів на допомогу українським біженцям - 15,42 млрд євро. На другому місці за витратами є Німеччина з сумою 13,9 млрд євро, а на третьому Чехія з 3,85 млрд. Далі слідує Франція (3,03 млрд), Іспанія (2,97 млрд), та Румунія (1,61 млрд) [4].

Отже, головний підхід Європейського Союзу до міграції полягає у запобіганні нелегальній міграції до Європи, особливо з країн Близького Сходу та Африки. Країни, такі як Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія, та Швеція, утворили альянс для полегшення депортації нелегальних мігрантів. Це передбачає спільні депортаційні рейси з метою повернення мігрантів без дозволу на проживання до країн їх походження, організовані у співпраці з прикордонною службою ЄС - Frontex. У жовтні 2023 року Німеччина ввела стаціонарний прикордонний контроль на кордоні з Польщею, Чехією та Швейцарією, щоб обмежити нелегальну міграцію та підсилити боротьбу з контрабандистами. Також Польща і Чехія встановили тимчасовий прикордонний контроль на кордоні зі Словаччиною для боротьби з нелегальною міграцією.

Замість розгляду українських біженців як осіб, яким потрібна допомога та захист, Європейський Союз вважає їх скоріше додатковим ресурсом для трудового та інтелектуального наповнення вакансій у Європі. За даними

Організації з економічного співробітництва та розвитку (OECD) на кінець 2022 року, завдяки прибуттю українців, робоча сила в Європі зросла на 0,5%, а в країнах, які прийняли найбільше біженців відносно до свого населення, зростання становило навіть 2%, зокрема в Польщі, Чехії та Естонії. Завдяки працездатному віку та високому рівню освіти більшості українських біженців, багато з них успішно адаптувалися та знайшли роботу[5] .

У серпні 2022 року були підписані Адміністративні домовленості між Європейською комісією та Державною міграційною службою України щодо встановлення адміністративного співробітництва в межах Європейської міграційної мережі (European Migration Network, ЄММ). Це дало Україні можливість ефективно обмінюватися актуальною та об'єктивною інформацією про міграційну ситуацію та притулок з країнами ЄС, а також з усіх аспектів міграції загалом. Це сприятиме розвитку систем управління міграцією для всіх сторін, забезпечуючи більш ефективну координацію та співпрацю у цій сфері [6].

Отже, можемо дійти висновку, що в березні 2025 року буде вирішено подальшу долю українських біженців, щодо продовження їм дозволів на проживання в країнах ЄС або повернення на рідну землю. Українському уряду необхідно зробити максимальні зусилля для того, щоб забезпечити те, щоб українські біженці мали можливість повернутися на територію України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a Common Policy on Illegal Immigration, Brussels, 15.11.2001, COM(2001) 672 final, 26 p.
2. Нелегальна міграція в ЄС б'є рекорди: чому це відбувається і чим загрожує. RFI. URL: <http://surl.li/pzuwd> (дата звернення: 20.01.2024)
3. Infographic – Refugees from Ukraine in the EU. European council. Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukraine-refugees-eu/> (дата звернення: 09.05.2024)

4. Чи закриті Європа зовнішні кордони для мігрантів. *Номадске*. URL: <https://hromadske.ua/posts/chi-zakryte-yevropa-zovnishni-kordoni-dlyamigrantiv> (дата звернення: 09.05.2024)

5. Перспективи правового статусу українських біженців у Європі після закінчення терміну дії тимчасового захисту. *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/perspektyvy-pravovoho-statusu-ukrayinskykhbizhentsiv-u-yevropi-pislya> (дата звернення: 09.05.2024)

**ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ
У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ**

Кохановська Дарина Сергіївна

курсант 2 курсу, н.г ДР-245

ФПФОДР НПУ

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

м.Дніпро, Україна

Науковий керівник

Федченко Володимир Михайлович

професор кафедри

кримінального процесу

Дніпровського державного університету

внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Домашній арешт є одним із заходів забезпечення кримінального провадження і включає такі обмеження: заборона на вихід з будинку або іншого приміщення, повністю або в певний час доби; встановлення нагляду за підозрюваним або його житлом; використання електронних засобів контролю та обов'язок постійно мати їх при собі, забезпечувати їх належне функціонування, відповідати на контрольні телефонні дзвінки, телефонувати або особисто з'являтися у визначений час до уповноваженої особи, яка здійснює нагляд за поведінкою особи під домашнім арештом.

Відповідно до ст. 181 КПК України, домашній арешт полягає в забороні підозрюваному або обвинуваченому залишати житло цілодобово або в певний період доби. Цей запобіжний захід може бути застосований до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, за яке законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі [1].

Після отримання ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, Національна поліція за місцем проживання

підозрюваного/обвинуваченого зобов'язана:

1. Негайно взяти особу на облік та повідомити про це слідчого або суд.
2. Контролювати поведінку особи, маючи право:
 - Відвідувати її житло.
 - Вимагати усних або письмових пояснень щодо виконання зобов'язань.
 - Використовувати електронні засоби контролю.

Строк дії ухвали слідчого судді про тримання під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. За потреби цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування відповідно до статті 199 КПК України. Загальний строк тримання під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. Після закінчення цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію, і запобіжний захід вважається скасованим [1].

Як зазначає Крайнюк В.Г., клопотання про обрання домашнього арешту має бути ретельно обґрунтованим та містити докази того, що більш м'які заходи не забезпечать виконання особою своїх процесуальних обов'язків. Слід зауважити, що обмеження повинні бути пропорційними та відповідати індивідуальним обставинам справи, підозрюваний/обвинувачений не може бути обмежений у праві на екстрені дзвінки (швидка, поліція, рятувальні служби), спілкування зі слідчим та контролюючим органом, вік та стан здоров'я особи повинні бути враховані при обранні та застосуванні домашнього арешту [2, с. 320].

Таким чином, домашній арешт є запобіжним заходом, який застосовується з урахуванням балансу між необхідністю забезпечення правосуддя та дотриманням прав людини.

Токійські правила, прийняті 14 грудня 1990 року Резолюцією 45/110 Генеральної Асамблеї ООН, встановлюють принцип мінімального втручання при застосуванні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням. Обмеження для підозрюваного або обвинуваченого повинні бути чітко визначені і зведені до

мінімуму (п. 2.6, 12.2). При застосуванні таких заходів необхідно забезпечувати право обвинуваченого на особисте життя, а також право на особисте життя його сім'ї (п. 3.11 Правил) [3].

Гутник А.В. піднімає важливе питання щодо ефективності домашнього арешту в умовах воєнного стану, особливо під час блекаутів. Автор наголошує на наступному [4, с. 520]:

1. Домашній арешт може бути неефективним, якщо особа проживає одна та не має можливості забезпечити свою безпеку, наприклад, під час відключення електроенергії.

2. Вказання найближчих укриттів в ухвалі про домашній арешт є недоцільним, оскільки обмежить особу в можливості обрати безпечне місце.

Тому важливим є те, що слідчий суддя, суд та поліцейські, які контролюють дотримання домашнього арешту, зобов'язані детально роз'яснити особі її право на вжиття заходів для забезпечення власної безпеки у разі виникнення загрози життю та здоров'ю.

Таким чином, при обранні запобіжного заходу в умовах воєнного стану необхідно враховувати не тільки ризики, пов'язані з можливістю вчинення нових правопорушень, а й фактори, що впливають на безпеку особи.

Як зазначає Свінцицький А.В., аргументи підозрюваних/обвинувачених щодо неможливості обрання запобіжного заходу у зв'язку з військовим обов'язком та бажанням захищати Україну часто не знаходять підтвердження в суді [5, с. 318].

Суди критично ставляться до заяв про бажання служити, наявність військової спеціальності, досвіду тощо та отримання повістки, проходження медкомісії. Тому, суди ретельно перевіряють таку інформацію, оскільки вона не завжди відповідає дійсності. Таким чином, наявність військового обов'язку та патріотичних намірів не гарантує звільнення від запобіжного заходу. Суд приймає рішення на підставі достовірних даних та з урахуванням усіх обставин справи.

Якщо особа перебуває під домашнім арештом в районі, де розпочалися

активні бойові дії, вона має право клопотати про зміну запобіжного заходу на особисте зобов'язання.

Для підтвердження факту бойових дій слідчий суддя або суд використовує актуальний "Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії...", затверджений Міністерством реінтеграції. У разі виникнення такої ситуації особа має самостійно звернутися до суду з клопотанням, підставою для зміни запобіжного заходу є знаходження житла в зоні бойових дій, що підтверджується офіційним Переліком, рішення про зміну запобіжного заходу приймає слідчий суддя або суд [6]. Ця норма дозволяє забезпечити безпеку особи та уникнути невинуватеного перебування під домашнім арештом в умовах бойових дій. Якщо особа під домашнім арештом змушена терміново залишити житло з причин небезпеки для життя та здоров'я (свої або підопічних), їй необхідно:

1. Забезпечити безпеку: в першу чергу подбати про власну безпеку та безпеку тих, хто знаходиться поруч.
2. Повідомити поліцію: якомога швидше сповістити орган Національної поліції, який контролює дотримання домашнього арешту.
3. Повернутися додому: після зникнення загрози, необхідно повернутися до місця відбування домашнього арешту.
4. Надати докази: бажано мати докази, що підтверджують необхідність залишення житла (медичні документи, фото, відео тощо).

Таким чином, незважаючи на те, що законодавство не залишається осторонь у питаннях удосконалення інституту домашнього арешту, існує багато різноманітних проблем, які потребують вирішення, особливо в умовах сучасного світу, охопленого війною. Аналіз судової практики дозволяє відстежувати динаміку різних процесів та генерувати нові ідеї для вдосконалення законодавства з метою усунення колізій у майбутніх справах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 №4651-VI. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/4651-17/conv#Text

2. Крайнюк В.Г. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному провадженні. Вчені записки Тавричного національного університету ім. В.І. Вернадського. серія «Юридичні науки», № 26 (65), 2013. № 2-1 (ч. 2). С. 317-324.

3. Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text

4. Гутник А.В. Застосування домашнього арешту під час воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». № 5, 2023. С. 518-524.

5. Свінцицький А.В. Зміна запобіжних заходів під час воєнного стану: деякі особливості. Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.): у двох томах. Том 1 / голов. ред. В.Ф. Пузирний; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2023. С. 317–319.

6. Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 року № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text>

**СПІВРОБІТНИЦТВО ІНТЕРПОЛУ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА
БОРОТЬБИ З ОКРЕМИМИ ВИДАМИ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Краснокутський Сергій Ігорович,

слухач магістратури 1 курсу
Навчально-наукового інституту
підготовки фахівців превентивної
діяльності Національної поліції
Дніпровського державного
Університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович,

професор кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної
поліції Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Актуальність питання співробітництва Інтерполу зі слідчими органами Національної поліції України полягає у необхідності підвищення ефективності протидії злочинності в умовах глобалізації. Міжнародна взаємодія у боротьбі з кримінальними правопорушеннями стає невід'ємною частиною сучасної кримінально-правової політики. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та зростання міжнародної мобільності злочинців, співпраця з Інтерполом дозволяє оперативно обмінюватися інформацією, координувати зусилля та здійснювати спільні операції з розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням.

Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження передбачено розділом IX Кримінального процесуального кодексу України [1].

Інтерпол, як міжнародна організація кримінальної поліції, забезпечує

координацію зусиль правоохоронних органів різних країн у боротьбі зі злочинністю. Основними напрямками діяльності Інтерполу є обмін інформацією, надання допомоги у розслідуванні злочинів, пошук злочинців, проведення тренінгів для правоохоронців та реалізація міжнародних операцій.

Слідчі органи Національної поліції України активно співпрацюють з Інтерполом у різних сферах, включаючи боротьбу з тероризмом, торгівлею людьми, кіберзлочинністю, контрабандою наркотиків, організованою злочинністю та корупцією. Це співробітництво є важливим інструментом у забезпеченні міжнародної безпеки та правопорядку. Українські слідчі органи залучають можливості Інтерполу для отримання інформації та координації дій із закордонними колегами, що дозволяє ефективніше протидіяти міжнародним злочинним угрупованням та забезпечувати належний рівень захисту громадян [2, с. 98].

Одним із ключових аспектів співпраці є використання міжнародних баз даних Інтерполу, які містять інформацію про злочинців, викрадені речі, документи, транспортні засоби та інші об'єкти розшуку. Ці бази даних надають можливість українським слідчим швидко отримувати доступ до критично важливої інформації, яка може бути використана для розслідування злочинів та виявлення осіб, які можуть бути причетні до злочинної діяльності. Крім того, доступ до міжнародних баз даних дозволяє оперативно перевіряти інформацію про підозрюваних та отримувати додаткові докази для судового розгляду.

Співпраця з Інтерполом також включає участь у спільних операціях та заходах, спрямованих на боротьбу з міжнародною злочинністю. Наприклад, спільні операції з протидії торгівлі людьми та наркотиками дозволяють виявляти та знешкоджувати міжнародні злочинні угруповання, які діють у різних країнах. Інтерпол надає українським слідчим органам необхідну підтримку, включаючи експертні консультації та технічну допомогу, що сприяє підвищенню ефективності розслідувань та притягнення до відповідальності злочинців [3, с. 104].

Важливим аспектом є також обмін досвідом та навчання. Інтерпол

регулярно організовує тренінги та семінари для українських правоохоронців, що дозволяє підвищувати їхній професійний рівень та знайомити з новими методами і технологіями у сфері боротьби зі злочинністю. Це сприяє зміцненню міжнародних зв'язків та підвищенню ефективності діяльності українських слідчих органів на міжнародній арені.

Співробітництво між Інтерполом та Національною поліцією України здійснюється на підставі міжнародних договорів, угод та внутрішніх нормативно-правових актів. Україна є членом Інтерполу з 1992 року, що дозволяє її правоохоронним органам використовувати ресурси та можливості цієї організації у боротьбі зі злочинністю.

Основними правовими інструментами співробітництва є угоди про обмін інформацією, спільні операції, екстрадиція злочинців та правова допомога у кримінальних справах. Важливу роль у цьому процесі відіграють також спеціалізовані підрозділи Національної поліції України, які відповідають за координацію співпраці з Інтерполом та іншими міжнародними організаціями [4, с. 53].

Однією з основних проблем співробітництва Інтерполу зі слідчими органами Національної поліції України є обмежений доступ до інформації через бюрократичні процедури та недостатню технічну оснащеність. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом модернізації інформаційних систем, підвищення кваліфікації правоохоронців та впровадження новітніх технологій.

Перспективи розвитку співробітництва включають удосконалення законодавчої бази, розширення можливостей обміну інформацією, підвищення ефективності спільних операцій та посилення міжнародної взаємодії у сфері розслідування та запобігання злочинам. Також важливою складовою є підвищення рівня довіри між правоохоронними органами різних країн та активна участь у міжнародних програмах та проектах, спрямованих на боротьбу зі злочинністю.

Отже, співробітництво Інтерполу зі слідчими органами Національної поліції України є важливим елементом сучасної кримінально-правової політики,

що дозволяє ефективно протидіяти злочинності в умовах глобалізації. Незважаючи на існуючі проблеми, цей напрямок має значний потенціал для розвитку, що сприятиме підвищенню безпеки та правопорядку в Україні та на міжнародному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 URL: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17. (дата звернення 25.06.2024 р.)
2. Міжнародне співробітництво у сфері кримінального провадження за законодавством України та Республіки Молдова: навчальний посібник. В.С. Березняк, Н.В. Павлова, Н.К. Паустовська, В.М. Федченко, Л.А. Філянїна. Київ: Алерта, 2019. 310 с.
3. Завидняк І. О. Правове регулювання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Юридичний вісник*. Одеса : Гельветика 2021. № 5. С. 100-106.
4. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків. 2023. 82 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Красота Максим

курсант 2 курсу, н.г ДР-245 ФПФОДР НПУ
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник:
Нагорна Олена

старший викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Право на судовий захист є одним із фундаментальних принципів цивілізованого суспільства, що знаходить своє закріплення в Конституції України. У контексті цивільного судочинства дане право набуває практичного значення, адже саме воно дає можливість особі звернутися до суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав, свобод та інтересів.

Звернення до суду з позовом стає механізмом реалізації права на судовий захист. При цьому, важливо розуміти, що дане право не є абсолютним. Існують певні умови та порядок його реалізації, які регламентуються Цивільним процесуальним кодексом України.

У сучасному демократичному суспільстві право на судовий захист цивільних прав та інтересів відіграє виключну роль. Це фундаментальний принцип, що гарантує справедливість, верховенство права та рівність усіх перед законом. Звернення до суду стає для людини механізмом реалізації даного права, способом захисту своїх порушених або оспорюваних прав, свобод та інтересів.

Реалізація права на судовий захист ґрунтується на низці принципів:

1. Доступність правосуддя: Кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх прав. Держава має вживати заходів для забезпечення доступності судової системи для всіх верств населення.

2. Законність та неупередженість: Суд розглядає справи неупереджено та обґрунтовує свої рішення виключно на підставі норм права.

3. Рівність сторін: Сторони судового процесу мають рівні права та можливості для захисту своїх інтересів.

4. Справедливе та об'єктивне розслідування: Суд всебічно досліджує обставини справи, збирає та оцінює докази, вислуховує пояснення сторін та інших осіб.

Конституція України безпосередньо гарантує звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина (ч. 3 ст. 8) та встановлює, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом [1].

Відповідно до ст 16 ЦКУ Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [2].

Реалізація права на судовий захист є важливою умовою верховенства права та побудови демократичної правової держави. Це право гарантує захист прав та свобод людини і громадянина, забезпечує справедливість та законність у суспільстві.

Поняття реалізації права на судовий захист варто наповнити новим змістом, особливо в контексті його співвідношення із правом на позов та іншими похідними від права на позов процесуальними і матеріальними правами. Майже всі вчені-процесуалісти чітко розмежовують право на позов та право на його пред'явлення, тобто право на звернення до суду. В свою чергу, у визначенні розуміння реалізації права на судовий захист першочерговим є «захист» [3].

Право на судовий захист є одним із найважливіших прав людини. У цивільному судочинстві це право реалізується шляхом звернення особи до суду з позовом про захист своїх порушених або оспорюваних прав, свобод та інтересів. Держава зобов'язана забезпечити умови для реалізації цього права, адже воно відіграє ключову роль у функціонуванні демократичного правового суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Цивільний кодекс України (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356*). URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/31-1.pdf> (Дата звернення 17.06.2024)
3. Федосенко Н.А., Реалізація права на судовий захист у цивільному судочинстві. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє. Харків, 2020.* URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/31-1.pdf> (Дата звернення 17.06.2024)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФІКСУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Красота Максим Миколайович

курсант 2-го курсу

факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування

Національної поліції України

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович

професор кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань

Дніпровського державного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

м. Дніпро, Україна

Анотація. У статті розглянуто актуальні питання цифровізації кримінального провадження в Україні, зокрема використання цифрових технологій для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та судової системи. Акцентовано увагу на проблемах правового регулювання збору та використання електронних доказів, зокрема в умовах відсутності доступу до тимчасово окупованих територій і під час воєнного стану. Підкреслено необхідність внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою нормативного визначення статусу електронних доказів та вдосконалення процедур їх збору й оформлення. Запропоновано конкретні кроки для удосконалення правової бази, що забезпечить належне використання цифрових доказів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: цифровізація, кримінальне провадження, електронні докази, кібербезпека, правове регулювання, слідчі дії, тимчасово окуповані території, воєнний стан, Кримінальний процесуальний кодекс України.

Технічний прогрес є невід'ємною складовою сучасного суспільства,

активно впливаючи на всі аспекти людського життя, включаючи правову сферу. Останніми роками в українській науці кримінального процесу зростає кількість досліджень, присвячених цифровізації кримінального провадження. Цей процес є логічною відповіддю на поточні тенденції, умови та обставини розвитку суспільства, а також на нагальну потребу у модернізації кримінального процесуального законодавства відповідно до вимог часу. Цифровізація кримінального провадження передбачає впровадження новітніх інформаційних технологій, що дозволяють підвищити ефективність діяльності правоохоронних органів та судової системи. Це, зокрема, включає використання електронних доказів, автоматизованих систем управління судовими процесами, цифрових баз даних та інших інноваційних інструментів.

Як справедливо зазначає А. В. Скрипник, поява нового, "цифрового" аспекту в кримінальному провадженні змушує дослідників шукати шляхи вирішення одвічної проблеми – знаходження балансу між дотриманням прав і свобод людини та забезпеченням ефективної боротьби зі злочинністю. Ця проблема найбільш яскраво проявляється у сфері кримінальної юстиції, де необхідно забезпечити справедливий розгляд справ, захист прав обвинувачених та потерпілих, а також ефективне виконання покарань [1, с. 7]. Важливим аспектом цифровізації кримінального провадження є забезпечення кібербезпеки, захисту персональних даних та конфіденційності інформації. Використання цифрових технологій вимагає розробки нових методів та підходів до захисту інформації, а також постійного оновлення законодавства у цій сфері. Отже, цифровізація кримінального провадження є невід'ємною частиною сучасного правового розвитку, що вимагає комплексного підходу, включаючи наукові дослідження, розробку та впровадження новітніх технологій, а також постійне вдосконалення законодавства. На актуалізацію цього питання впливають також соціально-політичні події, що відбуваються в Україні з 2014 року. Це збройний конфлікт, який з 24 лютого 2022 року переріс у масштабну військову агресію з боку російської федерації проти України, тимчасова окупація окремих територій, здійснення кримінального провадження

в умовах воєнного стану, необхідність розслідування великої кількості воєнних злочинів та багато інших факторів.

Окремі слідчі (розшукові) дії, які здійснюються в умовах надзвичайних правових режимів та в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, скоєних на тимчасово окупованих територіях, мають свої специфічні особливості. Одна з основних проблем, з якою стикаються слідчі, - це відсутність доступу до таких територій. Це ускладнює збір доказів та проведення необхідних слідчих дій. Згідно з аналізом 498 кримінальних проваджень, пов'язаних із тимчасово окупованими територіями, у 83% випадків слідчими проводилися огляди різноманітних інтернет-ресурсів [2, с. 297]. Це свідчить про важливість та актуальність використання інтернет-джерел для збору інформації в умовах обмеженого фізичного доступу.

Значний обсяг інформації, що має значення для кримінального провадження, отримується з відкритих джерел у Всесвітній комп'ютерній мережі Інтернет. Відповідно до Протоколу Берклі, інформація з відкритих джерел включає загальнодоступну інформацію, яку будь-який представник громадськості може спостерігати, придбати чи запитати без спеціального правового статусу або несанкціонованого доступу [3]. Це можуть бути новинні статті, повідомлення на форумах, соціальні мережі та інші загальнодоступні джерела. Процесуальне оформлення такої інформації є важливим аспектом її використання в кримінальному провадженні. Як правило, відомості, отримані слідчим із Інтернету, оформлюються протоколом огляду. Проте, ч.1 ст. 237 КПК України передбачає огляд лише місцевості, приміщень, речей і документів. Це породжує питання щодо правомірності використання інформації з інтернет-джерел та її процесуального оформлення.

У чинному КПК України чітко визначена мета проведення кожної слідчої (розшукової) дії. Метою огляду є виявлення та фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Огляд інформації з інтернет-джерел також спрямований на досягнення цієї мети. Однак, виникає питання, чи можна вважати інформацію з інтернет-сторінок "документом" або

"електронним документом". Це питання залишається дискусійним і викликає необхідність визначення статусу електронних документів у кримінальному провадженні та їх використання як джерел доказів.

Проведення огляду інтернет-ресурсів при розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах відсутності доступу до тимчасово окупованих територій та в умовах воєнного стану є досить поширеною слідчою (розшуковою) дією. Така практика зумовлена необхідністю отримання інформації, доступ до якої фізично обмежений через воєнні дії та окупацію. Однак, відсутність правової регламентації таких категорій, як «електронний документ» і «електронний доказ», а також відсутність у ст. 237 КПК України чітких положень щодо огляду електронних документів і цифрових ресурсів, створює неоднозначне розуміння їх процесуальної природи та вказує на необхідність нормативної регламентації.

У деяких слідчих відділеннях існує практика отримання фактичних даних з мережі Інтернет шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до ч. 2 ст. 264 КПК України. Однак, така практика створює ряд проблем, пов'язаних із засекречуванням відповідних протоколів, їх подальшим розсекречуванням та повідомленням осіб про проведення стосовно них НС(Р)Д [4, с. 134]. Це ускладнює процес доказування та може призводити до порушення прав учасників кримінального процесу. Фіксація огляду інтернет-ресурсу протоколом огляду електронно-обчислювальної машини (ЕОМ), під'єднаної до відповідної телекомунікаційної мережі, також є некоректною. Об'єктом огляду виступає не сама ЕОМ, а відповідний цифровий ресурс, що містить інформацію, яка має значення для кримінального провадження. Протокол огляду не відображає всю складність процесу електронного огляду, який включає подолання логічних інформаційно-технічних схем доступу, які також мають бути детально описані.

Цифрова інформація може бути отримана під час різних процесуальних дій, таких як тимчасовий доступ до речей і документів або огляд місця події. Наприклад, цифрові дані, отримані під час огляду інтернет-ресурсів, мають

важливе значення як докази у кримінальному провадженні. У різниці від звичайних документів, що мають фізичну форму та зміст, електронні документи також містять цифрові складові, які можуть змінюватися іншим чином, ніж у паперових документах. Такі цифрові сліди також можуть служити як важливі докази у кримінальних справах, наприклад, вказівки про місцезнаходження особи чи розташування серверного обладнання на певній території [5]. Ці дії зазвичай пов'язані з доступом до електронних інформаційних систем або їх частини, доступ до яких обмежується власником, володільцем або утримувачем, або не вимагає подолання системи логічного захисту. Це створює додаткові виклики для слідчих у процесі збирання доказів.

Необхідність нормативної регламентації процедур збору та оформлення електронних доказів, а також їх процесуального статусу є нагальною. Вдосконалення законодавства в цій сфері дозволить забезпечити більш ефективне використання інформаційних технологій у кримінальному провадженні та відповідати сучасним викликам у сфері кримінального процесу. Ідентифікація підозрюваних і збір доказів у кримінальних провадженнях значно ускладнюються в умовах відсутності доступу до тимчасово окупованих територій та під час воєнного стану. У таких умовах огляд інтернет-ресурсів стає важливим інструментом для слідчих (розшукових) дій. Метадані, отримані з зображень та інших цифрових файлів, можуть бути надзвичайно корисними. Ці метадані можуть містити інформацію про дату, час, місце створення та завантаження файлів, що може допомогти у встановленні важливих деталей для розслідування [6, с. 37]. Наприклад, при виявленні необхідного зображення в пошуковій системі «Google» можна переглянути властивості завантаженого файлу. Серед властивостей є функція «код», яка містить інформацію про дату завантаження, сайт, на який завантажено зображення, обсяг файлу тощо. Це дозволяє слідчому отримати додаткові дані, які можуть бути важливими для кримінального провадження.

У випадках, коли для розшифровки метаданих потрібні спеціальні знання, доцільно залучати представників підрозділів кіберполіції як спеціалістів. Вони

мають необхідні технічні навички та обладнання для отримання та аналізу цифрових доказів. Однак, коли огляд інтернет-ресурсів здійснюється шляхом сприйняття та відтворення візуалізованої інформації, навички слідчого можуть бути достатніми.

Рекомендації багатьох науковців щодо необхідності проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з оглядом та вилученням комп'ютерної інформації за участю спеціаліста, є логічними у випадках вилучення такої інформації під час проведення обшуку, тимчасового доступу до ЕОМ або негласних слідчих (розшукових) дій (НС(Р)Д) [7, с. 8]. Ці дії потребують спеціальних технічних знань та навичок для правильного збору і збереження цифрових доказів. Проте, під час огляду, не пов'язаного з доступом до електронних інформаційних систем або їх частини, що обмежується власником, володільцем або утримувачем, або не пов'язаного з подоланням системи логічного захисту, участь спеціаліста не є обов'язковою. У таких випадках достатньо навичок та знань слідчого для документування та аналізу зібраних даних. Нормативна регламентація процедур збору та оформлення електронних доказів є вкрай необхідною. Відсутність чітких положень у ст. 237 КПК України щодо огляду електронних документів і цифрових ресурсів створює неоднозначність у розумінні їх процесуальної природи. Це вимагає внесення змін до законодавства для забезпечення ефективного використання інформаційних технологій у кримінальному провадженні та відповідності сучасним викликам у сфері кримінальної юстиції.

Отже, з огляду на значення цифрових доказів та їх використання у сучасних кримінальних провадженнях, особливо в умовах відсутності доступу до тимчасово окупованих територій та під час воєнного стану, стає очевидною необхідність внесення змін до чинного Кримінального процесуального кодексу (КПК) України. Зокрема, нормативне визначення та закріплення поняття «електронний (цифровий) доказ» має стати ключовим кроком у цьому напрямі. Огляд інтернет-ресурсів є важливим інструментом у процесі збирання доказів. Метадані, отримані з цифрових файлів, таких як зображення, можуть містити

важливу інформацію про дату, час, місце створення та завантаження, що суттєво допомагає у встановленні обставин кримінальних правопорушень. Для забезпечення належного процесуального оформлення та використання таких даних необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 237 КПК України, додавши після слів «речей та документів» формулювання «електронних документів». Такі зміни дозволять законодавчо врегулювати статус електронних доказів, що забезпечить їх належне використання у кримінальному провадженні. Це також сприятиме більш ефективному збору, аналізу та використанню цифрових доказів, зокрема у випадках, коли фізичний доступ до місця події обмежений або неможливий. Відповідно, удосконалення правової бази щодо електронних доказів підвищить якість слідчих дій та судових рішень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Скрипник А. В. Використання цифрової інформації в кримінальному процесуальному доказуванні: монографія. Харків: Право, 2022. 408 с.
2. Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.
3. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/ОНCHR_BerkeleyProtocol.pdf. (дата звернення: 21.06.2024).
4. Просняк А.О., Мигалатій С. О. Особливості досудового розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованій території України (АР Крим та м. Севастополь). Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовт. 2018 р.) / редкол.: М. В. Членов (голов. ред.), Л. М. Леженіна (заст. голов. ред.), О. В. Косьмін. Харків : Право, 2018. Вип. 10 (ювіл.). С. 132-136.
5. СБУ встановила російське походження останніх хакерських атак на урядові та інфраструктурні інфосистеми. Детектор М. Медіа. URL: <https://detector.media/infospace/article/133393/2017-12-30-sbu-vstanovyla-rosiyske->

pokhodzhennya-ostannikh-khakerskykh-atak-nauryadovi-ta-infrastrukturni-infosystemy/
(дата звернення: 21.06.2024).

6. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: метод. реком. / [М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін.] ; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ : Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с.

7..Одерій О. В., Корона С. О., Самойлов С. В. Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів. Донецьк, 2010. 88 с.

УДК – 343.148 8.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Кривенков Данило Дмитрович

Курсант 2 курсу
Факультет підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Федченко Володимир Михайлович

кандидат юридичних наук, професор
кафедри кримінального процесу та
стратегічних розслідувань
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація: Ця теза присвячена розгляду окремих аспектів реалізації підозрюваним права на захист. Відомо, що ст. 20 КПКУ передбачений принцип забезпечення права на захист, який має різні можливості його реалізації.

У зв'язку із воєнним станом до кримінально процесуального законодавства було внесено доповнення у розділі IX¹.

Ключові слова: підозрюваний, права підозрюваного, захист, право на захист, кримінальний процес.

Однією із ключових засад кримінального провадження є забезпечення права на захист. Згідно зі статтею 20 Кримінального процесуального кодексу України (КПК), підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений мають право на захист, що включає надання усних або письмових пояснень з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою

допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом [1].

Право підозрюваного на захист є однією з найважливіших засад кримінального провадження, що забезпечує справедливість та правову захищеність у кримінальному процесі. В Україні питання реалізації цього права на стадії досудового розслідування має велике значення, адже саме на цій стадії закладаються основи для подальшого судового розгляду.

Згідно зі статтею 214 Кримінального процесуального кодексу України (КПК), досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Це має бути зроблено невідкладно, але не пізніше одного дня після подання заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення. Лише після цього можна проводити комплекс заходів для розкриття злочину [1]. Відповідно до частини 3 статті 214 КПК, здійснення досудового розслідування без внесення відомостей до ЄРДР або до такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом [1].

Участь захисника в кримінальному процесі є важливою гарантією реалізації права підозрюваного на захист. Процесуальний статус адвоката зобов'язує його використовувати всі надані йому права в інтересах підзахисного. У країнах Європи велика увага приділяється принципу раннього доступу до правової допомоги. Згідно з європейськими стандартами, підозрювані мають право на доступ до правової допомоги не пізніше моменту арешту чи взяття під варту або з моменту, коли обставини починають суттєво погіршувати їхнє становище [2].

Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), дійшла висновку про необхідність доповнити статтю 20 КПК України пунктом 5, який би передбачав надання права на захист з моменту повідомлення про підозру, затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, перевірки причетності до вчинення кримінального правопорушення та застосування інших заходів процесуального примусу [2]. Серед основних порушень, що

стосуються участі захисника у кримінальному провадженні, варто виокремити незабезпечення обов'язкової участі захисника у передбачених законодавством випадках, обмеження права на вільний вибір захисника та перешкоди щодо реалізації процесуальних прав, пов'язаних з отриманням безоплатної правової допомоги [1].

Для ефективної реалізації права підозрюваного на захист в Україні необхідно застосовувати прецедентну практику ЄСПЛ. Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV [2], а також статей 8 і 9 КПК України, Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) та рішення ЄСПЛ визнані джерелом права, і їх застосування є обов'язковим під час здійснення кримінального провадження [1]. Тобто, практика ЄСПЛ має зобов'язуючий характер, і її необхідно враховувати під час застосування кримінального процесуального законодавства та в процесі вдосконалення його положень.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України викликало необхідність у здійсненні ряду заходів для забезпечення роботи основних інститутів держави. Це торкнулося і Кримінального процесуального кодексу України, який було доповнено Розділом IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Положеннями статті 615 КПК України були запроваджені зміни щодо внесення відомостей до ЄРДР. Так, якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР, рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий або прокурор, про що виноситься відповідна постанова. У невідкладних випадках до винесення такої постанови може бути проведений огляд місця події [3]. Це означає, що під час воєнного стану внесення даних щодо початку кримінального провадження може здійснюватися в паперово-електронній формі.

Також, під час проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з

потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати обшуку або огляду фіксуються доступними технічними засобами шляхом безперервного відеозапису [1]. Ефективне забезпечення права підозрюваного на захист на стадії досудового розслідування є критичним для забезпечення справедливого судочинства в Україні. Це потребує не лише дотримання чинних норм КПК, але й урахування міжнародних стандартів і практики ЄСПЛ, особливо в умовах надзвичайних ситуацій, таких як воєнний стан [4].

В умовах воєнного стану професійна правнича допомога зазнає значних змін, які впливають на організацію діяльності адвокатів та їхню участь у кримінальних провадженнях. Ці зміни включають розширення режимів участі адвокатів у процесуальних діях та випадків обов'язкової участі захисника. Однак, актуальним залишається питання захисту конфіденційної інформації під час спілкування підозрюваного та захисника. Одним з ключових аспектів, що потребує уваги, є питання пропорційності у визначенні підстав залучення адвоката до участі у процесуальних діях дистанційно. Це включає оцінку ефективності захисту в умовах режиму відеоконференції, враховуючи фактичні обмеження права на конфіденційне спілкування та складнощі у погодженні правової позиції між підозрюваним та захисником [1].

З огляду на викладене та аналіз робіт науковців, можна стверджувати, що захист у кримінальному провадженні спрямований на реалізацію і охорону прав, свобод та законних інтересів осіб, які є його учасниками. З іншого боку, він покликаний забезпечити реалізацію права на захист. Для ефективної реалізації цього права необхідно враховувати прецедентну практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка має зобов'язуючий характер. Це потребує застосування такої практики як під час здійснення кримінального процесу, так і в процесі вдосконалення відповідного законодавства.

Забезпечення права на захист в умовах воєнного стану є складним завданням, яке вимагає злагоджених дій від усіх учасників кримінального

процесу, а також активної участі науковців та правозахисників у розробці та впровадженні ефективних правових механізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р.
2. Бабчинська Т.В. Правова природа захисту у кримінальному провадженні України. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. С. 171–175.
3. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с.
4. Смирнов Є.В. Участь захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 247 с.

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ПРО КОМЕРЦІЙНУ ТАЄМНИЦЮ**

Кучмак Юрій Ярославович,
аспірант

Явний Олексій Іванович,
аспірант

Чорній Богдан Ігорович,
аспірант

Погребняк Андрій Тарасович,
аспірант

Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права»
м. Львів, Україна

Анотація: На основі вивчення теорії та практики розкрито питання, що стосується відповідальності за порушення законодавства України про комерційну таємницю, а також представлено відповідні аспекти і висновки за результатами дослідження у цьому напрямі.

Ключові слова: юридична відповідальність, комерційна таємниця, захист комерційної таємниці, законодавство України.

В Україні захист комерційної таємниці є важливою складовою правового регулювання підприємницької діяльності. Згідно з українським законодавством, комерційна таємниця охоплює інформацію, яка має комерційну цінність та об'єктивно не є загальнодоступною. Це можуть бути технічні розробки, бізнес-плани, методи виробництва, інформація про клієнтів та постачальників тощо. Вона вважається власністю підприємства та підлягає захисту від незаконного розголошення або використання. Порушення законодавства України про комерційну таємницю може призвести до серйозних наслідків для осіб, які винні у таких діях, тому дотримання вимог законодавства є обов'язковим для всіх суб'єктів господарювання.

В контексті цього нагадаємо, що дефініція (визначення) «розголошення комерційної таємниці» міститься в ч. 3 ст. 36 Господарського кодексу України [1] та визначається як «ознайомлення іншої особи без згоди особи, уповноваженої на те, з відомостями, що відповідно до закону становлять комерційну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання» [1]. Поряд з тим, аналогічне визначення «розголошення комерційної таємниці» міститься у ст. 17 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР (із змінами) [2].

Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР (із змінами) «визначає правові засади захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції» [2].

У ч. 6 статті 36 статті 32 Господарського кодексу України [1] визначено, що: «за неправомірне збирання, розголошення або використання відомостей, що є комерційною таємницею, винні особи несуть відповідальність, встановлену законом» [1].

З метою захисту бізнесу від неправомірного витоку інформації в Україні може застосовуватися такі види відповідальності, як цивільно-правова (у формі відшкодування збитків), дисциплінарна (у вигляді догани або звільнення, передбачені ст. 147 Кодексу законів про працю України [3]), адміністративна (ч. 3 ст. 164-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення [4]) або кримінальна (ст. 231, ст. 232 Кримінального кодексу України [5]), залежно від характеру правопорушення [6–8].

Для успішного розвитку та захисту бізнесу від неправомірного витоку інформації власники бізнес-структур повинні спочатку впровадити чіткі та ефективні заходи для захисту комерційної таємниці.

Забезпечення адекватного захисту комерційної таємниці сприяє створенню конкурентоздатного бізнес-середовища в Україні і сприяє створенню умов для ефективного інноваційного розвитку економіки країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Господарський кодекс України*: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
2. *Про захист від недобросовісної конкуренції*: Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
3. *Науково-практичний коментар Кодексу законів про працю України. Станом на 5 жовтня 2023 року* / За заг. ред. Теремецького В. І. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2023. 420 с.
4. *Кодекс України про адміністративні правопорушення*: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 01.06.2024).
5. *Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Станом на 25 квітня 2024 року* / За заг. ред. Копотуна І. М. Київ: Вид. «Центр учбової літератури», 2024. 1352 с.
6. Вергун Я., Гулевська Д. Види відповідальності за розголошення комерційної таємниці // *Матеріали Електронної системи «Ок. Кадровик»*. URL: <https://kadrovik.isu.net.ua/news/546912-vydy-vidpovidalnosti-za-rozholoshennya-komertsiynoyi-tayemnytsi> (дата звернення: 01.06.2024).
7. Скриньковський Р. М., Крамар Р. І., Гарасим П. С. Діагностика ефективності системи захисту інформації на підприємстві та відповідальність за порушення законодавства про комерційну таємницю // *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 225–228.
8. Бондаренко М. О., Бондаренко Г. М. Комерційна таємниця в Україні та відповідальність за її порушення // *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Вип. 1. С. 14–18.

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА У
ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Ланчковський Юрій Вікторович,
аспірант
Національна академії внутрішніх справ,
м. Київ, Україна

Вступ. Відповідно до статті 2 ЦПК України реалізація завдань цивільного судочинства щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності.

Однією з ключових проблем, з якими стикається система правосуддя під час воєнних дій, є забезпечення належного доступу до неї. У зв'язку з чим можливість реалізації такого права учасниками судового процесу стає важливим інструментом, який дозволяє забезпечити безперервність роботи суду та збереження конституційних прав громадян на судовий захист.

Саме тому, досліджувана тема є актуальною, оскільки стосується особливостей електронного судочинства у цивільних справах в умовах воєнного стану.

Метою даної статті є дослідження особливостей впровадження та функціонування електронного судочинства у цивільних справах в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Електронне судочинство у цивільних справах є сучасною формою здійснення правосуддя, яка базується на використанні Єдиної судово інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС).

Відповідно до ч. 1 ст. 14 ЦПК України передбачено, що у судах функціонує Єдина судово інформаційно-комунікаційна система. Частиною 2

даної статті визначено, що позовні та інші заяви, скарги та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі в день надходження документів.

Положенням про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженого рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 (із змінами, внесеними згідно з Рішеннями Вищої ради правосуддя № 700/0/15-24 від 07.03.2024) визначено, що під ЄСІТС слід розуміти сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію визначених законодавством та цим Положенням процесів діяльності судів, органів та установ в системі правосуддя, включаючи документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС.

При цьому важливо зазначити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» від 29.06.2023 № 3200-IX, статтю 14 ЦПК України викладено в новій редакції, та доповнено 5-9 частинами, які стосуються можливості реалізації свого права на судовий захист через електронний кабінет, який для адвокатів, нотаріусів, державних та приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, органів державної влади та інші державних органів, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб є

обов'язковим, а для інших осіб добровільним.

Тобто, ЦПК України надав можливість кожній особі реалізувати право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання шляхом електронного судочинства через ЄСІТС.

При цьому, варто погодитись з думкою Кармази О.О., яка розмежовує «електронне судочинство» від «дистанційної форми судочинства». Автор зазначає, що законодавство України не використовує та не розкриває їх значення. Разом з тим, ЦПК визначає підстави, межі та способи застосування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ст. 14), подачу заяви та документів в електронній формі (ст. ст. 43, 62, 128, 177), електронних доказів (ст. ст. 76, 83, 85, 93, 95, 100, 101, 146, 175), використання систем відеоконференц-зв'язку (ст. ст. 7, 14, 67, 69, 72, 73, 74, 203, 212) тощо. Крім того, ст. 11 Закону «Про судоустрій та статус суддів» визначає, що додатковим способом інформування ... може бути надання інформації з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг. Узагальнивши ці та інші норми законодавства України, дійдемо висновку, що в ньому визначається порядок, межі та спосіб електронного документообігу, а також проведення судового засідання в режимі відеоконференції (електронний суд у вузькому значенні) [2, с. 26-27].

Відповідно до п. 24 підрозділу 2 Розділу III Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи «Електронний суд» є підсистемою ЄСІТС, що забезпечує можливість обміну (надсилання та отримання) документами (в тому числі процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу, між користувачем цієї підсистеми та Вищою радою правосуддя, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів чи інші документи.

Ханик-Посполітак Р. електронне судочинство називає електронним правосуддям під яким розуміє запровадження засобів електронної комунікації в

цивільному судочинстві, на визначає наступні його переваги: економія коштів та часу; пришвидшення строків розгляду спору; спрощення доступу учасників процесу до матеріалів справи; спрощення роботи усіх суб'єктів цивільного процесу [6, с. 124-125].

Гетманцев М. погоджується з позицією Ханік-Посполітак Р. та також зазначає, що запровадження засобів електронної комунікації під час відправлення правосуддя в цивільних справах відіграють фундаментальну роль у кінцевому трансформуванні судової системи нашої держави та оптимізації здійснення цивільного судочинства в цілому [1, с. 13].

Ми погоджуємось з думками науковців, та пропонуємо, все ж таки, використовувати поняття «електронного судочинства», яке включає в себе засоби електронної комунікації, реалізація яких можлива через ЄСІТС.

Висновки. Таким чином, електронне судочинство у цивільних справах в умовах воєнного стану є важливим кроком на шляху до диджиталізації, модернізації та оптимізації судової системи України. Використання Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС) забезпечує автоматизацію процесів, зокрема подання та обміну процесуальними документами, участі у судових засіданнях через відеоконференцію, що дозволяє зберегти ефективність правосуддя навіть в умовах війни. Завдяки впровадженню електронних кабінетів, громадяни та юридичні особи мають можливість реалізувати свої права на судовий захист у цивільних справах більш зручним і швидким способом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гетманцев М.О. Запровадження засобів електронної комунікації в цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 10–14.
2. Кармаза, О. О. До питання діджиталізації судового процесу (на прикладі цивільного процесу України). *Сучасний науковий журнал*, 2023. (1(1), С. 23-29. <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2023-1-3>

3. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 (із змінами, внесеними згідно з Рішеннями Вищої ради правосуддя № 700/0/15-24 від 07.03.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення: 10.07.2024).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами : Законом України від 29.06.2023 № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#n191> (дата звернення: 10.07.2024).

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 10.07.2024).

6. Ханік-Посполітак Р.Ю. Запровадження електронного правосуддя в цивільному судочинстві України. *Право України*. 2017. № 8. С. 122–129.

7. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (в редакції Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII і подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 10.07.2024).

МОРАЛЬНІСТЬ У СУДОВОМУ РОЗСУДІ ПРИ ВЧИНЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Лукашевич Сергій Миколайович
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна

Анотація. Розглядається проблематика упровадження гуманістичного підходу при вчиненні процесуальних дій у судочинстві. Водночас залишаються недостатньо вивченими окремі компоненти судового розсуду (людські, моральні, комунікативні, культурні, філософські, юридичні та ін.). Зазначене викликає необхідність проведення нових розвідок, а також дальшого концептуального усвідомлення зазначених питань. Актуальною постає тема моральності як ключового фактору судового розсуду при вчиненні процесуальних дій у судочинстві.

Ключові слова: моральність, судовий розсуд, окрема думка судді, судові рішення, правосуддя, верховенство права, гуманістичний підхід, доброчесність, суспільні цінності.

У розвитку суспільних та судово-правових відносин, важливого значення набуває суддівський розсуд, при якому суд у встановлених законом випадках ухвалює рішення у конкретній ситуації. Водночас судовий розсуд розсуд неминуче передбачає наявність суб'єктивного вибору при вчиненні процесуальних дій у судочинстві. Так, судді надається дискреційне право ухвалювати рішення справедливо відповідно до фактів провадження, що ним розглядається. А тому проблема полягає у моральності судового розсуду і встановленні меж свободи суду, що реалізує цю правомочність.

Зважаючи на наявність наукових праць з окресленої тематики, дослідження сутності моральності у судовому розсуді певною мірою

проблематизує глибокого дослідження процесуальних дій у судочинстві та залишається недостатньо дослідженими особливі компоненти судового розсуду, зокрема: людські, моральні, культурні, юридичні та ін. Означене спонукає до нових наукових розвідок та подальшого концептуального усвідомлення вказаних питань, що є одним із напрямів фундаментальних і прикладних досліджень у теорії та історії держави і права.

Смислове значення гуманізму визначається його втіленням в життя та укоріненням його ідей і цінностей. Означене набуває антропоаксіологічних рис, що зумовлює формування моральних якостей особистості, підвищення інтелектуального потенціалу особистості й соціуму. Дослідник В. Канцір вважає «прийнятним вживати термін «судовий угляд», що окреслює процес відповідної розумової, інтелектуальної діяльності суду (судді)» [1, с. 126]. Правник П. Куфтирев зазначає, що судовий розсуд це – гарантування охорони та захисту основоположних людських прав і свобод відповідно до сучасного рівня еволюції людства [2].

Варто зазначити, що судді під час виконання обов'язків орієнтуються на свої конкретні функції та мають керуватися морально-етичними засадами. Слід наголосити, що особистісні якості будь-якої людини співвідносяться з її ціннісними орієнтаціями. Отже, судовий розсуд зводиться не лише до практичного застосування готових знань юридичних норм, принципів права, а містить світоглядні цінності у формі особистих переконань, що сформовані моральними підвалинами, власних уявлень і намірів судді.

На нашу думку, контекст нашого дослідження звертає нас до такої категорії як моральний обов'язок. На наше переконання, моральний обов'язок - це поєднання зовнішньої поведінки особистості з її внутрішніми спонуканнями, а їх єдність відображає суспільну необхідність у вигляді певних моральних вимог, які висуваються як до окремої особистості так і особистістю до суспільства. Отже, моральний обов'язок судді, співвідноситься з моральною відповідальністю, що розуміється як відповідальність за ухвалені рішення, міри того, наскільки вимоги, усвідомлені самою людиною, ставши ціннісними

орієнтаціями у професійній діяльності та поведінці.

Таким чином, мораль має нормативний характер, оскільки ставить людині певні обмеження щодо дії. За вченням І. Канта «чини так, щоб ти завжди ставився до людства і у своїй особі і в особі будь-кого іншого так, як до цілі, і ніколи не ставився до нього як тільки до засобу» – славнозвісний кантівський категоричний імператив / зобов'язання моральної поведінки [цит. за: 3, с. 155]. Тобто, суспільні відносини ґрунтуються на принципах верховенства права, справедливості, людяності.

Отже, при застосуванні судового розсуду велике значення мають такі категорії, як моральні якості, моральні відносини, моральні цінності, моральний обов'язок, моральна свідомість тощо. Моральність у судово-правових відносинах є важливим засобом справедливого ухвалення судового рішення, адже будь-яке суддівське рішення має моральний аспект. Досліджуючи моральність у судовому розсуді, зазначимо, що моральні категорії ніколи не мають логічно закінченого змісту, адже така категорія є змінною в часі. Зазначене закладає підґрунтя наукового дискурсу щодо сутності судочинства і правосуддя

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Канцір В.С. Судовий угляд (розсуд) – один з елементів правозастосовної діяльності суду. Право України. 1999. № 11. С. 127.
2. Куфтирєв П. В. Суддівський розсуд у теорії права: монографія / П. В. Куфтирєв. Київ : Ін Юре, 2018. 230 с.
3. Філософія як історія філософії : підручник / А. К. Бичко та ін. ; за заг. ред. В. І. Ярошовця. Київ : Центр учбової літ., 2010. 648 с.

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У
ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Мірошниченко Анастасія Олександрівна,
курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України

Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович,
професор кафедри кримінального процесу
кандидат юридичних наук, доцент
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Від початку повномасштабного вторгнення держави-агресора та введення воєнного стану на території України Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року ситуація в країні значно змінилася [1]. До Кримінального процесуального законодавства України було внесено низку змін та доповнень, які безпосередньо стосуються застосування запобіжних заходів, зокрема тримання під вартою.

Відповідно до законодавства, тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується лише тоді, коли прокурор доведе, що жоден з більш м'яких запобіжних заходів не здатен запобігти ризикам, зазначеним у статті 177 Кримінального процесуального кодексу України [2]. Такими ризиками є спроби переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищувати, ховати або спотворювати будь-які речі чи документи, що мають важливе значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; нелегально впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта або спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчиняти нові кримінальні правопорушення або продовжувати вчинення кримінального правопорушення, у якому підозрюється чи обвинувачується [2].

Однак, є один виняток, запроваджений Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 року. Цей закон передбачає, що під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України, не може бути застосований жоден інший, більш м'який запобіжний захід, крім тримання під вартою. У випадку вчинення зазначених злочинів слідчий суддя або суд при ухваленні рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право не визначати розмір застави [3].

Статтею 615 Кримінального процесуального кодексу України встановлено особливий порядок провадження у кримінальних справах під час воєнного стану. Зокрема, у першій частині цієї статті зазначено, що якщо воєнний стан оголошено на території України і відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), рішення про початок досудового розслідування може бути прийняте дізнавачем, слідчим або прокурором. Це рішення оформляється відповідною постановою, яка повинна містити необхідні відомості, визначені законодавством. У невідкладних випадках, перед винесенням такої постанови, може бути проведений огляд місця події. Постанова про початок досудового розслідування має бути ухвалена невідкладно після завершення огляду для забезпечення безпеки і збереження доказів у кримінальній справі [2].

Умови війни призвели до розширення практики розгляду клопотань про обрання чи продовження тримання під вартою у режимі відеоконференцз'язку. Наприклад, в Ухвалі Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 8 листопада 2023 року ця практика була використана [4]. Якщо через об'єктивні обставини учасник кримінального провадження не може брати участь у засіданні в режимі відеоконференцз'язку за допомогою технічних

засобів, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України, може бути застосовано виняток, який передбачає можливість участі такого учасника за допомогою інших засобів [5].

Отже, у контексті воєнного стану особливості застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою набувають особливого значення і відображають важливі аспекти правопорядку та безпеки національного співтовариства. Використання такого запобіжного заходу є необхідним і ефективним інструментом для забезпечення безпеки держави та захисту прав громадян в умовах воєнного конфлікту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 10 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 22.06.2024).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.06.2024).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> (дата звернення: 22.06.2024).

4. Ухвала суду № 114882749, 08.11.2023, Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області. *youcontrol.com.ua*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/114882749/> (дата звернення: 22.06.2024).

5. ВС підготував інформаційний лист щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *ВЕРХОВНИЙ СУД*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/aktyal_pytan1_kks/2024_10_06_list_vs (дата звернення: 22.06.2024).

**ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ СЛІДЧОГО ЯК
ПРОЦЕСУАЛЬНО САМОСТІЙНОГО СУБ'ЄКТА**

Немонова Лола Хуршедівна

Курсант 2-го курсу
Факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник

Федченко Володимир Михайлович

професор кафедри кримінального
процесу та стратегічних
розслідувань, кандидат юридичних наук, доцент
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро

Анотація: У статті розглянуто основні проблеми визначення статусу слідчого в кримінальному процесі як процесуально самостійного суб'єкта. Досліджено правову природу та роль слідчого в системі правоохоронних органів, зокрема його функції, права та обов'язки. Проаналізовано законодавчі акти та нормативно-правові документи, що регламентують діяльність слідчого, з метою виявлення прогалин та недоліків у правовому регулюванні його процесуальної самостійності. Особлива увага приділяється аналізу взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального процесу, а також проблемам, що виникають у практиці застосування норм права, які визначають його статус. Розглянуто питання професійної незалежності слідчого, впливу зовнішніх факторів на його діяльність та способи забезпечення процесуальної самостійності. На основі проведеного аналізу запропоновано шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання статусу слідчого з метою підвищення ефективності його діяльності та забезпечення справедливого та

об'єктивного розслідування кримінальних справ.

Ключові слова: слідчий, процесуальна самостійність, кримінальний процес, правове регулювання, професійна незалежність.

В умовах воєнного стану та реформування правоохоронних органів України, питання посилення процесуальної незалежності слідчих набуває особливої актуальності. Так, на нашу думку, слід приділити увагу на ряд ключових аспектів:

По – перше, це адаптація до реалій сьогодення, тому що війна вимагає швидкої адаптації кримінального процесу, і незалежність слідчих є запорукою ефективного розслідування воєнних та інших правопорушень. По – друге, процесуальна самостійність захищає слідчих від незаконного впливу, що особливо важливо в умовах війни, коли існує ризик зловживань. По – третє, необхідно знайти баланс між ефективним розслідуванням правопорушень та дотриманням прав і свобод людини, що закріплено в Конституції України.

Реформування інституту слідчого, закріплення його незалежності в Кримінально-процесуальному кодексі стане важливим кроком у розбудові ефективної та справедливої правової системи України в умовах війни та повоєнного відновлення.

Реформа органів досудового розслідування, що почалася з оновлення КПК України, потребує глибшого переосмислення ролі та статусу слідчого. Тому, що чинний КПК не дає чіткого поняття "слідчий", обмежуючись лише відомчою приналежністю. Це ускладнює уніфікацію статусу слідчих різних відомств та створює невизначеність, закон не забезпечує достатніх гарантій процесуальної незалежності слідчих, що ставить під загрозу об'єктивність розслідування. Фокус на відомчій приналежності нівелює головне - слідчі різних відомств повинні мати єдині стандарти роботи та гарантії незалежності. Реформування інституту слідчого має базуватися на принципах його незалежності, професіоналізму та відповідальності перед законом. Це важливий крок на шляху до побудови ефективної та справедливої системи правосуддя в

Україні.

Традиційно, процесуальний статус слідчого в Україні визначається через аналіз його функцій, завдань, повноважень та процесуальної самостійності. Проте, КПК України надає визначення через призму відомчої приналежності, що створює певну невідповідність. Визначення слідчого через відомчу приналежність, як це зроблено в КПК, прив'язує його процесуальний статус до конкретного правоохоронного органу [1]. Це означає, що права та обов'язки слідчих можуть відрізнятися залежно від відомства, що ставить під сумнів рівність учасників процесу, знівельовується універсальність ролі слідчого, який повинен керуватися законом, а не відомчими інтересами та ускладнюється забезпечення єдиних стандартів досудового розслідування. Хоча традиційно підкреслюється важливість функцій, завдань та незалежності слідчого, чинне законодавство зводить його роль до відомчої приналежності. Це не сприяє ні ефективності розслідування, ні захисту прав громадян. Необхідне переосмислення ролі слідчого як самостійного процесуального суб'єкта з чітко визначеними правами та гарантіями незалежності.

У цьому контексті, на нашу думку, такий підхід до визначення процесуального статусу слідчого є виправданим. Проте слід зазначити, що питання самостійності слідчого правоохоронного органу, на нашу думку, також мають враховувати правосуб'єктність того правоохоронного органу (органу досудового розслідування), працівником якого є слідчий. Очевидно, що інститут самостійності слідчого правоохоронного органу є складовою частиною його правового статусу.

Правовий статус слідчого охоплює процесуально-правовий статус слідчого, що регламентується кримінально-процесуальним законодавством і визначає його роль у кримінальному провадженні, а також його взаємодію з іншими учасниками цього процесу.

Як зазначає В.В. Сидорчук, процесуальний статус по суті визначає позицію та місце особи у кримінальному провадженні, а її позиціонування встановлює положення в цьому процесі, формуючи учасника кримінального

провадження [2, с. 142]. Частиною процесуального статусу слідчого органу досудового розслідування є інститут процесуальної самостійності слідчого у кримінальному процесі.

КПК України визначає слідчого як службову особу органу досудового розслідування. Однак, це визначення, базуючись на широкому понятті "службової особи" з КК України, створює подвійність у розумінні ролі слідчого. Визначення слідчого як службової особи розширює спектр його обов'язків, які можуть дублюватися і суперечити один одному (обов'язки перед державою та перед конкретним органом). Така подвійність ставить під загрозу незалежність слідчого, оскільки він може зазнавати тиску як з боку держави, так і з боку свого відомства. Необхідно чітко розмежувати обов'язки слідчого як представника держави в сфері кримінального процесу та його обов'язки як співробітника конкретного органу. Акцент має бути зроблений на його процесуальній самостійності та незалежності при виконанні своїх функцій.

Водночас Колода А.А. вважає, що слідчий виконує виключно кримінально-процесуальну функцію обвинувачення [3, с. 138]. Ухач В. обґрунтовує своє бачення правового статусу слідчого, базуючись на двоєдиній основі цього статусу: до встановлення особи, яка вчинила злочин, слідчий виконує функцію розслідування злочину, а після вручення особі письмового повідомлення про підозру ця функція перетворюється на кримінально-процесуальну функцію обвинувачення [4, с. 123].

Відповідальність слідчого за законність та своєчасність своїх дій, закріплена в КПК України, підкреслює важливість його процесуальної самостійності. Лише діючи самостійно, без стороннього тиску, слідчий може забезпечити об'єктивність та неупередженість розслідування. Це означає, що на слідчого не повинні чинитися ніякого тиску ні з боку процесуальних керівників, ні з боку вищого керівництва органу, в якому він працює. Правовий статус слідчого має ґрунтуватися на його процесуальній самостійності та незалежності як ключових елементах, що гарантують ефективність його діяльності та дотримання прав учасників процесу [5, с 90].

Проте прокурор впливає на процесуальну діяльність слідчого, виконуючи свої повноваження, визначені ч. 2 ст. 36 КПК України. Прокурор здійснює нагляд за слідчим щодо дотримання ним законодавства під час досудового розслідування та виконує процесуальне керівництво під час такого розслідування. Це певною мірою знижує процесуальну незалежність слідчого [1].

Отже, процесуальний статус слідчого, визначений КПК України, має розглядатися передусім з точки зору його ролі як учасника кримінального процесу, а не як співробітника конкретного відомства. Самостійність слідчого як учасника кримінального процесу повинна бути пріоритетною над його відомчою приналежністю. Важливо знайти баланс між самостійністю слідчого та необхідністю контролю за його діяльністю з боку прокурора для запобігання зловживанням. Інститут процесуальної самостійності слідчого потребує уточнення та розвитку на законодавчому рівні. Ефективність досудового розслідування та захист прав громадян безпосередньо залежать від забезпечення дійсної, а не декларативної, процесуальної самостійності слідчого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України. Закон. Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Сидорчук В.В. Поняття та види правового статусу слідчого. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 3. С. 140–142.
3. Колода А. А. Процесуальна самостійність слідчого та внутрішньовідомчий контроль на стадії досудового розслідування: проблеми взаємодії. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*, 2021, 138.
4. Ухач В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого органу

досудового розслідування та їх правові гарантії. *Тенденції реформування правової системи України і світу (Тернопіль, 30 жовтня 2020 р)* 131 с.

5. Рогатинська Н., Гніздюх Н. Процесуальна самостійність слідчого в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*, 2021, 4: 88-91.

**ОСНОВНІ ОЗНАКИ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНИ**

Олійник Марія Олександрівна

здобувач 2 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право

Дніпровського державного університету

внутрішніх справ

Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович,

професор кафедри кримінального

процесу та стратегічних розслідувань

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Анотація: Засади кримінального процесу є не лише нормативними принципами, але й фундаментальними керівними принципами, які визначають хід цієї сфери діяльності. Вони виражають собою найбільш базові правила, які не лише регулюють цей процес, а й відображають його суть та значення у суспільстві. Засади кримінального процесу формуються на основі соціальних, політичних, економічних та моральних цінностей, і вони є результатом усвідомленого законодавчого процесу.

Ці принципи несуть у собі важливі функції, серед яких захист прав і свобод кожної особи, що бере участь у кримінальному процесі, і забезпечення інтересів суспільства. Вони визначають напрямок розвитку та функціонування кримінального процесу, а також забезпечують правові можливості для всіх учасників цього процесу [3, с. 195].

Ключові слова: засади, принципи, кримінальне провадження, правосуддя, юридична норма.

Засади кримінального процесу є важливим елементом системи

правосуддя, які гарантують дотримання прав та свобод учасників процесу. Вони накладають обов'язкові вимоги до діяльності, необхідної для досягнення мети кримінального провадження. Ці принципи мають однакову юридичну силу і несуть у собі спільну мету - забезпечення справедливого та ефективного правосуддя. [2]

Хоча засади є різнорівневими за змістом та характером, вони утворюють єдину систему, де кожен принцип доповнює і підтримує інший. Недотримання однієї засади може призвести до порушення інших, що підкреслює їх взаємозв'язок та важливість для функціонування всієї системи правосуддя.

Дискусія в науці продовжується щодо того, чи існують засади, які є характерними для окремих етапів кримінального процесу. Взаємозв'язок між цими етапами забезпечується тим, що вони мають загальні засади, що є органічно пов'язаними і взаємопов'язаними, утворюючи певну систему, яка становить основу для різних процесуальних дій та рішень. З нашого погляду, важливо не відокремлювати засади за окремими етапами процесу. Більш обґрунтованим є те, щоб зазначити, що на різних етапах проведення кримінального процесу процесуальні засади діють по-різному, виражаються та реалізуються індивідуально. Засади кримінального процесу встановлюють основні вимоги до кримінальної процедури та обов'язково діють у кожному кримінальному провадженні [5, с. 286].

Значення засад як норм керівного та основоположного характеру полягає в їх імперативному та обов'язковому характері для всіх етапів, проведення та інститутів кримінального процесу. Разом з тим, способи та межі дії принципів визначаються індивідуальними особливостями та властивостями конкретних етапів та проваджень.

Засади кримінального процесу є закріпленими у законі найзагальнішими фундаментальними правовими положеннями. Їх закріплення у нормативних актах забезпечує неухильне дотримання правових положень, які вони виражають [1, с. 274].

Засади відображають природу юридичних норм, їх зв'язки з іншими суспільними явищами, та виступають похідними категоріями від норм та їх систем. Отже, засади є виразом сукупності істотних системних властивостей певної множини окремих норм і мають найбільш загальний, абстрактний характер.

Право має моральну основу і етичну спрямованість, тому для точного дотримання та виконання законів важливо розуміти та реалізовувати їх моральний зміст. Взаємодія правових і моральних норм часто важко відрізнити. Наприклад, незаконні методи проведення слідства або судового розгляду часто стають порушеннями моральних вимог [3, с. 197].

Принципи права спрямовані на утвердження та захист суспільних цінностей, що дозволяє враховувати їх при формуванні та дії права. Правові принципи символізують дух права, пов'язують право з політикою, економікою, мораллю і представляють суспільні інтелектуально-ціннісні настанови і тенденції [4, с. 259].

Отже, розглянуті аспекти вказують на те, що засади кримінального процесу України є фундаментальними нормативними принципами, що визначають суть та спрямованість цієї сфери правосуддя.

Вони виступають як об'єктивні вимоги до проведення кримінального процесу та мають імперативний характер для всіх стадій та етапів правового вирішення кримінальних справ.

Визначення засад у законодавстві забезпечує їх неухильне дотримання та виконання, а взаємодія правових і моральних норм відображається у важливості моральних принципів для забезпечення справедливості та гуманності у кримінальному процесі.

Такий підхід підкреслює, що засади кримінального процесу України є основою для забезпечення законності, справедливості та гуманності в правосудді. Їх реалізація виступає гарантією захисту прав та інтересів усіх учасників кримінального процесу, сприяючи підтримці високих моральних стандартів суспільства та забезпеченню довіри до системи правосуддя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дмитренко А. А., М. Р. Мазур. Особливості медіації у кримінальному провадженні України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право № 67. 2021. С. 273-277
2. Кримінальний Процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 23.05.2024)
3. Морозюк М. В., А. М. Лазебний. Основні ознаки засад кримінального провадження України. Головний редактор. 2021. С. 195-198
4. Сиза Н. П. Обов'язковість судових рішень як загальна засада кримінального провадження. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. С. 254-260
5. Юрчишин В. Д., Мендик Л. В. Прагматичний кримінальний процес: основні ознаки та його види. Члени організаційного комітету. 2023. С. 286-291

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Орехов Ілля Віталійович,
слухач магістратури 1 курсу Навчально-
наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності

Національної поліції

Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,

Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович,
професор кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань

Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної

поліції Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

У сучасному світі злочинність дедалі частіше набуває транснаціонального характеру, що вимагає ефективної міжнародної співпраці у кримінальних розслідуваннях та провадженнях. Це обумовлює необхідність не тільки укладання нових міжнародних договорів, але й удосконалення існуючих механізмів співробітництва. У цьому контексті виникає низка актуальних проблем, які потребують негайного вирішення.

Однією з основних проблем міжнародного співробітництва у кримінальних справах є розрізненість національних підходів до розслідування та переслідування злочинів, що мають міжнародний характер. Ця проблема має кілька важливих аспектів, які ускладнюють ефективне співробітництво між країнами.

По-перше, національні органи різних країн часто використовують різні методи та стандарти розслідування. Це означає, що навіть коли кілька країн розслідують один і той самий злочин, їхні підходи можуть значно відрізнятись.

Наприклад, у деяких країнах пріоритет надається традиційним методам збирання доказів, таким як допити та фізичні докази, тоді як в інших країнах активно використовуються сучасні технології, такі як цифровий моніторинг та аналітика великих даних. Ця різниця у підходах може призводити до конфліктів та непорозумінь під час спільних розслідувань.

По-друге, відсутність узгоджених процедур та протоколів часто стає на заваді ефективному обміну інформацією між країнами. У звіті Європейської комісії зазначається, що національні органи часто проводять паралельні та ізольовані розслідування терористичних злочинів, що призводить до дефіциту обміну інформацією та недостатньої координації між державами-членами ЄС. Це може призводити до ситуацій, коли важлива інформація, яка могла б допомогти у розслідуванні, залишається невикористаною, оскільки вона не була своєчасно передана відповідним органам у інших країнах.

По-третє, розрізненість національних підходів створює ризики конфлікту юрисдикцій. Коли кілька країн претендують на право розслідування одного й того самого злочину, це може призвести до суперечок щодо того, яка країна має право на пріоритет у розслідуванні [1]. Така ситуація може ускладнити процес притягнення винних до відповідальності та призвести до порушення принципу "ne bis in idem" – заборони двічі притягати до відповідальності за одне й те саме правопорушення. У разі виникнення таких конфліктів юрисдикцій, кримінальні справи можуть затягуватися на роки, що негативно впливає на правосуддя та довіру громадськості до системи кримінальної юстиції [2].

Ще однією значущою проблемою є інтеграція сучасних технологій у процеси розслідування та забезпечення захисту персональних даних. У новому договорі про взаємну правову допомогу (MLAT) з міжнародних злочинів, який був прийнятий у 2022 році [3], передбачені спеціальні положення щодо використання електронного нагляду, прихованих розслідувань та міждержавних спостережень. Однак виникають суперечки щодо того, чи повинні ці положення відповідати Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність (Будапештська конвенція [4]) та її додатковим протоколам щодо посиленої

співпраці та розкриття електронних доказів. Це особливо важливо у світлі зростаючого використання цифрових технологій у злочинній діяльності та необхідності забезпечення прав людини та основних свобод.

Суттєву роль у вирішенні зазначених проблем відіграють міжнародні організації та спеціалізовані ініціативи. Наприклад, Європейська прокуратура (EPPO), що розпочала свою діяльність у 2020 році, спрямована на забезпечення ефективного розслідування та переслідування злочинів, що мають міжнародний характер, зокрема тероризму. EPPO має можливість централізовано керувати як розслідуваннями, так і кримінальними переслідуваннями, що дозволяє уникнути розрізнених підходів та забезпечити більш ефективну співпрацю між державами-членами ЄС [5].

Eurojust також грає ключову роль у міжнародному співробітництві, забезпечуючи координацію та підтримку національних розслідувань та переслідувань серйозних злочинів, таких як геноцид, злочини проти людяності та військові злочини. Встановлена в 2002 році як агенція Європейського Союзу, Eurojust зосереджена на покращенні ефективності розслідувань і судового переслідування у складних транскордонних справах. Її робота включає в себе організацію спільних слідчих груп, сприяння обміну інформацією між державами-членами та надання правової допомоги.

За даними Eurojust, кількість нових розслідувань міжнародних основних злочинів зросла на 44% з 2016 року. Це підкреслює зростаючу потребу у міжнародній правовій допомозі та координації, оскільки багато з цих злочинів мають складні, багатонаціональні аспекти. Eurojust допомагає долати юридичні та практичні перешкоди, що виникають у таких розслідуваннях, наприклад, різницю в правових системах і процесуальних нормах різних країн.

Організація також працює над тим, щоб забезпечити справедливість для жертв цих злочинів, надаючи підтримку в зборі доказів і у правовій процедурі притягнення винних до відповідальності. У співпраці з іншими міжнародними інституціями, такими як Міжнародний кримінальний суд, Eurojust сприяє створенню глобальної системи правосуддя, яка здатна ефективно протидіяти

серйозним злочинам і забезпечувати притягнення винних до відповідальності [6].

Отже, для ефективної боротьби з міжнародною злочинністю необхідне подальше вдосконалення механізмів міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях. Це включає усунення розрізненості національних підходів, інтеграцію сучасних технологій з дотриманням прав людини, а також активну роль міжнародних організацій та ініціатив. Вирішення зазначених проблем сприятиме більш ефективному розслідуванню та переслідуванню міжнародних злочинів, забезпечуючи справедливість та безпеку на глобальному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. European Commission publishes analytical reportson Ukraine, Moldova, and Georgia's alignment wit hthe EU acquis. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_123. (дата звернення: 24.06.2024).

2. Lasagni G., etal. The European ne bis in idem at the Crossroads of Administrative and Criminal Law // *Eucrim*. 2019. № 2. С. 126-135.

3. Агаєв Ф. С. огли Сучасні тенденції використання альтернативних методів вирішення спорів у міжнародному праві: аналіз та перспективи. - Дипломна робота на здобуття ступеня магістр спеціальності "Міжнародне право". - Національний авіаційний університет. - Київ, 2023. - 84 с.

4. Посилена співпраця та розкриття електронних доказів: 22 країни підписали новий Протокол до Конвенції про кіберзлочинність. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/enhanced-co-operation-and-disclosure-of-electronic-evidence-22-countries-sign-new-protocol-to-cybercrime-convention> (дата звернення: 24.06.2024).

5. Єні О. В., Кучинська О. П., Циганюк Ю. В.Європейська прокуратура: взаємодія з державами-членами ЄСта перспективи взаємодії з Україною: монографія. Київ : Нормаправа, 2023. 346 с.

6. European Union Agencyfor Criminal Justice Cooperation. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/>.(дата звернення: 24.06.2024).

УДК 343.1

ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ЙОГО ПОЛОЖЕНЬ

Сафаро Данило Мухаммадійович,

слухач магістратури 1 курсу
Навчально-наукового інституту
підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович,

професор кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
м. Дніпро, Україна

Відсторонення від посади – це важлива процедура, яка застосовується у випадках, коли існує необхідність тимчасово звільнити особу від виконання своїх обов'язків через певні обставини. Реалізація цієї процедури може супроводжуватися рядом проблемних питань, що потребують детального розгляду.

Однією з основних проблем реалізації відсторонення від посади є відсутність чітко визначених законодавчих підстав для цього заходу. Часто законодавство формулює підстави для відсторонення в загальних термінах, що дає можливість для різного тлумачення і суб'єктивного підходу. Наприклад, формулювання на кшталт "загроза об'єктивному розслідуванню" або "зловживання посадовими обов'язками" можуть бути інтерпретовані по-різному

різними посадовими особами чи органами. Це може призводити до випадків, коли одні й ті ж дії різні органи трактують по-різному, що ставить під сумнів справедливість прийнятих рішень та викликає недовіру до самого інституту відсторонення

Відповідно до ст. 46 Кодексу законів про працю України, відсторонення працівників від роботи власником або уповноваженим ним органом допускається в разі: появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння; відмови або ухилення від обов'язкових медичних оглядів, навчання, інструктажу і перевірки знань з охорони праці та протипожежної охорони; в інших випадках, передбачених законодавством [4, с. 42].

Іншою суттєвою проблемою є недостатнє регулювання процедурних аспектів відсторонення від посади. Законодавство часто не містить детальних вказівок щодо процедурних кроків, які повинні бути виконані при відстороненні. Це стосується, зокрема, строків розгляду справ, прав і обов'язків сторін, механізмів оскарження рішення про відсторонення та забезпечення правової допомоги для особи, що відсторонюється. Відсутність чітких процедурних норм призводить до ситуацій, коли процес відсторонення здійснюється з порушенням основних прав особи або затягується на невизначений строк, що може негативно вплинути на ефективність роботи органів та установ, а також на репутацію відсторонених осіб.

Однією з ключових проблем реалізації процедури відсторонення від посади є її непрозорість. Відсутність чітких та зрозумілих процедурних норм може призводити до суб'єктивного трактування законодавства та неправомірних дій з боку осіб, відповідальних за відсторонення. Це створює можливість для зловживань, порушень прав працівників та несправедливих рішень. Зважаючи на це, необхідно впроваджувати чіткі регламенти та забезпечувати їх доступність для всіх учасників процесу.

Правовими підставами обмеження права на працю під час застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді відсторонення від

посади є: ухвала слідчого судді чи суду про відсторонення від посади; рішення Президента України щодо відсторонення від посади осіб, які ним були призначені [2, с. 355-360].

Одним з ключових проблемних питань реалізації відсторонення від посади є відсутність ефективних механізмів захисту прав осіб, яких це стосується. Відсторонення від посади часто супроводжується порушенням прав людини на належний процес, зокрема правом на захист та справедливий розгляд справи. Відсутність чітко визначених процедур, які гарантували б захист прав особи, створює умови для зловживань і неправомірних дій з боку органів влади чи роботодавців. Немає достатніх механізмів, які дозволяли б особі ефективно захистити свої інтереси та права у випадку необґрунтованого або неправомірного відсторонення від посади [5, с. 162-171].

Недостатня можливість оскарження рішення про відсторонення в судовому порядку є ще однією значною проблемою. У багатьох випадках процес оскарження рішення про відсторонення є складним, тривалим і непрозорим, що ускладнює доступ до правосуддя для осіб, які постраждали від неправомірних дій. Судові органи часто перевантажені, що може призводити до затримок у розгляді справ і, як наслідок, до затягування процесу захисту прав особи. Крім того, відсутність спеціалізованих судових процедур для таких випадків може призвести до поверхового розгляду справ, без належного вивчення всіх обставин і фактів [1, с. 240-245].

Відсторонення від посади може мати значні соціальні наслідки для особи, яка опинилася в цій ситуації. Основним питанням є втрата засобів для існування, що особливо критично для тих, хто не має інших джерел доходу. Відсутність регулярного заробітку може спричинити фінансову нестабільність, що негативно впливає на добробут не лише особи, яка відсторонена, але і її сім'ї. Фінансові труднощі можуть призвести до проблем з оплатою житла, комунальних послуг, медичних послуг та інших необхідних витрат. Це, в свою чергу, може спричинити психоемоційний стрес, депресію та інші психологічні проблеми, що ще більше ускладнює ситуацію.

Відсторонення особи, яка займає ключову позицію в організації, може мати серйозні наслідки для колективу та роботи підприємства в цілому. Ключові працівники зазвичай володіють специфічними знаннями та навичками, необхідними для ефективного функціонування організації. Їх відсутність може призвести до зниження продуктивності, затримок у виконанні важливих проектів та завдань, а також до зниження морального духу колективу. Інші працівники можуть відчувати додатковий тиск та стрес через необхідність взяти на себе обов'язки відстороненого колеги, що може спричинити вигорання та зниження загальної ефективності роботи.

Наявність підстав не передбачає автоматичного застосування відсторонення від посади. Оскільки цей захід обмежує права і законні інтереси осіб, його застосування є допустимим тільки тоді, коли це викликається необхідністю, коли обставини кримінального провадження свідчать про відсутність іншого шляху для досягнення потрібного результату [4, с. 53].

Відсторонення ключових працівників може суттєво вплинути на функціонування органів та установ, особливо якщо в них немає можливості швидко знайти заміну на відповідну посаду. Ключові працівники зазвичай мають унікальні знання, досвід і навички, необхідні для ефективного виконання своїх обов'язків. Їх відсутність може призвести до тимчасового погіршення якості роботи, затримок у виконанні завдань та виникнення проблем у управлінні процесами.

Особливо критичним є відсторонення осіб, які займають керівні посади. Вони відповідальні за стратегічне планування, прийняття рішень та управління персоналом. Відсторонення керівника може призвести до дезорганізації роботи, оскільки інші працівники можуть не мати необхідних повноважень або компетенцій для прийняття важливих рішень. Це може негативно позначитися на продуктивності та ефективності роботи всієї установи.

Також відсторонення ключових працівників може спричинити зниження морального духу колективу. Колеги можуть відчувати невпевненість у стабільності своєї роботи та майбутньому організації, що може призвести до

зниження мотивації та збільшення плинності кадрів. Крім того, втрата довіри до керівництва або правової системи, яка прийняла рішення про відсторонення, може негативно вплинути на робочу атмосферу та злагодженість команди [3, с. 92-96]. Отже, відсторонення від посади є необхідним інструментом для забезпечення законності і правопорядку, проте його реалізація супроводжується численними проблемами. Недостатня чіткість законодавчих норм щодо підстав для відсторонення, а також процедурних аспектів, може призводити до правової невизначеності та суб'єктивного трактування. Забезпечення ефективного захисту прав осіб, які відсторонюються, і мінімізація соціальних та економічних наслідків є ключовими викликами в контексті відсторонення від посади. Однак важливо забезпечити баланс між необхідністю забезпечення справедливості та мінімізацією можливості зловживання цим інститутом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук Д.В. Проблеми законодавчого врегулювання відсторонення від посади як заходу забезпечення кримінального провадження. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 240-245.
2. Ісланкін С. М. Підстави та процесуальний порядок відсторонення від посади в кримінальному процесі. *Аналітично-порівняльне правознавство – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2022. № 1. С. 355–360.
3. Слинько С. В. Теоретичні та практичні проблеми відсторонення від посади у кримінальному провадженні. *Наше право*. 2019. № 1. С. 92-96.
4. Софіянчук І. В. Відсторонення від посади як захід кримінального процесуального примусу : диплом. робота за освіт.-кваліф. рівнем «магістр» : спец. 081 – право магістер. програма – право. Тернопіль, 2018. 113 с.
5. Фаринник В. І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. №2(65). С. 162-171.

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗНАХІДКУ

Світличний Сергій Олександрович

Курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник :

Фролов Михайло Михайлович

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро

Знахідка речей не завжди є простим питанням з точки зору етики та моралі. Виникають дилеми щодо того, скільки часу слід чекати на власника, чи можна залишати собі знахідку, чи етично користуватися чужою річчю, навіть якщо власник не знайдеться? Даний аспект суспільних відносин врегульовується Цивільним кодексом України (далі ЦКУ), а саме ст.337-ст.339 цього кодексу.

Цивільний кодекс не визначає самого поняття знахідка, але це поняття можна пояснити з його історичного тлумачення. Знахідка – це рухома річ, яку було втрачено чи загублено не залежно від волі суб'єкта, та яку було знайдено. В ЦКУ визначається правила щодо знайденої речі та порядку визначення права власності на неї. Ст.337 ЦКУ зазначає, що *особа, яка знайшла загублену річ, зобов'язана негайно повідомити про це особу, яка її загубила, або власника речі і повернути знайдену річ цій особі.*

Здобуття права власності веде до зміни меж дозволеної поведінки, що свідчить про включення суб'єкта до правових відносин, які становлять суть конкретного правовідношення в суспільстві. Розпорядження правом власності передбачає його припинення у однієї особи та виникнення у іншої, але не його пряму передачу без змін. Це означає якісну трансформацію стану об'єктивного буття речі.

Відповідно до статті 338 ЦК України, особа, яка знайшла загублену річ, може стати її власником через шість місяців після подання заяви про знахідку до органів поліції або місцевого самоврядування. Цей процес можливий за двох умов якщо мають місце відсутність інформації про власника або іншу особу, яка має право вимагати повернення загубленої речі, неотримання заяви від власника або уповноваженої особи про повернення знайденої речі протягом шестимісячного строку з моменту подання заяви про знахідку. Простіше кажучи знайдена річ переходить у власність знахідника, якщо протягом шести місяців з моменту подання заяви про знахідку не буде встановлено власника або не з'явиться особа, яка має право на неї. Після закінчення шестимісячного строку знайдена річ вважається безхазяйною і може бути відчужена знахідцем.

Згідно із законодавством, для набуття права власності на знахідку особа, яка її знайшла, зобов'язана повідомити про неї органи місцевого самоврядування або міліцію. Ця вимога є ключовою умовою для отримання права власності на знайдене майно.

Важливо зазначити, що Цивільний кодекс України не містить чітких положень щодо обов'язкового пошуку власника знайденої речі. Це жодним чином не сприяє захисту прав та інтересів законного власника загубленого майна.

Таким чином, для набуття права власності на знахідку достатньо просто повідомити про неї відповідний орган та очікувати закінчення встановленого строку.

Варто також зазначити, що Цивільний кодекс України не чітко визначає правила зберігання знахідок. Зокрема, не вказано, яким чином та ким вона має зберігатися, а також чи має право особа, яка її зберігає, використовувати знахідку протягом шестимісячного строку до набуття права власності або до моменту її повернення законному власнику.

На увагу заслуговує також запропонований законодавцем термін – шість місяців. Тут варто зазначити, що початок сплину даного строку законодавець зв'язує не з моментом втрати власником речі, а саме з моментом її виявлення й

заявлення про це в органи міліції або місцевого самоврядування. Строк втрати може перевищувати шість місяців, однак це не має юридичного значення: тільки після закінчення даного строку, з моменту заяви про знахідку, підлягає відхиленню позов титульного власника, що втратив річ, до сумлінного набувача про її витребування. Тобто заявлення про знахідку повинно мати певну форму, яка виражається у комплексі конкретних та чітко визначених дій письмового характеру (оскільки саме так можна достеменно зафіксувати момент початку перебігу шестимісячного терміну), однак така форма не передбачена законодавством [3]

Підводячи висновки можна сказати що набуття права власності, як правова категорія, є наріжним каменем відносин власності загалом. В цьому аспекті проблема теоретико-методологічного обґрунтування процесу зміни безхазяйними речами свого власника зводиться до пошуку найбільш оптимального співвідношення, так би мовити балансу, інтересів титульного власника таких речей щодо захисту свого права та необхідності якомога скорішого повернення безхазяйних речей до цивільного обігу. В даному випадку правове значення має не те, знає або не знає власник, де знаходиться його річ, а те, знає чи не знає особа, яка знайшла річ її власника, а також його волю відносно речі. Невідомість власника і його воля щодо розпорядження річчю є підставою для пошуку власника і вжиття інших правових заходів передбачених ст. 337-338 ЦК України.

Підводячи підсумки можна сказати що набуття права власності на знахідку відіграє ключову роль у системі правовідносин власності. Цей процес ґрунтується на пошуку балансу між інтересами законного власника загубленої речі та необхідністю якомога швидшого повернення знайденого майна до цивільного обігу. Важливо розуміти, що правове значення має не лише знання власника про місцезнаходження його речі, але й обізнаність знайшовця про власника та його волю щодо знайденого майна. Невідомість власника та його намірів щодо розпорядження реччю стає підставою для пошуку власника та вжиття заходів, передбачених статтями 337-338 Цивільного кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Кодекс цивільного судочинства України <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>
3. Вороніна Н.В. Співвідношення понять «знахідка» та «безхазяйне майно» / Н.В. Вороніна // Правове життя сучасної України: Тези доповідей міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу. – О.: Фенікс. – 2009. – С. 378 – 379.
4. Батьківщина О.М. Право власності на знахідку: теоретичні та практичні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.М. Батьківщина. - К., 2014. - 20 с.
5. Воронова О.В. Правове регулювання набуття права власності на знахідку: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.В. Воронова. - Одеса, 2012. - 20 с.
6. Грищенко О.М. Знахідка: правові засади та практика набуття права власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.М. Грищенко. - К., 2015. - 20 с.
7. Демченко В.В. Право власності на знахідку: теоретичні та практичні проблеми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.В. Демченко. - Харків, 2013. - 20 с.
8. Лук'яненко О.В. Право власності на знахідку: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.В. Лук'яненко. - К., 2016. - 20 с.

**ПОРУШЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У ЗБРОЙНОМУ
КОНФЛІКТІ ПРОТИ УКРАЇНИ**

Сільченков Даніїл Дмитрович

Курсант 2 курсу

Факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

Національної поліції України

Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Жеглінська Тетяна Олегівна

Старший викладач кафедри
Теорії та історії держави і права

Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Офіс Комісара з прав людини Організації Об'єднаних Націй опублікував звіт про стан дотримання прав військовополонених після повномасштабного вторгнення росії до України 24 лютого 2022 року. Цей звіт базується на результатах досліджень, проведених Моніторинговою місією з прав людини в Україні. Основною метою звіту є надання рекомендацій як Україні, так і росії щодо посилення захисту військовополонених і поліпшення умов їх утримання незалежно від їх приналежності, а також притягнення всіх винних у порушеннях прав військовополонених до відповідальності.

В результаті триваючого збройного нападу росії на Україну в порушення Статуту ООН і міжнародного права виникло широке коло порушень міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ). Починаючи з 24 лютого 2022 року, велика кількість членів збройних сил були захоплені в полон сторонами міжнародного збройного конфлікту. Шляхом документування та взаємоперевірки окремих випадків, Офіс Комісара ООН виявив певні закономірності порушень МГП та МППЛ у поведженні з

військовополоненими. Це має важливе значення, оскільки багато з задокументованих порушень є серйозними порушеннями МГП і, відповідно, можуть бути визнані воєнними злочинами.

Український уряд офіційно дозволив Офісу Комісара ООН мають повний та конфіденційний доступ до військовополонених на місцях їхнього утримання, за що Офіс висловив велику вдячність. Пенітенціарна служба та Офіс Генерального прокурора активно співпрацювали з Офісом Комісара ООН, враховуючи застереження, висловлені ООН стосовно поводження з військовополоненими. Російська Федерація не забезпечила доступ ООН до військовополонених, не дозволяючи співбесіди, хоча ООН подавала на це декілька запитів. Однак лише одного разу, 19 серпня 2022 року, Офісу Комісара ООН дозволено зустрітися з групою 13 інтернованих українських військовополонених чоловіків у слідчому ізоляторі м. Луганська, але конфіденційні співбесіди було заборонено проводити [1].

Офіс Комісара ООН задокументував грубі порушення МГП стосовно поводження з військовополоненими, що були інтерновані російською федерацією, і які можуть бути розглянуті як воєнні злочини. Ці порушення включають у себе виконання страти 15 військовополонених, використання військовополонених в якості живих щитів, смерть двох поранених військовополонених через недостатню медичну допомогу, а також випадки катування та іншого жорстокого поводження з метою отримання інформації [1].

Офіс Комісара ООН встановив наявність 48 місць інтернування військовополонених як на території росії, так і на окупованій росією території України. Понад 75% військовополонених тимчасово або постійно перебували у в'язницях, що є порушенням міжнародних гуманітарних норм, оскільки згідно з цими нормами, військовополонених не можна утримувати в закритому режимі. Місця утримання відзначаються жахливими умовами інтернування, включаючи недостатню площу на одну особу, неадекватне харчування, недостатню гігієну та медичну допомогу. Також існує відмова у комунікації з зовнішнім світом, що має негативний вплив як на самі військовополонених, так і на їхніх родичів. У

цих місцях інтернування також відбуваються катування, жорстоке поводження та примусова праця, порушуючи норми міжнародного гуманітарного права, і відсутність доступу незалежних спостерігачів додатково погіршує ситуацію. Більшість місць інтернування ставили перед собою серйозні проблеми, що виявилися масовими та постійними. Офіс Комісара ООН зареєстрував щонайменше п'ять випадків смерті військовополонених чоловіків після катування чи іншого жорстокого поводження, а також чотири випадки смерті військовополонених через відсутність медичної допомоги під час перебування в інтернатних установах [1].

На території Донеччини, яку окупувала країна – агресор, Офісом Комісара ООН було зафіксовано одинадцять випадків переслідування українських військовополонених лише за їхню участь у бойових діях. Представники Офісу опитали 10 чоловік та 1 жінку, які були обвинувачені та засуджені в Донецьку так званими «судами» за дії, що є відповідними до участі у бойових діях. Згідно з міжнародним правом, бійці мають статус комбатантів і підлягають захисту як такі, тому вони не можуть бути притягнуті до відповідальності лише за свою участь у воєнних діях під час збройного конфлікту, навіть якщо ці дії, в інших обставинах, можуть бути розглянуті як правопорушення за національним законодавством.

Також було зафіксовано випадки застосування тортур або іншого жорстокого поводження з метою вимушення зізнань і свідчень, що порушує статтю 17 III Женевської конвенції 1949 року. Порушення включало відмову у праві на законний, незалежний та неупереджений суд, порушення права на правову допомогу та вибір захисника за власним вибором [2].

Як сторони III Женевської конвенції про поводження з військовополоненими та Додаткового протоколу I, який також регулює поведінку стосовно військовополонених, Україна і росія несуть відповідальність за обробку і утримання полонених військових [3].

Тобто, можемо дійти висновку, що Офісом Комісара ООН документовано систематичне порушення прав військовополонених зі сторони росії. Це включає

регулярні випадки катування та жорстокого поводження, погані умови утримання, обмеження комунікації із зовнішнім світом. Недостатність незалежних спостерігачів, обмежений та не конфіденційний доступ до місць утримання та обмеження спілкування із зовнішнім світом позбавляють українських військовополонених захисту, що передбачений міжнародним правом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Report on the treatment of prisoners of war and persons hors de combat in the context of the armed attack by the Russian federation against Ukraine. 24 February 2022 – 23 February 2023. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukrainethematicreport-POWs-ENG.pdf>
1039
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОКРЕМИХ ПОРЯДКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Смірнов Денис

Слухач магістратури
навчально-наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів превентивної
діяльності Національної поліції України
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник:

Федченко Володимир

професор кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

В Україні існують різні процедури досудового та судового провадження, які враховують особливості різних категорій осіб та обставини правопорушень. Ці процедури застосовуються до підозрюваних, обвинувачених та осіб з особливим статусом, таких як високопосадовці та неповнолітні [1].

Однак запровадження окремих порядків кримінального провадження стикається з низкою проблем. Однією з найгостріших є необхідність забезпечення того, щоб ці процедури використовувалися лише в рамках чітко визначених норм законодавства, уникаючи порушень прав людини та громадянських свобод [2]. Інша актуальна проблема - недостатня ефективність боротьби з корупцією в правоохоронних органах, що часто ускладнює належне проведення кримінальних проваджень. Крім того, існує значний рівень політичного впливу на процеси судових розглядів, що може підірвати можливість незалежного судочинства [2].

Для вирішення цих проблем пропонується ряд заходів:

1. Впровадження електронного обміну даними між судами, правоохоронними органами та прокуратурою для прискорення розгляду

кримінальних проваджень [4].

2. Розширення правових гарантій для підозрюваних та обвинувачених, зокрема забезпечення їхнього доступу до адвокатів [4].

3. Впровадження ефективних механізмів відновлення прав і компенсації для осіб, які стали жертвами помилкових обвинувачень [2].

4. Посилення ролі альтернативних методів вирішення конфліктів, таких як медіація [2].

5. Збільшення прозорості та відкритості судових процедур для підвищення довіри суспільства до правосуддя [2].

6. Удосконалення систем використання технічних засобів для збору доказів, забезпечуючи баланс між захистом прав людини та необхідністю ефективного розслідування.

Важливо також звернути увагу на особливості провадження щодо неповнолітніх, які потребують спеціального захисту через їхній вік та особливості психоемоційного розвитку [1]. Лише системний підхід до вирішення цих проблем може забезпечити справедливість, прозорість та відповідність міжнародним стандартам правосуддя, що є основою для підтримання довіри суспільства до системи кримінального провадження в Україні. Окрім вже згаданих проблем, варто звернути увагу на специфіку провадження щодо осіб з особливим статусом, таких як народні депутати, судді різних рівнів (включаючи суддів Конституційного Суду України), члени антикорупційних органів і вищих правосудних рад. Їхній соціальний статус часто вимагає особливого підходу до судового процесу з метою забезпечення об'єктивності і справедливості [3]. Однак ця особливість може створювати додаткові виклики для системи правосуддя. Зокрема, існує ризик зловживання імунітетом та використання свого статусу для уникнення відповідальності. Це вимагає розробки та впровадження чітких механізмів зняття недоторканності та проведення розслідувань щодо таких осіб, які б забезпечували баланс між захистом їх законних прав та інтересів суспільства [3]. Ще одним важливим аспектом є необхідність вдосконалення інституту угод у кримінальному процесі

України. Хоча цей інститут має потенціал для спрощення та прискорення кримінального провадження, існують певні проблемні аспекти його застосування. Зокрема, потрібно забезпечити, щоб укладення угод не призводило до порушення прав потерпілих або уникнення справедливого покарання за тяжкі злочини [4].

Важливо також звернути увагу на проблеми, пов'язані з кримінальним провадженням в умовах надзвичайних правових режимів. Ці ситуації вимагають особливого підходу для забезпечення балансу між необхідністю ефективного розслідування та дотриманням прав людини в складних умовах [3].

Для вирішення цих проблем необхідно Розробити чіткі процедури зняття недоторканності та проведення розслідувань щодо осіб з особливим статусом, вдосконалити законодавство щодо укладення угод у кримінальному процесі, забезпечивши належний захист прав усіх сторін, розробити спеціальні протоколи для кримінального провадження в умовах надзвичайних ситуацій, забезпечити належну підготовку та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів та суддів щодо особливостей застосування окремих порядків кримінального провадження [2], посилити громадський контроль за дотриманням законності при застосуванні особливих порядків кримінального провадження.

Впровадження цих заходів сприятиме підвищенню ефективності та справедливості кримінального провадження в Україні, зміцненню довіри суспільства до системи правосуддя та забезпеченню належного захисту прав усіх учасників кримінального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, редакція від 24.08.2023, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Кримінальний процес : підручник : у 2 ч. / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 616 с.

3. Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія / Г.К. Тетерятник. - Одеса: Видавничий дім Гельветика, 2021. 500 с.

4. Шубін В. А. Інститут угод у кримінальному процесі: проблемні аспекти застосування : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 262 "Правоохоронна діяльність" / наук. керівник І. В. Єна. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 63-66с. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/2588>

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Степаненко Віталіна Віталіївна,

Курсант 2-ого курсу
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

Федченко Володимир Михайлович

К.ю.н., , доцент,
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального процесу
Дніпро, України

Анотація: Метою дослідження є правові засади та механізми захисту прав учасників кримінального провадження в Україні. Аналізуються конституційні та процесуальні права учасників, а також висвітлюються проблеми та перспективи їх реалізації. Розглянути практики застосування законодавства щодо забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, права учасників, процесуальні гарантії, проблеми, учасники кримінального провадження, перспективи.

Кримінальне провадження є важливим елементом правової системи, метою якого є встановлення справедливості, захист прав та свобод громадян, а також забезпечення законності. Учасники кримінального провадження мають право на захист своїх прав та законних інтересів, що є основоположним принципом демократичної правової держави.

Учасники кримінального провадження, серед яких виділяють підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків, захисників тощо, мають

визначені законом права та обов'язки, які забезпечують їх участь у процесі на рівних умовах. У ст. 3 Конституції України вказано, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. З цього слідує, що права і свободи людини - загально визнана найвища соціальна цінність.

Кожен учасник кримінального провадження має два основні статуси: загальний (конституційний) статус, який визначає його як громадянина держави, та галузевий (кримінально-процесуальний) статус, що визначає його роль у кримінальному провадженні. Конституційний статус є відносно незмінним і не може бути змінений без відома держави та законодавця. Галузевий статус учасника уточнює його роль і права у кримінальному процесі. Це підкреслює необхідність розподілу прав учасників кримінального провадження на конституційні та процесуальні [2, с. 61].

Відповідно до конституційного принципу рівності всіх громадян перед законом і судом, кримінально-процесуальний закон гарантує всім учасникам кримінального процесу рівні процесуальні можливості, що забезпечують захист їхнього загального статусу. Конституція України гарантує широкий спектр прав і свобод, серед яких право на повагу до гідності, заборону катування, право на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, таємницю листування, оскарження рішень органів влади, відшкодування шкоди, знання своїх прав і обов'язків, професійну правничу допомогу, право на захист.

Зауважимо, що порівняно з іншими учасниками кримінального провадження, конституційні права підозрюваного можуть бути більш обмежені через його особливий статус.

Далі, процесуальні права учасників кримінального провадження регулюються Кримінальним процесуальним кодексом України [3], який визначає права прокурора (ст. 36), керівника органу досудового розслідування (ст. 39), слідчого (ст. 40), підозрюваного та обвинуваченого (ст. 42),

виправданого і засудженого (ст. 43), законного представника підозрюваного та обвинуваченого (ст. 44), захисника (ст. 46), потерпілого (ст. 56), представника потерпілого (ст. 58), заявника (ст. 60), цивільного позивача і відповідача (ст. 61), їх представників (ст. 64), представника юридичної особи (ст. 64-1), свідка (ст. 66), перекладача (ст. 68), експерта (ст. 69), спеціаліста (ст. 71), представника органу пробації (ст. 72-1), секретаря судового засідання (ст. 73) і судового розпорядника (ст. 74).

Процесуальні права учасників кримінального провадження також доповнюються та конкретизуються міжнародно-правовими актами у сфері захисту прав людини.

На практиці, недосконалість правових механізмів реалізації процесуальних гарантій може призводити до неправомірного обмеження прав і свобод осіб. Тому законодавство має чітко визначати механізми забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. У наукових джерелах механізм захисту прав, свобод і законних інтересів особи розглядається як складова частина системи забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини. Дослідники вважають, що цей механізм являє собою сукупність взаємопов'язаних соціально-правових засобів та заходів, спрямованих на запобігання порушенням прав людини, їх профілактику та усунення перешкод, що можуть перешкоджати належній реалізації прав людини [4, с. 230].

На наш погляд, до таких механізмів можна віднести:

1. Судовий контроль: Судова влада відіграє вирішальну роль у забезпеченні прав учасників, здійснюючи контроль за дотриманням законності на всіх стадіях кримінального провадження.

2. Інститут адвокатури: Адвокати забезпечують професійний захист прав та законних інтересів підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, надаючи кваліфіковану юридичну допомогу.

3. Прокурорський нагляд: Прокурори контролюють дотримання законності під час проведення слідчих дій, а також представляють державне

обвинувачення в суді.

4. Міжнародні стандарти та організації: Україна є учасником багатьох міжнародних угод, які зобов'язують державу забезпечувати права людини у кримінальному провадженні. Європейський суд з прав людини та інші міжнародні організації відіграють важливу роль у контролі за дотриманням цих стандартів.

Незважаючи на наявність механізмів захисту, в Україні існують проблеми із забезпеченням прав учасників кримінального провадження. Серед ми виділяємо:

1. Недостатнє фінансування адвокатури: Обмежені ресурси на безкоштовну правову допомогу знижують якість захисту.

2. Недоліки у законодавстві: Неповнота або неоднозначність правових норм створює можливості для їх зловживання. Однією з основних прогалин є відсутність чітко визначеного понятійного апарату щодо процесуальних гарантій учасників кримінального провадження. Це спостерігається як у чинному законодавстві, так і в кримінальному та кримінально-процесуальному праві, а також у відомчій та іншій нормативно-правовій базі. Така ситуація створює труднощі для працівників правоохоронних органів у правозастосовній діяльності [5, с. 311].

3. Порушення процесуальних строків: Затягування розгляду справ порушує право на справедливий суд.

Для вирішення цих проблем необхідні комплексні заходи, зокрема:

1. Реформа законодавства: Приведення національних законів у відповідність з міжнародними стандартами.

2. Посилення контролю: Підвищення ефективності судового та прокурорського контролю за дотриманням прав учасників.

3. Забезпечення фінансування: Збільшення фінансування системи безкоштовної правової допомоги.

Тож, забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження є фундаментальною основою правової держави. Ефективна

система захисту прав у кримінальному процесі сприяє зміцненню довіри громадян до правосуддя, забезпечує справедливість та захищає від незаконних дій і рішень. Вдосконалення правової системи, підвищення професіоналізму адвокатів і суддів, а також дотримання міжнародних стандартів є необхідними умовами для досягнення цих цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення - 03.06.2024).
2. Дрозд В. Г., Пономаренко А. В., Абламський С. Є. та ін., Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування: монографія. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 498 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. Редакція від 19.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення - 03.06.2024).
4. Грама Д.І., Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. 2023р., С. 229-230. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/46898/1/Zbirka_Aktualni_pytannya_suchasnoho_sotsiohumanitar_noho_znannya_2023_229-230.pdf (дата звернення - 03.06.2024).
5. Піддубна, А. В. проблемні питання забезпечення процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»* №, 1, 3. 2022р., С. 311-322.

УДК 342.9

**ДАЙДЖЕСТ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМ ПРИТЯГНЕННЯ ДО
АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Стукаленко Віктор Авксентійович,

к.ю.н., доцент

Придунайська філія ПрАТ «ВНЗ» МАУП»,

м. Ізмаїл, Україна

Анотація. У дослідженні звертається увага на тому моменті, що сучасний стан правового регулювання інституту адміністративної відповідальності потребує суттєвих змін, щоб відповідати вимогам сучасних реалій. Це завдання є вкрай складним і потребує глибокого та всебічного дослідження, враховуючи різноманітні аспекти соціальних, культурних та правових факторів, що впливають на ефективність боротьби з домашнім насильством. Визначено сім основних проблем притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства на підставі аналізу законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в сучасних умовах.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, домашнє насильство, проблем притягнення до адміністративної відповідальності, законодавство.

Найпоширенішою форм порушення прав людини є насильство. Найчастіше від нього страждають жінки, діти, люди похилого віку та особи з обмеженими можливостями та інвалідністю. Однією з найскладніших форм насильства є домашнє насильство, з яким важко боротися. Цей вид насильства поширений у багатьох країнах, включаючи Україну.

Катерина Павліченко зазначає, що «За 2023 до Національної поліції України надійшло понад 291 тисячу заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства. Майже вдвічі більше кримінальних проваджень було відкрито у порівнянні із 2022-м роком. Також на 36% зросла кількість

адміністративних правопорушень. У 2023 році вона становить понад 163 тисячі. Тут потрібно враховувати те, що кількість населення в Україні зменшилась через тимчасову окупацію певних територій нашої держави» [1].

Незважаючи на значні зусилля, докладені Україною для боротьби з проблемою насильства в сім'ї, це питання залишається актуальним і широко розповсюдженим. Впровадження законодавчих змін, створення кризових центрів та проведення просвітницьких кампаній не завжди забезпечують очікуваний результат. Соціальні та культурні фактори, а також недостатня поінформованість громадян про свої права та можливості захисту, сприяють збереженню високого рівня насильства в сім'ї. Необхідно продовжувати працювати над удосконаленням механізмів попередження та реагування на випадки насильства, залучаючи до цього процесу всі верстви суспільства.

Метою дослідження є визначення основних проблем притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства на підставі аналізу законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в сучасних умовах.

На підставі аналізу наукової літератури та національного законодавства можливо виокремити основні проблемні моменти притягнення до адміністративної відповідальності. Серед наявних проблем звертаємо увагу на такі:

I. Повернення матеріалів справи до органу поліції, який їх надіслав, для усунення виявлених недоліків, пов'язаних з неналежним оформленням протоколу про адміністративне правопорушення. Це рішення приймається з метою забезпечення дотримання всіх юридичних вимог та процедур при складанні документації, що має важливе значення для законності і обґрунтованості притягнення осіб до адміністративної відповідальності. виправлення виявлених помилок має відбуватися в найкоротший термін для уникнення подальших правових спірів і забезпечення ефективного виконання правосуддя. Недотримання вимог статті 256 Кодексу України про адміністративні правопорушення та Наказу МВС України «Про затвердження

Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції» від 06.11.2015 № 1376 [2]. Невиконання зазначених вимог може призвести до неправомірного оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення, що, в свою чергу, впливає на законність та обґрунтованість притягнення осіб до адміністративної відповідальності. Для забезпечення правової визначеності та захисту прав громадян необхідно дотримуватися встановлених процедур та стандартів при складанні відповідних документів.

Неналежне оформлення матеріалів має різні прояви, а саме, коли в протоколі про адміністративне правопорушення:

1. Не викладено повністю об'єктивну сторону вчиненого правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП. Об'єктивна сторона правопорушення може виражатися в орізноманітних проявах, а саме:

а) Умисному вчиненні будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо).

Поняття, ознаки, можливі прояви цих форм насильства закріплені і у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (п.п. 4, 14, 17 ч. 1 ст. 1) [3], і ст. 173-2 КУАП [4]. Тобто потрібно використовувати та посилатися на норми обох законів: «про запобігання та протидію домашньому насильству» та КУАП.

б) Невиконанні термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений із урахуванням вимог ч. 2 ст. 25 Закону № 2229-VIII [3].

в) Неповідомленні уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення термінового заборонного припису.

2. Не зазначено, в чому саме полягало домашнє насильство – яка саме форма (форми) домашнього насильства мали місце (фізична, психологічна чи економічна) та у яких діях (бездіяльності) це проявилось.

3. Не зазначено дату, час чи місце вчинення адміністративного правопорушення;

4. Не зазначено ПІБ, місце мешкання, інші анкетні дані особи, яка є потерпілою від цього адміністративного правопорушення та ступінь спорідненості з кривдником;

5. Відсутні копії документів, які підтверджують особу кривдника, потерпілої та ступінь спорідненості між ними;

6. Не зазначені свідки правопорушення;

7. Відсутні докази вчинення правопорушення;

8. Текст написаний нерозбірливо, внаслідок чого його неможливо прочитати.

II. Незабезпечення явки кривдника, що притягається до адміністративної відповідальності, до суду як підстава для повернення справи на доопрацювання.

III. Визнання судом домашнього насильства як малозначного діяння. Відповідно до ст. 22 КУпАП, у разі малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням. Але на рівні КУАП не визначено поняття малозначності вчиненого правопорушення, не закріплений виключний перелік діянь, які можуть вважатися малозначними, не міститься вказівок на ознаки, що дозволяють судити про малозначність провини. Усе це породжує правову невизначеність і створює правові можливості уникнення адміністративної відповідальності.

IV. Порушення строку розгляду справи. Наприклад, затягування розгляду справ про притягнення кривдника до відповідальності, в наслідок чого закривається провадження у зв'язку із закінченням строку накладення адміністративного стягнення.

V. Застосування штрафів як основного виду стягнення за вчинення домашнього насильства має свої особливості та обмеження.

Використання грошових санкцій має стримуючий ефект та не сприяє відшкодуванню збитків постраждалим, тому вони не завжди є достатньо ефективними для попередження повторних випадків насильства. Крім того, застосування штрафів може бути неадекватним покаранням у випадках серйозного фізичного або психологічного насильства. Більш ефективним підходом може бути комплексне поєднання штрафів з іншими заходами, такими як обмежувальні приписи, примусове лікування та соціальна реабілітація агресора. Практика свідчить, що в переважній більшості випадків (до 85%) до правопорушників застосовується стягнення у вигляді штрафу [5]. «Серед найпоширеніших видів, що застосовується у 70–80% справ за вчинення домашнього насильства є штраф. Застосування такого виду покарання є вкрай неефективним, в тому числі, зважаючи на розмір штрафу. ...Більш ефективними в даному разі могли б бути виправні та громадські роботи, які б сприяли перевихованню та виправленню кривдника, запобіганню повторного вчиненню домашнього насильства» [6, с. 65].

VII. Майже не застосування заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству передбачених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». «Така практика судів є невиправдано низькою – лише в одній справі, серед досліджених, винну особу направили для проходження програми для кривдників до Центру соціальних служб. Широке застосування судами цього спеціального заходу сприятиме запобіганню повторного вчинення домашнього насильства та виправленню кривдника» [6, с. 65].

Дійсно, пункт 4 частини 1 статті 24 цього Закону передбачає такий спеціальний захід щодо протидії домашньому насильству, як направлення кривдника на проходження програми для кривдників, з урахуванням вимог статті 28 Закону № 2229-VIII. Ця програма спрямована на корекцію поведінки та підвищення усвідомлення наслідків насильства, що є важливим елементом у процесі реабілітації та попередження повторних випадків насильства. Виконання таких програм дозволяє забезпечити комплексний підхід до

вирішення проблеми, сприяючи соціальній реінтеграції кривдників та захисту постраждалих.

Домашнє насильство є глобальною проблемою, на вирішенні якої сфокусована увага законодавців, науковців та практичних працівників як на міжнародному, так і на національному рівні. Викликами сьогодення є впровадження нових концептуальних підходів до інституту адміністративної відповідальності для забезпечення адаптації до актуальних викликів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Павліченко К. Кількість заяв про вчинення домашнього насильства збільшується. URL: <https://mvs.gov.ua/news/kilkist-zaiav-pro-vcinennia-domasnyogo-nasilstva-zbilsujetsia-katerina-pavlicenko>
2. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції. Наказ МВС України 06.11.2015 № 1376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text>.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству домашнім насильством : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X.
5. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України /Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г та інші. Київ, 2012. 246 с.
6. Миколаєць В., Мацелик Т., Новицька Н. Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства щодо дитини. *Юридичний вісник*, № 2022/2. С. 60-67.

**ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНОЇ У ВЧИНЕННІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ**

Халітов Данііл Рустамович

Курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник

Федченко Володимир Михайлович

професор кафедри кримінального
процесу та стратегічних
розслідувань, кандидат юридичних наук, доцент
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро

Анотація: У статті розглянуто правові аспекти затримання осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, в умовах воєнного стану. Досліджено особливості правового регулювання та застосування заходів забезпечення в умовах підвищеної загрози національній безпеці. Аналізується чинне законодавство України, міжнародні правові стандарти, а також практичні аспекти діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану. Особливу увагу приділено проблемам правозастосування, дотримання прав та свобод затриманих осіб, а також питанням правомірності та обґрунтованості затримання. Виявлено основні проблеми та недоліки у діючому законодавстві та практиці його застосування в умовах воєнного стану, зокрема відсутність чітких механізмів контролю за діями правоохоронних органів. На основі проведеного аналізу запропоновано рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання процедури затримання підозрюваних осіб під час воєнного стану. Наголошено на важливості забезпечення балансу між національною безпекою та дотриманням прав людини в умовах надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: воєнний стан, затримання, кримінальне правопорушення, правове регулювання, права людини, національна безпека.

Питання затримання осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, є важливим у будь-якій правовій державі. Проте під час дії воєнного стану воно набуває особливої значущості. Воєнний стан передбачає обмеження деяких прав і свобод громадян задля забезпечення національної безпеки, що може вплинути на процедури правозастосування та захисту прав людини. Ця тема актуальна як з точки зору правової науки, так і з точки зору практичного правозастосування, адже забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану є однією з ключових умов ефективного функціонування держави.

Затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, регулюється Кримінально-процесуальним кодексом України. Проте під час воєнного стану до цього процесу можуть бути внесені певні корективи. Конституція України передбачає можливість обмеження окремих прав і свобод громадян під час воєнного стану, але ці обмеження мають бути чітко визначені законом і відповідати міжнародним стандартам [4].

З початку збройної агресії російської федерації на території України до Кримінально-процесуального кодексу України було внесено зміни та доповнення вже багато разів, що стосувалися трансформації різних інститутів кримінального процесу, зокрема інституту затримання особи. Аналіз цих змін показав, що затримання особи уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді під час воєнного стану здійснюється за загальною процедурою, визначеною статтями 208-213 КПК України, з урахуванням особливостей, встановлених статтею 615 КПК України [2].

Виявлено, що в умовах воєнного стану перелік підстав для затримання є значно ширшим порівняно з мирним часом. Законодавство дозволяє затримувати осіб не лише за підставами, визначеними у статті 208 КПК України, але й у випадках, коли існують обґрунтовані підозри щодо можливості

втечі для уникнення кримінальної відповідальності, незалежно від виду злочину. Зокрема, підстави, закріплені у частині 1 статті 208 КПК України, включають: 1) якщо особу затримано під час вчинення злочину або замаху на нього; 2) якщо безпосередньо після скоєння злочину очевидець, включаючи потерпілого, або явні ознаки на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що підозрювана особа може втекти, аби уникнути кримінальної відповідальності за тяжкий або особливо тяжкий корупційний злочин, який підслідний Національному антикорупційному бюро України; 4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що підозрювана особа може втекти, аби уникнути кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 255, 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України [1].

Доведено, що використання цих нормативних положень обумовлено особливостями воєнного стану, моментом та обставинами вчинення правопорушення [5 с. 420]. Така підстава може бути використана для затримання осіб, підозрюваних у колабораційній діяльності, порушенні законів та звичаїв війни, створенні незаконних воєнізованих або збройних формувань, а також у випадках «невоєнних злочинів» тощо.

Під час дії воєнного стану застосовуються додаткові нормативно-правові акти, які регулюють процедуру обмеження свободи пересування громадян. Зокрема, відповідно до пункту 15 Порядку встановлення особливого режиму в'їзду та виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її районах, де введено воєнний стан, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1455, патрулі на територіях з особливим режимом мають право: «затримувати і доставляти до органів або підрозділів Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення у порядку, встановленому КПК України...», «перевіряти у осіб документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, та перепустки, а у разі їх відсутності – затримувати таких осіб та

доставляти до органів або підрозділів Національної поліції для встановлення особи» [3].

На основі проведеного аналізу встановлено, що затримання особи уповноваженими службовими особами без ухвали слідчого судді під час воєнного стану здійснюється згідно з загальним порядком, визначеним статтями 208-213 КПК України, з урахуванням особливостей, передбачених статтею 615 КПК України.

Але, незважаючи на специфіку воєнного стану, затримання підозрюваних осіб має відбуватися відповідно до чинного законодавства з врахуванням визначених особливостей. Водночас, для забезпечення ефективності та справедливості правозастосування в умовах воєнного стану, необхідно удосконалювати нормативно-правову базу. Зокрема, рекомендується внести додаткові уточнення до статей 208-213 та 615 КПК України для більш чіткого регламентування процедур затримання в умовах воєнного стану, а також забезпечити підвищення кваліфікації службових осіб, які здійснюють затримання, щоб гарантувати дотримання прав і свобод громадян навіть у надзвичайних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 447.

2. . Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17>

3. Порядок встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан: затверд. постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1455. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text> Актуальні питання ст. 84-1 кк в контексті обміну

військовополонених. Електронний архів Національної академії внутрішніх справ. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/14cc349f-b5fb-4423-9654-02b999d3372a>

4. . Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Лоскутов Т.О. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. № 70 (2022) С. 417–423 URL: <http://visnykpravo.uzhnu.edu.ua/article/view/259355/256000>

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Хлівна Марія Анатоліївна,
здобувач вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро
Науковий керівник:
Федченко Володимир Михайлович,
к.ю.н., професор кафедри
кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро

Анотація: В еру цифрових технологій відбувається модернізація і кримінального процесу, котрий зазнає змін, в тому числі процедура доказування та доказів, котрі визначають важливим аспектом на сьогодні. Дослідження допустимості цифрових доказів також грає значну роль у доказуванні під час кримінальних проваджень.

Ключові слова: цифрові докази, доказування, електронні, цифрова форма, електронні документи.

На сьогоднішній день модернізація технологій змістовно впливає на дотримання та здійснення правосуддя в Україні. Так, електронний лист, голосове або текстове повідомлення, листування у соціальному месенджері можуть бути використані в суді як докази у певній кримінальній справі, якої він стосується. Цей процесуальний момент потребує ретельної уваги, адже у разі виникнення спору, належно підготовлені електронні докази можуть вагомо вплинути на позитивне вирішення справи. Тож юристам сто відсотків необхідно вміти правильно застосовувати електронні докази в суді.

Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема,

електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [4]. Нормативно-правові акти, котрими можна позначити регулювання, збирання, зберігання та дослідження електронних доказів у кримінальному процесі:

- Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI
- ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів»
- Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV
- Наказ МВС України від 07.07.2017 № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні»
- Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена Спільним Наказом Генеральної прокуратури України, МВС, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України та Міністерства фінансів України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5;

Наприклад, якщо звернути увагу на питання оцінки допустимості скріншотів як фактичних даних, то можна виявити як мінімум декілька проблем щодо їх використання у кримінальному судочинстві в якості достовірних, допустимих та дійсно належних доказів. Основна проблематика, полягає в

складності (неможливості) ідентифікації особи, що є автором того чи іншого повідомлення, посту або допису, що має значення для конкретної справи. Складно в свою чергу і доводити зв'язок поширення інформації конкретною особою, навіть у випадку автентичності згінку екрану пристрою. Окрім цього, вже інформація, котра існує з легкістю піддається змінам (редагуванню) або взагалі ліквідації (видаленню), до того ж як з однієї сторони, так і з іншої.

Якщо ви підключені до бездротової мережі, ви можете видалити окремі файли або повністю очистити пристрій. Потрібно додати, що зняття інформації з електронних інформаційних системах без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України) полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі, що входить до негласних слідчих розшукових дій [1].

Існують випадки пов'язані з даним питанням у судів України.

Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 року справі № 554/5090/16-к зазначає, що ототожнення електронного доказу як засобу доказування та матеріального носія такого документа є безпідставним, оскільки характерною рисою електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія, тобто сторона обвинувачення використовує саме це рішення, щоб казати що копії також можуть бути використані як доказ [2].

Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 05 квітня 2021 року у справі № 591/6739/20 висвітлює, що копії електронних доказів мають бути засвідчені електронним цифровим підписом або мають бути надані суду в оригіналі, що також передбачає наявність на них, серед іншого ознак цифрового підпису автора, тобто наявність електронного цифрового підпису є основною ознакою коли можна розмовляти про оригінал чи те, що ця копія дорівнює до оригіналу [3].

Тому процес визнання цифрових доказів є дійсно вагомим для використання таких у кримінальному провадженні, проте містить певні

особливості і ризику при їх використанні в доказуванні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена Спільним Наказом Генеральної прокуратури України, МВС, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України та Міністерства фінансів України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5;
2. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 року справі № 554/5090/16-к, URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1202347/> ;
3. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 05 квітня 2021 року у справі № 591/6739/20, URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/101377190/> ;
4. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях [Текст]: метод. реком. / [М.В. Гуцалюк, В.Д. Гавловський, В.Г. Хаханов;
5. Цивільно-процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>;
6. Метелев О.П. Проблеми визначення допустимості і належності електронних (цифрових) доказів у кримінальному процесі. Вісник кримінального судочинства. 2019. № 3. С. 224–238. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2019_METELEEV.pdf .

**МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ – ІНТЕРПОЛ,
ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Чорний Владислав Олексійович,
слухач магістратури 1 курсу Навчально-
наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
Науковий керівник:
Федченко Володимир Михайлович,
професор кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Міжнародна організація кримінальної поліції, більш відома як Інтерпол, є ключовим суб'єктом міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Її роль полягає у сприянні глобальній координації зусиль правоохоронних органів різних країн з метою боротьби зі злочинністю та забезпечення безпеки у всьому світі.

Інтерпол забезпечує оперативний обмін інформацією про злочинців, зниклих осіб, викрадені транспортні засоби та інші правопорушення через свої безпечні комунікаційні системи. Організація також координує міжнародні операції та кампанії, спрямовані на боротьбу з тероризмом, організованою злочинністю, кіберзлочинністю, торгівлею людьми та наркотиками. Крім того, Інтерпол надає технічну допомогу та проводить навчання для підвищення кваліфікації правоохоронців, що сприяє зміцненню глобальної безпеки та правопорядку [1].

Інтерпол, заснований у 1923 році, є найстарішою і найбільшою міжнародною поліцейською організацією, до складу якої входять 195 країн. Центральне бюро Інтерполу розташоване у Ліоні, Франція. Організація має широку мережу регіональних бюро та офісів, які діють по всьому світу, забезпечуючи ефективну взаємодію та обмін інформацією між правоохоронними органами [2].

Крім центрального бюро, Інтерпол підтримує 24/7 оперативний центр, що дозволяє оперативно реагувати на запити та надзвичайні ситуації у будь-який час доби. Організація також розробляє та впроваджує інноваційні технології для посилення міжнародного співробітництва, такі як глобальна база даних розшукуваних осіб, біометричні системи та інші інструменти, які допомагають швидко ідентифікувати злочинців та запобігати злочинам. Через свої освітні та тренінгові програми Інтерпол сприяє підвищенню рівня професійної підготовки правоохоронців, забезпечуючи їм найновіші знання та навички для ефективної боротьби зі злочинністю.

Однією з головних функцій Інтерполу є сприяння обміну інформацією між правоохоронними органами різних країн. Інтерпол забезпечує безпечні комунікаційні канали для обміну розвідувальними даними, інформацією про злочинців, викрадені предмети, а також іншою важливою інформацією. Це сприяє швидкому виявленню та затриманню злочинців, що перетинають державні кордони [3].

Інтерпол також надає можливість користуватися своїми базами даних, які містять інформацію про підозрюваних, засуджених осіб, викрадені твори мистецтва, втрачені документи та багато інших важливих даних, необхідних для розслідування. Організація регулярно оновлює ці бази даних, забезпечуючи їхню актуальність і точність. Крім того, Інтерпол проводить аналітичну роботу, готуючи звіти та прогнози щодо криміногенних тенденцій і загроз, що дозволяє країнам-учасникам своєчасно реагувати на нові виклики. Завдяки своєму високотехнологічному підходу, Інтерпол допомагає правоохоронцям по всьому світу бути на крок попереду злочинців, використовуючи найсучасніші методи

та інструменти у своїй діяльності.

Інтерпол активно підтримує координацію міжнародних операцій, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю, тероризмом, торгівлею людьми, наркотиками та іншими серйозними злочинами. Важливою складовою діяльності Інтерполу є проведення міжнародних операцій та кампаній, спрямованих на затримання розшукуваних злочинців та виявлення кримінальних мереж. Інтерпол надає технічну, аналітичну та операційну підтримку національним правоохоронним органам, забезпечуючи координацію їхніх зусиль на міжнародному рівні [4].

Окрему увагу Інтерпол приділяє питанням навчання та підвищення кваліфікації правоохоронців. Організація проводить тренінги, семінари та конференції, спрямовані на підвищення професійних знань та навичок поліцейських з різних країн. Це сприяє підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю та зміцненню міжнародного співробітництва.

Інтерпол також активно співпрацює з іншими міжнародними організаціями, такими як ООН, Європол, Міжнародний валютний фонд та інші. Це дозволяє організації брати участь у глобальних зусиллях з протидії злочинності та забезпеченню міжнародної безпеки.

Важливим інструментом у діяльності Інтерполу є система «червоних повідомлень» (RedNotices), яка використовується для розшуку та затримання злочинців, що переховуються за кордоном. Червоні повідомлення є запитом на арешт, які надсилаються країнам-учасницям для тимчасового затримання підозрюваних з подальшою екстрадицією. Це ефективний інструмент у боротьбі з транснаціональною злочинністю.

Червоні повідомлення містять важливу інформацію про особу розшукуваного, включаючи фотографію, відбитки пальців, біографічні дані та опис правопорушень, у яких його підозрюють або за які він засуджений. Завдяки цьому механізму, країни-члени Інтерполу можуть оперативно ідентифікувати та затримувати розшукуваних осіб навіть тоді, коли вони

намагаються сховатися в іншій країні. Крім того, система «червоних повідомлень» допомагає запобігти міжнародним переміщенням злочинців, оскільки дані про них розповсюджуються серед правоохоронних органів по всьому світу. Це значно підвищує ймовірність швидкого арешту та екстрадиції, сприяючи правосуддю та забезпеченню безпеки на міжнародному рівні.

На закінчення, Інтерпол відіграє надзвичайно важливу роль у сучасній системі міжнародного кримінального правосуддя. Завдяки своїм зусиллям у координації правоохоронних органів різних країн, забезпеченні обміну інформацією та проведенні міжнародних операцій, Інтерпол сприяє глобальній боротьбі зі злочинністю та забезпеченню безпеки у всьому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інтерпол: структура, завдання та історія організації. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.psdinfo.pro/post/%25D1%2596%25D0%25BD%25D1%2582%25D0%25B5%25D1%2580%25D0%25BF%25D0%25BE%25D0%25BB-%25D1%2581%25D1%2582%25D1%2580%25D1%2583%25D0%25BA%25D1%2582%25D1%2583%25D1%2580%25D0%25B0-%25D0%25B7%25D0%25B0%25D0%25B2%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25BD%25D0%25BD%25D1%258F-%25D1%2582%25D0%25B0-%25D1%2596%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25BE%25D1%2580%25D1%2596%25D1%258F-%25D0%25BE%25D1%2580%25D0%25B3%25D0%25B0%25D0%25BD%25D1%2596%25D0%25B7%25D0%25B0%25D1%2586%25D1%2596%25D1%2597&ved=2ahUKEwjukoSr3viGAxV2QPEDHU49CQkQFnoECC8QAQ&usg=AOvVaw1BLfNELZxm7-I2aGBx7jVG>. (дата звернення: 26.06.2024).

2. Міжнародна організація кримінальної поліції. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://intent.press/publications/world/2023/mizhнародna-organizaciya-kriminalnoyi-policiyi/&ved=2ahUKEwit2Yaf3fiGAxUDVvEDHbhbD5kQFnoECBMQBQ&usg=AOvVaw1outuyrv74wHsbK8HRHZ9B>. (дата звернення: 26.06.2024).

3. Що таке Interpol. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&>

rct=j&opi=89978449&url=https://www.interpol.int/&ved=2ahUKEwjokfHS4PiGAx
WeRPEDHYN-DFYQFnoECCMQAQ&usg=AOvVaw3M_hj11r7bsjSExzgF8MOS.
(дата звернення:26.06.2024).

4. Культенко О .В. Інтерпол. Еволюція структури та діяльності.
Монографія. - Кіровоград: РВВКДПУ імені Володимира Винниченка, 2013. -
176 с.

ОЦІНКА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Шарамок Катерина Анатоліївна

курсант 2 курсу, н.г ДР-245

ФПФОДР НПУ

Дніпровський державний

університет внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович

професор кафедри

кримінального процесу

Дніпровського державного університету

внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Оцінка доказів є однією з ключових складових кримінального процесу, оскільки від правильності їх оцінки залежить встановлення істини у справі та прийняття законного і обґрунтованого рішення. В Україні цей процес регулюється Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК), який визначає порядок збирання, дослідження, оцінки та використання доказів. У цій тезі розглянемо основні аспекти оцінки доказів у кримінальному процесі України, базуючись на положеннях КПК та аналізі наукових джерел.

Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) визначає основні принципи та порядок оцінки доказів. Згідно з КПК, докази повинні бути достовірними, належними, допустимими та достатніми. Суд, слідчий, прокурор та інші учасники кримінального провадження зобов'язані оцінювати докази на підставі власного переконання, яке базується на всебічному, повному та об'єктивному дослідженні всіх обставин справи [1].

А. О. Ляш та В. М. Ліщенко визначають докази у кримінальному провадженні як будь-які фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд

встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [2].

Дементьєв М. В. виділяє основні принципи оцінки доказів у кримінальному провадженні, серед яких слід виділити: законність, докази повинні бути отримані виключно у порядку, визначеному законом; об'єктивність, оцінка доказів має бути неупередженою, базуватись на всебічному аналізі, а не тільки на внутрішньому переконанні. Також Дементьєв М. В. зазначає про важливість свободи в оцінці доказів та на всебічній, повній та неупередженій оцінці [3].

На досудовому етапі оцінка доказів має свої особливості. Каліновська А. зазначає, що на цьому етапі важливо забезпечити швидкість і безперервність розслідування, при цьому дотримуючись прав і свобод підозрюваних та інших учасників процесу. Це включає в себе збирання та перевірку доказів слідчим та прокурором, а також оцінку їх допустимості і належності [4].

Торбас О. підкреслює важливість ролі слідчого судді в процесі оцінки доказів. Слідчий суддя перевіряє законність отриманих доказів та контролює дотримання прав людини під час досудового розслідування. Важливо, щоб слідчий суддя був незалежним і неупередженим, що забезпечує об'єктивність оцінки доказів [5].

Оцінка доказів є складним і багатогранним процесом, який потребує дотримання чітких правових норм і принципів. Кримінальний процесуальний кодекс України визначає основні вимоги до доказів та їх оцінки, що забезпечує законність, об'єктивність та справедливість кримінального процесу. Наукові дослідження допомагають поглибити розуміння цього процесу та виявити його проблемні аспекти, що сприяє удосконаленню кримінального судочинства в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.06.2024).

2. Поняття доказів у кримінальному процесі / А. О. Ляш, В. М. Ліщенко // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12laoukr.pdf>.

3. Kalinovska A. Evaluation of evidence in criminal proceedings at the pre-trial stage. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2019. Т. 11. С. 323–328. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.55> (дата звернення: 19.06.2024).

4. Дементьев М. В. ПРИНЦИПИ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*. 2019. С. 214–2016.

5. Торбас О. Роль слідчого судді в процесі оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2020. № 5. С. 309–312. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.54> (дата звернення: 19.06.2024).

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ**

Яромій Іван Васильович,

кандидат юридичних наук

Гудима Віталій Валерійович,

кандидат юридичних наук, доцент

Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права»

м. Львів, Україна

Анотація: На основі вивчення теорії та аналізу практики представлено поняття й законодавче забезпечення права інтелектуальної власності в Україні. Також розкрито питання про види відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності в Україні. Сформульовано висновок про те, що розвиток правової бази та зміцнення контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності є важливим завданням для подальшого інтелектуального та економічного розвитку України.

Ключові слова: інтелектуальна власність, юридична відповідальність, право інтелектуальної власності, захист прав інтелектуальної власності, закони України.

Як відомо, «право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об’єкт права інтелектуальної власності ... Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності ...» (стаття 418 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV, із змінами) [1], зміст яких щодо певних об’єктів права інтелектуальної власності визначається цим Кодексом [1], а також Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [2], Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [3], Законом України «Про

охорону прав на промислові зразки» [4], Законом України «Про авторське право і суміжні права» [5], Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [6] та іншими законами України [7].

В контексті цього необхідно також відмітити, що «право інтелектуальної власності є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом» (п. 3 ст. 418 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV) [1].

Інтелектуальна власність надає її власникам права на контроль за використанням цих об'єктів і забезпечує можливість отримувати вигоди від їх комерційного використання. Ці права можуть включати права на відтворення, розповсюдження, застосування, виконання та інші форми використання інтелектуальних результатів. Законодавство України про інтелектуальну власність регулює відносини, що виникають у зв'язку з цими об'єктами, і забезпечує юридичний захист їх власникам від незаконного використання або копіювання.

В Україні залежно від характеру порушення є такі види відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності:

1. Цивільно-правова відповідальність (книга четверта Цивільного Кодексу України [1]);

2. Адміністративна відповідальність (ст. 51-2 «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності» Кодексу України про адміністративні правопорушення визнає [8; 9]: адміністративно караним таке порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, як «незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняються законом, ...» [9]);

3. Кримінальна відповідальність (згідно з ст. 176 «Порушення авторського права і суміжних прав» Кримінального кодексу України [10], до кримінальної відповідальності притягаються особи, винні в такому порушенні авторського права і суміжних прав [5; 7; 10; 11], як «незаконне відтворення,

використання та розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, інших творів, а так само незаконне відтворення, використання та розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, камкординг, кардшейрінг або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, а також фінансування таких дій, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, ...» [10]. Водночас тут доцільно звернути увагу на статтю 177 «Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію» Кримінального кодексу України [10; 11]).

Відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності в Україні є важливим аспектом правової системи, спрямованим на забезпечення справедливого захисту творчих досягнень та інтелектуальних надбань осіб. Ефективне застосування правових механізмів є ключовим для стимулювання інновацій та забезпечення розвитку знань у сучасному суспільстві.

Таким чином, розвиток правової бази та зміцнення контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності є важливим завданням для подальшого інтелектуального та економічного розвитку України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Цивільний кодекс України*: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.06.2024).

2. *Про захист від недобросовісної конкуренції*: Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.06.2024).

3. *Про охорону прав на винаходи і корисні моделі*: Закон України від 15.12.1993 р. № 3687-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text> (дата звернення: 20.06.2024).

4. *Про охорону прав на промислові зразки*: Закон України від 15.12.1993 р. № 3688-ХІІ (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text> (дата звернення: 20.06.2024).

5. *Про авторське право і суміжні права*: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-ІХ (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 20.06.2024).

6. *Про охорону прав на знаки для товарів і послуг*: Закон України від 15.12.1993 р. № 3689-ХІІ (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text> (дата звернення: 20.06.2024).

7. *Кримінальні правопорушення в сфері інтелектуальної власності: історичний аспект; міжнародний досвід та механізми протидії; особливості правозастосування в Україні; нормативно-правове регулювання; актуальна судова практика* / За заг. ред. Копотуна І. М. Київ. ВД «Професіонал», 2024. 476 с.

8. *Кодекс України про адміністративні правопорушення*: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-Х (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 20.06.2024).

9. Плугатир М. В., Запотоцька О. В., Гуржій А. В. Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023 № 1. С. 658–661. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/156>.

10. *Кримінальний кодекс України*: Кодекс України від 05.04 2001 р. № 2341-ІІІ (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.06.2024).

11. *Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Станом на 25 квітня 2024 року* / За заг. ред. Копотуна І. М. Київ: Вид. «Центр учбової літератури», 2024. 1352 с.